

821.888-

31

VNA KNJIŽNICA

W. SOMERSET MAUGHAM

**ROMAN
JEDNE GLUMICE**

1937.

Z A G R E B

ZABAVNA KNJIZNICA

820-31

W. SOMERSET MAUGHAM

ROMAN JEDNE GLUMICE

Preveo s engleskog

FRANO TUĆAN

U. 5p. 19. 579

Stamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb

NIP
Novinarsko izdavačko poduzeće
ZAGREB

1937.

W. SOMERSET MAUGHAM: ROMAN JEDNE GLUMICE

Naslov originala:

THEATRE — A NOVEL BY W. SOMERSET MAUGHAM
FIRST PUBLISHED 1937

Vanjska oprema
IVO ŠVERTASEK

NIP

Novinarsko izdavačko poduzeće
Zagreb, Rooseveltov trg 4

Za izdavača
ZLATKO SINOBAD

I.

Otvoriše se vrata i Michael Gosselyn podiže pogled. Uđe Julija.

»Halo! Začas sam gotov. Samo da potpišem nekoliko pisama.«

»Bez žurbe. Željela sam samo da vidim kakva su sje-dišta poslana Dennorantovima. Što radi ovdje taj mladić?«

Instinktom iskusne glumice, da prilagodi kretnju riječi, ona pokretom svoje lijepe glave pokaže prema sobi kroz koju je upravo bila prošla.

»On je knjigovođa. Dolazi od Lawrencea i Hamphreysa. Već je tri dana tu.«

»Izgleda vrlo mlad.«

»On radi za nas po pogodbi. Čini se da pozna svoj posao. Naprosto je iznenađen načinom našeg vođenja knjiga. Rekao mi je da nikako nije očekivao od jednog kazališta takav smisao za poslovanje. Veli da se čovjeku diže kosa na glavi kad vidi u kakovu je stanju knjigovodstvo nekih poduzeća iz Cityja.«

Julija se nasmiješi samodopadnu izrazu na krasnu licu svog muža.

»On je taktičan mladić.«

»Danas završava. Mislio sam da bismo ga mogli povesti sa sobom i zadržati ga na ručku. On je potpun gentleman.«

»Je li to dovoljan razlog, da ga se poziva na ručak?«

Michael nije primijetio laku ironiju u njenu glasu.

»Ne ću ga pozvati ako ti to ne želiš. Mislio sam samo da bi ga to obradovalo. Neobično ti se divi. Tri je puta bio na predstavi. Živo želi da ti bude predstavljen.«

Michael pritisnu o puce i odmah zatim uđe njegova tajnica.

»Ovdje su pisma, Margery. Što imam da posvršavam danas poslije podne?«

Julija je samo napola slušala popis što ga je čitala Margery, i njen je pogled lutao sobom, iako ju je vrlo dobro poznavala. Soba je potpuno odgovarala položaju rukovodioca jednog prvorazrednog teatra. Zidovi su bili obloženi drvetom, a izradio ih je (po cijeni koštanja) dobar majstor. Na njima su visjeli bakrorezi Zoffany-a i de Wildea iz kazališnog života. Naslonjači su bili veliki i udobni. Michael je sjedio na bogato izrezbarenoj chippendale stolici, ne pravoj, ali koju je izradila neka vrlo poznata tvrtka, a njegov je chippendale stol, glomaznih okruglih nogu poput životinjskih šapa, bio neobično solidan. Na njem je u masivnu srebrnu okviru stajala njena fotografija, a ovoj nasuprot, kao protuteža, fotografija njihova sina Rogera. Između fotografija se nalazila veličanstvena srebrna tintarnica, koju mu je ona bila poklonila za jedan rođendan, a iza ove stalak presvučen finom crvenom kožom i bogato ukrašen zlatom, u kom je on držao svoj privatni papir, za slučaj da želi napisati neko pismo vlastoručno. Papir je nosio naslov »Siddons Theatre«, a kuverte njegov grb, veprovu glavu i motto: »Nemo me impune lacessit«. Kita žutih tulipana u srebrnu pokalu, što ga je bio osvojio pobijedivši tri puta uzastopce na nekom kazališnom golf-turniru, svjedočila je o Margerinoj brižljivosti. Julija je pogleda zamišljeno. Uprkos kratko podrezanoj i superoksidom posvijetljenoj kosi te debelo naličenim usnama, ona je imala neutralan izgled savršene sekretarice. Bila je kod Michaela već pet godina. Mora da ga je za to vrijeme upoznala skroz naskroz. Julija se pitala, da li je moguće te je toliko luda da bude u njega zaljubljena.

Michael ustade sa stolice.

»A sada, draga, stojim tebi na raspolaganje.«

Margery mu doda njegov crni pusteni šešir i otvori vrata da propusti Juliju i Michaela. Kad je njih dvoje stupilo u uredovnicu, mladić kojega je Julija bila primijetila, okrenu se i ustade.

»Dopustite da vas predstavim gospođici Lambert«, reče Michael. Tada izrazom nekog ambasadora koji predstavlja svog atašea suverenu kod čijeg je dvora akreditiran: »To je gospodin, koji je tako dobar pa unosi malo reda u naše neuredno knjigovodstvo.«

Mladi se čovjek zacrvenje kao rak. Na Julijin topao i ljubezan smiješak odgovori ukočenim smijuljenjem, a kad mu je srdačno stisnula ruku osjetila je kako mu je dlan vlažan od znoja. Njegova ju je zabuna dirnula. Slično mora da su se osjećali ljudi kada su bili predstavljani Sari Siddons. Pomislila je kako baš nije bila ljubezna prema Michaelu, kad je bio predložio da mladića pozovu na ručak.

Pogleda mu ravno u oči. Njene su bile velike, vrlo zagasito smeđe i sjajne. Za nju to nije bio nikakav napor; kao što bi instinktivno otjerala muhu što zvrnda oko nje, zauzela je stav lake, zabavne i prijateljske brižljivosti.

»Zanima me da li bismo vas mogli nagovoriti da pođete s nama pojesti koji zalogaj. Michael će vas poslije ručka povesti natrag.«

Mladić se nanovo zacrvenje, a u tanku mu se vratu pomaknula Adamova jabučica.

»To je od vas strašno ljubazno.« Pogleda zabrinuto svoje odijelo. »Ali posve sam uprljan.«

»Možete se umiti i očetkati kad stignemo kući.«

Kola su čekala pred vratima za pozornicu, dugačka, crna i kromirana kola, sa sjedištima od srebrnaste kože, s diskretno naslikanim Michaelovim grbom na vratima. Julija uđe.

»Dodite i sjednite pored mene. Michael će voziti.«

Stanovali su na Stanhope Place, i kad stigoše, reče Julija služi da pokaže mladom čovjeku gdje će oprati ruke. Ona pođe gore u salon. Kad je ušao Michael stavljala je crvenilo na usne.

»Rekao sam mu da dođe gore čim bude gotov.«

»Uostalom, kako mu je ime?«

»Nemam pojma.«

»Dragi, to moramo znati. Zamolit ću ga da nam se upiše u knjigu.«

»Dovraga, ipak nije tako važan.« Michael je tražio samo od vrlo uglednih ljudi da se upišu u njegovu knjigu gostiju. »I onako ga nikada više ne ćemo vidjeti.«

U tom se času pojavi mladić. Julija je u kolima bila činila sve da ga ohrabri, no on je još uvijek bio vrlo plah. Koktel je bio spremljen i Michael natoči. Julija uze cigaretu, a mladić upali šibicu, no ruka mu je tako drhtala, da je Julija mislila te on ne će biti u stanju da vatru prinese do njene cigarete, pa je stoga prihvatila njegovu ruku i pridržala je.

»Ubogo djetence«, pomisli ona, »to je po svoj prilici najdivniji čas njegova života. Imat će šta da pripovijeda svojim! A u svom uredu bit će proglašen za pravog junaka.«

Julija je sa samom sobom razgovarala posve drukčije negoli s drugim ljudima; kad je govorila sama sa sobom njen je govor bio veoma prirodan. S užitkom povuče prvi dim cigarete. Doista je zanimljivo, ako se pravo promisli, kako je dovoljno da s nekim čovjekom poobjeduješ i proboraviš s njim u razgovoru možda tričetvrt sata, pa da taj

čovjek u svome bijednom malom krugu postane vrlo uvažena ličnost.

Mladić se ojunači da nešto primijeti.

»Divne li sobe!«

Ona mu se, neznatno podigavši svoje fine obrve, nasmiješi brzim, čarobnim smiješkom, koji mora da je već često opazio u nje i na pozornici.

»Drago mi je da vam se sviđa.« Glas joj je zvučao prilično tiho i ponešto oporo. Moglo bi se pomisliti, da joj je nakon njegove primjedbe pao kamen sa srca. »Svi se u porodici slažemo u tome, da je u Michaela savršen ukus.«

Michael se zadovoljno ogleda sobom.

»Imam u tome dosta iskustva. Uvijek sâm dajem inscenaciju za naše predstave. Naravno, imam čovjeka koji umjesto mene izvrši grubi posao, ali ideje su moje.«

Njih se dvoje preselilo u tu kuću prije dvije godine i on je znao, a i Julija također, da su pošavši tada na turneju, uređenje kuće bili povjerali nekom skupom arhitektu, koji je bio sporazuman da sve potpuno uredi po cijeni koštanja, uz uslov da kad se vrate natrag, njemu povjere radove u kazalištu. No bilo je nepotrebno o tim dosadnim pojedinostima obavještavati nekog mladog čovjeka kojemu ne znaju ni ime. Kuća je bila uređena izvanredno ukusno, skladnom mješavinom antiknog i modernog, i Michael je bio potpuno u pravu tvrdeći da je to posve očito kuća jednog gentlemana. Julija je ipak inzistirala na tome, da želi imati spavaću sobu po svom ukusu, i budući da je u staroj kući u Regent's Parku, u kojoj su stanovali od kraja rata, imala baš takvu sobu koja joj je bila po volji, prenijela ju je čitavu ovamo. Postelja i stolić za toaletu bili su presvučeni ružičastom, a divan i stolice modrom svilom; iznad postelje su mali debeljuškasti pozlaćeni kerubini pridržavali svjetiljku s ružičastim zaslonom, a mali debeljuškasti pozlaćeni kerubini oblijetali su i ogledalo nad toaletnim stolićem. Na stolićima od satinovine nalazile su se skupocjeno uokvirene fotografije s potpisima glumaca i glumica te članova kraljevske porodice. Arhitekt je bio namrštit svoje oholo čelo, ali to je bila jedina soba u kući u kojoj se je Julija osjećala doista kod kuće. Svoja je pisma pisala na pisaćem stolu od satinova drveta sjedeći na pozlaćenoj antiknoj stolici.

Javiše da je ručak gotov i oni siđoše.

»Nadam se, da ne ćete ostati gladni«, reče Julija. »Michael i ja smo vrlo slaba teka.«

Ustvari bilo je tu pržene morske ribe, prženih kotleta i špinata te ukuhanog voća. Bila je to hrana da zadovolji legitiman glad, ali da ne stvara salo. Kuharica, obaviještena

od Margery da dolazi gost na ručak, bila je na brzinu pripremila nešto prženih krumpira. Izgledali su prhki i mirisali su primamljivo. Jeo ih je samo mladić. Julija ih je pogledala čeznutljivo, prije negoli je odbijajući mahnula glavom. Michael je neko vrijeme u njih ozbiljno zurio, kao da ne zna pravo što ima pred sobom, a tada se najednom trgnuo iz tmurna razmišljanja i rekao: »Ne, hvala«. Sjedili su za stolom u blagovaonici, Julija i Michael svaki s jednog kraja, u ogromnim talijanskim naslonjačima, a mladić u sredini na stolici koja nije bila nimalo udobna, ali je bila potpuno u stilu. Julija je primijetila kako se on osvrće prema stolu za serviranje te se nagnu prema njemu hrabreći ga smiješkom.

»Vi želite nešto?«

On se jako zacrvenje.

»Da li bih mogao dobiti komadić kruha?«

»Pa naravno.«

Ona dobaci služi značajan pogled, — ovaj je upravo točio čašu bijelog reskog vina za Michaela, — i on izade iz sobe.

»Michael i ja nikada ne jedemo kruha. Vrlo je glupo, što nisu pomislili da biste ga možda vi jeli.«

»Kruh je, naravno, samo navika«, reče Michael. »Upravo začuđuje kako ga se brzo možete odviknuti samo ako ste se na to odlučili.«

»Ali Michael, jadni je mladić tanak kao daska.«

»Pa ni ja se ne odričem kruha iz straha od debljine. Ja ga ne jedem jedino zato, što ne nalazim da je potreban. A napokon, uz moje tjelesne vježbe, ja mogu da jedem što god me je volja.«

Za svoje pedeset i dvije godine on je još uvijek bio vrlo lijepa stasa. Kao mladić, bujne valovite kestenjave kose, prekrasne kože, velikih tamnoplavih očiju, ravnog nosa i malih ušiju, on je bio najljepši glumac engleske pozornice. Jedina stvar koja je kod njega malo smetala bile su nešto pretanke usnice. Bio je visok ravno šest stopa i imao je otmjeno držanje. Baš ga je njegova upadljiva ljepota i bila ponukala da ode radije na pozornicu negoli da bude vojnikom kao njegov otac. Sada je njegova kestenjava kosa prilično posijedila, a i šišao ju je na kraće; lice mu je postalo nešto šire i prošarano borama; koža mu nije imala više mekoću breskve, a i njena je boja postala tamna. No sa svojim krasnim očima i skladnim stasom, bio je još uvijek vrlo lijep muškarac. Otkako je pet godina bio proveo u ratu, poprimio je vojničko držanje, tako da bi ga svatko, tko ne bi znao tko je on (što je bilo teško moguće, jer su se njegove fotografije iz ovog ili onog razloga vrlo često

pojavljivale u ilustracijama), držao za kakvog višeg oficira. Dičio se time, što mu se tjelesna težina nije promijenila od njegove dvadesete, te je godinama, bilo ružno ili lijepo vrijeme, svakog jutra ustajao u osam sati, oblačio kratke hlače i sviter pa potrčao oko Regent's Parka.

»Pričala mi je sekretarica da ste jutros imali pokus, gospođice Lambert«, primijeti mladić. »Znači li to, da pripremate nov komad?«

»Ni govora o tome«, odgovori Michael. »Samo usavršavamo.«

»Michael je mislio da se izvedba ponešto rasklimala, pa je odredio jednu probu.«

»I drago mi je da sam to učinio. Opazio sam da se stvar počela obavljati pomalo zanatski i kako je ja nisam postavio, a dopuštaju sebi i slobode s tekstom. Ja sam velik pobornik točnog izgovaranja autorovih riječi, premda priznajem, da pisci danas pišu koješta.«

»Ako želite da vidite našu predstavu«, reče Julija milostivo, »sigurna sam da će vam Michael rado dati nekoliko ulaznica.«

»Volio bih da je vidim ponovno«, žustro odvrati mladić, »već sam je gledao triput.«

»Zaista?« usklikne Julija iznenađeno, premda se je savršeno točno sjećala, da joj je to Michael bio već rekao. »Naravno, nije to baš posve loš komad, i dobro nam je poslužio, ali ne mogu shvatiti, da ga netko želi vidjeti i treći puta.«

»I nije to bilo toliko radi komada, već zbog vaše igre.«

»To sam posve vješto izvukla iz njega«, pomisli Julija i nadoda glasno: »Kad smo stvar čitali, Michael je bio prilično sumnjičav. Moju ulogu nije smatrao baš vrlo dobrom. Znao, to baš nije uloga za zvijezdu. No ja sam vjerovala da ću iz nje već nešto načiniti. Naravno, morali smo na pokusima dobrano skratiti drugu žensku ulogu.«

»Ne ću da kažem da smo nanovo napisali komad«, reče Michael, »no mogu vam reći, da se naša predstava znatno razlikuje od onog što nam je autor bio predao.«

»Vi ste u njoj naprosto divni«, reče mladić.

(»Pa ima u njega izvjesnog šarma.«) »Drago mi je što sam vam se svidjela«, odvrati Julija.

»Ako prema Juliji budete vrlo ljubezni, ja vjerujem da će vam, prije nego odete, pokloniti svoju fotografiju.«

»Doista?«

On se ponovno zacrvenio, a plave su mu oči zasvijetlile. (»On je zbilja sladak.«) Nije bio baš osobito lijep, ali je imao dražesno, otvoreno lice, a njegova je stidljivost djelovala privlačno. Imao je svijetlosmeđu kovrčastu kosu

ali glatko zalizanu i Julija je pomislila koliko bi bio zgodni da je nosi slobodnije, umjesto što nastoji da kovrče zagradi briljantinom. Imao je svježju boju, lijepu put i male lijepo oblikovane zube. Sa zadovoljstvom je primijetila da mu je odijelo dobro skrojeno i da ga zna nositi. Izgledao je dražestan i čist.

»Vjerujem da dosad niste dolazili u bliži dodir s kazalištem?« upita ona.

»Nikada. Zato sam i nastojao svim silama da dobijem taj posao. Ne možete zamisliti kako me to zanima.«

Michael i Julija smiješili su mu se dobrohotno. Njegovo je divljenje izazivalo kod njih osjećaj vlastite natprosječne veličine.

»Nikad ne dopuštam stranim ljudima da prisustvuju našim pokusima, ali kao naš knjižovođa, vi već gotovo pripadate teatru, i ne protivim se, da u vašem slučaju napravim izuzetak, ukoliko biste se radovali da dođete.«

»To bi bilo vrlo ljubezno s vaše strane. Nikad u svome životu nisam prisustvovao nijednom kazališnom pokusu. Igrate li i vi u narednom komadu?«

»Oh, mislim da ne ću igrati. Nije mi više osobito stalo do igranja. Gotovo je nemoguće naći ulogu koja bi mi odgovarala. Vidite, ja sa svojim godinama ne mogu više igrati mlade ljubavnike, a izgleda da pisci više ne pišu onu vrstu uloga, kao što su ih pisali dok sam ja još bio mladić. Ono što Francuzi nazivlju »raisonneur«. Shvaćate što mislim; neki vojvoda, neki ministar ili neka uvažena ličnost, što govori pametne i duhovite stvari i mota ljude oko svog malog prsta. Ne znam što se to dogodilo s piscima. Izgleda mi kao da više nisu u stanju da napišu ni jednog dobrog retka. Da stvaramo iz ničesa; to je ono što se danas očekuje od nas glumaca. A jesu li nam zahvalni? Mislim, pisci. Vi biste se iznenadili kad bih vam rekao kakve nam se uvjete neki od njih usuđuju stavljati.«

»No činjenica ostaje, da bez njih ne možemo«, nasmiješi se Julija. »Ako je komad loš, ne može ga spasiti ni najbolja igra.«

»To je zato što publika nije dovoljno zainteresirana za kazalište. U velikim danima engleske pozornice, ljudi nisu išli da gledaju komad, već da vide glumce. Nije bilo važno što igraju Kemble i Siddonsova. Publika je dolazila da vidi njih. Pa i dandanas, — iako ne poričem da se publici ne može podmetnuti loš komad, — uporno tvrdim da ako je komad iole zgodan, publika dolazi da vidi glumce a ne predstavu.«

»Mislim da to ne može nitko poreći«, reče Julija.

»Glumici poput Julije ne treba ništa drugo do prikla-
dan komad. Daj joj to i ona će načiniti sve ostalo.«

Julija pogleda mladog čovjeka uz čaroban smiješak po-
malo negodujući.

»Ne smijete moga muža shvatiti suviše ozbiljno. Bojim
se da nam valja priznati da je pristran kad se radi o meni.«

»Ako ovaj naš mladić nije manje upućen u stvar nego
što mislim, mora mu biti poznato da nema ništa na pod-
ručju glume što ti ne bi mogla ostvariti.«

Ah, to ljudi samo zato vjeruju što sam ja uvijek
vodila brigu o tome da ne preuzimam nešto što ne bih bila
kadra svladati.«

Michael pogleda na sat.

»Kad popijete kavu, mladiću, morat ćemo poći.«

Mladac proguta ostatak što je bio ostao u šalici, a Ju-
lija ustade od stola.

»Ne ćete zaboraviti na fotografiju?«

»Mislim da ih ima u Michaelovu skrovištu. Pođimo ona-
mo da izaberemo jednu.«

Ona ga povede u udobnu sobu iza blagovaonice. Premda
je prvobitno bila zamišljena kao Michaelova privatna soba
za boravak, — čovjek poželi da ima neki kutak gdje može
biti nasamo i gdje će popušiti svoju lulu duhana, — služila
je kao garderoba, kada su imali goste. Na krasnu pisaćem
stolu od mahagonija stajale su fotografije Georgea V. i kra-
ljice Mary providene vlastoručnim potpisima. Iznad kamina
stajala je jedna starija kopija Lawrenceova portreta Kem-
blea kao Hamleta. Na nekom malom stoliću ležala je čitava
hrpa otipkanih kazališnih komada. Čitava je soba bila okru-
žena policama za knjige ispod kojih su bili ugrađeni pre-
tinci. Iz jednog od njih izvuče Julija svežanj svojih naj-
novijih fotografija. Pruži jednu mladome čovjeku.

»Ova nije loša.«

»Divna je.«

»Znači da ne naliči na mene kao što sam mislila.«

»Kako ne. Upravo ste takvi.«

Ona mu se sada nasmiješi drukčije, pomalo vragolasto;
samo na trenutak spusti vjeđe da ih opet podigne i kratko
ga pogleda onim mekim izražajem što su ga njeni oboža-
vaoci nazivali »baršunastim pogledom«. Nije to učinila ni s
kakvom namjerom. Učinila je to, ako ne mehanički, a ono
s instinktivnom željom da se svidi. Momak je bio tako mlad,
tako plah, i izgledao je tako mio, a ona ga ionako nikada
više ne će vidjeti; željela je da ga obrađuje; željela je
da mu sve ovo ostane u sjećanju kao jedan od najznačajnijih
časova u njegovu životu. Pogleda ponovno fotografiju. Bila
joj je draga pomisao da tako izgleda. Fotograf ju je, njenom

pomoću, bio tako postavio, da dođe do izražaja ono što je
u nje najljepše. Njen je nos bio nešto malo preširok, ali
fotograf je osvjetljenjem postigao da je izgledao vrlo nje-
žan, nikakav nabor nije kvario glatkoću njene kože, a njene
su lijepe oči gledale toplo.

»Dobro. Ovu ćete dobiti. Znae, ja nisam nikakva kra-
sotica, pa ni osobito lijepa; Coquelin je uvijek govorio da
je u mene 'beauté du diable'. Vi razumijete francuski,
zar ne?«

»Dovoljno da bih to razumio.«

»Napisat ću vam posvetu.«

Sjela je za pisaći stol i svojom smionom i lakom rukom
ispisala: »Vaša odana Julija Lambert«.

II.

Pošto su oba muškarca otišla, ona još jednom počne pre-
gledavati fotografije, prije nego što će ih pospremiti.

»Nije loše za ženu od četrdeset i šest«, nasmiješi se.
»A i nalik su na mene, o tom nema sumnje.« Ogleda se po
prostoriji za nekim zrcalom, ali ga nije bilo. »Oh, ti nesretni
arhitekti! Jadni Michael, nije čudo da se nikada ne služi
ovom sobom. Ustvari, na fotografijama nikada ne izgledam
dobro.«

Podiđe je iznenadna želja, da pogleda nekoliko svojih
starih fotografija. — Michael je bio uredan, poslovan čovjek,
i njene su sve fotografije bile datirane i složene kronolo-
škim redom u velikim kutijama od ljepenke. Njegove su
bile u drugim kutijama, u istom pretincu.

»Ako netko ushtjedne napisati historiju naših karijera,
naći će sve podatke pripremljene i sređene«, govorio je on.
S istim, hvalevrijednim ciljem, on je čitav niz velikih
svezaka bio izlijepio novinskim izrescima, koji su govorili
o njima, od njihovih prvih početaka.

Tu je bilo Julijinih fotografija dok je još bila dijete,
zatim njenih fotografija kao djevojčice, njenih fotografija u
prvim ulogama, njenih fotografija mlade udate žene, s
Michaelom, i onih s Rogerom, njihovim sinom, kao djetetom.
— Bila je tu i jedna fotografija njih troje koja je svoje-
dobno bila poznjela vanredan uspjeh — Michael, vrlo mu-
ževan i nevjerojatno krasan, ona, sama nježnost, kako ma-
terinskim osjećajem gleda Rogera i Roger mio dječarac,
kovrčaste kose. Svi su je ilustrirani listovi bili donijeli pre-
ko čitave stranice, a i oni su je sami donosili na svojim pro-
gramima. Umnožena kao razglednica godinama se je proda-
vala po provinciji. Doista je šteta, da Roger, otkako je u

Etonu, izbjegava da se s njom fotografira. Smiješno je, kako ne voli da mu slika izađe u novinama.

»Ljudi će pomisliti da si nakazan ili tako nešto«, govorila mu je ona. »Ili misliš da je to neukusno? Treba samo da dođeš na neku premijeru pa da vidiš sve te ljude iz društva, ministre, suce i sve ostale, kako dosađuju fotografima. Prikazuju se doduše da im nije stalo do toga, ali pogledaj ih kako poziraju kad misle da je snimatelj uperio oko na njih.«

Ali on je ostao uporan.

Juliji dođe pod ruku fotografija koja je prikazuje kao Beatrice. Bila je to jedina šekspirska uloga što ju je ikada bila igrala. Znala je da joj kostimi ne pristaju. Nikako nije shvaćala zašto je tako, ali činjenica je bila, da nitko nije znao tako dobro nositi modernu haljinu kao ona. Svoje je haljine naručivala u Parizu, kako one za pozornicu, tako i one ostale, te su joj krojači govorili da im nitko nije pribavio toliko novih narudžbi kao ona. Svi su se slagali u tome da je lijepa stasa; bila je za ženu prilično visoka i imala je duge noge. Bilo je doista šteta da nije nikada imala priliku da igra Rozalindu; momačko ruho sigurno bi joj krasno pristajalo; sada je naravno prekasno, a možda je i bolje da to nije bila riskirala. Premda, treba pretpostaviti da bi sa svojom pojavom, svojim vragolanstvom i svojim smislom za humor, u toj ulozi bila savršena. Njena se Beatrice nije kritičarima osobito svidjela. Bili su to ti prokleti slobodni stihovi. Njen glas, njen prilično dubok i taman glas s onim muklim prizvukom što na dirljivim mjestima kida srce, a pun je humora u komičnim prizorima, zvučao je posve krivo kad je izgovarala stihove. A onda, njena artikulacija; bila je tako jasna, da su joj čuli svaku riječ do posljednjih redova galerije, a da uopće nije podizala glasa. Govorilo se da ona tako izgovara stihove da zvuče kao proza. Očito je bila, tako se je bar njoj činilo, i suviše moderna.

Michael je započeo u Shakespeareovim komadima. Bilo je to prije nego što ga je upoznala. Igrao je Romea u Cambridgeu, a kad se je vratio, nakon godinu dana dramske škole, angažirao ga je Benson. Pošao je na turneju po zemlji i igrao mnogo različitih uloga. No ubrzo je shvatio da sa Shakespeareom ne će dotjerati daleko, i ako želi da postane jedan od nosilaca glavnih uloga, treba da se posveti modernim komadima. Neki čovjek imenom James Langton vodio je u Middlepoolu teatar koji je bio na vrlo dobru glasu. Nakon što je Michael proboravio kod Bensona tri godine, i njegova trupa stigla u Middlepool na svoje redovito godišnje gostovanje, napisao on Langtonu pismo i zamoli ga za

sastanak. Jimmie Langton, debeo, ćelav i crven čovjek od četrdeset i pet godina, koji je izgledao kao kakav dobrostojeći gazda s neke Rubensove slike, bio je strastven ljubitelj teatra. — Bio je to ekscentričan, grub, bujan, tašt i šarmantan momak. Volio je glumiti, ali njegova ga je pojava činila nepodesnim za većinu uloga, što je bila sreća, jer je bio loš glumac. Nije mogao nikako da svlada svoj živ temperament, i svaka bi se uloga što ju je igrao, pa ma kako je brižno i znalački nastudirao, izvrgla u grotesku. Ogrubio bi svaki pokret, pretjerao svaku intonaciju. No stvar je bila posve drukčija kad je on vodio pokuse s drugima; nije podnosio ništa izvještačeno i namješteno. Bio je savršena sluha, pa iako sâm nije mogao pogoditi pravu intonaciju, kod drugih lažan ton nije propuštao nikada.

Ne biti prirodan«, govorio bi svojoj družini. »Pozornica nije mjesto za to. Pozornica je varka. Treba izgledati prirodan.«

Kod njega je rad bio naporan. Probalo se svakog dana od deset do dva, a tada bi glumce poslao kući da uče uloge i da se odmire do večernje predstave. Psovao ih je, izdirao se na njih i izrugivao im se. Slabo ih je plaćao. No kad bi dobro odigrali neku dirljivu scenu, plakao bi poput djeteta, a kada bi izveli neki šaljivi prizor onako kako je on želio, kidao bi se od smijeha. Kad je bio dobre volje znao je skakati na jednoj nozi po pozornici, a kad bi se razljutio bacio bi rukopis na tlo, gazio ga nogama, dok bi mu suze gnjeva tekle niz obraze. Glumci su ga ismijavali, grdili ga, ali su činili sve što su mogli da ga zadovolje. Znao je u njih probuditi neki pokroviteljski instinkt, tako da su i pojedince i svi zajedno osjećali, da ga ne smiju ostaviti na cjedilu. Premda su govorili da ih goni kao robove, da nikada nemaju ni časka za sebe, što ne bi ni davo mogao dugo izdržati, ipak su mu pružali neku vrstu prkosne zadovoljštine, ispunjavajući njegove neobuzdane zahtjeve. Kad bi on kakvom starom petljaneu, koji dobiva sedam funti tjedno, stegao ruku i rekao: »Bogami, mladiću, ti si sila«, stara bi se šeptrljiva osjećala kao Charles Kean glavom.

Slučajno se desilo da je Jimmie Langton, u vrijeme kad je Michael bio došao na zatraženi sastanak, bio u potrazi za mladim ljubavnikom. Bio je naslutio zašto Michael želi da se sastane s njim, i pošao je dan prije da ga vidi. Michael je igrao Merkucija i nije mu se osobito svidio, ali kad se je pojavio u njegovu uredu bio je osupnut njegovom ljepotom. U smeđem kaputu i sivim flanelskim hlačama, čak i bez šminke, bio je tako krasan da je čovjeku zastajao dah. Bio je neusiljen i govorio je kao gentleman. Dok je Michael objašnjavao svrhu svog posjeta, Jimmie Langton ga je lu-

kavo promatrao. Kad bi još znao i glumiti, sa svojim izgledom ovaj bi se mladić mogao visoko uspeti.

»Vidio sam sinoć vašeg Merkucija«, reče. »Što mislite o sebi?«

»Loše.«

»Slažem se. Koliko vam je godina?«

»Dvadeset i pet.«

»Sigurno su vam i drugi rekli da ste lijep čovjek.«

»Zato sam i otišao na pozornicu. Inače bih bio vojnik, kao i moj otac.«

»Dovraga, da sam imao vaš izgled, kakav li bih ja bio glumac!«

Posljedica je razgovora bila, da je Michael bio angažiran. Ostao je u Middlepoolu dvije godine. Uskoro postade među svojim drugovima vrlo omiljen. Bio je prijazan i dobroćudan. Nikada nije žalio truda da kome napravi uslugu. Njegova je ljepota izazvala u Middlepoolu pravu senzaciju, i mlade su se djevojke natiskivale oko izlaza s pozornice da ga vide kad izlazi. Pisale su mu ljubavna pisma i slale mu cvijeće. On je to obožavanje uzimao kao nešto posve prirodno, ali nije dopuštao da mu zavrte glavom. Živo je nastojao da nešto postigne te je odlučio izbjegavati bilo kakve zaplete koji bi mogli škoditi njegovoj karijeri. — Spasila ga je njegova ljepota, jer Jimmie Langton je vrlo brzo došao do zaključka da, uprkos njegovoj ustrajnosti i želji da se istakne, od njega nikad ne će postati više do pouzdan glumac. Glas mu je bio nešto previsok i u časovima je uzbuđenja naginjao kričanju. To mu je davalo više prizvuk histerije negoli strasti. No njegova je najveća mana kao mladog ljubavnika bila, da nije mogao odigrati ljubavnu scenu. Bio je dosta dobar u običnom dijalogu i znao je svoju ulogu iznijeti s poentom, no kad bi trebalo da dadne izraza svojoj strasti činilo se kao da ga nešto sputava. Osjećao se skučenim i ostavljao je takav dojam.

»Sto mu gromova, ne držite tu djevojku kao vreću krumpira«, vikao je Jimmie Langton na njega. »Vi je cjeľivate kao da se bojite da ne dobijete hunjavicu. Ta vi ste u tu djevojku zaljubljeni. Morate i osjećati da ste u nju zaljubljeni; osjećati do srži u kostima tako, da kada biste znali kako će istog časa nastati zemljotres koji će vas progutati, da vam je to deveta briga.«

No sve je bilo uzalud. Uprkos svojoj ljepoti, dražesti i svojoj lakoći u ophođenju, Michael je ostao hladan ljubavnik. To međutim nije priječilo Juliju da se u njega strastveno zaljubi. Njih se dvoje, naime, upoznalo kad je on pristupio Langtonovoj trupi.

Njen je vlastiti uspon bio mnogo jednostavniji. Rodila se na Jerseyu, gdje je njen otac, također rođen na tom otoku, prakticirao veterinu. Sestra njene majke bila je udata za nekog Francuza, trgovca ugljenom, koji je živio u St. Malou. Juliju poslaše k njoj gdje je polazila mjesnu srednju školu. Naučila je francuski kao prava Francuskinja. Bila je rođena glumica, i otkad je pamtila, razumijevalo se samo po sebi da će na pozornicu. Njena je tetka, madame Falloux, »podržavala veze« s nekom starom glumicom, bivšom »societaire« Comédie Française. Ona se bila povukla u St. Malo i ondje živjela od male penzije, koju joj je bio doznačio jedan od njenih ljubavnika s kojim se razišla nakon višegodišnjeg vjernog priležništva. — Kad je Julija bila dvanaestgodišnja djevojčica, ta je glumica bila bučna debela starica. Premda je prešla šezdesetu bila je neobično vitalna, a dobro pojesti voljela je više od svega na svijetu. Smijala se široko i bučno poput muškarca, a govorila je dubokim i gromkim glasom. Ona je Juliji dala prvu pouku. Učila ju je svem onom umijeću što ga je sama bila naučila na konzervatoriju, pričala joj o Reichenbergovoj koja je igrala naivke do svoje sedamdesete, o Sari Bernhardt i njenu zlatnom glasu, o Mounet-Sulliju i njegovoj veličanstvenosti i o Coquelinu, najvećem od sviju njih. Recitirala joj je velike tirade iz Corneillea i Racinea kako ih je ona bila naučila kazivati na Comédie Française te je učila i nju da ih izgovara na isti način. Bilo je divno slušati Juliju kako svojim djetinjim glasom izgovara čeznutljive, strasne tirade Fedrine, naglašavajući ritam aleksandrinaca i oblikujući njene riječi na način izvještačen a ipak čarobno dramatičan. — Jane Taitbout mora da je bila vrlo teatralna kao glumica, no naučila je Juliju da artikulira krajnjom točnošću, naučila ju je kako da se drži i kreće, naučila ju je da se ne plaši vlastitog glasa i načinila ju je svijesnom onog osjećaja mjere, što ga je Julija već imala po prirodi i što je kasnije postalo jednom od njenih najvećih odlika.

»Nikad ne pravi stanku, ako nemaš za to razloga«, govorila je ona udarajući pesnicom po stolu za kojim je sjedila, »no ako je napraviš, onda neka je što dulja.«

Kad je Juliji bilo šesnaest godina i kad je pošla na kraljevsku akademiju za dramsku umjetnost u Gower Streetu, znala je već mnoštvo od onoga što se tamo učilo. Morala je tek da se ostavi izvjesnog broja kazališnih trikova koji su već bili zastarjeli i da usvoji više konverzacioni stil. No ipak je osvojila sve nagrade za koje se je natjecala i kad je završila školovanje, vrlo je brzo dobila, zahvaljujući i dobrom poznavanju francuskog jezika, neku malu ulogu francuske sobarice u jednom londonskom kazalištu. — Neko vrijeme

je izgledalo, zbog njenog poznavanja francuskog jezika, kao da će se specijalizirati za uloge u kojima je potreban strani akcent, jer je uskoro angažirana za ulogu neke konobarice Austrijanke. — Desilo se dvije godine kasnije da ju je otkrio Jimmie Langton. Bila je na turneji s nekom melodramom, koja je u Londonu bila doživjela uspjeh; u ulozi neke talijanske pustolovke, koje se makinacije tokom predstave ras-krinkavaju, predstavljala je, iako joj to nije posve odgo-varalo, ženu od četrdeset godina. Kako je glavnu junakinju, mladu djevojku, igrala neka blondina zrelijih godina, pred-stava je trpjela od nedostatka uvjerljivosti. Jimmie je sebi bio uzeo kratak dopust, koji je utrošio na to da svake večeri odilazi iz jednog kazališta u drugo. Poslije predstave posje-tio je Juliju. On je bio dovoljno poznat u kazališnom svijetu da se mogla osjećati polaskanom njegovim komplimentima, i kada ju je za slijedeći dan pozvao na ručak, ona je pri-hvatila. Nisu još ni pravo sjeli k stolu, kad on prijede ravno na stvar.

»Cijele noći nisam ni oka sklopila misleći o vama.«

»Osjećam se zatečena. Želite li mi staviti častan ili ne-častan prijedlog.«

On se nije ni osvrnuo na njeno zadirkivanje.

»Ja sam u toj struci već dvadeset i pet godina. Bio sam kazališni služitelj, inspicijent, redatelj, glumac, upravnik; dodavola, bio sam čak i kritičar. Živim u kazalištu otkako sam napustio školske klupe, i što ne znam o kazalištu nije ni vrijedno da se zna. Ja mislim da ste vi genije.«

»Lijepo je od vas da to kažete.«

»Šutite. Pustite mene da govorim. Vi imate sve. Imate pravu visinu, dobro ste građeni, a lice je od gume.«

»Da li je to laskanje?«

»Dakako. To je lice kakvo treba da ima glumica. Lice koje može biti sve, pa i lijepo; lice koje odražava svaku misao koja prolazi glavom. Takvo je lice imala Duse. Sinoć, a da ni sami niste bili svijesni onoga što radite, svaka je riječ, što ste je izgovorili, bila ispisana na vašem licu.«

»To je tako prazna uloga. Kako sam mogla u njoj da nešto pokažem? Jeste li čuli kakve stvari moram govoriti?«

»Glumci su prazni, a ne uloge. U vas je prekrasan glas, glas koji slušatelja hvata za srce. Ne znam kakvi biste bili u komediji, ali sam spreman da riskiram.«

»Što želite time da kažete?«

»Vaš osjećaj za mjeru je gotovo savršen. To niste mogli naučiti, mora da to imate od prirode, što je svakako daleko bolje. No, a sada da porazgovorimo ozbiljno. Prikupio sam o vama podatke. Čini se da govorite francuski poput Fran-cuskinje i zato vam daju uloge gdje je potrebno da netko

slabo govori engleski. Vi znate da vas to ne će odvesti daleko.«

»To je bilo jedino što sam mogla dobiti.«

»Zar ste zadovoljni time da dovijeka igrate takve uloge? Vi ćete se u njima ustaliti i publika vas ne će prihvaćati u drugim ulogama. Sporedne uloge, to će biti sve što ćete igrati. U krajnjem slučaju dobivat ćete dvadeset funti tjedno, i jedan je veliki talent upropašten.«

»Uvijek sam se nadala da ću danas sutra doći u priliku da dobijem neku poštenu ulogu.«

»A kada? Možda ćete čekati još deset godina. Koliko vam je sada godina?«

»Dvadeset.«

»Koliko sada dobivate?«

»Petnaest funti tjedno.«

»To je laž. Dobivate dvanaest, i to je vraški više nego što vrijedite. Imate još vrlo mnogo da naučite. Vaši su po-kreti neizgladeni. Vi ne znate da svaka gesta ima svoje zna-čenje. Vi ne znate kako se privlači pozornost slušalaca još prije nego počnete govoriti. Vi se previše ličite. Za lice, kakvo je vaše, što manje šminke, to bolje. Zar ne želite po-stati zvijezda?«

»Tko ne bi želio?«

»Dodite k meni i ja ću vas načiniti najvećom glumicom Engleske. Učite li brzo? U vašim godinama mora da je tako.«

»Mislim da svaku partiju mogu savladati u roku od četr-deset i osam sati.«

»Vi trebate iskustva i mene kao režisera. Dodite k meni, i dat ću vam dvadeset uloga godišnje. Ibsen, Shaw, Barker, Sudermann, Hankin, Galsworthy. Vi imate magnetizma, sa-mo se čini da nemate ni pojma kako se upotrebljava.« On zahihoće. »Zaboga, da vi to znate, stara bi vas vještica, s kojom sada igrate, već davno bila najurila. Vi treba da zgrabite slušatelje za grlo i da kažete, sada, vi pseta, da ste smjesta svratili pozornost na mene. Vi treba da njima ovla-date. Ako nemate te sposobnosti nitko vam je ne može dati, a ako je imate treba da naučite kako se njome služi. Ja vam kažem da imate sve uvjete da postanete velika glu-mica. Nikad u životu nisam bio o nečemu tako uvjeren kao o tome.«

»Ja znam da mi je potrebno više iskustva. Naravno ja ću o svemu razmisliti. Vrlo bih rado došla k vama za jednu sezonu.«

»Dodavola. Zar mislite da u jednoj sezoni mogu od vas načiniti glumicu? Zar mislite da ću ja da se znojim zato da s vama dam nekoliko pristojnih predstava, da mi onda odete

igrati drugorazredne uloge u neko londonsko komercijalno kazalište? Zar me držite za takvu budalu? Ja ću vam dati ugovor na tri godine, osam funti tjedno, i morat ćete raditi kao konj.»

»Osam funti tjedno? To je smiješno. To nikako ne mogu prihvatiti.«

»O da, možete. Više ne vrijedite i više ne ćete dobiti.«

Julija je bila u kazalištu već tri godine i dosta je toga naučila. Osim toga i Jane Taitbout, ne baš stroga moralistkinja, bila joj je dala mnoštvo korisnih uputa.

»Da li mislite da me ovi uvjeti obavezuju i na to, da s vama spavam?«

»Bogamu, zar vi mislite da ja imam vremena za to da liježem u krevet s članovima moje trupe? Imam ja mnogo pametnijeg posla, moja djevojko. I vi kad budete dnevno radili četiri sata na pokusima, kad navečer odigrate ulogu da ja budem zadovoljan, pa uz to još par matineja, niti ćete imati vremena a niti volje da bilo s kim vodite ljubav. Kad budete lijegali u postelju bit će to doista samo zato da spavate.«

No u tom se je pogledu Jimmie Langton varao.

III.

Julija, zahvaćena njegovim oduševljenjem i fantastičnom bujnošću, prihvatila je njegovu ponudu. Dao joj je da počne u skromnijim ulogama i ona je pod njegovim rukovodstvom igrala kao nikada. Zainteresirao je za nju kritičare, laskao im ostavljajući ih u uvjerenju da su otkrili veliku glumicu, i dopustio da od njih dođe sugestija, kako bi trebalo dati da je publika vidi kao Magdu. Bila je svratila na sebe veliku pozornost, i on joj je nabrzo, jedno za drugim, dao da igra Noru, Anu u »Čovjeku i nadčovjeku« i Heddu Gabler. Middlepool je bio ushićen kad je otkrio da u svojoj sredini ima glumicu kojom se može podičiti da je bolja nego bilo koja londonska zvijezda, te je nagrnio u kazalište kamo je prije odlazio samo iz lokalnog patriotizma. Tu i tamo spominjali su je i londonski izvjestitelji, a nekoliko je oduševljenih patrona dramske umjetnosti dolazilo u Middlepool da je vidi. — Oni se vraćahu puni hvale. Dva tri londonska kazališna direktora izaslanika su svoje izaslanike da se obavijeste o njoj. Ovi su bili neodlučni. Shawa i Ibsena igrala je posve dobro, no kakva će biti u nekom običnom komadu? Direktori su već doživjeli gorkih iskustava. Na osnovu jedne uspjelije predstave u kojem od tih čudnih komada znali su angažirati nekog glumca samo zato, da ustanove kako u

nekoj drugoj ulozi nije ništa bolji od bilo kojeg drugog glumca.

Kad je Michael pristupio trupi, Julija je već bila igrala u Middlepoolu čitavu godinu dana. Jimmie mu je najprije dao ulogu Marchbanksa u »Candidi«. To je bio sretan izbor, kako se to od Jimmija moglo i očekivati, jer je u toj ulozi došla Michaelova ljepota do punog izražaja, a nedostatak topline u njega nije bio nikakav gubitak.

Julija posegnu za prvom od kutija u kojima su se nalazile Michaelove fotografije. Sjedila je udobno na podu. Preletje brzo njegove najranije fotografije tražeći onu iz vremena kad je bio prispio u Middlepool; kad je došla do nje, osjeti žestoku bol. Malo te nije zaplakala. Baš je tako izgledao. Candidu je igrala neka starija žena, pouzdana glumica koja je obično bila igrala majke, neudate tetke i slične karakterne uloge, a Julija, koja nije imala ništa drugo da radi već da osam puta u sedmici igra, prisustvovala je pokusima. Bila se je zaljubila u Michaela na prvi pogled. Nikad nije vidjela ljepšeg muškarca, i neprestano mu je bila za petama. Malo zatim, prkoseći negodovanju časnog Middlepoola, stavi Jimmie na repertoar »Sablasti«. Michael je igrao mladića, a ona Reginu. Slušali su se međusobno u svojim ulogama i poslije pokusa zajedno vrlo skromno ručali, kako bi mogli da o njima razgovaraju. Naskoro postadoše nerazdruživi. Julija se nije ustezala; laskala je Michaelu nemilice. On nije radi svoje ljepote bio uobražen. Znao je da je lijep i primao je komplimente ne baš indiferentno, ali tako kao što bi primao komplimente za lijepu kuću koja se pokoljenjima nalazi u posjedu porodice. Opće je priznata činjenica da je to jedna od najljepših građevina svog razdoblja, njome se ponosimo, nastojimo oko nje; no ona je tu, posjedujemo je i to je tako prirodno kao i uzduh što ga udišemo. Bio je lukav i ambiciozan. Znao je da mu je za sada ljepota glavna imovina, no znao je i to da ona ne može trajati vječno, i bio je odlučio da postane dobar glumac, kako bi postigao još nešto na što će se moći osloniti. Bio je odlučio da od Jimmija Langtona nauči sve što može, i da zatim podo u London.

»Budem li dobro igrao svoje karte, možda se nađe neka stara žena koja će mi pomoći da odem među kazališne direktore. To je jedini način da se nešto postigne.«

Julija je ubrzo otkrila da on ne voli mnogo trošiti, pa kad bi zajedno jeli ili nedjeljom odlazili na kakav mali izlet, ona je uvijek strogo pazila na to da plati svoj dio troškova. No to je nije smetalo. Svidjelo joj se na njemu to što štedi novac, i, sama sklona ekstravagancijama i uvijek po sedmicu dvije u zaostatku sa stanarinom, divila mu se

što mrzi dugove i što od svoje male plaće svakog tjedna stavlja nešto na stranu. Nastojao je uštedjeti toliko, da kada pođe u London, ne bude prisiljen da primi prvu ulogu koju mu ponude, već da može pričekati dok mu se ne pruži prava prilika.

Njegov otac posjedovao je tek nešto malo povrh mirovine, i bio je mnogo žrtvovao da njega može poslati u Cambridge. No otac je inzistirao na tome, jer nije odobravao njegovu želju da pođe na pozornicu.

»Ako želiš da budeš glumac, mislim da te ne mogu spriječiti«, govorio je on, »ali, dodavola, želim da budeš odgojen kao gentleman.«

Za Juliju je bilo veliko zadovoljstvo kad je otkrila da je Michaelov otac bio pukovnik. Doimalo se je kad bi ga slušala gdje pripovijeda o nekom svom pretku, koji je za Regentstva bio kod Whitea proigrao svoj imetak. Voljela je Michaelov pečatnjak s veprovom glavom i mottom: »Nemo me impune lacessit«.

»Meni se sve čini da ste vi ponosniji na svoju porodicu negoli na vaš izgled grčkog boga«, znala mu je govoriti umiljavajući se.

»Svatko može da bude lijep«, odgovarao bi on smiješeći se mило, »ali ne može svatko potjecati iz dobre porodice. Ako ću da priznam istinu, jest, ja se ponosim time da me je odgojio gentleman.«

Julija skupi svu hrabrost.

»Moj je otac veterinar.«

Za trenutak Michaelovo se lice oduljilo, no brzo se je snašao i nasmiješio se.

»Naravno, posve je svejedno kakvo zvanje obavlja čiji otac. Često sam slušao svog oca gdje priča o veterinaru iz svog puka. Imao je, posve jasno, čin oficira. Tata je uvijek pričao da je bio sjajan čovjek.«

Bilo joj je i to, drago što je bio u Cambridgeu. Tamo je tada veslao za svoj koledž, a neko je vrijeme bilo dosta govora i o tome, da će veslati i za reprezentaciju sveučilišta.

»To bi mi bilo pričinilo veselje, a bilo bi mi koristilo i za pozornicu. Bila bi to dobra reklama.«

Julija nije bila načisto zna li on da je ona zaljubljena u njega. On joj nije nikada udvarao. Volio je njeno društvo, i kad bi se našli s drugim svijetom nije napuštao njezinu blizinu. Tu i tamo bili su pozivani na kakav prijem u nedjelju, na ručak ili večeru te je on smatrao posve razumljivim da njih dvoje zajedno dolaze i da zajedno odlaze. Na rastanku pred njenim vratima on bi je poljubio, ali tako kao što bi poljubio i onu ostariju ženu s kojom je igrao u Candidi. Bio je ljubezan, raspoložen i mило, no bilo je očajno

jasno da je on smatra samo dobrim drugom. Ali ipak, znala je da nije zaljubljen ni u koju drugu. Ljubavna pisma što su mu ih pisale žene čitao bi, hihoćući se, Juliji, a kad bi mu slale cvijeće uzimao bi ga i donosio njoj.

»Kakve glupače«, govorio je. »Koga vruga misle time postići?«

»Nalazim da to nije teško odgonetnuti«, odgovarala bi Julija suho.

Iako je znala da se on uopće ne obazire na te znakove pažnje ipak su je ljutili i činili je ljubomornom.

»Morao bih biti vraška budala da se upustim s kojom od ovih midlpulskih žena. Osim toga sve su one odreda obične klepetuše. Još prije nego bih se snašao, imao bih već za vratom kakvog ljutitog oca koji bi me silio da se oženim djevojkom.«

Pokušavala je otkriti da li je imao kakvu pustolovinu u doba dok je bio u Bensonovoj trupi. Uspjelo joj je doznati da su dvije ili tri djevojke bile živo nastojale da mu se približe, no on je smatrao strahovitom pogreškom upuštati se u odnos s kolegicama.

»Poznato vam je kako su ljudi u takvim trupama brbljavi. Ne bi prošlo ni dvadeset i četiri sata, i svi bi sve doznali. A osim toga kod takvih stvari čovjek nikad ne zna u što može upasti. Volim ja ništa ne riskirati.«

Kad je htio da se pozabavi, počeka bi kad se trupa nalazila podalje od Londona, pohitao bi tada u grad i našao bi sebi djevojku u Globe Restaurantu. Naravno to je bilo skupo i kad se promisli nije bilo vrijedno svojih novaca; osim toga, on je u Bensonovoj družini igrao mnogo kriket, a kad mu se pružila prilika i golf, a takve stvari upadaju oči.

Julija izreče grdnu laž.

»Jimmie uvijek govori da bih ja bila mnogo bolja glumica, kada bih imala ljubavnika.«

»Ne vjerujte u to. On je stari pokvarenjak. Naravno to bi trebao da bude on. Mislim da bi se isto tako moglo reći da bih ja mnogo bolje igrao Marchbanksa da pišem stihove.«

Njih je dvoje tako mnogo razgovaralo i bilo zajedno, da je na kraju i ona počela gledati na brak kao i on.

»Držim da je svaki glumac, koji se ženi mlad, savršena budala. U tome leži čitavo mnoštvo okolnosti koje mogu da mu upropaste karijeru. Osobito ako se ženi s glumicom. Postane li on zvijezda tada ima mlinski kamen oko vrata. Ona želi da igra s njim, a ako upravlja nekim teatrom treba da joj daje glavne uloge, i angažira li neku drugu dolazi do strahovitih scena. Naravno, brak je ludost i za neku glumicu. Uvijek postoji opasnost da dobije dijete i dugo vre-

mena ne može nastupiti. Njezina je publika ne gleda, a vi znate kakva je publika, ako te dugo ne vidi, zaboravit će da si ikada postojao.»

Brak? Što je njoj bilo stalo do braka? Srce joj se topilo kad je gledala u njegove duboke mile oči, i drhtala je od raskošnog uzbuđenja promatrajući njegovu sjajnu smeđu kosu. Nije bilo ničega što bi on tražio a da mu to ne bi s veseljem dala. Samo što on nije ni pomišljao na takvo što.

»Jasno je da me on voli«, govorila je sama sebi. »Voli me više nego bilo koju drugu, on mi se dapače divi, ali kao žena ja ga ne privlačim.«

Poduzimala je sve da ga zavede, samo što mu nije došla u postelju, a to nije učinila jedino zbog toga, što joj se nije pružila prilika. Počela se pobojavati, ne pozna li se već njih dvoje i previše dobro, a da bi bilo moguće da se njihovi odnosi izmijene, i gorko je sebi zamjerala što već prije nije uznastojala da dođe do odluke. On sada goji prema njoj i suviše iskrene osjećaje, a da bi mogao postati njenim ljubavnikom. Bila je nekako iznašla kada mu je rođendan i poklonila mu zlatnu kutiju za cigarete, za koju je znala da je priželjkuje više od svega na svijetu. Stajala je mnogo više, nego što je ona smjela potrošiti, i on joj je sa smiješkom spočitavao njenu rasipnost. On nije mogao ni u snu zamisliti, kakvu njoj mahnitu radost pričinja izdavanje novaca za njega. Kad je došao njen rođendan, Michael joj je poklonio pola tuceta svilenih čarapa. Odmah je utvrdila da nisu baš od najbolje vrste, jadni dečko, toliko se ipak nije usudio zaletjeti, ali već to što se sjetio da joj uopće nešto pokloni, toliko ju je dirnulo, da je zaplakala.

»Kako li ste vi osjećajno malo stvorenje«, rekao je on, ali je bio obradovan i dirnut njenim suzama.

Njegovu je štedljivost promatrala više kao crt u njegovu karakteru. Nikako nije mogao podnijeti, da razbacuje svoj novac. Nije bio baš škrt, ali nije bio ni darežljiv. Jedan, dva puta u restoranu njoj se činilo da je zakinuo konobara za napojnicu, i nije se obazirao, kad bi mu to zamjerala. Davao je točno deset postotaka, i kad ne bi imao točnu svotu do pare, tražio bi konobara da mu vrati ostatak.

»Ne budi ni vjerovnik ni dužnik«, citirao bi on Polonija.

Kad bi koji član trupe, nalazeći se u časovitoj neprilici pokušao da od njega uzajmi novaca, bio je to uzaludan trud. No on bi odbijao tako ljubazno i s toliko uviđavnosti, da nikada nije nikoga povrijedio.

»Dragi moj mladiću, od srca bih ti rado pomogao, ali sam i sâm potpuno bez para. Ne znam ni sâm kako ću ove sedmice platiti stanarinu.«

Tokom mnogih mjeseci Michael je bio toliko zaokupljen svojim vlastitim ulogama, da nije ni primjećivao, kakva je Julija izvrsna glumica. On je, naravno, čitao novinske prikaze i njihove pohvale Juliji, no on je čitao površno, ne svraćajući na napisano mnogo pažnje sve dotle dok ne bi došao do mjesta gdje kritičari govore o njemu. Bio je radostan kad su ga hvalili, ali nije bio utučen kad bi ga kuldili. Bio je i suviše pristojan i čedan, a da se naljuti zbog loše kritike.

»Mora da sam bio strašan«, govorio bi tada prostodušno.

Najljepša crta njegova karaktera bila je dobroćudnost. Pogrde Jimmija Langtona primao je ravnodušno. Kad bi za dugih pokusa porasla opća razdraženost, on bi ostajao spokojan. Bilo je nemoguće posvaditi se s njim. Jednog je dana u gledalištu prisustvovao probi jednog čina u kome nije sam sudjelovao. Čin je završavao snažnom i dirljivom scenom u kojoj je Julija imala priliku da fino istakne svoju igru. Kad se pozornica pripremala za slijedeći čin, side Julija u gledalište i sjedne do Michaela. Nije joj ništa rekao, već je ukočeno zurio preda se. Ona ga pogleda zaprepašteno. Bilo je tako neobično s njegove strane, da joj se ne nasmiješi i ne reče koju ljubaznu riječ. Tada je tek opazila da je stisnuo vilice kako bi spriječio njihovo drhtanje, i da su mu oči pune suza.

»Što je, dragi?«

»Ne govorite sa mnom. Vi gadna mala beštijo, vi ste me rasplakali.«

»Mili.«

I njoj samoj navriješe suze na oči i potekoše joj niz lice. Bila je tako sretna, tako polaskana.

»Dodavola«, jecao je. »Ne mogu se uzdržati.«

Izvuče iz džepa maramicu i otare oči.

(»Ljubim ga, ljubim ga, ljubim ga.«)

Tada se on useknu.

»Počinjem da se sada osjećam bolje. Ali, zaboga, vi ste me smrvili.«

»Nije loša scena, zar ne?«

»Dovraga i scena, to ste bili vi. Upravo ste mi zgnječili srce. Sto mu gromova, kritičari imaju pravo, vi ste glumica, o tom nema spora.«

»Zar ste me vi tek sada otkrili?«

»Ja sam znao da ste dobri, ali nisam imao ni pojma da ste tako dobri. Uz vas svi mi ostali izgledamo kao šaka jada. Vi ste na putu da postanete zvijezda. Ništa vas u tome ne može spriječiti.«

»Dobro, a vi ćete biti moj partner.«
»Slabo bih u tome prošao kod nekog londonskog direktora.«

Julija se dosjetila.

»Tada morate otvoriti vlastito kazalište, a mene napraviti svojom zvijezdom.«

Malo je zastao. Nije bio brz mislilac i trebalo je proći izvjesno vrijeme dok mu neka misao dođe do svijesti. Tada se je nasmiješio.

»Znate li da to i nije tako loša ideja.«

Govorili su o tome za vrijeme ručka. Julija je govorila više, dok ju je on slušao s napetom pažnjom.

»Posve je jasno da je jedina mogućnost, ako se želi stalno dobivati dobre uloge, imati vlastiti teatar«, govorio je on. »Znam ja to.«

Teškoća je bila s novcem. Preračunavali su koja bi najmanja svota bila potrebna za početak. Michael je mislio da je pet tisuća funti minimum. Ali, nebesa, odakle dobiti toliki novac? Naravno, ima ovdje u Middlepoolu tvorničara što plivaju u parama, ali teško je bilo očekivati od njih da će samo tako odvojiti pet tisuća funti, kako bi pomogli dvoje gotovo nepoznatih mladih glumaca. Osim toga bili su i ljubomorni na London.

»Vi biste trebali da pronadete neku bogatu staru ženu«, našali se Julija.

Ona je samo upola vjerovala u ono što je govorila, ali ju je uzbuđivalo prepričavanje o planu koji bi je doveo u stalnu i prisnu vezu s Michaelom, ali on je stvar razmatrao posve ozbiljno.

»Mislim da se nitko ne može nadati uspjehu u Londonu, ako već nije dovoljno poznat. Da se to postigne treba igrati još tri do četiri godine pod upravom drugih direktora; a upoznati treba i njihov posao. U to spada i to da se nađe vremena za čitanje djela. Bilo bi ludo započeti ne imajući spremljena barem tri komada, od kojih barem jedan treba da bude senzacija.«

»Treba također od početka nastojati, da se odmah igra udvoje, kako bi se publika priučila, da dva imena gleda uvijek zajedno na istom oglasu.«

»Ne znam da li je to toliko važno. Najvažnije je imati dobru i snažnu ulogu. Nema sumnje da bi bilo mnogo lakše naći finansijera kad bi čovjek stekao neko ime u Londonu.«

IV.

Približavao se Uskrs, a Jimmie Langton je imao običaj da u Velikom tjednu drži svoje kazalište zatvoreno. Julija nije ni sama znala šta da radi; putovati u Jersey nije imalo smisla. Jednog se jutra vrlo iznenadila kad je primila pismo od gospode Gosselyn, Michaelove majke, u kom joj piše da bi nju i pukovnika vrlo obradovalo kad bi ona došla s Michaelom da provede tjedan dana u Cheltenhamu. Kad je pokazala pismo Michaelu on je sav zasjao.

»Zamolio sam je da vas pozove. Mislio sam da je to mnogo pristojnije, nego da sam vas samo tako poveo sa sobom.«

»Vi ste zlatni. Naravno, doći ću vrlo rado.«

Srce joj je radosno kucalo. Misao, da će čitavu nedjelju dana provesti s Michaelom, bila je divna. Tu je baš došla do izražaja njegova lijepa narav, da dode da je spasi iz neprilike kad i sama nije znala što da započne. No vidjela je da tu postoji još nešto što bi joj želio reći, samo kao da ne zna kako.

»O čemu se radi?«

On se smeteno smješkao.

»Dobro, draga. Znate, moj je otac dosta zastarjelih nazora, i ima stvari za koje se ne može očekivati da će ih razumjeti. Naravno, ja ne želim da vi govorite neistinu ili nešto tome slično, ali mislim da bi on bio prilično iznenađen, kad bi doznao da je vaš otac bio veterinar. Kad sam pisao kući i pitao da li mogu i vas da povedem, rekao sam da je vaš otac doktor.«

»Oh, u redu stvar.«

Julija je utvrdila da pukovnik nije ni izdaleka tako strasan, kako je bila očekivala. Bio je tanak i prilično niska rasta, lica izbrazdana borama i sijede kratko ošišane kose. Njegove su crte odavale izgled otrepane odlučnosti. Njegova ju je glava podsjećala na glave sa starog novca koji je dugo u opticaju. Bio je uljudan ali uzdržljiv. Nije bio ni silovit ni žestok, kakav bi — prema njenim kazališnim predodžbama — pukovnik trebao da bude. Nije nikako mogla zamisliti, kako izvikuje vojničke komande tim uljudnim i ponešto hladnim glasom. On se ustvari i bio povukao, nakon beznačajne karijere, s počasnim rangom u mirovinu, i već se godinama zadovoljavao radom u svom vrtu i igranjem bridža u svom klubu. Čitao je »The Times«, polazio nedjeljom crkvu i pratio svoju ženu na čajanke. Gospođa Gosselyn bila je visoka, podebela starija žena, mnogo viša od svog supruga. Uvijek je ostavljala dojam, kao da se trudi da smanji svoju visinu. Na njoj su se još uvijek opazali tragovi ljepote, te se

moglo zaključiti da je u mladosti morala biti ljepotica. Kosu je češljala sa stazom po sredini glave i s pundžom na zatiljku. Njene klasične crte i njena visina izazivale bi kod prvog susreta izvjesno strahopočitanje, ali je Julija veoma brzo utvrdila da je ona vrlo povučena i plašljiva. Kretnje su joj bile ukočene i nespretne. Odjevena je bila upadljivo s nekom vrstom staromodne kićenosti, koja joj nije pristajala. Juliju, koja je sama bila posve izgubila samopouzdanje, diralo je snishodljivo ponašanje stare gospođe. Gospođa Gosselyn nije nikad znala kako treba razgovarati s glumicom, i sada se našla u velikoj neprilici. — Kuća nije bila nipošto veličajna; mala odvojena zidanica, u vrtu okruženu lovorovom živicom. Kako su Gosselynovi proveli nekoliko godina u Indiji, bilo je u kući mnogo velikih mjedenih pladnjeva i vrčeva, indijskih ukrasa i bogato izrezbarenih indijskih stolova. Sve je to bila jeftina bazarska roba i čovjek se je čudio kako je netko mogao naći za vrijedno, da to ponese sa sobom kući.

Julija je bila oštroumna. Nije joj trebalo dugo da otkrije, kako je i pukovnik, uprkos svojoj rezerviranosti, i gospođa Gosselyn, uprkos svojoj plašljivosti, točno odmjeravaju. — Sinu joj misao, nije li je Michael poveo sa sobom zato, kako bi je njegovi roditelji mogli ocijeniti. Zašto? Mogao je postojati samo jedan razlog, i kad je pomislila na nj, srce joj je htjelo da iskoči. Shvatila je da je njemu mnogo stalo do toga da ona ostavi dobar dojam. Instinktivno je osjetila da mora prestati biti glumica, i bez razmišljanja, bez napora, jedino zato što je znala da će se svidjeti, igrala je ulogu jednostavne, skromne i bezazlene djevojke, koja je dosada bila živjela tihim ladanjskim životom. Šetala je s pukovnikom po vrtu i sa zanimanjem je slušala kako govori o grašku i špargama. Pomagala je gospođi Gosselyn oko cvijeća i skidala prašinu s rezbarija kojima je soba za boravak bila pretrpana. Razgovarala je s njom o Michaelu. Pričala joj je kako je on darovit glumac, kako je popularan i divila se njegovoj ljepoti. Opazila je, da se gospođa Gosselyn njime vrlo ponosi, i intuitivno je shvatila da će joj biti drago ako joj dopusti da opazi, — ali delikatno, tako da izgleda kao da želi da sakrije tajnu no i nehotice se odaje, — da je preko ušiju zaljubljena u Michaela.

»Naravno, mi se nadamo da će uspjeti«, govorila je gospođa Gosselyn. »Nama se nije svidjela njegova namjera da pođe na pozornicu; znate, nas smo oboje iz vojničkih porodica, ali on je to sebi bio uvertio u glavu.«

»Da, ja vas shvaćam.«

»Ja znam da se na to više ne gleda kao onda kad sam ja bila djevojka. Ali konačno, on je rođen kao gentleman.«

»Oh, znate li da danas i mnogi ugledni ljudi odlaze na pozornicu. Nije to više kao što je bilo nekoć.«

»Da, čini se da je tako. Vrlo mi je drago da vas je doveo ovamo. Bila sam zbog toga pomalo nervozna. Mislila sam da ćete biti nakinđureni i... možda malo preglasni. Nitko vas ne bi držao za glumicu.«

(»To rado vjerujem. Zar ne prikazujem savršeno već četrdeset i osam sati djevojku s ladanja?«)

Pukovnik je počeo da se šali s njom a ponekad bi je i nestašno povukao za uho.

»Ne ćete valjda flirtovati sa mnom, pukovniče«, povikala bi Julija pogledavši ga vragolasto i mило. »Zato što sam glumica, vi mislite da možete biti slobodniji prema meni.«

»George, George«, smješkala se gospođa Gosselyn. I okrenuvši se Juliji: »Uvijek je bio strašan udvarač.«

(»Vidi, vidi, to sve ide kao po loju.«)

Gospođa Gosselyn pripovijedala joj je o Indiji, kako joj je bilo neobično imati obojenu služinčad, kako su imali ugodno društvo, sami oficiri i indijski činovnici, no da ipak nije bilo kao kod kuće i kako je bila sretna kad se mogla vratiti u Englesku.

Njih je dvoje trebalo otputovati na Uskrsni ponedjeljak, jer su navečer imali predstavu, i u nedjelju poslije večere izjavi pukovnik Gosselyn da ide u svoju sobu da napiše nekoliko pisama; minutu ili dvije kasnije reče i gospođa Gosselyn da mora nešto govoriti s kuharicom. Kad njih dvoje ostadoše nasamo, Michael, naslonjen leđima na kamin, zapali cigaretu.

»Bojim se da je ovdje bilo i suviše mirno. Nadam se da se niste jako dosađivali.«

»Bilo je božanstveno.«

»Vi ste kod mojih požnjeli silan uspjeh. Vrlo su vas zavoljeli.«

»No i stajalo me prilično truda«, pomislila je Julija i rekla glasno: »Kako znate?«

»Oh, pa to se vidi. Otac mi je kazao da ste neobično otmjeni i da nimalo ne naličite na glumicu, a majka mi je rekla da ste vrlo osjećajni.«

Julija je oborila pogled, kao da ne može podnijeti to obilje komplimenata. Michael joj pride i stane pred nju. Načas joj prođe glavom misao da je nalik na pristala mladog slugu, koji traži namještenje. Bio je neobično nervozan. Njoj je srce žestoko udaralo.

»Julija, draga, hoćete li se udati za mene?«

Čitavu je sedmicu dana pitala sama sebe, hoće li je ili ne će zaprositi, i sada kada je to učinio užasno se je smela.

»Michael!«

»Mislim, ne odmah, već kad steknemo čvršće tlo pod nogama. Ja znam da vam kao glumac nisam dorastao, ali nas se dvoje izvrsno slažemo i kad otvorimo vlastiti teatar bit ćemo posve zgodan par. Osim toga vi znate da vas strašno volim. Nikad nisam sreo ženu koja bi bila i malo nalik na vas.«

(»O ludove jedan! Zašto govori takve gluposti? Zar ne zna da sam mahnita od čežnje da se udam za njega? Zašto me ne poljubi, poljubi, poljubi. Ne bih li mu naprosto kazala da sam bolesna od žudnje za njim?«)

»Michael, vi ste tako divni. Nijedna žena ne bi mogla odbiti vašu ženidbenu ponudu!«

»Draga!«

(»Bit će bolje da ustanem. Ne će znati kako da sjedne. Bože, kad se samo sjetim scena, što ih je Jimmie ponavljao s njim u beskraj.«)

Ona ustade i podiže lice prema njemu. On je zagrlj i poljubi u usta.

»Moram obavijestiti majku.«

Otrgnu se od nje i pođe prema vratima.

Za čas udoše pukovnik i gospođa Gosselyn. Na licima im se odražavalo radosno iščekivanje.

(»Zaboga, pa to je bio već svršen posao.«)

»Majko, oče, mi smo zaručeni.«

Gospođa Gosselyn poče plakati. Svojim nespreditnim i teškim korakom priđe Juliji, zagrlj je i jecajući poljubi. Pukovnik se muški porukova sa sinom i oslobodivši Juliju iz zagrljaja svoje žene također je poljubi. Bio je duboko tronut. Sve to uzbuđenje djelovalo je i na Juliju i premda se sretno smiješila, tekle su joj suze niz obraze. Michael je s učešćem promatrao taj uzbudljivi prizor.

»Što kažete na to da to proslavimo bocom šampanjca«, primijeti. »Izgleda mi kao da su majka i Julija posve skršene.«

»U zdravlje dama«, reče pukovnik pošto napuniše čaše.

V.

Julija je sada gledala fotografiju, koja ju je prikazivala u vjenčanoj haljini.

»Bože, kako sam izgledala.«

Bili su odlučili da svoje zaruke ne objavljuju, i Julija nije o njima govorila nikom osim Jimmiju Langtonu, dvjema ili trima kolegicama i svojoj garderobijerki. Oni joj svečano obećaše da će čuvati tajnu, i nikako nije mogla razumjeti kako se dogodilo da su u roku od četrdeset i osam sati svi

znali za to. Julija je bila božanski sretna. Ljubila je Michaela strasnije nego ikada i smjesta bi se bila udala za nj, ali njegov je zdravi razum pobijedio. Zasada su bili samo dvoje provincijskih glumaca, i kad bi pošli da kao bračni par potraže uspjeha u Londonu, to bi tek ugrozilo njihove izgleda. Julija mu je, što je jasnije mogla, a to je doista bilo jasno, stavljala na znanje, da je sporazumna s tim da mu postane ljubavnicom, no on je to odbijao. Bio je i suviše častan, a da bi se okoristio prilikom, da joj postane nadmoćan.

»Ja te, draga, ne bih mogao tako jako ljubiti kad ne bih još i više ljubio čast«, citirao je on.

Bio je čvrsto uvjeren da bi jednom kad budu vjenčani gorko požalili što su prije toga živjeli kao muž i žena. Julija se ponosila njegovim načelima. Bio je mio i nježan ljubavnik, no vrlo ju je brzo počeo smatrati nečim što se pomalo razumije samo po sebi. Njegov je prijateljski ali površan način ostavljao dojam, kao da su već godinama u braku. Ipak je s velikom dobrohotnošću dopuštao Juliji da ga obožava. Uživala je da sjedi prionuta uz njega s njegovom rukom oko svog struka, licem u lice, a bio je za nju pravi raj kad je mogla svoja žarka usta pritisnuti na njegove ponešto tanke usnice. Premda je, kad bi tako sjedili jedno uz drugo, više volio da razgovara o ulogama koje su upravo izrađivali ili da stvara planove o budućnosti, on ju je ipak usrećivao. Nije joj dodijalo da se neprestano divi njegoj ljepoti. Bilo je divno, govoreći mu kako ima savršen nos i krasnu smeđu kovrčavu kosu, osjetiti kako ga time malčice čvršće povezuje uza se, i vidjeti nježnost u njegovim očima.

»Mila, učinit ćeš me taštım poput pauna.«

»Ne pretvaraj se! Kao da ne znaš da si krasan kao bog.«

Julija je bila uvjeren da je tako, a govorila je to jer joj je to pricinjalo zadovoljstvo, ali i zato jer je znala da on to rado sluša. On se njoj divio i bio joj je privržen, osjećao se prijatno u njenu društvu i imao je u nju povjerenja, no ona je bila potpuno načisto s tim da u nju nije zaljubljen. Tješila se mislju da je on ljubi toliko, koliko je on uopće sposoban da ljubi, i vjerovala je da će njena strast, kad budu vjenčani i kad budu zajedno spavali, probuditi i u njemu isti osjećaj. U međuvremenu ona je primjenjivala sav svoj takt i samosavlađivanje. Znala je da sebi ne može priuštiti da mu bude dosadna. Znala je da mu nikad ne smije dopustiti osjećaj tereta ili odgovornosti. Znao ju je ostaviti zbog jedne partije golfa ili da poobjeduje s nekim slučajnim poznanikom; nikada mu nije dala da osjeti kako je povrijeđena. I, sluteći da njeni glumački uspjesi jačaju njegove

osjećaje prema njoj, radila je kao rob samo da igra što bolje.

Kad su bili zaručeni nešto više od godine dana, dođe u Middlepool neki američki manager, koji je bio u potrazi za novim talentima, a bio je čuo za glumačku trupu Jimmie Langtona. Oduševio se Michaelom. Poslao mu je pisamce pozivajući ga da dođe slijedećeg dana poslije podne do njega u hotel. Michael, bez daha od uzbuđenja, pokaže poziv Juliji; bilo je očito da mu agent namjerava ponuditi ulogu. Srce joj je zastalo, ali se je pričinjala kao da je uzbuđena kao i on, i slijedećeg je dana pošla s njim u hotel. Trebalo je da čeka u halu dok Michael pregovara s velikim čovjekom.

»Zaželi mi sreću«, šaptao je, okrenuvši se da uđe u lift. »To je i suviše lijepo, a da bude istina.«

Julija je sjedila u velikom kožnatom naslonjaču, želeći iz sve duše da američki manager ponudi Michaelu ulogu koju će ovaj morati odbiti ili takvu plaću čije bi prihvaćanje bilo ispod njegova dostojanstva. Ili da će možda zamoliti Michaela da mu čita ulogu koju je bio predvidio za nj, te se uvjeriti da je on ne bi mogao ostvariti. No kad je nakon pola sata vidjela Michaela gdje se vraća blistavih očiju i laka koraka, znala je da je uspio. Za trenutak je pomislila da će joj pozliti, i kad je svim silama uznastojala da na licu pokaže živahan i sretan smiješak osjetila je da su joj mišići ukočeni i tvrdi.

»Sve je u redu. Kaže da se radi o divnoj ulozi, ulozi mladića, devetnaestgodišnjaka. Osam do deset sedmica u New-Yorku a zatim turneja. To znači oko četrdeset sedmica kod Johna Drewa. Dvije stotine i pedeset dolara tjedno.«

»Oh, dragi, koje li divote!«

Bilo je posve jasno da je oduševljeno prihvatio. Nije nikad ni došao na pomisao da odbije.

»A, ja, ja«, pomislila je ona, »da mi je netko ponudio i tisuću dolara tjedno, ne bih prihvatila, ako bi to značilo rastanak s Michaelom.«

Zahvati je dubok očaj. Bila je nemoćna. Morala se pretvarati da je oduševljena kao i on. Bio je suviše uzbuđen da mirno sjedi i poveo ju je sa sobom na šetnju kroz najprometnije ulice.

»To je divna prilika. Naravno, život je u Americi skup, ali ja bih mogao živjeti s pedeset dolara tjedno, osobito kad se zna da su Amerikanci vrlo gostoljubivi, pa mogu računati s nizom besplatnih ručkova. U četrdeset sedmica mogao bih uštedjeti osam tisuća dolara, a to je tisuću i šest stotina funti.«

(»On me ne ljubi. Baš ga briga za mene. Mrzim ga. Najradije bih ga ubila. Prokleti manager.«)

»Ako me zadrži i drugu godinu, dobivat ću tri stotine. To znači za dvije godine gotovo četiri tisuće funti. Gotovo dovoljno za otvaranje vlastitog kazališta.«

»I drugu godinu!« Julija umalo te nije izgubila kontrolu nad sobom i u njenu su se glasu osjećale suze. »Misliš li time reći da odlaziš na dvije godine?«

»Ah, naravno da ću se u ljetu vratiti ovamo. Plaćaju mi put i ja ću živjeti kod kuće, da uštedim što više.«

»Ne znam kako ću izdržati bez tebe.«

Te je riječi izgovorila posve vedro, tako da su zvučale kao uljudnost, ali izrečene nekako slučajno.

»Bit ćemo zato čitavo ljetno zajedno, a ti i sama znaš kako godina ili dvije prođu poput bljeska.«

Michael je šetao naokolo bez cilja, ali je Julija išla, a da on to nije primijetio, određenim pravcem, i oni se najednom nađoše pred teatro. Ona se zaustavi.

»Vidjet ćemo se kasnije. Moram na čas da svratim do Jimmija.«

On se namršti.

»Valjda me ne ćeš sad ostaviti sama. Moram s nekim da razgovaram. Mislio sam da ćemo zajedno poći da nešto zagrizemo prije predstave.«

»Vrlo mi je žao, ali Jimmie me očekuje, a ti znaš kakav je on.«

Michael joj se milo i dobroćudno nasmiješi.

»Ako je tako onda hajde. Ne mislim ti zamjeriti što me jedamput i ti ostavljaš na cjedilu.«

Od odšeta dalje, a ona uđe u kazalište kroz ulaz za pozornicu. Jimmie Langton bio je sebi u potkrovlju uredio stančić u koji se ulazilo preko balkona. Ona pritisnu na zvonce i on joj sam otvori vrata. Kad ju je vidio vrlo se je iznenadio ali i obradovao.

»Halo, Julija, udite.«

Ona prođe pored njega bez riječi i kad su ušli u njegovu neurednu sobu za boravak, pretrpanu rukopisima kazališnih komada, knjigama i drugom ropotarijom — ostaci skromnog ručka još su ležali na pisaćem stolu — ona se okrenu i zagleda mu se u lice. Stisla je zube a oči su joj zlokobno svijetlile.

»Vi đavole!«

Naglim pokretom pristupi k njemu, dohvati ga obim rukama za njegov otkopčani ovratnik i stane ga tresti. On je nastojao da se oslobodi, ali ona je bila jaka i žestoka.

»Prestanite, prestanite.«

»Vi đavole, vi svinjo, vi prljavi podli gade!«

On zamahne i otvorenim je dlanom oštro pljusne po licu. Ona instinktivno popusti stisak i jednom se rukom pri-

hvati za obraz jer ju je bio ozlijedio. Zatim udari u plač.

»Vi grubijan, surova životinja! Tući jednu ženu!«

»To si zapišite za uho, najmilija moja. Zar niste znali da ja uvijek uzvraćam udarce kad me neka žena tuče?«

»Ja vas nisam tukla.«

»Ali ste me gotovo zadavili.«

»Vi ste to i zaslužili. Oh, moj bože, mogla bih vas ubiti.«

»A sada sjednite, gušćice. Dat ću vam nekoliko kapi viskija da se saberete. A onda mi možete reći o čem se radi.«

Julija se ogleda za nekim naslonjačem u koji bi se mogla udobno smjestiti.

»Gospode, kod vas izgleda kao u svinjcu. Zašto, dodavola, ne uzmete neku čistačicu?«

Ljutitim pokretom zbaci na tlo knjige s nekog naslonjača i uvali se u nj i počne ozbiljno plakati. On joj natoči dobar obrok viskija, doda malo sode i prisili je da ispije.

»A sada, što znači čitav taj 'Toskin' prizor?«

»Michael ide u Ameriku.«

»Doista!«

Ona grubo zbaci njegovu ruku koju joj je bio položio oko ramena.

»Kako ste mogli? Kako ste mogli?«

»Ja s tim nemam nikakve veze.«

»To je laž. Još ćete tvrditi da uopće niste znali da je ovaj prljavi američki manager u Middlepoolu. Naravno, sve ste to vi udesili. Sve ste to namjerno učinili samo da nas rastavite.«

»Ah, najdraža, vi mi nanosite nepravdu. Ustvari ja sam mu samo bio rekao da mu prepuštam koga god želi iz trupe izuzev Michaela Gosselyna.«

Julija nije gledala u Jimmijeve oči dok joj je to govorio, no da je gledala, sigurno bi se čudila zašto izgleda tako dobre volje kao da mu je pošla za rukom neka osobita smicalica.

»I mene biste prepustili?« upitala je.

»Znao sam da ne treba žensku. Imadu ih i sami na pretek. Oni trebaju muškarce koji znaju kako se nosi odijelo i koji ne pljuju po podu.«

»O, Jimmie, nemojte pustiti Michaela da ode. Ja toga ne ću podnijeti.«

»Kako ja to mogu spriječiti. Njegov ugovor ističe krajem sezone. To je za njega krasna prilika.«

»Ali ja ga ljubim. On mi je potreban. Što onda ako u Americi nađe neku drugu? Što onda ako se kakva bogata baštinica zaljubi u njega?«

»Ako vas samo toliko ljubi, onda mislim da biste mogli biti sretni što ste ga se riješili.«

Ova primjedba ponovo razbukta Julijin bijes.

»Vi pokvareni eunuše, što vi znate o ljubavi?«

»Ah, te žene«, uzdahne Jimmie. »Kad pokušavaš da legneš s njima u krevet kazuju ti da si stari pokvarenjak, a ako to ne pokušavaš nazivlju te starim eunuhom.«

»Vi to ne razumijete. On je tako užasno lijep da će sve žene padati pred njim kao redovi čunjeva na kuglani, a on je, jadni moj dečko, tako osjetljiv na laskanje. U dvije godine može svašta da se desi.«

»Kakve dvije godine?«

»Ako uspije treba da ostane dvije godine.«

»Dakle, što se toga tiče neka vas ne boli glava. On će se vratiti čim završi sezona, i to konačno. Taj ga je nager vidio samo u Candidi. To je jedina uloga gdje je bar napola podnošljiv. Dajem vam svoju riječ da ne će trebati dugo da ustanove da su kupili mačka u vreći. Ne će se on baš osobito provesti.«

»Što vi znate o glumi?«

»Sve.«

»Najradije bih vam izgrebla oči.«

»Upozoravam vas da ću vam dati, ako biste me pokušali opet napasti, ne samo malu pljuskicu, nego ću vas tako pomilovati po vilici da će vam za tjedan dana prisjesti svako jelo.«

»Nije moguće da biste to učinili? I vi sebe nazivljete gentlemanom?«

»Čak ni onda kad sam pijan.«

Julija zahihće, i Jimmie je osjetio da je najgore prošlo.

»Vi znadete isto tako dobro kao i ja da vam vaš Michael nije dorastao. Za nekoliko godina vi ćete biti najveća glumica od vremena gospode Kendal. Zašto da se spletete s čovjekom, koga ćete uvijek osjećati oko vrata kao mlinski kamen. Želite da otvorite vlastiti teatar; on će željeti, da igra s vama. Za to on nikada ne će biti dovoljno dobar, draga moja.«

»On je lijepe vanjštine. Ja mogu da ga ponesem.«

»Vi imate dražesno lijepo mišljenje o sebi samoj, zar ne? Ali vi se varate. Ako želite da uspijete morate imati partnera koji nimalo ne zaostaje za vama.«

»Za to me nije briga. Volim da budem njegova žena, pa ma i doživljavala neuspjehe, negoli da imam uspjeha, a udam se za nekog drugog.«

»Jeste li djevica?«

Julija ponovno zahihće.

»Ne znam što vas se to tiče, ali istini za volju, jesam.«

»To sam i mislio. Dobro, ako vas to ne smeta, zašto ne odete s njim na četrnaest dana u Pariz, kad zatvorimo? On

prije kolovoza ne će otploviti. Možda bi vas to privelo k pameti?»

»Oh, on na to ne bi pristao. On nije takav čovjek. Vidite, on ne može a da ne bude gentleman.«

»Pa i viši slojevi nastoje da produlje svoju vrstu.«

»Vi to ne razumijete«, odvrati Julija s visoka.

»Kladim se, ni vi.«

Julija ga nije počastila odgovorom. Bila je doista vrlo nesretna.

»Ne mogu bez njega živjeti, kažem vam. Što da počnem sama sa sobom kad on ode?«

»Ostat ćete kod mene. Dat ću vam ugovor za slijedeću godinu. Pronašao sam čitav niz uloga za vas, a na tragu sam mladom ljubavniku, koji će biti pravo otkriće. Bit ćete iznenađeni koliko je mnogo lakše glumiti kad imate uza se čovjeka koji doista može nešto da dâ. Dobivat ćete dvanaest funti tjedno.«

Julija pođe prema njemu i zagleda mu se ispitivački u oči.

»Niste li vi sve to i upriličili, kako bih ostala kod vas i slijedeću godinu? Slomili ste mi srce i uništili čitav život, samo da me zadržite u svom bijednom kazalištu.«

»Kunem vam se da nisam. Ja vas volim i divim vam se. U posljednje smo dvije godine pravili bolje poslove nego ikada prije. Ali, dovraga, tako vam ipak ne bih podvalio.«

»Vi lažljivče, podli lažljivče.«

»Kunem vam se da je tako.«

»Dokažite«, poviče ona silovito.

»Kako da dokažem? Vi znate da sam ja pristojan čovjek.«

»Dajte mi petnaest funti tjedno i ja ću vam vjerovati.«

»Petnaest funti? Vama su poznati naši prihodi. Otkuda da vam dam? Ali dobro, u redu. Morat ću vam tri funte plaćati iz vlastitog džepa.«

»Nadam se da je dosta dubok.«

VI.

Nakon četrnaest dana proba, Michaelu su oduzeli ulogu za koju je bio angažiran i ostavila ga tri ili četiri sedmice da čeka, dok se za njega ne nađe štogod drugo. Nakon izvjesnog vremena nastupio je u New-Yorku u nekom komadu, koji nije išao ni mjesec dana. Ni turneja nije uspjela, i komad je bio povučen. Nakon ponovnog čekanja dobio je ulogu u nekom komadu s kostimima, gdje je njegova lje-

pota došla toliko do izražaja da se nije primjećivala njegova prosječna gluma. S tim je komadom završio sezonu. O obnavljanju ugovora nije bilo ni govora. Čak je i manager, koji ga je bio angažirao, bio prilično zagrižljiv u svojim napomenama.

»Hej, volio bih da mi dopadne šaka taj momak Lang-ton, kučkin sin«, govorio je. »On je vrlo dobro znao šta radi, kad mi je natovario ovu kladu.«

Julija je pisala Michaelu strane i strane o ljubavi i ogovaranjima, a on je odgovarao jednom tjedno, točno četiri strane, svojim čistim i čitkim rukopisom. Završavao je uvijek uvjerenjem o svojoj ljubavi i potpisivao se kao »tvoj vrlo te ljubeći«, dok je sadržaj pisama bio više informativan negoli strastan. Ona je ipak očekivala dolazak tih pisama u pravoj agoniji nestrpljivosti i iščitavala ih uvijek nanovo od početka do kraja. Iako je pisao vedro, govoreći vrlo malo o teatru, izuzev o tome, kako su uloge, što su mu ih dali, nemoguće, a komadi u kojima nastupa vrijedni prezira, vijesti ipak kolaju u kazališnom svijetu, i Julija je znala, da se on baš nije proslavio.

»To je podlo s moje strane«, mislila je, »ali, hvala bogu, hvala bogu.«

Kad je javio dan svoga dolaska, nije znala kako da dađe oduška svojoj radosti. Izradila je kod Jimmija da joj tako uskladi raspored, da uzmogne otići pred Michaela u Liverpool.

»Ako brod stigne sa zakašnjenjem, morat ću po svoj prilici tamo prenoćiti«, rekla je Jimmiju.

On se nasmiješi ironično.

»Nadate se, da ćete ga, uzbuđena zbog povratka kući, moći smotati?«

»Kakav ste vi pokvaren čovuljak.«

»Ne zamjerite, draga. Ja vam savjetujem da mu dadete čvrst gutljaj, zatvorite se s njim u sobu i tada mu recite da ga ne ćete pustiti prije negoli vas načini nečasnom ženom.«

No kad je polazila, otpratio ju je na kolodvor. Kad je ulazila u vlak prihvatio ju je za ruku i potapšao je.

»Osjećate nervozu, draga?«

Oh, dragi Jimmie, luda sam od sreće i bolesna od tjeskobe.«

»Dakle, želim vam svaku sreću. I ne zaboravite, vi ste i suviše dobri za njega. Vi ste mladi i lijepi, i najveća ste glumica Engleske.«

Kad je vlak krenuo, otišao je Jimmie u kolodvorski bar i naručio viski sa sodom. »Gospode, kakve li su ljudi budale«,

uzdahne. Julija je međutim stajala u svom odjeljku i gledala se u zrcalu.

»Usta prevelika, lice previše okruglo, nos preširok. Hvala bogu, imam lijepe oči i lijepe noge. Vanredne noge. Samo se bojim da nisam suviše naličena. On izvan pozornice ne voli šminku. Ali ja sam strašna bez rûža. Trepavice su mi u redu. Dovraga, ipak ne izgledam loše.«

Nesigurna do posljednjeg trenutka, da li će je Jimmie pustiti da ide, nije bila u mogućnosti da obavijesti Michaela da će ga dočekati. Kada ju je vidio, bio je iznenađen i ugodno dirnut. Njegove su krasne oči radosno sjale.

»Ljepši si nego ikada«, reče Julija.

»Oh, ne budi budalasta«, nasmije se on, stežući joj srdačno ruku. »Ne moraš se vratiti prije ručka, zar ne?«

»Moram se vratiti tek sutra. Uzela sam dvije sobe u Adelphiu, da se možemo narazgovarati.«

»Nije li Adelphi preotmjeren?«

»Vrlo važno, ne dolaziš svakog dana iz Amerike. Dovraga i troškovi.«

»O, ti mala rasipnice! Nego, nisam znao točno kad stižemo, pa sam javio mojima da ću brzojaviti kad dolazim u Cheltenham. Javit ću im da dolazim tokom sutrašnjeg dana.«

Kad su prispjeli u hotel, Michael je na Julijin prijedlog došao u njenu sobu, kako bi se mogli porazgovoriti u miru i nesmetano. Sjedila mu je na koljenima, rukama oko nje-gova vrata, lica pritisnuta o njegovo.

»Oh, kako je krasno biti opet kod kuće«, uzdisala je.

»Ne moraš mi to govoriti«, reče on, ne razumijevajući da ona misli na njegov zagrljaj, a ne na njegov dolazak.

»Ljubiš li me još uvijek?«

»Prilično.«

Ona ga strasno poljubi.

»Oh, ti ni ne slutiš, koliko si mi nedostajao.«

»Gadno sam se proveo u Americi«, reče on. »Nisam ti o tome ništa spominjao u pismima, jer sam mislio da bi te to žalostilo. Smatrali su me potpuno nesposobnim.«

»Michael«, poviče ona, kao da ne može da vjeruje.

»To je činjenica. Mislim da djelujem suviše na englesku. Nisu zaželjeli da me zadrže i drugu godinu. Nisam se ni nadao da će to učiniti, ali kad sam ih posve iz formalnih razloga upitao da li se misle okoristiti svojom opcijom odgovorili su, da ne će, ni pod kojim uvjetima.«

Julija je šutjela. Izgledala je duboko potresena, ali joj je srce radosno poskakivalo.

»Ustvari nije mi žao. Nije mi se svidjela Amerika. Naravno, to baš nije ugodno, ali ne preostaje mi drugo nego podnijeti i nasmiješiti se. Da ti je samo znati s kakvim je

ljudima čovjek prisiljen surađivati! Upoređen s njima, Jimmie Langton je pravi gentleman. Da su baš i tražili da ostanem, ja bih odbio.«

Iako je pritom pravio veselo lice, Julija je osjećala da je duboko ozlojeđen. Mora da je doživio mnogo neugodnosti. Bilo joj je žao, što su ga učinili nesretnim, ali, oh, bila je tako sretna.

»A što sada namjeravaš činiti?« upitala je mirno.

»Otići ću na neko vrijeme kući i razmisliti o svemu. Zatim ću otići u London i nastojati da dobijem neku ulogu.«

Ona je znala da nema smisla nagovarati ga da se vrati u Middlepool. Jimmie Langton ga ne bi uzeo.

»Da li bi ti htjela da pođeš sa mnom?«

Julija je jedva povjerovala svojim ušima.

»Ja? Dragi, pa ti znaš da bih s tobom pošla i na kraj svijeta.«

»Tvoj ugovor ističe krajem ove sezone, i ako misliš da odeš treba odmah da se pokušaš probiti u Londonu. Ja sam u Americi štedio svaku paru, tako da su me svi nazivali cijom. Pustio sam ih neka govore što hoće, a ja sam donio sa sobom oko dvanaest do petnaest stotina funti.«

»Michael, pa kako ti je to uspjelo?«

»Znaš, nisam mnogo trošio«, smiješio se on blaženo. »To, naravno, nije dovoljno za otvaranje vlastitog teatra, ali je dovoljno da se možemo vjenčati. Mislim da sebi s tim možemo priuštiti da otklonimo uloge, koje nam ne bi odgovarale, ili ako se dogodi da budemo nekoliko mjeseci bez posla.«

Juliji je trebalo sekundu ili dvije dok je shvatila na što on smjera.

»Misliš li reći, da želiš da se sada vjenčamo?«

»Naravno da je to malo riskantno, sada kad nemamo ništa u izgledu, ali treba nešto i riskirati.«

Julija ga obim rukama prihvati za glavu i pritisnu svoje usne na njegove. Tada joj se ote duboki uzdah.

»Dragi, ti si divan, ti si krasan kao grčki bog, ali ti si i najveća budala što sam je upoznala u životu.«

Navečer su pošli u kazalište i za večerom pili šampanjac da proslave njegov povratak i nazdrave budućnosti. Kad ju je Michael otpratio do njene sobe pružila mu je lice.

»Zar ćeš mi zaželjeti laku noć na hodniku? Da uđem samo na časak.«

»Radije ne, dragi«, odbije ga ona s mirnim dostojanstvom.

Osjećala se kao kakva gospodica visoka roda, koja treba čuvati tradicije velike i stare porodice; njena je čistoća

biser velike vrijednosti; isto je tako osjetila da se je njen postupak i njega dojmio. Naravno, on je bio velik gentleman, a to, dodavola, obvezuje i nju da bude velika dama. Bila je tako oduševljena odigranim prizorom, da je ušla u svoju sobu ponešto bučno zatvorivši vrata, pa pocela svečano stupati gore dolje klanjajući se dražesno lijevo i desno svojim pokornim podanicima. Pružila je svoju kao ljljan bijelu ruku starom sluzi na poljubac (kad je bila još dijete, često ju je ljuljao na koljenima), i kad je on svoje blijede usne pritisnuo na nju, osjetila je da je nešto palo na ruku. Bila je suza.

VII.

Prva bi godina njihova braka bila protekla burno da nije bilo Michaelove blage miroljubivosti. Zato je bilo dovoljno uzbuđenje nove uloge ili premijere, razdraženost poslije neke društvene večere prilikom koje bi on popio nekoliko čaša šampanjca, kako bi svoj smisao za praktično, svrnuo na područje ljubavi. Nikakve nježnosti, nikakve zavodničke smicalice nisu ga mogle primamiti, ako je slijedećeg dana imao u vidu nešto zašto je trebao imati bistru glavu ili sigurno oko, kao, recimo, za partiju golfa. Julija mu je činila divlje scene. Bila je ljubomorna na njegove prijatelje u klubu, ljubomorna na sport kojim se je bavio, na muške večere kojima je prisustvovao pod izgovorom, da treba njegovati poznanstva s ljudima koji bi čovjeku mogli koristiti. Razbješnjavalo bi je, kad bi on, dok je ona sva u suzama očajavala, posve mirno sjedio, skrštenih ruku s dobroćudnim smiješkom na svom lijepom licu, kao da sve to skupa ne treba uzimati suviše ozbiljno.

»Pa valjda ne misliš da trčim za nekom ženom?« pitao je on.

»Odakle je to mogu da znam? Svakako je očito da ti do mene nije ni najmanje stalo.«

»Ti vrlo dobro znaš da si ti za mene jedina žena na svijetu.«

»Moj bože!«

»Pa što bi ti zapravo htjela?«

»Ljubavi. Željna sam ljubavi. Mislila sam da sam se udala za najljepšeg čovjeka Engleske, a udala sam se za komad drveta.«

»Ne budi budalasta. Ja sam samo običan normalan Englez, a ne nekakav talijanski trubadur.«

Jurila je bijesno sobom. Imali su malen stan na Buckingham Gateu, i tu nije baš bilo mnogo mjesta; ali ona je stan lijepo uredila. Podigla je ruke prema nebu.

»Moglo bi se pomisliti da škiljim ili da sam grbava. Imam li možda pedeset godina? Zar sam doista tako malo privlačna? To i suviše ponižava, kad se mora prosjakati za ljubav. Bože dragi, bože dragi.«

»To je bio dobar pokret, mila moja. Kao da si htjela da baciš loptu za kriket. Upamti ga.«

Ona ga prezirno pogleda.

»I po tome se vidi kakav si. Meni se srce lomi, a ti misliš na kretnju, koju sam načinila posve slučajno.«

On je međutim opazio po izrazu njena lica, da ju je ona registrirala u pameti, a isto je tako znao, da će je u zgodnoj prilici efektno upotrebiti.

»Postoje, na kraju, uz ljubav i druge stvari. Sve u svoje vrijeme. Divno smo proveli naš medeni mjesec — a za to i postoje medeni mjeseci —, a sad je vrijeme da se radi.«

Imali su sreće. Bili su dobili prilično podnošljive uloge u nekom komadu, koji je imao puno uspjeha. Julija je imala jedan snažan prizor kojim je na juriš osvojila kuću, a Michaelova je upadna ljepota napravila senzaciju. Michael se je svojom umješnošću svjetskog čovjeka i prirodnom ljubaznošću uspješno pobrinuo za reklamu, i njihove fotografije izadoše u svim ilustriranim listovima. Bili su pozivani u društva i Michael, uprkos svojoj škrtosti nije žalio novaca da pogosti ljude za koje je mislio da bi mu mogli koristiti. Juliju je zapanjivala njegova rastrošnost u takvim prilikama. Neki glumac i poduzetnik istodobno, ponudio je Juliji glavnu ulogu u slijedećem komadu, pa premda u njem za Michaela nije bilo uloge i Julija je živo željela da odbije, on je nagovori da prihvati. On je zatim našao zaposlenje u nekom kostimiranom komadu.

Oboje je igralo u uspješnim komadima, kad li izbi rat. Na Julijin očaj i ponos, Michael se odmah javio u vojsku, i bio uz pomoć svog oca, koji je imao nekog starog pukovnijskog druga u ministarstvu rata, proizveden u čin oficira. Kad je otišao na ratište u Francuskoj, Julija je sebi gorko zamjerala sva prekoravanja, kojima ga je bila obasipala, te je odlučila da će, ukoliko on pogine, počinuti samoubistvo.

Željela je da postane bolničarka, kako bi mogla da bude u Francuskoj, na istom tlu s njim, ali joj je on objasnio da je njena rodoljubna dužnost da ostane u kazalištu, a ona nije mogla da postupi protivno njegovoj, možda posljednjoj želji. Za Michaela je rat bio veličajna stvar. Postao je vrlo omiljen među drugovima, i aktivni ga oficiri, iako je bio glumac, prihvatiše kao svog. Kao da mu je obitelj, iz koje je potjecao, udarila neki pečat, tako da je instinktivno primio ponašanje i način mišljenja aktivnih vojnika. Bio je taktičan, ljubezno se ophodio i umio je vješto raspredati;

nije stoga nikakvo čudo da je naskoro dodijeljen štabu nekog generala. Pokazalo se da ima izrazitog smisla za organizaciju i posljednje je tri godine proveo u glavnom štabu. Pod kraj rata bio je već major i imao je nekoliko vrijednih odlikovanja.

Julija je međutim bila odigrala čitav niz velikih uloga i bila je smatrana najboljom među mladim glumicama. Za vrijeme rata kazalište je došlo do velikog zamaha i za nju je bilo vrlo povoljno što se pojavljivala u komadima koji su dugo ostajali na repertoaru. Plaće su se penjale u visinu i, slijedeći Michaelov savjet, uspjelo joj je da od opreznih poduzetnika istisne i osamdeset funti sedmično. Michael je svoja odsustva provodio u Engleskoj i Julija je tada sjala od sreće. Premda nije bio ništa ugroženiji od kakvog ovčara na New Zeelandu, Julija se tako ponašala, kao da su dani što ih provodi s njom, posljednji što su mu dosuđeni na Zemlji. Postupala je s njim kao da je netom izbjegao užasima streljačkih rovova i bila je nježna, uviđavna i bez zahtjeva.

Dogodilo se tik pred kraj rata da ga je prestala ljubiti.

Baš je tada bila zaniijela. Michael je smatrao nerazumnim u tim vremenima imati dijete, ali njoj je bilo skoro trideset i držala je da više ne može čekati; njezin je položaj u kazalištu bio već tako učvršćen, da je sebi mogla priuštiti da na nekoliko mjeseci iščezne s pozornice. Osim toga, Michael je svakog časa mogao da pogine, — pa premda je on tvrdio da je siguran kao kuća, što je činio samo da je umiri (pa i generali su tu i tamo pogibali) — morala je da uzmogne dalje živjeti, dobiti od njega dijete. Bebu su očekivali krajem godine. Čeznula je za slijedećim Michaelovim dopustom kao nikada dotada. Bilo joj je vrlo dobro, ali je neizrecivo čeznula da oko sebe osjeti njegovu ruku, osjećala se izgubljenom, pomalo bespomoćnom i trebala je njegovu snagu zaštitnika. Došao je i bio je divan u svojoj dobro skrojenoj uniformi s crvenim trakama i krunom na ramenima. Uslijed napora i odricanja, što ih je morao da pretrpi u glavnom štabu, postao je znatno jači i koža mu je potamnijela od vjetera. S kratko podšišanom kosom, slobodnim ponašanjem i vojničkim držanjem djelovao je neobično vojnički. Bio je sjajno raspoložen, ne samo zbog toga što će nekoliko dana biti kod kuće već i zato što je bio u izgledu svršetak rata. Namjeravao je, da se što je moguće prije oslobodi vojske. Kakva korist od toga ako čovjek ima izvjesnog upliva, a njime se ne posluži? Toliki je broj mladih ljudi napustio pozornicu — ili iz rodoljublja ili zato što su im patrioti ogorčavali život ili što su naprosto bili povučeni — da su najveće uloge igrali ljudi nesposobni za vojsku ili tako te-

ško ranjeni da ih se na ratištu nije moglo upotrebiti. Bilo je neograničenih mogućnosti, i ako Michaelu uspije da se brzo oslobodi, mogao bi da se domogne najboljih uloga. Zatim kad ga se publika ponovno prisjeti, moći će se već misliti i na otvaranje vlastitog teatra. Uzevši u obzir glas koji je već uživala Julija, bila je to sigurna stvar.

Razgovarali su do kasno u noć i tada pošli na spavanje. Ona se je požudno pripila uz njega i on ju je zagrlio. Nakon tromjesečne odsutnosti nije bio nesklon ljubavi.

»Ti si najslada ženica«, šaputao je. Pritisnuo je svoje usne na njene. Iznenada ona osjeti kako se u njoj budi laki zazor. Morala je da se prisili kako bi suzbila neko novo čuvstvo. Prije joj je njegovo tijelo, njegovo mlado, lijepo tijelo mirisalo na cvijeće i med, nešto što ju je čvršće nego mnogo šta drugo vezalo uz njega. Toga je na neki čudnovat način nestalo. Otkrila je da više ne miriše kao mladić već kao muškarac. Obuzela ju je laka odvratnost. Nije mogla da uzvрати njegovom vatrenošću i samo je željela da je ostavi u miru. Dugo je ležala budna. Bila je zbunjena. Srce joj je bilo tužno, jer je znala da je izgubila nešto što joj je bilo beskrajno dragocjeno. Sažaljevala je samu sebe i bila je blizu da zaplače; no istovremeno je osjetila neku vrstu trijumfa, kao da se sada osvećuje za sve boli koje je zbog njega bila pretrpjela. Bila je oslobođena ropstva u kom su je držala njena čula i ona je likovala. Sada nema on nikakve prednosti pred njom. Ispružila se je u postelji i olakšano uzdahnula.

»Bože, kako je divno biti sam svojim gospodarom!«

Zajutarkovali su u spavaćoj sobi; Julija u postelji, a on za malim stolićem pored nje. Promatrala ga je dok je čitao novine. Zar je moguće da se je u tri mjeseca tako izmijenio, ili ga je ona godinama gledala istim očima kao onda kad se je u blistavom sjaju mladosti bio pojavio na probi u Middlepoolu i kad ju je bila obuzela ljubav poput neke smrtne bolesti?

Bio je još uvijek krasan — bilo mu je tek trideset šest godina — ali mladić više nije bio. Svojom kratko podšišanom kosom, opaljenom kožom i sitnim borama što su mu se počele pojavljivati na čelu i ispod očiju, djelovao je skroz naskroz muževno. Bio je izgubio svoju veselu gracioznost i njegove su kretnje bile odmjerene i sigurne. Svaka je od tih promjena bila neznatna, ali u svojoj ukupnosti činile su one za njene oštre oči najveću promjenu na svijetu. On je bio muškarac srednjih godina.

Još su uvijek stanovali u malom stanu, koji su bili unajmili prilikom dolaska u London. Iako je Julija mnogo

zaradivala, mislila je da ne treba da se presele dok je Michael u vojsci, ali sada kad je očekivala dijete, bio im je potreban veći stan. Julija je pronašla jednu kuću u Regent's Parku, koja joj se vrlo svidjela. Požurivala je preseljenje kako bi sve bilo pravovremeno, prije njenog porođaja, u redu.

Kuća je imala izgled u vrt. Iznad sobe za primanje nalazile su se dvije spavaće sobe, a iznad ovih dvije daljnje sobe, koje su se mogle urediti kao dječja spavaća soba i soba za igru. Michael je bio sa svime zadovoljan; čak mu je i cijena izgledala prihvatljiva. Julija je u posljednje četiri godine bila toliko više zaradila nego on, da je uzela na sebe troškove uređenja. Stajali su u jednoj od spavaćih soba.

»Ne ću trebati mnogo novih stvari za svoju spavaću sobu«, rekla je, »ima toga dosta i ovdje. Ali ti ćeš dobiti lijepu garnituru od Maplesa.«

»Samo ne troši suviše«, smješкао se on. »Uostalom meni i nije potrebna posebna spavaća soba.«

Volio je da spava s njom u istom krevetu. Iako nije bio baš strastven čovjek, bilo je u njega ipak izvjesne nježnosti i neke vrsti životinjske potrebe da u blizini osjeća njeno tijelo. To je za nju neko vrijeme predstavljalo najveću sreću. Sada ju je i sama pomisao na to smetala.

»Oh, mislila sam da treba da se sada dok ne dođe beba ostavimo svih tih besmislica. Dok se sve to sretno ne završi, bolje je da ti spavaš sam.«

»Na to nisam ni pomislio. Ako misliš da je tako bolje za dijete....«

VIII.

Čim je završio rat Michael je napustio vojsku i odmah dobio ulogu. Povratio se na pozornicu kao mnogo bolji glumac negoli je bio kada ju je napustio. Neusiljena nonšalantnost, kojoj se je bio privikao u vojsci, vrlo mu je dobro pristajala. Bio je stasit, normalan, uvijek dobro raspoložen čovjek sa slobodnim smiješkom i srdačnim smijehom. Naročito su mu ležale salonske komedije. Njegov je laki glas pridavao kakvom drskom retku neko naročito djelovanje, pa iako nikad nije uspijevaao da uvjerljivo igra ljubavnika, igrao je šaljive ljubavne scene na neki poseban način, koji je publika nalazila osobito privlačnim. Umio je staviti ženidbenu ponudu, kao da je to neka naročita šala, ili izjaviti ljubav tako, kao da zbog toga i sam sebi izgleda vrlo smiješan. Nikad nije poku-

šao da glumi nekog drugog do sebe sama. Specijalizirao se za bonvivane, otmjene igrače, gardijske oficire i mlade vjetropire, koji uza sve to imaju i svojih dobrih strana. Kazališni direktori su ga voljeli. Radio je neumorno i nije pravio nikakvih poteškoća. Glavno mu je bilo da je zaposlen i nije mu dalje bilo važno kakve je uloge dobivao. Borio se je za plaću, koju je smatrao primjerenom, no ako je nije mogao dobiti, radije se je zadovoljio s manjim iznosom, nego da besposliča.

Radio je proračunano. U zimi što je slijedila neposredno poslije rata, izbila je epidemija gripe. Umriješe mu i otac i majka. Baštiniio je gotovo četiri tisuće funti, što je jedno s drugim, s njegovim i Julijinim uštedama, predstavljalo kapital od sedam tisuća funti. No kazališne su najamnine bile enormno poskočile, plaće glumaca i nagrade kazališnog osoblja znatno porasle, tako da je sada bilo mnogo skuplje voditi jedan teatar negoli prije rata. Svota koja bi prije bila posve dostatna za osnivanje poduzeća, sada više uopće nije dolazila u obzir. Nije preostajalo ništa drugo do ogleđati se za nekim bogatim poslovnim drugom, ako čovjek nije želio da se izloži opasnosti, da uslijed nekoliko početnih neuspjeha bude izbačen iz stroja. Bilo je uvriježeno mišljenje, da je u svako doba moguće naći neku bogatu kesu, koja će biti spremna da potpiše kakav pozamašni ček radi finansiranja nekog komada, no kad bi već došlo dotle, obično bi se ispostavilo da je to učinjeno pod uvjetom, da se nekoj dražesnoj osobi, koja je pobuđivala finansijerovo zanimanje, povjeri glavna uloga. Michael i Julija bili su godinama govorili u šali o bogatoj staroj gospođi, koja će se zaljubiti u njega i urediti mu vlastito kazalište. Bilo im je međutim već odavno postalo jasno, da nije baš lako naći takvu staru gospođu koja bi pomogla nekom mladom glumcu da stane na vlastite noge, osobito ako je takav glumac oženjen glumicom i usto joj potpuno vjeran. Na kraju se je doista našla takva bogata gospođa koja je stavila novac na raspolaganje, — nije bila čak ni stara, — samo što se nije zanimala za njega već za Juliju.

Gospođa de Vries bila je udovica. Mala, debela osoba s lijepim židovskim nosom i krasnim židovskim očima, s mnogo energije i bićem istodobno zanesenim i trijeznim, te nešto muškim ponašanjem. Pozornica je bila njena strast. Kad su Michael i Julija bili odlučili da pokušaju sreću u Londonu, pisao joj je Jimmie Langton, — kome je i sama nekoliko puta priskočila u pomoć kad je izgledalo da će on morati zatvoriti svoje kazalište, — i preporučio joj njih dvoje. Vidjela je Juliju glumiti još u Middlepoolu. Sada je sazivala

oko sebe društvo, kako bi svoje štićenike povezala s kazališnim direktorima i povelu ih je u svoju krasnu kuću u blizini Guildforda, gdje ih je okružila takvom raskoši, kakvu njih dvoje nije nikad poznavalo. Michaela baš nije osobito voljela. Julija je primala cvijeće kojim je Dolly de Vries ispunjavala njen stan i garderobu, uljudno se radovala poklonima kojima ju je obasipala — torbicama, kutijama za nakit, lančićima i poludraguljnim broševima — no izgleda da uopće nije bila svijesna da bi Dollina darežljivost mogla imati druge motive do običnog divljenja njenu talentu. Kad je Michael bio pošao na ratište, Dolly je bila navalila na nju da se preseli k njoj, u njenu kuću na Montagu Squareu, no Julija ju je, puna izljeva zahvalnosti, bila odbila na tako dražestan način, da se je Dolly povukla uzdišući i sa suzama u očima, diveći joj se još većma. Kad se rodio Roger nagovorila ju je Julija da mu bude kuma.

Michael je dugo vremena razmatrao mogućnost, ne bi li mu Dolly de Vries mogla staviti na raspolaganje potreban novac, no bio je dovoljno dovrtljiv da mu bude jasno, da bi to ona možda učinila za ljubav Juliji ali njemu nikada. Julija se međutim nećkala da se na nju obrati.

»Ona je za nas već toliko učinila, da od nje neću ništa više da tražim. Osim toga bilo bi strašno neugodno, kad bi odbila.«

»To bi za nju mogao biti dobar posao, a i u slučaju da izgubi svoj novac, ona to ne bi ni osjetila. Ti bi je posve sigurno mogla privoljeti, samo kad bi se založila.«

To je vjerovala i Julija. Michael je kojiput bio doista naivan; osjećala se nepozvanom da mu objašnjava očite činjenice.

Michael međutim nije bio čovjek koji bi ostavio da propadne neka stvar, koju je jednom sebi utuvio u glavu. Dolly ih je bila pozvala u Guildford da tamo provedu nedjelju, i oni se odvezoše tamo u subotu poslije predstave novim kolima što ih je Julija bila poklonila Michaelu za rođendan. Bila je topla, lijepa noć. Michael je upravo bio otkupio pravo izvođenja za tri komada što su im se oboma svidjela — premda mu se srce kidalo kad je morao potpisivati čekove, — a bio je čuo i za neko kazalište, koje se moglo dobiti uz prilično prihvatljive uvjete. Sve je bilo tu osim novaca. Pokušao je nagovoriti Juliju da iskoristi ovaj izlet u njihove svrhe.

»Razgovaraj sâm s njom«, rekla je Julija nestrpljivo. »Ja to neću učiniti.«

»Mene će posve sigurno odbiti. Ti je možeš motati oko malog prsta.«

»Pa mi znamo kako stvari stoje. Postoje dva razloga iz kojih ljudi finansiraju neki komad: ili uslijed častoljublja ili jer su u nekoga zaljubljeni. Govorit će se mnogo o umjetnosti, ali kad dođe do toga da se novac položi na stol, većina se ispostavlja kao vrlo zakopčana; svi gledaju što će i sami imati od toga.«

»No, pa prihvati Dolly za njeno častoljublje.«

»U njenom se slučaju time ne bi ništa postiglo.«

»Što to treba da znači?«

»Zar još ne pogađaš?«

Njemu je sijevnulo i tako se je jako iznenadio da je usporio brzinu. Zar je moguće da je Julija u pravu? Uvijek je imao utisak da ga Dolly ne voli baš osobito; ali da je mogla biti u nj zaljubljena, na to ne bi bio ni u snu pomislio. Julija je dakako imala oštre oči — vrlo teško bi joj štogod izmaklo — no bila je strahovito ljubomorna i uobražavala, da sve žene lete za njim. Dolly mu je doduše poklonila za Božić puceta za manšete, ali on je tada mislio da je to samo zato učinila, kako se on ne bi osjećao zapostavljen; Julija je naime dobila broš, koji je morao stajati najmanje dvije stotine funti. To je doduše mogla biti i takтика. No bilo kako mu drago — on sebi nije imao šta da zamjera. On je nije ničim ohrabrivao.

»Ne, dragi, nije ona u tebe zaljubljena.«

Bilo je nevjerovatno, kako je Julija uvijek pogađala na što on misli. Pred tom se ženom nije moglo ništa sakriti.

»Zašto me navodiš na takve ideje? Volio bih da se jasnije izražavaš.«

Julija je i to učinila.

»Nikad nisam čuo za taku besmislicu!« poviče. »Julijo, nikad ne bih pomislio da imaš tako prljavu maštu.«

»Umiri se, slatki moj.«

»Ne vjerujem od svega toga ni jednog slova. Konačno imam i ja oči u glavi.« Julija ga još nije vidjela tako ljutita. »Pa kad bi bila i istina, mislim da si dosta velika da paziš na sebe. Prilika poput ove ne ponavlja se. Naprosto ne smijemo da je propustimo.«

»Klaudije i Izabela u 'Milo za drago'.«

»Ružno je od tebe, Julijo, da tako govoriš. I sam bog zna, da sam ja gentleman.«

»Nemo me impune lacessit.«

Ostatak vožnje protekao je u šutnji koja je prijetila olujom. Gospođa de Vries ih je dočekala.

»Nisam htjela poći spavati prije nego vas pozdravim«, rekla je grleći Juliju i poljubivši je u oba obraza. Michaelu je srdačno stisnula ruku.

Julija je provela ugodno prijedodne ležeći u krevetu i čitajući nedjeljne novine. Najprije je čitala kazališne vijesti, tada novosti iz društvenih krugova, zatim dio za žene, da konačno preleti naslove političkog dijela. Dijelu koji je raspravljao o knjigama nije obraćala pažnju. Nije mogla shvatiti da se na to rasipa toliko prostora. Michael, koji je stanovao u sobi do njezine, bio je ušao k njoj da joj zaželi dobro jutro i tada pošao u vrt. Malo zatim začulo se na vratima oprezno kucanje i Dolly uđe. Njene su velike crne oči blistale. Sjela je na rub kreveta i prihvatila Julijinu ruku.

»Draga, razgovarala sam s Michaelom. Želim vam staviti novac na raspolaganje.«

Julijino srce žestoko zakuca.

»Ali ne. Ne smijete to učiniti. Michael nije smio da vas to traži. Ja to ne ću dopustiti. Vi ste i bez toga i suviše dobri prema nama.«

Dolly se sagnu i poljubi Juliju u usta. Glas joj je bio još tiši nego obično i lagano je drhtala.

»Ah, srce moje, zar ne znate da nema na svijetu ničega što ja ne bih učinila za vas? Tako se radujem tome. To će nas još više zbližiti, i tako ću se ponositi vama.«

Čule su kako dolazi Michael zviždeći, i kad je stupio u sobu, Dolly se okrenula prema njemu, a njene su velike oči bile zastrte suzama.

»Upravo sam joj saopćila.«

On je kipio od uzbuđenja.

»Divne li žene!« Sjeo je na drugi rub postelje i prihvatio Julijinu slobodnu ruku. »Što kažeš na to, Julijo?«

Ona ga pogleda zamišljeno.

»Vous l'avez voulu, Georges Dandin.«

»Što je to?«

»Molière.«

Cim je bila potpisana isprava o sudioništvu, i Michael osigurao sebi kazalište za jesen, angažirao je odmah šefa reklame. Novinama su odašiljani članci u kojima se najavljuje novo poduzeće, i Michael je uz pomoć šefa reklame pripremao za sebe i Juliju intervju, koji su trebali izaći u štampi. Njihove fotografije, gdje ih se moglo vidjeti pojedince ili zajedno, s Rogerom ili bez njega, pojavile su se u tjednim listovima. Porodična je nota bila žestoko naglašena. Nisu bili na čistu s tim, s kojim bi od tri komada najbolje započeli. Tada jednog poslijepodneva, kad je Julija sjedila u spavaćoj sobi čitajući neki roman, uđe Michael noseći u ruci jedan rukopis.

»Molio bih te, da odmah pročitaš ovaj komad. Upravo mi je stigao od nekog agenta. Mislim da je šlager. Moramo se hitno odlučiti.«

Julija odloži roman.

»Odmah ću ga pročitati.«

»Ja ću biti dolje. Pozovi me čim završiš. Tada se možemo o svemu porazgovoriti. Tu ima izvanredna uloga za tebe.«

Julija je brzo čitala, prelistavajući prizore koji nisu dolazili u obzir za nju, ali glavnu žensku ulogu, onu, koju bi ona igrala, čitala je, naravno, pažljivo. Kad je stigla do posljednje stranice, pozvonila je i zamolila djevojku (koja je bila i njena garderobijerka), da pozove Michaela.

»Dakle, što misliš?«

»Komad je dobar. Ne mogu zamisliti da bi mogao propasti.«

Osjetio je u njenu glasu izvjesnu sumnju.

»Što imaš da prigovoriš? Uloga je sjajna. Upravo ono što ti umiješ bolje nego bilo tko drugi na svijetu. Mnogo vedrine, a ktome toliko osjećaja, koliko je tebi potrebno.«

»Da, uloga je vanredna. Ali ja mislim na muškarca.«

»Kako? Pa i on je dobar.«

»Naravno, ali njemu je pedeset, i ako ga ti načiniš mladim, gubi komad svoj smisao. Ne ćeš valjda igrati čovjeka u godinama?«

»Ja? Ja ga uopće ne ću igrati. Za tu ulogu dolazi u obzir samo jedan čovjek: Monte Vernon. A mi ga možemo dobiti. Ja ću igrati Georgea.«

»Tu bijednu ulogu? Ne, to ne možeš.«

»Zašto ne?«

»Zar nisi upravo zato htio imati vlastiti teatar, da nas dvoje možemo igrati glavne uloge?«

»Ah, do toga mi nije ni najmanje stalo. Samo kad imam komada s dobrim ulogama za tebe. A i za mene će se tu i tamo već nešto naći.«

Julija se zavela u svoju stolicu i oči joj se ispune suzama. Tekle su polako i oblile joj obraze.

»Oh, kako sam je ipak podla.«

On se je smiješio i njegov je smiješak bio dražestan kao i uvijek. On joj se približi, klekne pored nje i zagrli je.

»No, što je to s mojom malom? Što se je dogodilo?«

Bila je suviše potresena a da bi mogla govoriti. Gorko je žalila sve one neprijatne stvari, što mu ih je kroz čitavo vrijeme bila pripisivala u mislima. Kada ga je sada gledala, bilo joj je neobjašnjivo, što je to u njoj moglo rasplamsati onako bjesomučnu strast. Sama pomisao na neki seksualni odnos prema njemu izazivala je u njoj nelagodnost. On se je na svu sreću u spavaćoj sobi koju je bila uredila za njega osjećao izvanredno ugodno. On je spadao među ljude za ko-

je spolne stvari ne igraju veliku ulogu, i olakšano je odahnuo, kad je opazio, da Julija više ne stavlja na njega nikakve zahtjeve. Sa zadovoljstvom je konstatirao da je porođajem maloga postala smirenija — ustvari on je oduvijek vjerovao da će do toga doći — i samo je žalio, da već prije nisu imali dijete. Nakon što je dva ili tri puta — više iz ljubeznosti nego zbog potrebe — bio predložio da nastave svoje bračne odnose, i nakon što se Julija izvukla koje-kakvim izgovorima — ili je bila preumorna, ili se nije osjećala dobro, ili je slijedećeg dana imala dvije predstave ili čak i probu — on se ravnodušno snašao u situaciji. Sada je mnogo lakše izlazio s Julijom na kraj, nije više pravila nikakvih scena, i on je bio sretniji nego ikada prije. Mogao je doista da bude zadovoljan svojim brakom; kad bi ga usporio s brakovima drugih ljudi, tek bi tada postao svijestan kakav je on sretnik. Julija je uistinu divan čovjek, i kako je tek razborita! Nema ničega o čem se s njom ne bi moglo razgovarati. Najbolji drug što se mogao zamisliti! On bi još i danas mogao kazati, da mu je draže provesti jedan dan s njom nasamu, negoli odigrati partiju golfa.

Na svoje iznenađenje otkrila je Julija u sebi neki čudan osjećaj samilosti prema njemu, jer ga više nije ljubila. Ona je bila dobroćudno stvorenje i znala je, da bi bio gorak udarac za njegov ponos kad bi doznao kako joj malo on znači. Nastavljala je i dalje da mu laska. Opazila je da je s vremenom sve više volio da sluša riječi udivljenja, koje su se odnosile na njegov plemeniti nos ili na njegove čarobne oči. Uveseljavalu ju je kad je vidjela, koliko može da proguta. Nikad mu nije bilo previše. Ali sada je sve češće pogledala na njegova usta tankih i uskih usnica. Postajala su sve manja što je on više stario, i kad ostari bit će to tek hladna i oštra crta. Njegova škrtost, koju je nekoć promatrala kao zabavnu i zapravo dirljivu osobinu, sada ju je smetala. Kad ljudi budu u neprilici — a to se kod teatra događa često — moći će od Michaela da očekuju i saučešća i dobroćudnih i prijateljskih riječi, ali novaca vrlo malo. On se već osjećao neobično širokogrudnim, kad bi se rastao s jednom ginejom, a novčanica od pet funti bila je za nj vrhunac darežljivosti. On je vrlo brzo utvrdio da Julija vodi kućanstvo ponešto rasipnički, i pod izgovorom, da je želi rasteretiti, uzeo je stvar u svoje ruke. Od tog časa nije više bilo suvišnih izdataka. O svakom se je peniju vodilo računa. Julija se čudila da ih služinčad ne napušta. Nisu to činili samo zato što je Michael s njima lijepo postupao. Svojim veselim i ljubeznim načinom pobudio je u njih želju da mu ugođe, i kuharica je dijelila nje-

govo zadovoljstvo kad bi joj uspjelo da pronađe nekog mesara, gdje je meso za peni jeftinije nego bilo gdje drugdje. Julija je morala da se nasmije pri pomisli na kontrast između njegove štedljivosti i otmjeno - bezbrižne rasipnosti stvorenja što ih je na pozornici prikazivao tako savršeno. Smatrala ga je nesposobnim za bilo kakav širokogrudni postupak — a sada on se je uklonio, kao da je to najprirodnija stvar na svijetu, da njoj napravi put slobodnim.

IX.

Oni izniješe komad, i bio je uspjeh. Zatim su nastavili sa igranjem iz godine u godinu. Budući da je Michael upravljao kazalištem onom metodom i štedljivošću, kojom je vodio i svoj dom, malo su gubili na neuspjesima, kojih su naravno katkada imali, a nisu propustili da zarade i posljednji peni, koji se je mogao istisnuti iz njihova uspjeha. Michael je sebi laskao, da u cijelom Londonu nema teaterske uprave, koja bi manje trošila na svoje produkcije. Pokazao je veliku dovitljivost u preučešavanju starih dekoracija i uređaja, tako da su izgledali kao novi, i nadopunjavajući promjene namještajem, što ga je postepeno bio sabirao u skladištu, spasio je izdatke za najam. Došli su na glas, da su najpoduzetnija uprava jer je Michael, da izbjegne plaćanje visokih tantijema poznatim autorima, uvijek bio spreman, da iznese na pozornicu neki nepoznati pokušaj. Pronalazio je glumce, koji još nisu imali priliku da se istaknu, pa nisu zahtijevali visoke plaće. I tako mu je uspjelo da načini nekoliko korisnih otkrića.

Poslujući tako postali su za tri godine dovoljno sređeni, te je Michael bio u stanju, da pozajmi iz banke potreban novac, kojim je mogao uzeti u najam jedno novosagrađeno kazalište. Nakon mnogih diskusija odlučili su da ga nazovu »Siddons Theatre«. Otpočeli su sa neuspjehom, kojem je slijedio i drugi. Julija se je bila uplašila i izgubila hrabrost. Mislila je da je kazalište nesretno i da ih se je publika zasitila. Tada se je Michael pokazao na visini. Bio je neslomljiv.

»U ovom poslu čovjek treba da prima i dobro i zlo. Ti si najbolja glumica u Engleskoj. Ima samo tri stvorenja, koja vabe novac u kazalište — bez obzira na to kakav je komad — i ti si jedno od njih. Par puta smo nastradali. Slijedeći komad obećava da će biti u redu i tada ćemo povratiti sve što smo izgubili i još ćemo zaraditi povrh toga.«

Michael je već prije, čim se je bio osjetio sigurnim, pokušao da se otkupi od Dolly de Vries, no ona se nije obazi-

rala na njegova nagovaranja i primila je ravnodušno njegovu hladnoću. Njegova je lukavost po prvi put naišla na ravnopravnog takmaca. Dolly nije uvidala razloga da proda svoj dio poduzeća, koje joj se činilo zdravim, a osim toga ju je njezina polovina udjela u poduzeću dovodila u bliži dodir s Julijom. Ali sada on ponovno hrabro pokušava da je se riješi. Dolly ljutito odbije da ih napusti, sada kada su upali u poteškoće i on se ostavi te svoje namjere kao neprovedive. Tješio se je mislju da će ona vjerojatno velik dio svog novca ostaviti svome kumčetu Rogeru.

Nije imala nikakve rodbine, osim nećake u Južnoj Africi, a čovjek je nije mogao gledati a da ne posumnja da ima visok tlak krvi. U isto vrijeme bilo je ugodno raspolagati njenom kućom blizu Guildforda, kamo su mogli ići kadgod su htjeli i čime su uštedjeli izdatak za nabavku vlastite kuće na ladanju. Treća je predstava uspjela i Michael nije oklijevao da istakne, kako je imao pravo. Govorio je tako, kao da je jedino njegova zasluga za taj uspjeh. Juliji bi bilo gotovo draže da su opet doživjeli neuspjeh, samo da se toliko ne hvališe. Jer njegova je uobraženost bila nesnosna. Naravno, mora se priznati, da je imao neku vrst sposobnosti, bolje reći prepređenosti, ali nije bio ni izdaleka takav sposoban čovjek, kakvim se je sam smatrao. Nije bilo ničeg na svijetu u čem se on nije smatrao boljim nego bilo tko drugi.

Kako je vrijeme odmicalo, počeo je igrati sve rjeđe. Odlučio je da se uglavnom bavi upravom teatra.

»Hoću da vodim svoje kazalište na tako poslovan način kao što se vode građanska poduzeća«, govorio je on.

Osjetio je da on može, dok je Julija igrala, mnogo korisnije provesti svoje večeri obilazeći vanjska kazališta i pokušavajući da pronalazi talente. U maloj knjižici vodio je zabilješke o svakom glumcu, koji mu se pričinio da nešto obećaje. Tada se je bacio na režiju. Uvijek ga je izjedalo, što režiseri zahtijevaju tako mnogo novaca za uvježbanje nekog komada, a u posljednje vrijeme neki od njih traže čak i bezobrazne procenete. Napokon se pružila prilika, kad su dvojica režisera koje je Julija voljela, bili zauzeti, a treći u koga je imala povjerenje, upravo je igrao i nije im mogao posvetiti čitavo svoje vrijeme.

»Ja sam se nečemu domislio, ja ću pokušati sam«, rekao je Michael.

Julija je bila sumnjičava. On nema dovoljno mašte, a ideje su mu obične — prosječne. Nije bila sigurna, da bi on mogao imati autoriteta kod glumaca. Ali jedini raspoloživi režiser bio je zatražio honorar, koji je njih oboje smatralo

pretjeranim, pa nije drugo preostalo, nego pustiti Michaela da pokuša. On je to bolje izvršio, nego što je Julija bila očekivala. Bio je temeljit, radio je oštro. Začudo, čak je i Julija osjećala, da je on iz nje izvabio više, nego je to uspjelo ma kome drugom režiseru. On je znao što ona može, a poznavajući dobro svaki ton njena glasa, svaki blijesak njenih divnih očiju, svaki čarobni pokret njena tijela, bio je u mogućnosti da je potakne da zaigra bolje nego ikada u svojoj karijeri. S ansamblom je bio strpljiv ali točan. Kad bi duhovi klonuli, njegova dobra volja i istinska ljubaznost sve bi izgladili. Nakon toga nije se više postavljalo pitanje, može li on nastaviti režiranjem njihovih komada. Autori su ga voljeli, jer budući da nije bio domišljat, bio je prisiljen da pusti pojedina djela da govore sama za sebe. Često i ne razumijevajući njihovo značenje bio je obvezan da ih sluša.

Julija je sada bila bogata žena. Nije mogla drugo nego dopustiti da se Michael brine za njen novac kao i za svoj vlastiti. On je bdio nad njenim bankovnim kontom i bio je toliko obradovan kad bi mogao kupiti vrijednosne papire s dobitkom na njen račun, kao da je on sam za sebe zaradio. Odredio joj je velik honorar i bio je ponosan što se može pohvaliti, da je ona najbolje plaćena glumica u Londonu. Kad se je radilo o njemu samome, nije sebi određivao veću plaću nego što je držao da je zaslužuje. Kad je on režirao koji komad, zaračunavao je honorar kakav prima drugorazredni režiser. Izdatke za kuću i za Rogerov odgoj dijelili su na jednake dijelove. Roger je bio prijavljen za Eton prve nedjelje nakon svoga rođenja. Nije se moglo poricati da je Michael bio do skrupuloznosti ispravan i pošten. Kad je Julija spoznala, koliko je bogatija od njega, htjela je sama da plaća te izdatke.

»Nema razloga da ti plaćaš«, rekao je Michael. »Dok mogu da plaćam svoj dio, ja ću ga plaćati. Ti zaslužuješ više nego ja, jer više vrijediš. Ja sam ti odredio dobru plaću, jer je zaslužuješ.«

Nitko nije mogao drugo, nego se diviti njegovoj požrtvovnosti s kojom se je radi nje žrtvovao. Napustio je svaku brigu za sebe, samo da podrži njezinu karijeru. Čak je i Dolly, koja ga nije voljela, priznavala njegovu nesebičnost. Neka vrsta čednosti priječila je Juliju da razgovara o njemu s Dolly, ali Dolly, kako je bila oštroumna, već je odavno bila uvidjela kako je Michael teško razočarao svoju ženu, pa se je tek katkada potrudila da naglasi, koliko joj on mnogo koristi. Svi su ga cijenili. Savršen suprug. Činilo joj se, da nitko osim nje ne zna, što znači živjeti s čovjekom koji

je bio tako tašta neman. Kad bi pobijedio kojeg protivnika u golfu, ili kad bi dobio na kojem poslu, njegovo oduševljenje bilo je neograničeno. Veličao je svoju sposobnost. Bio je dosadan, strašno dosadan. Volio je da Julija provjerava sve, što je uradio i svaku osnovu, koja bi mu pala na pamet. Krasno bi bilo, kad bi život s njim nju oduševljavao, ali ona već godinama nije mogla podnositi njegovu ispraznost. On nije ništa mogao opisati bez sporednih sitnica. Nije bio samo uobražen na svoju poslovnu oštroumnost; kako su godine prolazile, postao je užasno uobražen na svoju osobu. Kao mladić smatrao je svoju ljepotu nečim razumljivim, a sada joj je počeo poklanjati više pažnje i podnio bi svaku bol da zadrži ono, što je od te ljepote još bilo preostalo. To ga je progonilo. Posvećivao je veliku brigu svome stasu. Nikad nije jeo masnih stvari i nikad nije zanemario tjelovježbe. Posjećivao je specijaliste za kosu, ako bi primijetio, da mu se kosa prorjeđuje, i Julija je bila uvjerena, da bi se on podvrgao i operaciji za pomlađivanje lica, kad bi se to moglo potajno napraviti. Priučio se da sjedi ponešto isturene brade, kako se ne bi vidjele bore na vratu, držao se malo nagnuto, da mu se trbuh ne bi objesio. Nije mogao proći kraj zrcala, a da se u njemu ne ogleda. Čeznuo je za komplimentima i blistao je od oduševljenja, kad je uspio da izazove koji. Oni su mu bili i hrana i piće. Julija je pucala od smijeha kad se je sjetila, da ga je ona na to priučila. Godinama mu je govorila, kako je lijep, i sada nije mogao živjeti bez laskanja. To je bila jedina pukotina na njegovu oklopu. Neka glumica bez posla trebala je samo da mu u lice rekne da je prekrasan, pa da on odmah zamisli, kako bi ona bila zgodna za neku ulogu, koju je imao u vidu. Julija je već odavno znala, da on ne troši vrijeme na žene, ali kad je prevalio četrdesetu, počeo je da upada u mala ljubakanja. Nije vjerovala da bi kod toga moglo biti išta opasno. On je bio razborit i sve što je želio bilo je, da mu se dive. Ona je čula, da se on njome izgovara, kad bi mu žene postajale nametljive, pa ih se htio riješiti. Ili nije mogao učiniti ništa što bi nju povrijedilo, ili je ona bila ljubomorna ili sumnjičava, pa se je činilo da je bolje, da se odnošaj prekine.

»Neka sam bog zna, šta vide u njemu«, uskliknula je Julija u praznoj sobi.

Uzela je nasumce pola tuceta njegovih posljednjih fotografija i pažljivo ih pregledavala, jednu po jednu. Slegnula je ramenima.

»Dobro, držim, da im ne mogu zamjeriti. I sama sam bila u njega zaljubljena. Naravno u ono vrijeme bio je mnogo ljepši.«

Juliju je malo ražalostilo, kad je pomislila, kako ga je mnogo ljubila. Budući da je njena ljubav prestala, osjećala se kao da ju je život obmanuo. Ona uzdahnu.

»A i leđa me bole«, reče.

X.

Netko zakuca na vrata.

»Naprijed«, reče Julija.

Uniđe Evie.

»Zar ne ćete danas na počinak, gospođice Lambert?« Vidjela je Juliju kako sjedi na podu okružena mnoštvom fotografija. »Što to radite?«

»Sanjarim.« Pruži joj dvije između fotografija. »Pogledajte ovu sliku, pa ovu drugu.«

Jedna je prikazivala Michaela u ulozi Merkucija u svoj blistavoj ljepoti mladosti, a druga u jednoj od uloga, koju je igrao u posljednje vrijeme, u bijelom jutarnjem odijelu, s dogledom obješenim preko ramena. Izgledao je nevjerovatno samodopadno.

Evie otpuhnu kroz nos.

»Oh, nema smisla naricati nad prolivenim mlijekom.«

»Razmišljala sam o prošlosti i tužna sam kao đavo.«

»Ne čudim se. Ako počnete misliti na prošlost, znači da nemate nikakove budućnosti; nije li tako?«

»Jezik za zube, vi stara kravo«, reče Julija, koja je tu i tamo znala biti vrlo vulgarna.

»A sada se smirite, jer inače ne ćete večeras biti ni za šta. Ja ću pospremiti taj metež.«

Evie je bila Julijina garderobijerka i sobarica. Po prviput došla je k njoj u Middlepoolu a pošla je s njom i u London. Bila je dijete londonskog predgrađa, mršava, klapava, koščata žena, crvene, uvijek neuredne kose; činilo se, da je dugo nije pošteno oprala. Nedostajala su joj dva prednja zuba, ali uprkos Julijinim savjetima ponavljanim kroz godine, da dađe namjestiti nove, nije to htjela učiniti.

»Za ono malo, što ja pojedem, meni je dosta i ovoliko zubi, koliko ih imam. Smetalo bi me da imam puna usta slonovače.«

Michael je već odavna želio, da Julija uzme neku djevojku, čija bi pojava bolje odgovarala njenu položaju. Pokušavao je da dokaže Evie, kako je posao za nju pretežak, ali Evie nije htjela ni čuti o tome.

»Govorite vi što hoćete, gospodine Gosselyn, ali tako dugo dok sam ja zdrava i jaka nijedna druga ne će posluživati gospođicu Lambert.«

»Svi mi pomalo malakšemo, znate li Evie. Nismo više mladi, kako smo bili.«

Evie povuče kažiprstom ispod nosa i frkne.

»Dok je god gospodica Lambert dosta mlada, da prikazuje ženu od dvadeset i pet, i ja sam dosta mlada, da je oblačim i dvorim.« Evie ga oštro pogleda. »I zašto da plaćate dvije plaće kad možete izaći s jednom?«

Michael se u sebi nasmijao ne uzimajući joj za zlo.

»Ima nešto na tome, draga Evie.«

Ona otprati Juliju uza stepenice. Kad nije imala poslijepodnevenu predstavu, Julija je običavala da poslije podne na par sati prilegne u krevet, a zatim bi uzela laganu masažu. Svukla se je i zavukla se pod pokrivač.

»Prokletstvo, moja boca za vruću vodu hladna je gotovo kao led.«

Pogleda na sat na kaminu. Nije ni čudo. Bila je tamo gotovo čitav sat. Nije ni opazila da je tako dugo ostala u Michaelovoj sobi, gledajući fotografije i dangubila razmišljajući o prošlosti.

»Četrdeset i šest. Četrdeset i šest. Četrdeset i šest. Povuciću se kad budem šezdeset. U pedeset i osmoj južna Afrika i Australija. Michael kaže da bismo tamo mogli uspjeti. Dvadeset tisuća funti. Ja mogu igrati moje uloge. Naravno čak u šezdesetoj mogu igrati žene od četrdeset pet. Ali gdje su uloge? Ti prokleti dramatičari.«

Nastojat će da se sjeti kojeg komada, u kojem glavnu ulogu igra žena od četrdeset i pet; zatim utonu u san. Spavala je duboko sve dok je Evie nije probudila, jer je došla maserka. Evie joj je donijela večernje novine, ona se svuče, i dok je maserka trljala njene duge, vitke noge i trbuh, ona je, nataknuvši očale, čitala iste kazališne vijesti koje je već bila čitala jutros, zatim društvene vijesti, rubriku brbljanja i žensku stranu. U taj čas dođe Michael i sjedne na njen krevet. On bi obično dolazio u taj sat, da s njom malo pročavlja.

»Onda, kako mu je ime?« upita Julija.

»Čije ime?«

»Onoga mladića, koji je došao na ručak.«

»Nemam pojma. Otpravio sam ga natrag u kazalište. Nisam više o njemu ni mislio.«

Gospodica Phillips, maserka, voljela je Michaela. Kod njega je čovjek znao na čemu je. Uvijek je govorio iste stvari i uvijek se moglo znati što treba odgovoriti. I vraški je lijep. Časna riječ.

»Onda, gospodice Phillips, opada li debljina dobro?«

»Oh, gospodine Gosselyn, na gospodici Lambert nema ni unce sala. Mislim, da je divno, kako ona održava svoj stas.«

»Šteta, što ne možete i mene masirati, gospodice Phillips. Vi biste bili u stanju, da poduzmete nešto protiv moje debljine.«

»Što to govorite, gospodine Gosselyn? Pa vi imate stas dvadesetgodišnjeg mladića. Ja ne znam kako to postizavate, na časnu riječ, ne znam.«

»Skromno živjeti a mnogo razmišljati, gospodice Phillips.«

Julija nije poklanjala pažnje onomu, što je njih dvoje govorilo, ali do nje dopre odgovor gospodice Phillips.

»Naravno, ništa nije ravno masaži, ja to uvijek kažem, ali treba voditi brigu i o dijete. O tom nema sumnje.«

»Dijeta«, pomisli Julija. »Kad dođem u šezdesetu, onda ću se raspojasati. Pojest ću toliko maslaca s kruhom, koliko me bude volja. Doručkovat ću vruće pecivo. Jest ću krumpire za ručak, krumpire za večeru. I piva. Bože, kako volim pivo. Graškova juha, juha od rajčica. Puding sa sokom i pašteta s trešnjama. Skorupa, skorupa, skorupa! I tako mi bog pomogao, nikad više, dokle god živim, ne ću jesti špinata.«

Kad je masaža bila gotova, Evie joj donese šalicu čaja, krišku šunke s koje je slanina bila odrezana i nešto pržena kruha. Julija se dignu, obuče se i pođe s Michaelom u kazalište. Voljela je da bude tamo jedan sat prije dizanja zastora. Michael ode na večeru u svoj klub. Evie se je odvezla prije nje i kad je Julija stupila u svoju garderobu već ju je sve čekalo spremjeno. Ona se opet svuče i obuče kućnu haljinu. Kad je sjela za svoj toaletni stol da se uredi, opazi u vazi svježe cvijeće.

»Halo, tko je to poslao? Gospođa de Vries?«

Dolly joj je slala veliku košaru prigodom svake premijere i za svaku stotu predstavu i za dvijestotu, ako je koja bila, a i inače, kad god je naručivala cvijeće za svoju kuću, slala je nešto i Juliji.

»Ne, gospodice.«

»Lord Charles?«

Lord Charles Tamerley bio je najstariji i najpostojaniji Julijin obožavatelj. Kad god bi prolazio pored koje cvjetarnice bio je uvijek spreman da skoči unutra i naruči za nju po nekoliko ruža.

»Ovdje je karta«, reče Evie.

Julija pogleda kartu. Gospodin Thomas Fennell, Tavistock Square.

»Gdje li taj živi! Tko bi to, dovraga, mogao biti? Što mislite, Evie?«

»Ja mislim neki momak smrtno pogođen vašom fatalnom ljepotom.«

»Ovo stoji najmanje jednu funtu. Tavistock Square ne ulijeva baš mnogo povjerenja. Uvjerena sam da će tjedan dana morati ostati bez ručka, samo da mi uzmogne kupiti ovo cvijeće.«

»To ne vjerujem.«

Julija namaže lice masnom šminkom.

»Vi ste tako prokleta neromantični, Evie. Baš zato, što ja nisam neka koristica, vi ne možete shvatiti da bi mi netko mogao poslati cvijeće. A i sam bog zna, da imam bolje noge nego mnoga od njih.«

»Oh, vi i vaše noge«, reče Evie.

Dobro, baš me briga što vi govorite, glavno je, da postoji neki nepoznat mladić koji mi u mojim godinama šalje cvijeće. Mislim da vam je to jasno.«

»Kad bi vas sada vidio, ne bi vam poslao, ne bi, bogami, koliko ja poznajem muškarce.«

»Ajdete dodavola«, reče Julija.

Ali, kad se je dotjerala na svoje zadovoljstvo i kad joj je Evie navukla čarape i obula cipele, i pošto joj je preostalo još par minuta vremena, sjedne za pisaći stol i svojom punom snažnom rukom napiše gospodinu Thomasu Fennellu toplu zahvalu za njegovo prekrasno cvijeće. Bila je od naravi učtiva, a osim toga bio je njen princip, da odgovara na sva prigodna pisma. Tako je ona stajala u dodiru sa svojom publikom. Napisavši na pismu adresu baci kartu u košaru za otpatke i spremi se da navuče haljinu za prvi čin.

Inspicijent je obilazio kucajući po vratima garderobâ.

»Početak, molim!«

Te riječi, sam bog zna koliko ih je puta čula, uvijek su je uzbuđivale. One su je krijepile kao neki osvježujući napitak. Život je zadobivao smisla. Ona će sada stupiti iz prividnog u stvarni svijet.

XI.

Slijedećeg jutra Julija je ručala s Charlesom Tamerleyem. Njegov otac markiz od Dennonanta, bio se oženio nekom bogatom baštinicom i njemu ostavio znatan imetak. Julija je često bivala u društvima što ih je on običavao okupljati u svojoj kući u Hill Streetu. U dnu svog srca ona je, kao umjetnica i žena koja radi, duboko prezirala te velike dame i lordove što ih je tamo susretala, no bilo joj je jasno, da se takve veze moraju njegovati. Bila je njihova zasluga, što

su premijere u Siddons Teatru smatrane društvenim događajem sezone, a bila je i odlična reklama biti fotografiran u sredini grupe aristokratskih ličnosti. Bilo je među tim vodećim damama nekoliko njih koje su bile i mlađe od nje, koje su nevoljko primjećivale kako ona najmanje dvije vojvotkinje oslovljava po imenu. Juliju, međutim, nije to ni najmanje smetalo. Ne bi se baš moglo reći da je bila briljantna u razgovoru, ali joj je pogled tako blistao i imala je tako inteligentan izraz, da su je držali — nakon što je bila usvojila društveni žargon — za vrlo zabavnu ženu. Njena velika sposobnost oponašanja, koju je ona iz umjetničkih razloga obično obuzdavala jer je na pozornici neprilična, u ovim joj je krugovima vrlo dobro došla; smatrali su je neobično duhovitom ženom. Pričinjalo joj je zadovoljstvo da te elegantne i besposlene žene vole njeno društvo, ali ih je u potaji ismijavala, što se dadu zavaravati njenim osjećajivanjem. Što li bi one rekle, kada bi doznale, kako je bivstvovanje jedne uspješne glumice neromantično, koliko traži posla, koliko discipline i kako uredan i jednoličan način života. No davala im je dobrohotno savjete kako da se šminkaju i dopuštala im da kopiraju njene haljine. Bila je uvijek prekrasno odjevena. Nitko, pa ni Michael, koji se je uljuljavao djetinjastom maštom da ona svoje toalete dobiva u bescjenje, nije ni slutio kakve goleme svote one gutaju.

U oba svoja kruga imala je moralno mnogo uspjeha. Svi su znali da je njen brak s Michaelom uzoran. Julija je bila uzor bračne vjernosti. Istovremeno ju je veći dio njenog aristokratskog kruga smatrao ljubavnicom Charlesa Tamerleya. Bila je to veza, koja je po općem mišljenju trajala već tako dugo, da su joj priznavali neku vrst legitimnosti; tolerantne su gostoprimke išle tako daleko da su im, kad bi preko nedjelje bili pozivani u istu kuću, dodjeljivali sobu do sobe.

Glasine o postojanju tog odnosa potjecale su od lady Charles, koja je već dulje vremena bila rastavljena od Charlesa Tamerleya, i treba utvrditi, da ni u kom slučaju nisu odgovarale istini. Njihovo je jedino opravdanje bilo u tome što je Charles već dvadeset godina bio ludo zaljubljen u Juliju, i sigurno su se Tamerleyevi, koji se nisu baš nikad osobito slagali, konačno rastali zbog nje. A baš je lady Charles bila ta, koja je zbližila Juliju i Charlesa. Njih je troje bilo pozvano na ručak kod Dolly de Vries, kad je Julija, mlada glumica, bila postigla svoj prvi veliki uspjeh u Londonu. Bilo je prisutno veliko društvo, i Julija je bila mnogo slavljena. Lady Charles, tada žena tridesetih godina,

koja je slovila kao ljepotica, premda nije na njoj, osim očiju, bilo nijedne lijepe crte, te je samo zbog drskog nastupanja bila upadljiva, nagnula se preko stola, smiješeci se blagonaklono.

»Oh, gospodice Lambert, čini mi se da sam poznavala vašega oca u Jerseju. On je bio liječnik, zar ne? Mora da je često dolazio k nama.«

Julija je osjetila laku nevoljkost u predjelu želuca. Dosjetila se je tko je lady Charles bila prije svoje udaje, i opazila je da su joj htjeli postaviti stupicu. Ona se je zadovoljno nasmiješila.

»Ne, ne«, odgovorila je. »Bio je veterinar. On je u vašoj kući pomagao kujama kada su se štenile. Tamo je sve vrvjelo od pasa.«

Lady Charles nije za jedan trenutak znala što da odgovori.

»Moja je mati neobično voljela pse«, rekla je konačno.

Julija je bila sretna što Michael nije prisutan. On bi, jadnik, propao u zemlju. Pripovijedao je o njenu ocu uvijek kao o dru Lambertu, izgovarajući ime s francuskim naglaskom, i kad je njen otac odmah nakon rata umro, a njena mati otišla k svojoj obudovjeloj sestri u St. Malo, počeo ju je nazivati madame de Lambert. U početku svoje karijere bila je i Julija u tom pogledu malo osjetljiva, ali to se je posve izmijenilo otkako je postala priznatom glumicom. Voljela je, osobito u otmjenu društvu, naglašavati, kako je njen otac bio živinar. Imala je osjećaj da time zadržava ljude u njihovim granicama.

No Charles Tamerley znao je vrlo dobro, da je njegova žena namjerno pokušala da ponizi Juliju i bijesan zbog toga, činio sve moguće, da joj ugoditi. Zamolio ju je da je smije posjetiti i donio joj je prekrasnog cvijeća.

Bilo mu je tada blizu četrdeset godina. Muškarac male glave i elegantna stasa. Nije ga se moglo nazvati baš lijepim, ali svakako čovjekom vrlo naočite vanjštine. Davao je izgled veoma rasna muškarca, što je doista i bio, i imao je čarobne manire. Ljubio je umjetnost. Kupovao je moderne slike i skupljao starinsko pokućstvo. Bio je velik prijatelj muzike i izvanredno načitan. U početku mu je pričinjalo zadovoljstvo da posjećuje oboje mladih umjetnika u njihovu malenom stanu na Buckingham Palace Roadu. Vidio je da su siromašni i stvarao je sebi romantične predodžbe o tome, kako mu je uspelo da proдре u krug boema. Njegovi posjeti učestale. Bila je to prava mala pustolovina, biti od njih dvoje pozvan na ručak, što ga je spremilo i serviralo neko strašilo za ptice, koje su oni nazivali Evie. To je bio život.

On je Michaela, usprkos njegovoj ljepoti — i ta mu je izgledala suviše upadljivom — smatrao posve običnim mladim čovjekom i posvećivao mu malo pažnje; ali Julija ga je ushićivala. Nikad ranije nije susreo biće s toliko mnogo topline, tako čvrsta značaja i s tako puno vitalnosti. Vidio ju je igrati i upoređivao ju je u sjećanju s velikim inozemnim glumicama. Smatrao je da ona posjeduje nešto posve svoje, individualno. Njen je fluid bio neprijeporan. Gotovo se uplašio kad mu je najednom postalo jasno da je ona genij.

»Druga Siddons, možda. Jedna još veća Ellen Terry.«

U ovim danima Julija još nije smatrala potrebnim da privilegije poslije podne; bila je snažna poput konja i nikad umorna, i on ju je često izvodio na šetnje po parku. Osjećala je da on želi da je vidi kao dijete prirode. To joj se je vrlo svidjelo. Nije joj pričinjalo nikakvih teškoća, da sa svima bude prostodušna, iskreno i djetinjasto oduševljena. Vodio ju je u Nacionalnu galeriju, u Tate-galeriju i u Britski muzej, i gotovo da je uistinu toliko uživala, koliko je iskazivala. Njega je radovalo da svoje znanje prenosi na nekoga, i ona ga je rado slušala. Imala je dobro pamćenje i vrlo je mnogo od njega naučila. Kad je kasnije znala govoriti o Proustu i Cézanneu s takvim poznavanjem, da je čovjek ostao zapanjen i obradovan naišavši na takovo obrazovanje kod jedne glumice, imala je to da zahvali samo njemu. Znala je mnogo prije nego i on sam, da se je u nju zaljubio. To joj se pričinjalo prilično smiješnim. Za nju je on predstavljao čovjeka srednjih godina, starog, zgodnog momka, kako ga je u sebi nazivala. Ljubila je Michaela svom strašću svoga srca. Kad je Charles postao svijestan svoje ljubavi, njegovo se ponašanje malo izmijenilo, obuzela ga je neke vrsti bojažljivost, i često je bio šutljiv, kad bi ostao s njom nasamo.

»Jadan čovjek«, znala je govoriti sama sebi. »Takav gentleman. Sada ni sam nije načisto s time kako bi trebalo da se vlada.«

Svoje vlastito ponašanje, za slučaj da joj prizna svoju ljubav — do čega je moralo doći prije ili kasnije — bila je već točno predvidjela. Željela je prije svega, da ga upozori na jedno. Nije smio da si umišlja, da će joj zato što je on lord a ona glumica, samo trebati da namigne pa da mu ona skoči u krevet. Ako pokuša tako, ona će odigrati uvrijeđenu heroinu, kao što ju je bila naučila Jeane Taitbout, i rukom i kažiprstom ispruženim u istom pravcu, ogorčeno pokazati vrata. Pokaže li se naprotiv zbunjen i nijem, tada će i ona biti potpuno smetena, glasa prigušena od suza i tako nekako.

Nikad, reći će mu, ne bi došla na pomisao da on prema njoj gaji takve osjećaje, i ne, ne, Michaelu bi prepuklo srce. Njih će se dvoje zajednički isplakati, i sve će opet biti dobro. S takvim uzornim ponašanjem mogla je s njegove strane računati s tim da joj ne će praviti nikakvih neugodnosti, ako mu dađe na znanje da iz svega toga ne će biti ništa.

No kada je doista došlo do toga ispalo je posve drukčije nego je ona to bila očekivala. Charles i Julija bili su pošli zajedno na šetnju u St. James Park, bili su pogledali pelikane i, uzbuđeni od okoline, započese razgovor o mogućnosti da ona igra Millamantu. Konačno se vratiše u Julijin stan, da popiju šalicu čaja. Pojeli su i par kolačića. Tada Charles ustane da pođe. Izvadi iz džepa jednu minijaturu i dađe je Juliji.

»To je jedan portret Claironove. Bila je glumica u osamnaestom stoljeću i imala je mnogo vaših sposobnosti.«

Julija je promatrala dražesno, pametno lice s naprašenom kosom i razmišljala, da li su kamenčići, kojim je sličica bila optočena, dijamanti ili staklo.

»Ali Charles, što vam pada napamet! Vi ste i suviše ljubazni.«

»Mislio sam, da bi vam se to moglo svidjeti. To je uostalom oproštajni poklon.«

»Što? Zar putujete?«

Bila je iznenađena, jer joj dosada o tome nije bio govorio. Gledao je u nju lako se smiješeći.

»Ne. Ali više se ne ćemo vidjeti.«

»Zašto?«

»To vi znate isto tako dobro kao i ja.«

I sada je Julija načinila nešto sramotno. Sjela je i šuteći čitavu minutu promatrala minijaturu. Proračunavši stanku savršenim instinktom, podizala je oči dok joj se ne susretoše s Charlesovima. Mogla je plakati kadgod je htjela — što je bila jedna od njenih najčudesnijih sposobnosti — i bez glasa, bez jecanja potekoše joj niz obraze suze. Lako otvorenih ustiju, pogledom djeteta kome su nanijeli strašnu bol a ono ne zna zašto, pružala je tako bijedan izgled, da se je to jedva moglo podnijeti. Njegovo se je lice trzalo od unutarnje patnje. Kad je progovorio, glas mu je bio promukao od uzbuđenja.

»Vi ljubite Michaela, zar ne?«

Ona lagano kimnu glavom. Stisnula je usnice kao da pokušava da se svlada, ali suze nisu prestajale da joj teku niz obraze.

»Ne možete mi dati ni najmanje nade?« Čekao je odgovor, ali ga nije bilo. Podigla je ruku k ustima i izgledalo je kao da grize neki čavao, i još uvijek je zurila u njega zaplakanim očima.

»Zar vam nije jasno, kakva je to za mene muka kad vas vidim? Želite li da vas i nadalje posjećujem?«

Ona je ponovno potvrdila.

»Clara mi pravi scene zbog vas. Otkrila je da sam u vas zaljubljen. Najjednostavniji je zahtjev razuma da se više ne vidamo.«

Julija je sada lagano zanijekala glavom. Zajecala je. Naslonila se u stolici unatrag i okrenula glavu. Čitavo joj je tijelo odražavalo beznadnost njenog očaja. To se nije moglo gledati. Charles joj pristupi, padne pred njom na koljena i stisne to prebijeno i od bola slomljeno tijelo u zagrljaj.

»Zaboga, ne gledajte tako nesretno. Ja to ne mogu izdržati. O, Julijo, Julijo, ja vas tako ljubim, ne ću moći podnijeti misao da sam vam nanio jada. Sve ću pretrpjeti. Ne tražim ništa od vas.«

Okrenula mu je lice nakvašeno suzama — bože, kako li sada izgledam! — i pruži mu usne. On je usrdno poljubi. To je bilo prvi put što ju je poljubio.

»Ne želim da vas izgubim«, šaputala je muklo.

»Najdraža!«

»Između nas ostaje sve kao i dosada, zar ne?«

»Upravo tako.«

Ona duboko uzdahnu s olakšanjem i osta nekoliko minuta nepomična u njegovu zagrljaju. Kad je otišao, digla se je i pogledala u zrcalo.

»Ti podla kujo«, rekla je sama sebi.

No usto se smijala kao da se ni najmanje ne stidi. Pošla je zatim u kupaonu i isprala lice i oči. Osjećala se divno osvježeno. Kad je čula Michaela gdje dolazi, pozvala ga je.

»Michaele, pogledaj minijaturu, što mi ju je donio Charles. Leži na kaminu. Jesu li to pravi dijamanti ili imitacija?«

Julija je bila malo nervozna kad je lady Charles napustila svoga muža. Prijetila je sudbenom rastavom, i pomisao da bi u tom slučaju ona morala da pristupi sudu kao narušiteljica braka, nije Juliji bila ni najmanje ugodna. Dvije do tri sedmice bila je vrlo nemirna. Bila je odlučila da Michaelu ništa ne spominje dok to ne bude neophodno potrebno, a to je bilo razborito, jer se pokazalo da su prijetnje poslužile samo kao djelotvorno sredstvo, da od nedužna

muža izmame što zamašnije alimente. Julija je znala s Charlesom divno postupati. Izgledalo je kao utanačeno među njima, da njena velika ljubav prema Michaelu isključuje svaku njenu bližu vezu spram Charlesa, ali isključujući to, on je njoj bio sve, prijatelj, savjetnik, pouzdanik i tješitelj u svakom razočaranju. Bilo je nešto teže, kad je Charles svojim dubokim instinktom bio otkrio, da ona Michaela više ne ljubi. Julija je morala tada da primijeni svu svoju umješnost. Ne zbog toga što bi joj savjest branila da postane njegovom ljubavnicom. Da se na primjer radilo o bilo kakvom glumcu, koji je tako dugo i duboko ljubi, bila bi mu se predala iz samog milosrđa, no kod Charlesa ona to sebi naprosto nije mogla da predstavi. Vrlo ga je voljela, ali on je bio tako elegantan, tako fino odgojen, tako kulturn, da joj je bilo nemoguće da ga zamisli kao ljubavnika. To joj je izgledalo tako kao kad bi trebala spavati s nekom umjetnikom. A i podsmijevala se pomalo njegovom oduševljenju za umjetnost; konačno, ona je bila čovjek stvaralac, a on ništa dalje nego publika. Bio joj je predložio da pobjegne s njim. Kupit će vilu u Sorrentu u napuljskom zaljevu, s velikim vrtom; imat će jahtu, tako da će čitave dane moći provoditi na lijepom moru boje vina. Ljubav, ljepota i umjetnost; u divnoj zaboravi.

»Glupan«, razmišljala je ona. »Kao da ću ja napustiti svoju karijeru da se pokopam u nekom talijanskom gnijezdu.« Njemu je govorila, kako ima prema Michaelu osjećaj dužnosti, a osim svega tu je i mali; zar da ga ostavi da odraste s ljagom na sebi, da mu je mati bila zla žena? Naranče ovamo, naranče onamo, ona u njihovoj krasnoj talijanskoj vili ne bi našla ni časka mira, kad bi je mučila pomisao da je Michael nesretan, a da strani ljudi odgajaju njeno dijete. Čovjek ne smije misliti samo na sebe. Postoje tu i drugi, zar nije tako? Bila je vrlo privlačna i ženstvena. Kojiput je znala upitati Charlesa zašto se zapravo ne razvede i ne oženi se kakvom zgodnom ženom. Mučilo ju je da zbog nje tako besmisleno trati svoj život. On bi na to stalno odgovarao, da je ona jedina žena koju je ikada ljubio, i da će je ljubiti do kraja života.

»Nalazim, da je to doista tužno«, govorila je Julija.

Uprkos tome Julija je imala širom otvorene oči, i čim bi opazila da kakva žena ima nekih namjera s Charlesom, poduzela bi sve da joj pomrsi račune. U slučaju nagle opasnosti nije prezala ni pred tim da se prikazuje strašno ljubomornom. Bili su se složili u tome, naravno sa svim obzirima koje je trebalo i očekivati od njegova dobra odgoja i Julijina dobra srca, ne određenim riječima već opreznim nago-

vještanjima i obazrivim nagađanjima, da će se, u slučaju da se Michaelu nešto dogodi, i ukoliko bi se na neki način mogli riješiti lady Charles, njih dvoje vjenčati. No Michael je bio savršena zdravlja.

Ovaj put Julija se je izvrsno zabavljala na ručku u Hill Streetu. Društvo je bilo vrlo otmjeno. Julija se nikad nije bila potrudila da navede Charlesa da pozove nekog glumca ili pisca s kojima je dolazila u dodir, i tako je ona bila jedina među njegovim gostima koja je svoj kruh sama zarađivala. Sjedila je između nekog starog debelog, ćelavog i brbljavog ministra, koji se je mnogo trudio da je zabavi, i mladog vojvode od Westreysa koji je izgledao kao konjušar i dičio se da govori pravim francuskim žargonom bolje, nego bilo koji pravi Francuz. Kad je otkrio da Julija govori francuski, nije se mogao othrvati želji da s njom čavrlja tim jezikom. Nakon ručka dala se je nagovoriti da na najbolji način odrecitira jednu tiradu iz Fedre, najprije kako se to radi u Comédie Française, a zatim na način nekog studenta engleske glumačke akademije. Požnjela je prave salve smijeha i bila je vrlo široko raspoložena kad se konačno oprostila. Bio je svjetao, prijatan dan i ona je odlučila da pođe kući pješke. Kada je sebi kroz Oxford Street krčila put kroz stisku, mnogi su je ljudi prepoznali, pa iako se nije obazirala ni desno ni lijevo, bila je svijesna radoznalih pogleda.

»Strašno, kako čovjek ne može nikuda da prođe a da ljudi u njega ne zure.«

Malko je usporila hod. Bio je doista krasan dan. Imala je sa sobom ključeve od stana i stigla je kući neopaženo. Kad je ušla čula je gdje zvoni telefon. Bez razmišljanja je skinula slušalicu.

»Da?«

Ona je obično mijenjala glas kad bi odgovarala, ali ovog je puta to zaboravila.

»Gospodica Lambert?«

»Ne znam da li je gospodica Lambert kod kuće. Tko govori, molim?« upitala je i brzo prihvatila akcent cockneya.

Onaj »da« bio ju je izdao. Kroz žicu se čuo prigušen smijeh.

»Želio sam samo da vam zahvalim na pismu. Zaista niste trebali da se trudite. Bilo je tako lijepo od vas što ste me pozvali na ručak, i zbog toga sam sebi dopustio slobodu, da vam pošaljem nešto cvijeća.«

Zvuk glasa i riječi govorili su joj, tko je to. Bio je to onaj mladić što se crvenio, i čije ime nije poznavala. Čak i sada, pošto je bila vidjela njegovu posjetnicu, nije

ga se mogla sjetiti. Jedino čega se je prisjećala bilo je to, da stanuje na Tavistock Squareu.

»Bilo je to ljubazno od vas«, odgovorila je vlastitim glasom.

»Da li bih vas možda smio pozvati da jedamput dođete k meni na čaj?«

To je bilo i suviše. Čak ni nekoj vojvotkinji nije dopuštala da od nje bude pozvana na čaj. Ovaj je postupao s njom kao da je kakva koristica. No kad čovjek pravo promisli, sve je to vrlo komično.

»Zašto ne?«

»Doista? Doći ćete?« Glas mu je zvučao vrlo uzrujano. Imao je ugodan glas. »Kada?«

Nije imala volje da danas poslije podne privilegije.

»Danas.«

»Sjajno. Ja ću nekako izostati iz ureda. Pola pet? Tavistock Square broj 138.«

Zapravo je bilo zgodno od njega, da je to tako udesio. Isto je tako mogao bio predložiti neki elegantan lokal, gdje bi svi buljili u njih. To joj je samo dokazivalo da mu nije bilo stalo do toga da ga vide u njenu društvu.

Do Tavistock Squarea uzela je taksi. Bila je sobom zadovoljna. Imala je namjeru da učini nešto dobro. Njemu će biti krasno kad će, jednom u kasnijim godinama, moći pripovijedati svojoj ženi i djeci, da je Julija Lambert jedamput bila kod njega na čaju, dok je on bio još mali nepoznati namještenik u nekom računarskom uredu. I ona se je tada ponašala tako jednostavno, tako prirodno. Kada ju je čovjek slušao kako neusiljeno čavrlja, nikada ne bi došao na pomisao, da je to bila najveća glumica Engleske. I za dokaz da je govorio istinu donijet će njenu fotografiju s posvetom »Vaša odana....« I tada će smijući se nadodati, da nikad ne bi bio smogao drskosti da je pozove, da nije bio tako veliko dijete.

Kad je stigla do kuće i taksi se udaljio, dosjeti se na jednom da niti ne zna kako mu je ime. Ako dođe djevojka da otvori, ne će imati ni pojma za koga da upita. Kad je tražila zvonice, opazila je da postoji osam dugmadi i kraj svakog po jedna ceduljica ili posjetnica s imenom. Bila je to neka stara kućerina podijeljena na male stanove. Bez mnogo nade počela je da studira imena, očekujući da će joj se jedno učiniti poznatim, kad li se otvoriše vrata i on je stajao pred njom.

»Vidio sam vas gdje ste stigli, pa sam vam došao ususret. Ja, nažalost, stanujem prilično visoko gore. U trećem katu. Nadam se da vas to ne će smetati.«

»Ali, ni najmanje.«

Uspinjala se je olinjalim stubištem. Bila je nešto zadighana kad stigoše u treći kat. On je bio uzbuđeno pohitao naprijed, poput mlade koze, pomislila je, i nije htjela da ga zamoli da ide polaganije. Soba u koju ju je uveo bila je prilično velika ali bijedno namještena. Na stolu je stajao tanjur s kolačima, dvije čaše, šolja sa šećerom i vrč s mlijekom. Posuđe je bilo najjeftinije vrste.

»Izvolite sjesti«, rekao je. »Voda će začas biti vruća. Imam u kupaoni plinsko kuhalo.«

On je ostavi nasamo i ona se osvrnu oko sebe.

»Jadan mladić, mora da je siromašan kao crkveni miš.«

Soba ju je živo podsjećala na vrst stanova, u kakvim je i ona stanovala kad je još stajala na početku svoje kazališne karijere. Opazila je dirljivo nastojanje da se prikrije da je ta soba bila istovremeno i soba za boravak i spavaća soba. Divan kraj zida mora da je noću služio kao postelja. Godine joj projuriše pred očima i ona se najednom osjeti čudesno mladom. Kako li je veselo bilo u tim sobama, koliko šale kod priređivanja onih fantastičnih ručkova, kojekakvih stvari u papirnatim vrećicama i jaja sa slaninom pržena na plinskom kuhalu! Vratio se je u sobu držeći smeđi čajnik. Jela je četverouglast komad kolača s ružičastim prelivom od šećera. Takvo nešto nije činila već godinama. Cejlonski čaj, vrlo jak, s mlijekom i šećerom, podsjećao ju je davno zaboravljenih dana. Vidjela je sebe kao mladu, nepoznatu glumicu, koja se tek probija. Nalazila je da je to divno. To je zahtijevalo neku gestu, ali joj je samo jedna došla napamet: skinula je šešir i strešla kosu unazad.

Razgovarali su. Izgledao je plašljiv, mnogo plašljiviji negoli na telefonu; no to nije bilo nikakvo čudo; sada, kad je ona konačno bila ovdje, došla mu je vjerojatno do svijesti sva veličajnost te činjenice; ona je činila sve moguće, da mu pomogne prebroditi zatečenost. Pripovijedao joj je, da mu roditelji žive na Highgateu, gdje je i on prije stanovao, ali zaželio je da bude sam svoj gospodar i tek nedavno se oslobodio i iznajmio ovaj stančić. Pripremao se za završni ispit. Govorili su o kazalištu. Od svoje dvanaeste godine, gledao ju je u svakoj ulozi koju je igrala. Kad mu je bilo četrnaest godina, nakon neke matinee, pričekao ju je kod izlaza s pozornice i zamolio je za autogram. Baš je sladak sa svojim plavim očima i svijetlosmeđom kosom. Šteta što je nosi tako ravno začesljanu. Imao je bijelu kožu i prilično crvene obraze; da nije bolestan na plućima? Iako mu je odijelo bilo jeftino, lijepo mu je pristajalo i to joj se je svidjelo; izgledao je nevjerojatno čist.

Upitala ga je zašto se je nastanio upravo na Tavistock Squareu. Leži u središtu, objasnio je, a on voli drveće. Odatle čovjek ima krasan vidik. Ona ustade da pogleda — bila je to i zgodna prilika da krene kući — zatim će uzeti šešir i oprostiti se.

»Da, doista je zgodno. Tako pravo londonski; budi u čovjeku divan osjećaj.«

On je stajao pored nje i ona mu kod tih riječi okrenu lice. On joj ovije ruku oko pasa i poljubi je u puna usta. Nikad se jedna žena nije više iznenadila. Bila je tako zaprepastena, da joj nije ni na um palo da nešto uradi. Imao je meke usne i neki miris mladosti koji je doista očaravao. Ali ovo što je radio bilo je nemoguće. Vrškom jezika prisiljavao ju je da razmakne usnice i već ju je zagrlio obim rukama. Nije se ljutila, nije osjećala potrebu da se smije, nije ni sama znala što zapravo osjeća. Tada je opazila da je polako vuče sa sobom, s usnama još uvijek pripijenim uz njene, jasno je čutjela žar njegova tijela, baš tako, što je doista vrijedno primijetiti, kao da u sebi ima peć; i tada se iznenada našla na divanu, a on je ležao pored nje i ljubio joj usta, vrat, obraze i oči. Julija osjeti u srcu neku čudnovatu bol. Prihvati obim rukama njegovu glavu i poljubi ga u usta.

Nekoliko minuta kasnije stajala je pred zrcalom kraj kaminu i dovodila je u red svoju odjeću.

»Kakva mi je kosa?!«

On joj je dodao češalj i ona se prigladi s nekoliko poteza. Tada namjesti šešir. Stajao je tik nje, i preko ramena ona je vidjela njegovo lice sa zažarenim plavim očima i u njima laki smiješak.

»I ja sam vas držala za tako plašljiva momčića«, reče ona njegovoj slici u ogledalu.

On se je tiho nasmijao.

»Kada ću vas opet vidjeti?«

»Zar želite da se ponovno sastanemo?«

»Naravno.«

Brzo je premišljala. To je bilo apsurdno. Razumije se samo po sebi da nema ni izdaleka namjeru da se s njim ponovno vidi; nikako nije smjela dopustiti da se on ovako ponese; ipak, trebat će ga neko vrijeme zadržati; ako mu jednostavno grubo reče da o nastavku ove pustolovine ne može biti ni govora, mogao bi joj praviti neprilike.

»Javit ću vam se za koji dan telefonom.«

»Zakunite se.«

»Časna riječ.«

»Ne ostavljajte me da dugo čekam.«

Nije htio propustiti a da je ne otprati niz stepenice i posadi u taksi. Voljela bi da je mogla izaći sama i još jednom pročitati posjetnice kraj kućnih vratiju.

»Ipak bih trebala, dođavola, da mu barem ime znam.« Ali nije joj dao prilike. Kad je taksi krenuo, zavalila se u jedan kut i počela se tresti od smijeha.

»Silovana, draga moja. Propisno silovana. U mojim godinama. Bez mnogo okolišanja kao da se radilo o kakvoj uličarki. Izgleda mi to kao neka komedija iz osamnaestog stoljeća. Ja bih mogla biti sobarica u razapetoj suknji s onim komičnim stvarima — kako li se samo nazivlju? — što se nose da se njima naglase bokovi, s keceljom i rupcem oko vrata.« Tada u maglovitim uspomenama na Farquhara i Goldsmitha stade se prisjećati dijaloga. »Fuj, milostivi gospodine, sramota je poigravati se tako ružno s jednom sirotom seljankom. Što će reći gospođa Abigail, supruga vaše milosti, ako dozna da mi je brat vaše milosti oteo najskupocjenije blago što ga posjeduje djevojka moga staleža, videlicat moju nevinost. Oh, stidite se, stidite se, sir.«

Kad je Julija stigla kući, već ju je čekala maserka. Gospođica Phillips i Evie uzbuđeno su razgovarale.

»Pa gdje ste, gospođice Lambert?« povikala je Evie. »Izgleda da ste potpuno zaboravili svoj poslijepodnevi odmor.«

Julija je trgala sa sebe dijelove odjeće i širokom ih kretnjom razbacivala po sobi. Tada skoči gola kao od majke rođena na postelju, osta jedan čas uspravna, poput Venerine rođene iz pjene, zatim leže i ispruži se.

»Što se desilo?« pitala je Evie.

»Ugodno se osjećam, to je sve.«

»No, da se ja tako ponašam, reklo bi se da sam pijana.«

Gospođica Phillips započe joj masirati noge. Trljala je nježno, da ih osvježi a ne da ih umori.

Kad ste maločas onako ulepršali«, rekla je, »pomislila sam, kako izgledate za dvadeset godina mlađi. Kako su vam samo blistale oči.«

»Takve komplimente, gospođice Phillips, morate spremi za moga muža.« A u sebi je mislila: »Pa i osjećam se mlada; kao dvogodišnje dijete.«

Slično je bilo i u kazalištu. Njen partner, Archie Dexter, došao je k njoj u garderobu da se o nečem porazgovore. Upravo je bila dovršila šminkanje. Ostao je zapanjen.

»Dakle, Julijo, što je to s vama danas? Izgledate čarobno. Kao da vam je dvadeset i pet godina. Ni jedan dan starija.«

»Kad neka žena ima šesnaestgodišnjeg sina, dragi moj, ne može biti baš suviše mlada. Zašto da tajim? Četrdeset mi je godina.«

»Još nikad nisam kod vas vidio da vam oči tako sjaju.«

Osjećala se u izvanrednoj formi. Komad je nosio naslov »Prašilo za lice« — davao se već tjednima, ali danas je Julija igrala, kao da se daje prvi put. Bila je zavodljiva. Požnjela je provale smijeha na mjestima na kojima se prije nitko nije nikad smijao. Njen je magnetski fluid prekrrio čitavu kuću poput neke svijetle zrake. Michael je slučajno bio gledao iz svog ugla u loži dva posljednja čina i poslije svršetka došao je u njenu garderobu.

»Šaptalac kaže, da je danas predstava trajala devet minuta dulje. Toliko je bilo smijeha.«

»Sedam puta pred zastor. Već sam bila pomislila da publika ne će uopće više prestati pljeskati.«

»To se ima pripisati jedino i samo tebi, draga. Nitko na čitavu svijetu ne bi to tako odigrao, kao ti večeras.«

»Moram ti priznati, da sam se i sama zabavljala. Nebesa, što li sam gladna! Što ima za večeru?«

»Jetrica s lukom.«

»Divno!« Ovila mu je ruke oko vrata i poljubila ga. »Strašno volim jetrica s lukom. O, Michaele, ako me samo malo voliš, ako u tvom krutom srcu ima samo iskrica nježnosti za mene, dopustit ćeš mi danas da popijem bocu piva.«

»Julija.«

»Samo danas. Ne događa se tako često da te nešto molim.«

»No, neka bude. Nakon toga što si danas izvela, ne mogu da ti odbijem. Ali, tako mi boga, sutra ću nahuškati na tebe gospođicu Phillips.«

XII.

Kad se Julija našla u krevetu i njene noge nadoše ugodnu toplinu grijalice, pustila je da joj pogled sretno luta po sobi, po njenoj ružičastoplavoj sobi sa zlatnim anđelima nad stolicom za toaletu — te je uzdisala od zadovoljstva. Razmišljala je kako je to zapravo bilo »à la madame de Pompadour«. Utrnula je svijetlo, ali nije bila ni najmanje pospana. Najradije bi bila pošla do Quaga da pleše, ali ne s Michaelom; htjela bi zaplesati s Ljudevitom XV. ili s Ljudevitom Bavarškim ili s Alfredom de Mussetom. Clairon i bal u Operi.... Sjetila se minijature, koju

joj je bio poklonio Charles. Baš se tako osjećala. Takvu pustolovinu nije bila doživjela već godinama. Posljednji put prije osam godina. Bila je to samo epizoda, koje bi se zapravo trebala stidjeti. Moj Bože, što li je samo straha proživjela poslije onoga — ustvari uvijek se je morala nasmijati kad se sjetila onog doživljaja.

Dogodio se, kao današnji, posve slučajno. Bila je dugo igrala bez odmora i trebala je hitnog oporavka. Komad u kom je bila zaposlena baš je prestajao privlačiti publiku, i upravo je trebalo započeti s probama za neki novi komad, kad li se je Michaelu pružila prilika da na šest sedmica iznajmi teatar nekoj francuskoj glumačkoj trupi. Bila je to za Juliju sjajna prilika, da nekamo otputuje. Dolly je bila preko sezone iznajmila u Cannesu jednu kuću i pozvala Juliju k sebi. Kad je pošla na put bilo je vrijeme neposredno pred Uskrs i svi vlakovi za jug bili su tako zaposjednuti da nije mogla dobiti mjesta u spavaćim kolima. Kod putničke agencije bili su je uvjeravali da će ga u Parizu sigurno dobiti. Na njeno iznenađenje u Parizu nisu ništa znali o njoj i chef de train joj saopći da su svi kreveti zauzeti. Ostalo joj je sada samo da se nada, da u posljednji čas netko otkaže. Juliji nikako nije bila ugodna pomisao da će čitavu noć morati provesti sjedeći u uglu kupea prvog razreda, i ona se prilično neraspoložena uputi u vagon restoran na ručak. Ponudiše joj mjesto kod stola za dvije osobe i nakon izvjesnog vremena pojavi se neki muškarac i sjedne nasuprot njoj. Nije mu poklanjala nikakve pažnje. Malo zatim dođe chef de train i saopći joj, da, na njegovu veliku žalost, ne može za nju ništa učiniti. Napravila je čitavu scenu, ali to nije ništa pomoglo. Pošto je činovnik bio otišao njen joj susjed za stolom uputi nekoliko riječi. Iako je francuski govorio tečno i u duhu jezika, opazila je po naglasku da nije bio Francuz. Na njegov ljubazan upit ispričavijedala mu je čitav događaj i nije se sustezala da mu izrazi svoje mišljenje i o putničkoj agenciji, željezničkoj kompaniji i o ljudskoj nesusretljivosti uopće. Gospodin je bio pun saučesća. Obećao je da će poslije jela sam proći vlakom da vidi, ne bi li se dalo štogod napraviti. Nikad se nije moglo znati, ne će li se, uz dobru napojnicu, s nekim konduktorom ipak moći nešto urediti.

»Strašno sam umorna«, rekla je Julija. »Sa zadovoljstvom bih za krevet dala pet stotina franaka.«

Nakon što su tako započeli razgovor, on joj je pripovijedao, da je namješten kao attachée na španjolskom poslanstvu u Parizu, i da sada preko uskršnjih praznika

putuje u Cannes. Iako je s njim čavrljala već čitavih četvrt sata, još uvijek se nije potrudila ga pogleda pobliže. Tek tada primijeti da nosi bradu, crnu, kovrčavu bradu i crn, kovrčav brk. Brada mu je izrasla na licu na neki čudnovat način; ispod krajeva usnica bila su mu dva posve gola mjesta. To mu je davalo neki osebujan izgled. S crnom kosom, teškim vjeđama i prilično dugim nosom, na nekoga ju je jako podsjećao, koga je već jednom bila vidjela. Na jednom se dosjeti i to je tako iznenadi, da se je odmah izbrbljala.

»Nisam znala na koga me podsjećate. Ali sada znam. Izgledate kao Tizianov portret Franje I. u Louvreu.«

»Onaj sa svinjskim očicama?«

»Ne, oči su drukčije. Vi imate velike oči. Prije svega, to mora da je brada.«

Promatrala je kožu ispod njegovih očiju; bila je lako ljubičasta i glatka. Usprkos bradi, koja ga je činila starijim, mora da je bio posve mlad čovjek; najviše trideset. Pitala se, da li je španjolski grand. Nije baš bio dobro obučen, što se strancima često događa, ali usprkos lošem kroju, njegova je odjeća vjerojatno mnogo stajala, a njegova je kravata usprkos nešto upadljivom uzorku, potjecala, kako je ustanovila, od Charveta. Kad su stigli do kave, upita je, da li joj smije ponuditi jedan liker.

»Vrlo ste ljubazni. Možda ću poslije toga bolje spavati.«

Ponudi je cigaretom. Doza je bila srebrna i to ju je malo iznenadilo, ali kad ju je zatvorio, opazila je u uglu malu zlatnu krunu. Mora da je grof ili tako nešto. To joj se zapravo pričinilo vrlo ukusno, srebrna doza s malom zlatnom krunom. Šteta što mora nositi ove moderne haljine! Kad bi bio obučen kao Franjo I. izgledao bi vrlo otmjeno. Odlučila je da bude s njim vrlo ljubezna.

»Ne ću da vam tajim«, reče on nakon kratke stanke, »da mi je poznato tko ste. I mogu nadodati da vam se neobično divim.«

Ona se zagleda u njega svojim prekrasnim očima.

»Zar ste me vidjeli igrati?«

»Da, prošlog sam mjeseca bio u Londonu.«

»Zanimljiv komad, zar ne?«

»Zanimljiv zbog vas.«

Kad je konobar došao do njihova stola, samo je s mukom uspjela da sama plati svoj račun. Španjolac ju je dopratio do njenog odjeljka i rekao zatim da ide ne bi li za nju pribavio krevet. Nakon četvrt sata vratio se je s jednim kondukterom i rekao da je pronašao jedan odjeljak;

on će je otpratiti, a kondukteru neka preda svoje stvari. Bila je sretna. Ostavio je svoj šešir na mjestu na kom je ona bila sjedila, i ona pođe hodnikom za njim. Kad su došli do odjeljka, on zamoli konduktera da kovčeg i aktovku, koji su ležali u mreži za prtljagu prenese u vagon, koji je madame upravo bila napustila.

»Pa nije to valjda vaše vlastito mjesto?« začudi se Julija.

»Ipak, to je jedino koje sam mogao naći.«

»Ne, to ne mogu da primim.«

»Allez«, rekao je Španjolac kondukteru.

»Ni pod kojim uvjetima.«

Na strančev mig, kondukter je odnio prtljagu.

»Pa to je sitnica. Ja mogu svuda da spavam, no ne bih mogao ni oka da sklopim pri pomisli da jedna tako velika umjetnica, kao vi, mora provesti noć stisnuta s još tri osobe u nekom zagušljivom kupeu.«

Julija je nastavila s prosvjedima, ali ne baš suviše žestoko. To je ipak vrlo lijepo od njega. Nije znala kako da mu zahvali. Nije čak htio primiti novac za spavaća kola. Gotovo sa suzama u očima molio ju je da mu dopusti da joj načini tu malu uslugu. Ona je imala uza se samo mali putni kovčežić, u kome je držala svoju kremu za lice, spavaću košulju i ostale toaletne potrepštine, i on je sve to stavio na stol. Sve što je tražio, bilo je to, da mu dopusti da sjedi kod nje i popuši jednu, dvije cigarete, dok ona ne zaželi da pođe u krevet. To mu nikako nije mogla odbiti. Postelja je već bila spremljena i oni sjedoše na nju. Za nekoliko minuta dođe kondukter i donese bocu šampanjca i dvije čaše. Bila je to smiješna mala pustolovina, i zabavljala je Juliju. Sve je to bilo s njegove strane doista vrlo ljubazno — da, ti stranci — oni su znali, kako se treba ophoditi s jednom velikom glumicom. Takvih je događaja Sara Bernhardt vjerojatno doživljavala svakog dana. A tek Siddons! Kad je ulazila u neki salon, svi bi poustajali, kao da je ušla kraljica. Laskao joj je na njenom lijepom francuskom izgovoru. Rođena na Jerseju i odgojena u Francuskoj? Ah, time se sve objašnjava. No zašto onda nije radije postala francuskom glumicom? Postala bi znamenita poput Duse. Uostalom ona ga i podsjeća na Duse; iste prekrasne oči i bijela put, a u njenoj glumi ista produhovljenost i ista čudesna prirodnost.

Ispili su pola boce šampanjca i Julija primijeti da je već vrlo kasno.

»Mislim da je sada već doista vrijeme da pođem spavati.«

»Ja ću se oprostiti.«

Ustao je i poljubio je u ruku. Kad je izišao, Julija zakračuna vrata i svuče se. Ugasi sva svjetla, osim onog iznad uzglavlja i poče čitati. Iznenada začuje kucanje.

»Da?«

»Oprostite što smetam, ali zaboravio sam četkicu za zube u prostoriji za pranje. Da li bih je smio uzeti?«

»Već sam u krevetu.«

»Ja naime ne mogu spavati, a da prije ne operem zube.«

(»No, barem je čist.«)

Slegnuvši malo ramenima, Julija ispruži ruku unazad i povuče zasun. Bilo bi glupo pod tim okolnostima praviti se lažno čednom. On uđe, ode u praonu, i odmah se vrati mašući četkicom. Ona ju je i sama bila primijetila, kada je čistila zube, ali je bila mislila da pripada nekome iz susjednog odjeljka. U ono vrijeme su uvijek po dva susjedna odjeljka imala zajedničku praonicu. Španjolac ugleda bocu.

»Strahovito sam žedan. Dopustite mi da popijem još čašu šampanjca.«

Julija samo časak ostade šuteći. To je bio njegov kupe i njegov šampanjac. Kad nekom pružiš mali prst...

»Molim lijepo.«

On napuni čašu, zapali cigaretu i sjedne na rub kreveta. Ona se malo pomakne da mu napravi mjesta. On je situaciju primao kao posve prirodnu.

»Vi ni u kom slučaju ne biste mogli tamo spavati«, reče. »Jedan čovjek tako teško diše. Bilo bi mi gotovo milije da hrče. Tada ga se barem može probuditi.«

»To mi je doista vrlo žao.«

»Oh, nije važno. Ako bude i suviše zlo, leći ću jednostavno u hodniku pred vašim vratima.«

»Valjda ne očekuje, da ću ga nagovoriti da spava ovdje«, reče Julija u sebi. »Počinjem sumnjati da je on to sve unaprijed aranžirao. Ne će od toga biti ništa, dragi moj.« I tada glasno: »Vrlo romantično ali neudobno.«

»Vi ste nevjerojatno privlačna žena.«

Bila je sretna, da ima dražesnu spavaću košulju i da lice još nije bila namazala kremom. Što više, nije čak još ni šminku bila skinula. Usne su joj bile žarko crvene i bila je potpuno svijesna da, s tom svjetiljkom iza uzglavlja, ne izgleda nipošto loše. No odgovorila je ironično:

»Ako mislite, da ću vas, zato što ste mi ustupili svoj odjeljak, pustiti da sa mnom spavate, onda ste u zabludi.«

»Kako želite, naravno. Ali zapravo, zašto ne?«

»Zato što ja nisam nevjerojatno privlačna žena u tom smislu.«

»Nego kakva ste vi žena?«

»Vjerna supruga i nježna mati.«

On lagano uzdahnu.

»Lijepo, tada nema druge nego da vam zaželim laku noć.«

Zgnječio je krajičak svoje cigarete u pepeljari, prihvatio joj i poljubio ruku. Polako počne usnama prelaziti po podlaktici. To kod Julije proizvede čudnovat osjećaj. Brada joj je lako škakljala kožu. Tada se on nadviše nad nju i poljubi je u usta. Brada mu je imala neki zagušljivi miris, koji joj se pričinio neobičnim; nije joj bilo posve jasno da li je privlači ili odbija. Kada promisli, doista je čudnovato: još se nikada nije bila poljubila s bradatim muškarcem. Sve joj se to činilo vrlo nepristojnim. On ugasi svjetlo.

Otišao je od nje kada su već kroz spuštene zavjese traci svjetlosti najavljivali novi dan. Julija je bila smrvljena i duševno i tjelesno.

»Kad stignemo u Cannes izgledat ću kao ruševina.«

I kako je to samo bilo riskantno! Bio ju je mogao umoriti i ukrasti joj bisere. Postade joj i toplo i hladno odjednom kad je pomislila na sve opasnosti, kojima se je bila izložila. I on je putovao za Cannes. Što onda ako on ondje pokaže da se s njom poznaje? Kako li će to samo razjasniti svojim prijateljima? Dolly ga vjerojatno ne će moći trpjeti. To je osjećala. Mogao bi čak pokušati da je ucjenjuje? I što da napravi, ako on uznastoji da se pustolovina ponovi? Bio je strastven, o tom nema sumnje, bio ju je pitao gdje stanuje, pa premda mu to nije rekla, on će to, ako se potruđi, moći vrlo lako ustanoviti; u mjestu kao što je Cannes, gotovo je nemoguće da se ne sretnu. Mogao bi je progoniti. Ako je doista tako ljubi kao što je rekao, bilo bi potpuno neshvatljivo da je ostavi na miru; a stranci su tako nepouzdan; mogao bi joj prirediti strahovitih scena. Jedno ju je tješilo, što on ostaje samo preko uskršnjih praznika. Ona će se pričinjati vrlo umornom i kazati Dolly, da će se prvih dana radije mirno zadržavati u kući i vrtu.

»Kako sam uopće mogla biti tako glupa«, ljutila se Julija.

Dolly će je dočekati na kolodvoru, i ako on bude tako netaktičan te joj pride da se s njom oprost, ona će reći Dolly da joj je on prepustio svoje mjesto u spavaćim kolima. Na tome nije bilo ništa zlo. Čovjek treba uvijek da se drži istine što je više moguće. Ali u Cannesu izašlo je toliko mnoštvo ljudi, da je Julija došla do Dollynih kola, a da ga uopće nije opazila.

»Za danas nisam ništa aranžirala«, rekla je Dolly. »Mislila sam da ćete biti umorni, a osim toga željela sam da vas jednom imam dvadeset i četiri sata samo za sebe.«

Julija joj ljubazno stisne ruku.

»Divno. Sjedit ćemo kod kuće, namazati lice kremom i brbljati.«

Ali za slijedeći je dan Dolly prihvatila neki poziv na ručak, i bilo je dogovoreno da se sastanu sa gostoprimcem u nekom restoranu na Croisette, gdje će popiti koktel.

Bio je divan dan, vedar, topao i sunčan. Kada su sišle s auta, dogovarala se Dolly sa šoferom kada treba da dođe po njih, i Julija ju je čekala. Iznenada joj snažno zakuca srce, jer prema njoj je dolazio Španjolac, držeći ispod ruke neku ženu, dok je s njegove druge strane skakutala jedna djevojčica držeći ga za ruku. Više nije imala vremena da se okrene. U taj čas pristupi joj Dolly i one se upute da prijeđu pločnik. Španjolac prođe pored njih i dobaci joj jedan pogled u kom se nije moglo opaziti ni najmanjeg znaka prepoznavanja. Živo je razgovarao s damom o svojoj ruci i pošao dalje. Juliji iznenada postade jasno da je njemu upravo isto toliko bilo stalo do tog susreta kao i njoj. Dama i djevojčica bile su mu očito žena i kći i bio je došao u Cannes da s njima provede Uskrs. Kakvo olakšanje! Sada može u svom boravku ovdje uživati bez straha. No dok je išla s Dolly prema baru, Julija nije mogla a da ne pomisli kako su muškarci ipak odvratni. Bilo je doista sramno, da se neki muškarac, koji ima tako dražesnu ženu i tako slatku kćerkicu, upusti u vlak u odnos s nekom potpuno stranom ženom. Ipak bi čovjek od njih očekivao veći osjećaj pristojnosti.

No s vremenom se Julijina srdžba ublažila i ona se je s priličnim zadovoljstvom sjećala te pustolovine. Zapravo je bilo posve zgodno. Katkada se je prepuštala sanjarenju i prisjećala se svih potankosti one neobične noći. Bio je vrlo privlačiv ljubavnik. Imat će se barem nečega sjećati kad postane stara žena. Uglavnom je brada bila ono, što je na nju načinilo najjači utisak, ono smiješno škakljanje po licu i onaj lako zagušljiv miris što ju je odbijao, ali je ipak čudnovato uzbudivao. Godinama je kasnije promatrala bradate muškarce i uvijek je morala da pomisli kako ne bi mogla da im se opre kad bi joj se približili s pohotljivim namjerama. Ali nije bilo mnogo muškaraca koji nose bradu — na sreću, jer kad bi kojega srela, počela bi joj koljena klecati — i nijedan joj nije stavljao ljubavne ponude. Bila bi vrlo rado doznala, tko je bio Španjolac. Jedan ili dva dana kasnije vidjela ga je u kasinu kako igra chemin de

fer, i pitala nekoliko ljudi da li ga poznaju. Ali nitko ga nije poznavao i on je u njenom sjećanju i njenoj krvi ostao bezimen.

Bio je čudnovat slučaj da ni ovaj puta nije znala ime mladića koji se tog poslijepodneva bio tako neočekivano ponio. Morala se nasmijati, kad se je toga sjetila.

»Kada bih unaprijed znala, što namjeravaju, zamolila bih ih da mi barem dadu svoju posjetnicu.«

S tim mislima u glavi usnula je, sva sretna.

XIII.

Prošlo je nekoliko dana i jednog jutra, kad je Julija još ležala u postelji i čitala neki komad, javiše joj da netko dolje zvoni i pita, da li bi gospođa htjela govoriti s gospodinom Fennellom. Ime joj nije ništa kazivalo i već je htjela otkloniti, kad se iznenada dosjeti da bi to mogao biti mladić iz njene pustolovine. Radoznalost ju je nagnala, da se dade spojiti. Prepoznala je njegov glas.

»Bili ste obećali da ćete mi se javiti telefonom«, rekao je. »To mi je predugo trajalo i tako sam vam se javio sam.«

»Imala sam posljednjih dana užasno puno posla.«

»Kada bih vas mogao vidjeti?«

»Čim budem imala časak vremena.«

»Ne bi li išlo danas poslije podne?«

»Imam poslijepodnevnu predstavu.«

»Dodite poslije k meni na čaj.«

Ona se nasmiješi. (»Ne, mali moj nasrtljivče, po drugi put me ne ćeš uloviti.«)

»Ne mogu nikako«, odgovori. »Poslije ostajem u svojoj garderobi do večernje predstave, da se smirim.«

»Zar vas ne bih smio posjetiti, dok se odmarate?«

Jedan je časak oklijevala. Možda bi bilo najbolje, da mu dopusti da dođe; gdje Evie stalno ulazi i izlazi, i kamo u sedam sati dolazi gospođica Phillips, ne će biti mogućnosti da se prave ludorije, a osim toga ona će moći iskoristiti priliku da mu kaže — prijateljski, jer je doista bio slatki mali dječak, ali odlučno — da se pustolovina od nekidan ne će više ponavljati. S nekoliko prikladnih ljubaznih riječi dat će mu na znanje, da je ono bilo nešto posve nerazumno, i da tu epizodu treba izbrisati iz svog pamćenja.

»U redu. Dodite u pola šest i ispit ćemo zajedno šalicu čaja.«

U njenu životu ispunjenu radom nije bilo ničega u čem bi toliko uživala koliko u ona tri sata u svojoj garde-

robi, između poslijepodnevnih i večernjih predstava. Ostali članovi ansambla bili su otišli svojim kućama, a ovdje je bila Evie, da se brine za njene potrebe, i vratar, da je čuva od svih smetnji izvana. Njena je garderoba izgledala poput neke brodske kabine ili vagona za spavanje. Svijet je bio daleko i Julija se naslađivala svojom izdvojenosti. Osjećala se čudesno slobodnom. Malo je spavala, malo čitala, ili se je ležeći na svojoj udobnoj sofi, prepuštala maštanju. — Razmišljala je o ulozi koju upravo igra, ili o najdražim ulogama što ih je bila igrala u prošlosti. Mislila je na svog sina, Rogera. Ugodni snovi prolazili su njenom svijesću poput ljubavnikâ što prolaze zazelenjenim šumarcima. Voljela je francusku poeziju i često je u sebi ponavljala Verlainove stihove.

Točno u pola šest unese Evie jednu posjetnicu. »Thomas Fennell«, pročitao.

»Uvedite ga, i spremite čaj.«

Bila je smislila točan plan, kako će s njim postupiti. Ljubezno ali uz distancu. Pokazat će prijateljsko zanimanje za njegov posao i propitkivati se za njegove ispite. Tada će mu pričati o Rogeru. Rogeru je sada bilo sedamnaest godina i slijedeće godine poći će u Cambridge. Dat će mu shvatiti činjenicu, da je ona dovoljno stara da bi mu mogla biti mati. Ponašat će se tako, kao da se između njih nije ništa zbilo, i on će otići da se više nikada ne vide, osim naravno iz gledališta s onu stranu rampe, tako da će upola biti uvjeren da je sve što se dogodilo bila zapravo igra njegove mašte. No kad ga je ugledala, onako tanahna, s onim njegovim sušičavim crvenilom i plavim očima, tako dražesno mladenačkog izgleda, osjetila je u srcu bolan ubod. Evie zatvori za njim vrata. Ona je ležala ispružena na sofi i, poput madame Récamier, s milostivim smiješkom na usnama, ispružila ruku da se s njim rukuje. On se, međutim, baci pred nju na koljena i poljubi je strastveno u usta. Nije sebi mogla pomoći, već mu je ovila ruke oko vrata i uzvratila mu poljubac isto tako strastveno.

»Gdje li su moje lijepe odluke. Moj bože, pa valjda se nisam zaljubila u njega.«

»Ta sjednite, zaboga. Ovaj čas bit će ovdje Evie sa čajem.«

»Recite joj, da nas ne smeta.«

»Što mislite time reći?« No znala je vrlo dobro što je time mislio reći. Srce joj je počelo žestoko tući. »To je smiješno. Ne mogu. Mogao bi doći Michael.«

»Ja vas želim.«

»Što će pomisliti Evie? Bilo bi bezumno usuditi se na nešto takovo. Ne, ne, ne.«

Začu se kucanje na vratima i Evie unese čaj. Julija je zamoli da primakne stol sofi i da stavi s druge strane stola jedan stolac za mladog čovjeka. Zadržavala je Evie nepotrebnim razgovorom. Osjećala je da je on gleda. Njegove oči, slijedeći njene pokrete i izraz njena lica, kretale su se hitro; ona ih je izbjegavala, ali je osjećala njihovu strepnju i žar njegove žudnje. Bila je smetena. Imala je osjećaj, da joj glas ne zvuči posve prirodno.

»Što je to sa mnom, dođavola? Bože, ja jedva dišem.«

Kad je Evie već bila na vratima, napravi mladić jednu gestu, koja je bila tako instinktivna, da ju je zapazila više osjećajem negoli pogledom. Nije mogla a da ga ne pogleda. Lice mu je postalo posve bijelo.

»Ah, Evie«, rekla je. »Gospodin bi želio da sa mnom porazgovori o jednom komadu. Pripazite, da ne budemo smetani. Kad vas budem trebala, zazvonit ću.«

»Vrlo dobro, gospođice Lambert.«

Evie izađe i zatvori vrata.

»Ja sam poludjela. Posve poludjela.«

On je međutim bio odgurnuo stol i klečao je pred njom, a ona je ležala u njegovu zagrljaju.

Otppravila ga je neposredno pred dolazak gospođice Phillips i kad je bio otišao, prizvala je Evie.

»Vrijedi li komad?« pitala je Evie.

»Koji komad?«

»Komad o kome ste razgovarali.«

»Dosta je talentiran, samo nešto premlad.«

Evie je nešto tražila na stoliću za toaletu. Julija je pridavala mnogo važnosti urednosti, i kad bi se kojiput dogodilo da posuda s kremom ili ličilo za oči nisu točno na svom mjestu, napravila bi čitav lom.

»Gdje je vaš češalj?«

On ga je bio upotrebio da začeslja kosu, i bio ga je neoprezno ostavio na stolu. Kada ga je Evie ugledala, jedan je čas u njega zamišljeno zurila.

»Kako li je taj dospio ovamo?« začudila se Julija.

»I ja se tome čudim.«

Julija se užasnula. Posve razumljivo, da je bezumno nešto takovo činiti u garderobi. Pa čak ni ključa nije bilo u bravi. Evie ga je nosila uza se. Pa ipak, opasnost je sve-mu davala izvjestan čar. Pomalo ju je zabavljala pomisao da može biti tako luda. Za svaki slučaj ovog su puta ugovorili ponovni sastanak. Tom — bila ga je upitala kako ga nazivlju kod kuće, i on je rekao Thomas, no tako ga ipak nije mogla nazivati — Tom je dakle htio da zajedno večeraju negdje gdje bi mogli i da plešu. Baš se je slučajno

desilo, da je Michael morao da na jedan dan otputuje u Cambridge, kako bi pregledao nekoliko jednočinki, koje su bili napisali studenti. Moći će satima da budu zajedno.

»Moći ćete se odvesti kući mljekarskim kolima«, rekao je on.

»A moja predstava slijedeći dan?«

»O tom ne ćemo voditi brigu.«

Nije mu dopustila da je čeka ispred kazališta, i kada je prispjela u restoran, koji su bili izabrali, on ju je već čekao u predvorju. Kada ju je ugledao zasjalo mu je lice.

»Tako je kasno, već sam se bio uplašio da ne ćete doći.«

»Žao mi je, ali nekoliko me je dosadnih ljudi posjetilo nakon predstave i nikako nisam mogla da ih se otremem.«

To, međutim, nije bilo istina. Cijele je večeri bila uzbuđena poput neke mlade djevojke pred prvi ples. I nehotice je morala da se podsmijeva sama sebi. Ali kad je skinula pozorničku šminku i ličila se za izlazak, nije se nikako mogla načiniti dovoljno lijepom. Stavila je plavila na vjeđe i opet ga skinula, nacrvenila obraze i ponovno skinula crvenilo te pokušala drugu nijansu.

»Što biste zapravo željeli da načinite?« pitala je Evie.

»Želim da izgledam kao da mi je dvadeset, vi budalo.«

»Ako budete i dalje prtljali oko toga izgledat ćete na kraju toliko stari, koliko i jeste.«

Nije ga još bila vidjela u večernjem odijelu. Upravo je blistao. Iako ne viši od srednje visine, zbog svoje je vitkosti izgledao visok. Diralo ju je što je, uprkos svojem velikosvjetskom ponašanju, kad je trebalo naručiti jelo, bio u odnosu prema konobaru ponešto u neprilici. Plesali su; on nije plesao baš osobito dobro, no ona je njegovu laku nespretnost smatrala dražesnom. Ljudi su je prepoznali, i ona je opazila da njemu godi odsjaj njene slave u svim tim zadivljenim pogledima. Neki je mladi par plešući pored njih, došao k njihovu stolu da se pozdravi s Julijom. Pošto su bili otišli on je upitao:

»Nisu li to bili lord i lady Dennonant?«

»Da. Poznajem Georgea još iz vremena kad je bio u Etonu.«

Slijedio ih je očima.

»Ona je prije bila lady Cecily Laweston, zar ne?«

»Tako? Toga se doista više ne sjećam.«

Izgledalo je da je to dalje ne zanima. Nekoliko minuta kasnije prolazio je pored njih neki drugi par.

»Pogledajte, tu je lady Lepard.«

»Tko je to?«

»Zar se ne sjećate? Nedavno su priredili veliku svečanost na svom imanju u Cheshireu, i princ od Walesa je bio prisutan. Pisalo je o tome u „Bystanderu“.«

Oh, odatle njegova mudrost. Jadna budalica! Čitao je po novinama o svim tim velikim ličnostima, i tu i tamo ih vidao od krvi i mesa u kazalištu ili restoranu. Bila je to za nj senzacija. Bajka. Samo da zna kako su u zbilji dosadni. Ta nedužna strast za ljude čije je fotografije bio vidio u novinama, činila ga je u njenim očima nevjerovatno naivnim, i ona ga je gledala puna nježnosti.

»Jeste li već kada prije izvodili na večeru neku glumicu?«

On se zacrvenio.

»Još nikada.«

Bilo joj je strašno kada je morala dopustiti da on plati račun. Naslućivala je da će ga to stajati jedne sedmične zarade, ali se nije usuđivala da povrijedi njegov ponos time što bi predložila da sama plati. Pitala ga je koliko je sati i on je instinktivno pogledao na svoj ručni zglob.

»Oh, zaboravio sam uzeti sat.«

Ona ga pogleda upitno.

»Jeste li ga založili?«

On se ponovno zacrvenje.

»Ne. Večeras sam se oblačio u velikoj brzini.«

Trebala je samo da pogleda njegovu kravatu i da opazi da to nije istina. Lagao je. Bude joj vruće oko srca. Bila bi ga mogla tu na licu mjesta zagrliti i poljubiti ga u njegove plave oči. Obožavala ga je.

»Pođimo«, rekla je.

Odvezoše se u njegovu sobu na Tavistock Squareu.

XIV.

Julija je slijedeći dan otišla do Cartiera i kupila zlatan sat, da ga pošalje Tomu Fennellu kako bi mu nadomjestila njegov založeni, a dvije tri sedmice kasnije, za njegov rođendan, posla mu zlatnu kutiju za cigarete.

»Znate li da sam to čitava života priželjkivao?«

Pričinilo joj se, da mu vidi suze u očima. Poljubio ju je strastveno.

Tada, pod ovom ili onom izlikom, slala mu je biserna puceta za košulju, puceta za manšete i puceta za prsluk. Usrećivalo ju je da mu daje poklone.

»Strašno je, da i ja vama ne mogu nešto pokloniti«, rekao je.

»Darujte mi sat, što ste ga bili založili, da mene uzmorete izvesti.«

Bio je to malen zlatan sat, koji je mogao stajati najviše deset funti, ali nju je zabavljalo da ga tu i tamo nosi.

Nedugo poslije one prve večeri što je provedoše zajedno priznala je Julija sama sebi da se je u Toma zaljubila. Bio je to za nju iznenađan udarac. No to ju je i ugodno osvježavalo.

»Ja, koja sam bila uvjerena da se više nikada ne ću moći zaljubiti! To naravno ne će moći da potraje dugo. I zašto da onda sebi ne priuštim malo razonode, kad mi je to moguće?«

Odlučila je da ga ponovno uvede u njihovu kuću na Stanhope Placeu. Nije dugo potrajalo i za to joj se sama od sebe pružila prilika.

»Sjećaš li se onog našeg mladog knjigovođe?« rekla je Michaelu. »Ime mu je Tom Fennell. Srela sam ga nedavno u restoranu i pozvala sam ga za nedjelju na ručak. Trebamo još jednog muškarca.«

»Oh, misliš li da je on prikladan za to?«

Bilo je to prilično birano društvo. To je bio razlog što je željela da i on bude prisutan. Obradovat će ga da se sastane s nekoliko ljudi koje je dotada poznavao samo po slikama. Bila je već primijetila da je pomalo snobovski nastrojen. No to je bilo posve zgodno, jer ga je društvenim veličinama mogla poslužiti. Julija je bila pronicava i vrlo je dobro znala da je Tom ne ljubi. Godilo je njegovoj sujeti da je s njom u odnošaju. On je bio vrlo čulan mladić i nije mogao živjeti bez žena. Po nagovještanjima, po različitim zgodama, koje mu je Julija znala vješto izmamiti, doznala je, da je od svoje sedamnaeste godine imao jednu ženu za drugom. Bilo mu je više stalo do samog zagrljaja negoli do osobe. Smatrao je da na svijetu nema ništa ljepše. A ona je potpuno shvaćala da je imao mnogo uspjeha. Bilo je nečeg ganutljivog u njegovoj vitkosti — tijelo mu se sastojalo od same kože i kostiju, zato su mu i odijela tako dobro pristajala — i nešto čarobno u njegovoj čistoj svježini.

Njegova plašljivost i njegova bestidnost uzete zajedno činile su ga neodoljivim. Nije baš bilo laskavo za neku ženu da je smatraju za pahuljicu perja, koja nije za drugo nego za krevet.

»Ima u njega sex-appeala, u tome je stvar.«

Ona je znala da se njegov dobar izgled ima pripisati njegovoj mladosti. Kad postane stariji bit će smežuran, suhonjav i mršav; dražesno crvenilo njegovih obraza poprimit će tamnomodri ton, a njegova će nježna koža postati sivkasta i nagre-

špana. Ta izvjesnost, međutim, da će sve to, što je na njem ljubila, tako brzo proći, samo je povećavala njenu nježnost. Osjećala je prema njemu neku čudnovatu samilost. Bilo je u njega nekog mladenačkog poleta i njim se je ona sladila kao mačka mlijekom. Premda se je smijao, kad bi Julija rekla štogod šaljivo, njemu samome nije nikad padalo na pamet da kaže nešto duhovito. To je nije smetalo. Njegova je ispraznost djelovala na nju umirujuć. Nikad joj nije bilo tako lako oko srca kao u njegovu društvu, i tada je bila zabavna za dvoje.

Julija je sa sviju strana neprestano slušala, kako izgleda deset godina mladom i da nikada nije bolje igrala. Znala je da je to istina, i poznavala je uzrok tome. No isto je tako znala da mora biti na oprezu. Nije smjela da izgubi glavu. Charles Tamerley je uvijek tvrdio da kod jedne glumice ne zavisi toliko mnogo o inteligenciji koliko o senzibilnosti, i to je moglo biti točno; ona možda nije bila pametna, ali njena je osjećajnost bila budna i ona joj je vjerovala. Ta joj je sada kazivala, da Tom ne smije nikada doznati, da ga ona ljubi. Trudila se je da mu jasno stavi do znanja, kako ga ni u kom pogledu ne veže i da on može da radi što ga je volja. Pretvarala se, da sve to smatra velikom djetinjarijom, koju ni jedno od njih ne smije shvaćati ozbiljno. Nije, međutim, ništa propuštala da ga što više priveže uz sebe. Volio je društvo i ona ga je vodila u društva. Nagovorila je Dolly i Charlesa Tamerleya da ga pozivaju na ručkove. Volio je plesati i ona mu je pribavljala ulaznice za plesove. Njemu za ljubav dala se je nagovoriti da i sama dođe na čas dva, i tada bi opazila koliko je to za njega zadovoljstvo, kad ona syraća na sebe pozornost ljudi. Znala je da se on zanosi uglednim ličnostima, i upoznala ga je s njima. Na svu sreću i Michael mu je bio naklonjen. Michael je rado govorio, a Tom je bio dobar slušalac. Bio je potkovan u svojoj struci. Jednog dana reče joj Michael:

»Okretan momak, taj Tom. Odlično se razumije u porreske stvari. Nešto mi je savjetovao čime ću, vjerujem, moći iduće godine uštedjeti dvije do tri stotine funti.«

Michael ga je često vodio sa sobom u kazališta kad bi u Londonu ili predgrađima bio u potrazi za novim talentima; dolazili bi poslije predstave po Juliju i zatim jeli utroje. Tu i tamo pozivao je Michael Toma da s njim nedjeljom odigra partiju golfa i poslije ga dovodio, ako nije bilo nikakvih drugih društvenih obaveza, kući na ručak.

»Zgodno je imati uza se nekog tako mladog čovjeka«, govorio je. »Štiti čovjeka da ne zar'đa.«

Tom je bio vrlo ugodan gost. Igrao je s Michaelom

backgammon ili je s Julijom slagao patience, a ako bi se navio gramofon bio je uvijek pripravan da mijenja ploče.

»Bit će zgodan drug za Rogera«, govorio je Michael. »Tom je razuman mladić i samo malo stariji od Rogera. Dobro će utjecati na njega. Zašto ga ne bi pozvala da s nama provede praznike?«

(»Koje li sreće što sam dobra glumica!«)

Morala se, međutim, ipak naprezati, da glasom ne oda svoju radost i da prikrije sreću od koje joj je srce tako žestoko udaralo. »To je posve dobra ideja«, rekla je. »Predložiti ću mu, ako ti želiš.«

Njen je komad išao čitav kolovoz. Michael je bio iznajmio jednu kuću u Taplowu, kako bi najtoplije dane mogli provesti napolju. Julija je trebala da se svakog dana odveze na predstavu, a Michael od slučaja do slučaja, kada to posao bude zahtijevao. Čitav dan će imati za sebe. A tek nedjelje! Tom je imao četrnaest dana dopusta; prihvatio je poziv najpripravnije.

No jednog je dana Julija primijetila da je postao neobično tih. Izgledao je blijed i napustila ga je sva njegova živahnost. Bilo joj je jasno da nešto nije u redu. Nije joj htio reći o čem se radi. Samo je izjavio da ima strašnih briga. Konačno ga je prisilila te je priznao da je zapao u dugove i da su ga pritisli vjerovnici. Uslijed načina života, u koji ga je ona bila uvukla, bio je prisiljen da izdaje više novaca negoli je smio. Stidio se da u otmjena društva, kamo ga je vodila, zalazi u svojoj jeftinoj odjeći, i dao je sebi kod nekog skupog krojača zgotoviti nekoliko novih odijela. Tada se je bio kladio na nekog konja, u nadi da će se dobitkom oporaviti, a konj je bio pobijeđen. Za Juliju je to bila posve mala svota — dugovao je svega stotinu dvadeset i pet funti — i smatrala je apsurdnim uzrujavati se zbog takve sitnice. Odmah mu je rekla da će mu ona dati potreban novac.

»Ne, ne, to uopće ne dolazi u obzir. Nikada ne bih mogao primiti novaca od jedne žene.«

Bio se je sav zacrvenio. I sama ga je pomisao na to posramljivala. Julija je upotrebila svu svoju umješnost naganjanja. Pokušala je s razlozima zdravog razuma, pravila se uvrijeđenom, čak je malo i zaplakala, dok se konačno nije umilostivio, da od nje uzme novac na zajam. Slijedećeg mu je dana poslala pismo s novčanicama u visini od dvije stotine funti. Javio joj se telefonom da joj kaže kako mu je poslala daleko više nego što mu je trebalo.

»Ah, vrlo mi je dobro poznato da svi ljudi lažu, kad govore o svojim dugovima«, govorila je smijući se. »Sigurno vam je potrebno više nego što ste bili rekli.«

»Ne, kunem se da nije više. Vi ste posljednja kojoj bih lagao.«

»Tada zadržite novac za ostale izdatke. Uvijek mi je tako strašno neugodno pustiti vas da za mene plaćate kada zajedno izlazimo. Automobili i sve ono ostalo.«

»Ne, uistinu ne. To bi bilo previše poniženja.«

»Glupost! Ja imam toliko novaca da ne znam šta da počnem s njim. Valjda ćete mi priuštiti tu radost da vas izvučem iz škripca, kad to mogu tako lako učiniti?«

»To je strašno lijepo s vaše strane. Ne možete ni zamisliti kakvo je to izbavljenje za mene. Uopće ne znam kako da vam zahvalim.«

Glas mu je međutim zvučao zbunjeno. Jadan mladić — bio je tako konvencionalan. Bila je, ustvari, istina, da ju je na neki način usrećivalo — prije to nikad ne bi držala za moguće — da mu daje novaca; to je izazivalo u nje neku nepoznatu strast. Bavila se ona i drugim planom; mislila ga je provesti za vrijeme ovih četrnaest dana, što će ih Tom proboraviti u Taplowu. Spočetka joj je Tomova soba na Tavistock Squareu izgledala dražesna u svojoj otrcanosti i njen ju je bijedni namještaj dirao u srce. Ali s vremenom je izgubila te svoje dirljive osobine. Nekoliko je puta bila susrela na stubištu ljude, i imala je utisak, da je nekako čudno gledaju. Bila je tamo i neka neuredna kućepaziteljica, koja je pospremala Tomovu sobu i kuhala mu zajuttrak, i Julija je imala osjećaj da ona znade što se zbiva i da je uhodi. Jednom je, dok je Julija bila u sobi, netko prtljao oko zaključanih vratiju, i kad je zatim pošla, našla je kućepaziteljicu gdje stoji na stubištu i otire prašinu s ograde. Pogledala je Juliju kiselo. Julija je mrzila onaj ustajali zadržani jela na stubištu, i njene su oštre oči bile vrlo brzo otkrile da Tomova soba nije baš suviše čista. Otrcane zavjese, izlizan ćilim, bijedan namještaj; nalazila je da su odvratni. Michael je uvijek tražio zgodne mogućnosti za ulaganje novca i baš je nedavno bio kupio jedan blok garaža u blizini Stanhope Placea. Iznajmljujući garaže koje mu nisu trebale, mogao je dobiti toliko da ga vlastita nije stajala ništa. Bilo je tamo i nekoliko suvišnih prostorija. Bio ih je podijelio na dva mala stana od kojih je jedan dobio šofer, a drugi je namjeravao iznajmiti. Julija je namislila predložiti da ga dade Tomu. Mislila je da će to biti divno. Kako će joj biti lako tamo skoknuti da provede koji sat s Tomom nasamo, kad se vrati kući iz ureda; a mogla bi ga kojiput posjetiti i poslije kazališta, a da je nitko ne primijeti. Ondje će biti slobodni. Govorila mu je o tome kako će biti zabavno kada

budu uređivali stan; bila je osvjedočena da ona ima u kući mnoštvo stvari koje joj ne trebaju — on će joj upravo učiniti uslugu, ako ih kod sebe smjesti. Ukoliko će još štogod biti potrebno kupit će zajedno. Misao da ima vlastiti stan bila je za Toma vrlo privlačna, ali to uopće ne dolazi u obzir; iako najamnina nije visoka, ona ipak prelazi njegove mogućnosti. Julija je to znala. Isto je tako znala da mu ne smije predložiti da će je ona plaćati za njega; on bi to ogorčeno odbio. No nejasno je naslućivala, da će joj uspjeti za vrijeme ove dvije sedmice raskošnog ljetovanja na rijeci svladati njegovu grižnju savjesti. Opažala je kako ga njen plan privlači, i samo ako stvar dobro pripremi, možda će ga moći pridobiti za nj; on će time samo njoj načiniti uslugu.

»Ljudi uopće ne traže razloga za ono, što bi rado napravili«, razmišljala je ona. »Oni samo nastoje da nađu ispriku.«

Julija je Tomov posjet očekivala s uzbuđenjem. Kako li će biti lijepo voziti se s njim prijedpodne u čamcu po rijeci i poslijepodne sjediti u vrtu. I Roger će biti tamo i ona je bila čvrsto odlučila, da između nje i Toma ne smije za to vrijeme biti nikakvih budalastih ispada; to zahtijeva pristojnost. Ali, bit će božanstveno čitave dane provoditi u njegovu društvu. Kada bude imala i poslijepodnevnu predstavu, morat će se on zabaviti s Rogerom.

No stvari su se odvijale posve drukčije negoli ih je ona bila zamislila. Nije joj padalo ni na kraj pameti da bi se Roger i Tom mogli zbližiti. Razlika u dobi bila je pet godina i ona je mislila, ili je bila mislila, ako je uopće o tome razmišljala, da će Tom smatrati Rogera djetetom, naravno posve zgodnim, ali ipak samo djetetom: čovjek ga kojiput povede sa sobom, može ga se poslati da štogod donese ili ponese, a kad ga se želi riješiti, jednostavno ga se pošalje da se pođe igrati. Rogeru je bilo sedamnaest godina. Bio je zgodan dječak, smeđe kose i plavih očiju, ali to je bilo ujedno sve što se moglo reći o njemu. Nije imao živosti i bogatstva izražajnosti materine ni krasnih crta očevih. Julija je bila njim pomalo razočarana. Kao dijete, onda kada se je s njima tako često fotografirao, bio je divan. Sada je bio ponešto zdepast i imao je ozbiljan izraz lica. Kad ga se je točno posmatralo bile su zapravo samo dvije stvari, koje su se na njemu mogle nazvati doista lijepima: njegova kosa i njegovi zubi. Julija ga je vrlo voljela, ali je sama sebi morala priznati da ga smatra ponešto dosadnim. Kad je bila s njim sama, nije znala što da započne. Pokazivala bi živo zanimanje za stvari za koje je mislila da ga interesiraju, za

kriket i slično, ali on nije znao što da kaže o tome. Gotovo da se je pribojavala da nije baš osobito inteligentan.

»On je, naravno, još posve mlad«, mislila je puna nade. »S godinama može se još sve izmijeniti.«

Od vremena kada je pošao u školu rijetko ga je vidjela. Za vrijeme praznika ona je svake večeri odlazila u kazalište, a on bi izlazio s ocem ili nekim školskim drugom. Nedjeljom bi ga Michael uzimao sa sobom da igraju golf. Kad je bila pozivana na ručkove, znalo se događati da ga ne vidi po dva tri dana uzastopce, vidjela bi ga samo onih nekoliko minuta ujutro, kada bi dolazio u njenu sobu. Bila je strašna šteta da nije zauvijek ostao sladak mali dječak, koji se je kod nje igrao nimalo je ne smetajući, i koji se dao fotografirati smiješeći se prema kameri i grleći je ručicama oko vrata. Nekoliko ga je puta bila posjetila u Etonu i od vremena do vremena pila s njim čaj. Godilo joj je što u svojoj sobi drži mnogo njenih fotografija. Bila je opazila da je njen dolazak u Eton svaki put izazvao senzaciju, i gospodin je Brackenbridge, u čijoj je kući Roger bio smješten, smatrao za prikladno da je susreće veoma ljubezno. Kad je polugodište završilo bila se je Julija već preselila u Taplow i Roger je došao izravno tamo. Osjećajno ga je poljubila. On se nije tako radosno uzbudio zbog dolaska kući, kako je to ona bila očekivala. Nalazila je da je prilično ravnodušan. Činilo joj se je da je najednom postao vrlo svojeglav.

Odmah je izjavio Juliji da će poslije Božića napustiti Eton; naučio je sve što se tamo dalo naučiti, i htio je na par mjeseci u Beč da dobro nauči njemački, prije negoli pođe u Cambridge. Michael bi bio volio da Roger postane oficir, ali je on to odlučno odbio. Još nije znao za što da se odluči. I Julija i Michael bili su se pribojavali da na kraju ne poželi da pođe na pozornicu, no vidjelo se naknadno da za to očito nema nikakva nagnuća.

»Pa ne bi ni bio sposoban za to«, mislila je Julija.

Živio je svojim vlastitim životom. Veslao je, leškario po vrtu i čitao. Za sedamnaesti rođendan bila mu je Julija poklonila lijepa sportska kola i u njima je vratolomnom brzinom jurio naokolo.

»Jedno mu se mora priznati«, govorila je Julija. »Nikome ne smeta. Zabavlja se na vlastitu ruku.«

Nedjeljom su uvijek imali mnogo gostiju, glumaca i glumica, tu i tamo kojeg pisca ili po kojeg od svojih uglednih prijatelja. Julija se u tim društvima vrlo dobro zabavljala, a također je znala da je i kod drugih bila vrlo omiljena. Prve nedjelje nakon Rogerova dolaska, bila je prisutna čitava gomila ljudi. Roger je prema gostima bio vrlo

ljubezan. Vršio je svoju dužnost kućedomaćine kao čovjek iz velikog svijeta. Julija je međutim imala utisak, da se on nekako čudnovato drži po strani, kao da dobro igra neku ulogu; nije se mogla osloboditi nekog nelagodnog osjećaja, kao da on sve te ljude ne prihvaća jednostavno onakvima kakvi jesu, već da ih hladno promatra i prosuđuje. Imala je dojam da ih on ne shvaća previše ozbiljno.

Tom je tako uredio da od slijedeće subote bude slobodan i ona ga je nakon predstave povezla napolje autom. Bila je mjesečna noć i ulice su u taj sat bile potpuno prazne. Vožnja je bila čarobna. Julija je poželjela da potraje vječno. Privinula se je uz Toma i od vremena do vremena bi ga poljubila.

»Jeste li sretni?« pitala je.

»Beskrajno.«

Michael i Roger bili su pošli na spavanje, ali njih je dvoje čekala spremljena večera. Tišina je kuće stvarala u njima dojam kao da su bespravno prisutni. Sami su sebi izgledali kao dvoje putnika, koji su iz mraka ušli u neku stranu kuću gdje su na stolu našli bogatu večeru. To je bilo romantično. Imalo je u sebi nečeg poput bajke iz »Tisuću i jedne noći«. Julija ga je odvela u njegovu sobu, koja se nalazila pored Rogerove, i zatim pošla spavati. Slijedećeg se jutra probudila kasno. Bio je prekrasan dan. Kako bi Toma imala samo za se, nije bila nikog drugog pozvala u goste. Čim se bude obukla poći će s njim dolje do rijeke. Zajutarkovala je i okupala se. Obukla je bijelu haljinu koja je vrlo dobro odgovarala sunčanoj krajini, a njoj je izvrsno pristajala, stavila je širok šešir od crvene slame kojeg je boja podavala njenu licu topao odsjaj. Bila je vrlo malo našminkana. Promatrala se je u zrcalu i smješkala se zadovoljno. Izgledala je doista dražesno i mlađahno. Sišla je u vrt. Široka se ledina prostirala do rijeke i ona opazi Michaela gdje sjedi posred hrpe nedjeljnih novina. Bio je sam.

»Mislila sam da ćeš danas igrati golf.«

»Ne, mladići su otišli. Volio sam da ih ostavim same.« Smiješio se na svoj prijateljski način. »Za me su nešto i suviše žustri. Već su se u osam sati kupali, i tek što su progutali zajutrak, odjurili su Rogerovim kolima.«

»Veseli me da su se sprijateljili.«

Julija je to pošteno mislila. Bila je nešto malo razočarana, što sada ne će moći poći s Tomom na vožnju čamcem, ali bilo joj je važno da se on Rogeru svidi. Roger je bio tako izbirljiv u pogledu na ljude; imat će konačno Toma punih četrnaest dana za sebe.

»Pored njih osjećam se prilično ostario, no to mi je svejedno«, primijeti Michael.

»Nesmisao. Ti si mnogo ljepši nego njih obojica zajedno, dragi. Znaš to i sam.«

Michael malo isturi bradu i uvuče trbuh.

Mladići se pojaviše neposredno pred ručak.

»Oprostite što smo tako zakasnili«, rekao je Roger. »Bilo je vrlo mnogo ljudi, i pred svakom smo rupom morali čekati. Prekinuli smo igru.«

Bili su gladni i žedni, uzbuđeni i očarani jedan drugim.

»Divno da danas nema gostiju«, poviče Roger. »Već smo se bili pribojavali da ćemo naići na čitavu rulju i da ćemo morati izigravati valjane gentlemene.«

»Mislila sam da će nam mali odmor biti ugodan«, rekla je Julija.

Roger je pogleda.

»To će ti sigurno dobro činiti, mama. Izgledaš strašno umorno.«

(»Dovraga s tvojim saučešćem. Ne, ne smijem pokazati da se ljutim. Sreća da znam glumiti.«)

Nasmiješila se veselo.

»Provela sam besanu noć, jer sam sebi razbijala glavu, što da radimo s tvojim bubuljicama.«

»Da, strašno, zar ne? Tom kaže da ih je i on imao.«

Julija pogleda Toma. S otvorenom košuljom, razbarušenom kosom i zacrvenjelim licem koje je već bilo zahvatilo sunce, izgledao je nevjerovatno mlad. Doista nije izgledao ništa stariji od Rogera.

»Za nekoliko dana, uostalom, početak će se i njemu ljutiti nos«, nadoveže Roger smijući se. »Tada ne će ni on više biti nikakva ljepota.«

Julija se osjećala pomalo nelagodno. Činilo joj se je kao da je Tom odbacio godine i u svakom pogledu postao Rogerov vršnjak. Govorili su mnoštvo gluposti. Mnogo su jeli i ispijali velike vrčeve piva. Michael, koji je jeo tako umjerenost i pio kao obično, promatrao ih je s uživanjem. Radovalao se njihovoj mladosti i njihovu dobru raspoloženju. Podsjećao je Juliju na nekog starog psa koji leži na suncu i lako mašući repom udara po tlu, dok se njegova mladunčad nestašno koprca oko njega. Ležeći u počivaljkama na tratini, pili su crnu kavu. Julija se osjećala ugodno ležeći tako u hladovini i gledajući dolje prema rijeci. Tom, u svojim bijelim hlačama, bio je vitak i dražestan. Nikad ga prije nije bila vidjela gdje puši lulu i to ju je čudno diralo. Ali Roger ga je zadirkivao.

»Pušite li zato, da se sami pričinite muževnijim, ili jer vam prija?«

»Koješta«, reče Tom.

»Jeste li ispili kavu?«

»Da.«

»Pođimo tada na veslanje.«

Tom je nesigurno pogleda. Roger to primijeti.

»Ne treba vas peći savjest. Moji poštovani roditelji imaju svoje nedjeljne novine. Mama mi je nedavno poklonila trkaći čamac.«

(»Moram se svladati. Moram se svladati. Zašto li sam mu poklonila taj glupi čamac?«)

»Lijepo«, reče smiješeći se milostivo, »pođite veslati, samo nemojte pasti u vodu.«

»Ne bi nam naškodilo. Vratit ćemo se k čaju. Uostalom, tata, da li je ocrtano tenisko igralište? Igrali bismo tenis poslije čaja.«

»Možda otac pronađe još nekoga, pa možete igrati u četvoro.«

»Ah, nije potrebno da se trudi. Igra pojedince je zabavnija, a i čovjek se više kreće.« Tada prema Tomu: »Ajde da se utrkujemo do spremišta za čamce.«

Tom skoči i odjuri s Rogerom. Michael uzme u ruke jedne novine i potraži svoje očale.

»Izgleda da se dobro slažu.«

»Očito.«

»Bio sam malo u strahu, ne će li se Roger dosađivati tako sâm s nama dvoma. Dobro da ima nekog za igru.«

»Ne nalaziš li da je pomalo bezobziran?«

»Misliš li zbog tenisa? Oh, draga, do toga mi doista nije stalo. Posve je prirodno, da su njih dvojica radije sami. Za njih sam ja samo star čovjek koji im smeta. Glavno je da oni uživaju svoje praznike.«

Julija osjeti nešto kao kajanje. Michael je bio razgovorljiv, škrt, umišljen, ali kako je on ipak bio dobar, i kako neegoističan. Nije poznavao zavisti. On se iskreno radovao — dok ga to nije stajalo novaca — što može druge ljude usrećivati. Ona je čitala iz njegove duše kao iz otvorene knjige. On doduše nije imao nikada drugih do posve banalnih misli, no zato nije bio sposoban ni za kakvu podlost. Bilo je strašno, što ga je ona, uprkos svim osobinama, koje su ga činile dostojnim njene ljubavi, smatrala tako ubitačno dosadnim.

»Ti si mnogo bolji čovjek od mene, mili moj«, rekla je.

On je pogleda smiješeći se svojim dobrim i prijaznim smiješkom i lako zaniječe glavom.

»Ne, mila, ja sam imao prekrasan profil, ali ti imaš genija.«

Julija zahihoće. Kojiput je doista šaljivo živjeti s muškarcem, koji nikada nije znao o čemu je riječ. I onda, što zapravo ljudi misle time reći, kad kažu da neka glumica ima genija? Julija se je vrlo često pitala, što je konačno to, čime se je ona toliko visoko uzdigla iznad svojih kolegica u zvanju. I ona je bila doživljavala udaraca. Još prije nekoliko godina bili su je uspoređivali, na njenu štetu, s ovom ili onom glumicom, koja je bila zadobila naklonost publike. Sada, međutim, više nitko ne poriče njenu nadmoć. Naravno, nije uživala svjetsku popularnost filmskih zvijezda; bila je pokušala sreću i kod filma, ali uspjeh je bio izostao; njeno lice, na pozornici tako pokretljivo i izražajno, izgubilo je na platnu, i nakon prvog promašaja, bila je otklonila, u sporazumu s Michaelom, sve daljnje ugovore. Taj je njen dostojanstven postupak bio u javnosti vrlo povoljno ocijenjen. Julija nije zavidjela filmskim zvijezdama, one su se pojavljivale i nestajale, a ona je ostajala. Kada joj je god bilo moguće bila je odilazila da vidi i ostale glumice koje su uspješno nastupale u londonskim kazalištima. Bila je velikodušna u svojim pohvalama i te su pohvale bile iskrene. Po neki je put znala biti tako oduševljena onim što je vidjela, da naprosto nije mogla razumjeti zašto njoj daju prednost. Bila je i suviše pametna, a da joj ne bi bilo poznato kako je publika visoko cijeni, no bila je skromna. Uvijek se je nanovo čudila, kada bi se ljudi oduševljavali nečim što ona čini na pozornici, jer je to smatrala posve naravnim i nije uopće mogla zamisliti da bi se to moglo činiti nekako drukčije. Kritičari su se divili njenoj sposobnosti preobražavanja. No iznad svega su hvalili njenu moć uživanja u ulogu. Julija nije bila svijesna činjenice, da ona proračunano promatra ljude; kad je naime studirala neku ulogu, budila su se u njoj neodređena sjećanja, i ona je otkrila, da je o karakteru koji je trebalo prikazati znala takvih stvari za koje nije bila ni slutila da su joj poznate. To joj je pomoglo da zamisli nekoga koga je poznavala ili nekoga koga je tek vidjela na ulici ili u kakvom društvu; i onda pošto je takva sjećanja stopila u jedno sa svojom vlastitom ličnošću, stvarala je likove koji su se temeljili na činjenicama, a oživljavalo ih je njeno iskustvo, tehnika i magnetizam. Ljudi su vjerovali da ona glumi samo dva do tri sata za vrijeme dok je na pozornici; oni nisu znali da je ona čitavog dana saživljena s ulogom, pa i onda kad prividno veoma pažljivo razgovara s nekim ili se zanima bilo čim drugim. Često je imala dojam kao da u njoj borave dvije

osobe, glumica, ljubimac publike, najbolje obučena žena Londona, i to je bila sjena; i zatim žena, koju je navečer igrala i koja je bila stvarnost.

»Neka me đavo odnese, ako znam što je genije«, govorila je sama sebi. »No jedno znam pouzdano: dala bih sve što imam za to, da budem stara osamnaest godina.«

Ona je ipak znala, da to nije istina. Kada bi joj se dala mogućnost, da još jednom bude mlada, da li bi prihvatila? Ne. Ustvari ne bi. Nije to bilo, ako se pravo uzme, zbog omiljenosti i proslavljenosti do koje joj je bilo mnogo stalo, pa ni zbog moći nad gledaocima i iskrene ljubavi koju su joj iskazivali; posve sigurno nije to bilo ni zbog novca što ga je iz svega toga izvlačila; bilo je to zbog snage koju je u sebi osjećala, da gospodari materijom koja je usređuje. Mogla je preuzeti neku ulogu, možda čak i vrlo osrednje vrijednosti, s glupim riječima kao tekstom, pa da je svojom ličnošću, svojom umješnošću koju je posjedovala do u vrškove prstiju, ispuni životom. Nije bilo nikoga tko bi iz neke uloge znao tako mnogo načiniti kao ona. Po koji se je puta znala osjećati ravnom bogu.

»A osim toga«, smiješila se, »onda Toma još uopće ne bi bilo na svijetu.«

Na kraju bilo je i posve prirodno da je njemu drago da se s Rogerom naokolo naganja. Pripadali su istoj generaciji. Bio je tek prvi dan praznika; neka se pozabavi; ostaje još punih četrnaest dana. Brzo će mu dodijati da čitave dane provodi u društvu jednog sedamnaestogodišnjeg mladića. Roger je bio drag, ali i dosadan, u tome se ona nije htjela zavaravati materinskom zaslijepljenošću. Ni pod kojim uvjetima nije smjela dopustiti da se primijeti da je ljutita. Bila je već od samog početka odlučila, da nikada ne će polagati nikakva prava na Toma; on nikada ne smije imati osjećaj da joj nešto duguje.

»Michaele, zašto onaj stan u garaži ne daš Tomu? Sada, pošto je položio ispit i postao povlašćeni računospitač, ne će nikako moći da i dalje stanuje u onoj bijednoj namještenoj sobi.«

»To je dobra ideja. Predložiti ću mu.«

»To nam ušteduje izdatak za posrednika. Možemo mu pomoći i kod namještanja. Imamo mnogo odloženih stvari. Bolje je da se korisno upotrebe nego da se raspadnu.«

Tom i Roger vratiše se na čaj, izjedoše goleme količine i igrahu tada tenis sve dok se nije smračilo. Nakon večere igrali su domino. Julija se savršeno držala u ulozi još mlade majke, koja pogledima punim ljubavi promatra svog sina i njegova prijatelja. Pošla je rano na spavanje. Nakon izvje-

snog vremena pođoše gore i njih dvojica. Njihove su sobe ležale točno nad njenom sobom. Čula je kako je Roger ušao u Tomovu sobu. Započeo razgovor, a kako su prozori bili otvoreni to su glasovi njihova živahnog ćeretanja doprli i do njenih ušiju. Pitala se razočarana, što li su to jedan drugome imali da kažu. Nikad ih nije držala osobito razgovorljivima. Nakon izvjesnog vremena uplete se i Michaelov glas.

»A sada kraj, momci. Pođite u krevet. Sutra možete nastaviti pričanje.«

Začula ih je gdje se smiju.

»U redu, tata.«

»Baš ste prave brbljave babe.«

Začula je ponovno Rogerov glas.

»Dakle, laku noć, stari mladiću.«

I Tomov srdačan odgovor. »Do viđenja, starino.«

»Idioti!« mrmljala je Julija ljutito.

Slijedećeg jutra, dok je zajutarkovala, uđe k njoj u sobu Michael.

»Momci su se odvezli u Huntercombe da igraju golf. Zaželjeli su da igraju nekoliko igara i zamolili su da smiju izostati od objeda. Ja sam im sa svoje strane dao dopuštenje.«

»Ne nalazim baš naročito zgodnim da Tom našu kuću smatra hotelom.«

»Ali, draga, pa njih su dvojica još napola djeca. Neka se zabavljaju.«

Toga dana dakle Toma uopće ne će vidjeti jer između pet i šest sati treba da se odveze u London, kako bi pravovremeno stigla u teatar. Michaelu je bilo lako da bude predusretljiv. Osjećala se povrijeđenom. Bila je blizu plaču. Očito mu nije bilo ni najmanje stalo do nje. Tom je bio taj na koga je mislila; a bila je uvjerena da će današnji dan biti posve drukčiji od jučerašnjega. Bila se probudila čvrsto odlučivši da će biti strpljiva i stvari uzimati onakvima kakve jesu, no na ovakav udarac u lice nije bila pripremljena.

»Da li su već stigle novine?« upitala je namrgođeno.

Odvezla se u grad s bijesom u srcu.

Ni slijedeći dan nije prošao ništa bolje. Mladići nisu pošli na golf, ali su zato igrali tenis. Ogorčavala ju je njihova neprestana aktivnost. Tom, u kratkim hlačama golih nogu i u košulji za kriket, doista nije izgledao stariji od šesnaest.

Kako su se kupali tri do četiri puta na dan, nije imao kada da kosu glatko začešlja, jer čim mu se osušila, zakovčala bi se i okruživala mu glavu buntovnim uvojcima.

To ga je činilo još mlađim, ali, oh, i tako dražesnim. Julijino se srce stisnulo. Činilo joj se da mu se ponašanje nekako čudnovato promijenilo; družeći se stalno s Rogerom, prestao je biti mladi čovjek iz grada, koji se tako brižno oblači, i pazi da pogodi ono pravo, već je opet postao malen, neuredan đak. Ničim nije pokazivao, pa ni jedan jedini pogled to nije odavao, da je njen ljubavnik; ponašao se prema njoj kao prema Rogerovoj majci i ništa više. Svakom svojom primjedbom, svojim nestašnim ponašanjem i svojom udvornom pristojnošću, dao joj je da osjeti kako ona pripada starijoj generaciji. Njegovo ponašanje nije imalo ničeg od onakve viteške pažnje, kakvom mlad čovjek susreće neku fascinantnu ženu; ono je više podsjećalo na tolerantnu prijaznost, kojom se susreće neka neudata tetka.

Juliji je bilo mrsko što se je Tom bio tako poslušno podvrgao vodstvu jednog mladića, toliko mlađeg od sebe. To je ukazivalo na nedostatak karaktera. No ona nije zamjerala njemu, zamjerala je Rogeru. Ljutio ju je Rogerov egoizam. Njegova ga mladost nije ispričavala. Ta ravnodušnost u odnosu na druge, to isključivo nastojanje oko svog ličnog zadovoljenja, bili su loš znak. Bio je netaktičan i bezobziran. Vladao se tako, kao da su i kuća i služinčad i njegovi roditelji postojali samo radi njegove vlastite udobnosti. Nekoliko je puta osjetila želju da se okomi na njega, ali joj je bilo neugodno da ispred Toma igra ulogu majke koja kažnjava. Osim toga je Roger, kad bi ga korili, izgledao na neki svoj osebujan način tako duboko ozlojeđen poput izudarano šteta, da se je čovjek poslije osjećao nepravедnim i surovim. Upravo je tako i ona znala izgledati; bio je to neki izraz u očima, koji je on od nje naslijedio; ona ga je i na pozornici često primjenjivala, uvijek s jakim djelovanjem, i vrlo je točno znala da ga ne treba shvatiti suviše ozbiljno. No kad bi ga vidjela u Rogera, duboko bi je unesrećivao. Na samu pomisao o tome bilo joj već meko oko srca. Ta izmjena osjećaja otkri joj istinu; bila je na Rogera ljubomorna, divlje ljubomorna. To ju je saznanje zaprepastilo. Nije znala da li da se smije ili da se stidi. Neko je vrijeme pomišljala.

»No, ja ću mu već zapapriti.«

Prije svega iduća nedjelja ne će proteći kao prva. Sreća da je Tom bio snob. »Neka žena osvaja muškarca svojom dražešću, a zadržava ga njegovim porocima«, mrmljala je, ne znajući točno, da li je taj aforizam sama iznašla ili je potjecao iz nekog od komada koje je bila igrala?

Odredila je da se pozove nekoliko ljudi. Dennorantovi su pristali da dođu preko nedjelje, Charles Tamerley, koji je boravio u Henleyu, prihvatio je poziv za nedjelju; on će do-

vesti i svog kućedomaćinu, Sir Mayhewa Bryanstona, koji je bio ministar financija. Kako bi zabavila ovoga i Dennorantove — ona je znala da se viši slojevi ne vole susretati sa sebi ravnima, kad zalaze u krugove, koje smatraju boemskima, već žele da se upoznaju s umjetnicima, — pozvala je Archija Dextera, svog partnera, i njegovu lijepu ženu koja je nastupala pod svojim djevojačkim imenom Grace Hardwill. Bila je prilično sigurna, da će Tom kad bude imao prilike da se divi jednom pravom ministru, i kad se u kući nalaze jedan pravi markiz i jedna prava markiza, izgubiti volju da pođe s Rogerom na golf ili veslanje. U takovu društvu, Roger će opet spasti na svoje mjesto dačića, na koga se nitko ne osvrće, a Tom će imati prilike da vidi kako ona zna, kad se potruđi, biti briljantna. U iščekivanju svog trijumfa, nekako joj je pošlo za rukom da vrijeme do tog dana podnese spokojno. Vrlo je malo vidala Rogera i Toma. U dane kada je imala matineeje uopće ih nije vidala. Oni pak, ukoliko nisu bili zauzeti nekom igrom, jurili bi naokolo Rogerovim kolima.

Julija je dovezla Dennorantove napolje svojim kolima nakon predstave. Roger je već pošao spavati, dok su Michael i Tom ostali da jedu zajedno s nekima. Večera koja ih je dočekala bila je izvrsna. Posluživali su se sami, jer je služinčad već bila legla. Julija je zamijetila Tomovo bojažljivo nastojanje da Dennorantove opskrbi svim potrebnim, kao i hitrost kojom bi priskočio kad im je nešto zatrebalo. Njegova je uslužnost bila ponešto pretjerana. Dennorantovi su bili mladi ljudi bez ikakvih zahtjeva, koji nisu mogli ni zamisliti da bi njihova titula mogla nekome imponirati, pa je George Dennorant bio pomalo zbunjen kad je Tom pokupio prljavi tanjur i pridržavao mu zdjelu sa slijedećim jelom.

»Koliko ja znam, Roger ne će sutra igrati golf«, rekla je Julija u sebi.

Ostali su zajedno smijući se i čavrljajući do tri sata ujutro, i kad je Tom zaželio laku noć, oči su mu blistale. No da li je to bilo od ljubavi ili od uživanja šampanjca, to nije znala. Stisnuo joj je ruku.

»Divne li večeri«, rekao je.

Bilo je već vrlo kasno kad je Julija sišla u vrt, obučena u organdi, i neobično ljupka izgleda. Opazila je Rogera gdje sjedi u počivaljci s knjigom u ruci.

»Čitaš?« upitala je podigavši svoje doista lijepe obrve. »Zašto ne igrate golf?«

Roger je pogleda malo namrgođeno.

»Tom kaže da je previše toplo.«

»Ah?« nasmiješila se čarobno. »Već sam se bila pobojala da se ne osjećate obvezani da zabavljate moje goste i da ste zato ostali kod kuće. Bit će ovdje toliko ljudi, da bismo se mogli vrlo dobro provesti i bez vas. Gdje su ostali?«

»Ne znam. Tom poskakuje oko Cecily Dennonant.«

»Ona je vrlo zgodna.«

»Već vidim da će danas biti jezivo dosadno.«

»Nadam se da Tom ne dijeli tvoje mišljenje«, rekla je kao da je ozbiljno zabrinuta.

Roger ostade šuteći.

Dan je protjecao upravo onako, kao što se je ona bila nadala. Ona je Toma doduše vidjela vrlo malo, ali Roger još manje. Tom se je vrlo dobro snašao s Dennonantovima; objašnjavao im je kako će moći da smanje svoje oporezovanje. Slušao je pun strahopočitanja ministrova razmatranja o teatru i sav se je pretvorio u uho kad je Archie Dexter objašnjavao svoje mišljenje o političkoj situaciji. Julija je bila u izvanrednoj formi. Archie Dexter bio je vrlo duhovit, imao je bogatu zalihu teatarskih dosjetaka, kao i divotnu sposobnost da ih zna pripovijedati; zajedno su zabavljali za vrijeme ručka čitav stol, tako da su se svi tresli od smijeha. A poslije čaja, kad oni koji su bili igrali tenis nisu više imali volje da nastave igrom, dala se je Julija nagovoriti (ne baš protiv svoje volje) da izvršno imitira igru Gladys Cooper, Constance Collier i Gertie Lawrence. No Julija isto tako nije zaboravila da je Charles Tamerley bio njen odani i nenaagrađeni ljubavnik i smatrala je svojom dužnošću da se u sumrak s njim malo nasamo prošeće. U njegovu društvu nije nastojala da bude ni blistava ni duhovita, bila je nježna i sjetna. Uprkos sjajnim predstavama što ih je davala iz dana u dan, njeno je srce ranjeno; i bila se je vrlo malo udaljila od potpune iskrenosti, kad mu je uzdasima, pogledima i isprekidanim rečenicama objašnjavała kako je njen život prazan, i kako se ona uprkos svim uspjesima u svom zvanju ne može oteti dojmu da je nešto u nepovrat izgubila. Po koji put je mislila na onu vilu u Sorrentu u napuljskom zaljevu. Samo lijepi san. Možda bi tamo bila našla sreću; bila je glupo postupila; što su konačno bili svi ti kazališni trijumfi do iluzije? Pagliacci. Čovjek i ne sluti koliko ima istine u onome: »Vesti la giubba« i tome sličnom. Bila je užasno osamljena. Posve je razumljivo da je smatrala suvišnim da Charlesu ispričevijedi kako je boli srce, ne zbog toga što je žalila za propuštenim mogućnostima da nađe sreću, već zbog toga što neki mladić više voli da s njenim sinom igra golf, umjesto da njoj iskazuje ljubav.

Nakon toga udružiše se Julija i Archie Dexter. Nakon večere kad su se svi nalazili u salonu, započe njih dvoje, nakon nekoliko prirodno izrečenih rečenica običnog razgovora, ljubomornu svađu kao da su ljubavni par. Jedan čas ostali nisu shvatili da se radi o šali, sve dok njihove međusobne optužbe ne postadoše tako mnogobrojne i nepristojne, da su se svi počeli kidati od smijeha. Zatim je njih dvoje improviziralo jednu scenu između nekog pijanog gospodina i francuske uličarke u Jermyn Streetu. Nakon toga, dok su se slušaoci još svijali od smijeha, odglumili su prizor iz »Sablasti« u kojem se gospođa Alwing trudi da zavede pastora Mandersa. Završili su jednom scenom koju su u različitim prilikama već i ranije bili zajedno izvodili, tako da su bili sigurni za uspjeh. Radilo se o nekom komadu od Čehova, na engleskom jeziku, ali u trenucima uzbuđenja oni bi prelazili na neki tako iskvareni izgovor da je zvučao baš kao ruski. Julija je uložila u glumu sav svoj smisao za tragično, ali je pretjerivanjem sve pretvorila u grotesku tako da je djelovanje bilo neodoljivo komično. Unijela je u igru istinsku duševnu patnju i istovremeno se sama sebi podsmijevala. Gledaoci su se valjali po stolicama; hvatali se za trbuhe; stenjali su od smijeha. Možda Julija još nikad nije tako dobro igrala. Igrala je za Toma, i to samo za njega.

»Vidio sam Saru Bernhardt i Réjane«, govorio je ministar, »gledao sam i Duse i Ellen Terry i gospođu Kendal. Nunc dimittis.«

Julija se, sva blistajući, zavalila u svoju stolicu i ispi čašu šampanjca.

»Ako nisam Rogeru dobro zapaprila, eto moje glave«, mislila je ona.

No, uprkos svemu, slijedećeg jutra kad je sišla, oba su mladića već bila otišla da igraju golf. Michael je Dennonantove bio odvezao sa sobom u grad. Julija je bila umorna. Kad su Tom i Roger došli kući na ručak, stajalo ju je muke da bude vedra i razgovorna. Poslije podne pošlo je sve troje na veslanje, ali se ona nije nikako mogla oteti dojmu, da su je povelili sa sobom samo iz uljudnosti. Morala je da potisne uzdah, kad je pomislila na to koliko se je bila radovala Tomovu dopustu. Sada je brojila dane do njegova odlaska. Kad je ušla u auto da se odveze u London, počela je lakše disati. Nije se ljutila na Toma, ali je bila duboko ozlojeđena; ljutila se sama na sebe da je u tolikoj mjeri izgubila vlast nad svojim osjećajima. No tek što je stupila u kazalište, nestalo je njene potištenosti, i ona se osjećala kao da se je probudila iz nekog ružnog sna; ovdje u svojoj garderobi, opet je našla samu sebe, i događaji su dnevnog života ovdje

postajali blijedi i nevažni. Ustvari ništa joj se ne može dogoditi, dok joj stoji otvorena mogućnost da se ovdje osjeća slobodna.

Tako je prolazila sedmica. Michael, Roger i Tom zabavljali su se. Kupali su se, igrali su tenis, igrali su golf, i veslali po rijeci. Ostajala su još samo četiri dana. Ostajala su još samo tri dana.

»To ću još izdržati. Kad opet budemo u Londonu, sve će biti drukčije. Ne smijem pokazati koliko sam nesretna. Moram se pretvarati, kao da je sve u najboljem redu.«

»Ovog smo puta imali nevjerojatnu sreću s vremenom, zar ne?« govorio je Michael. »Tom je kod sviju imao velikog uspjeha. Šteta da ne može ostati još koju sedmicu.«

»Da, velika šteta.«

»On je zgodan prijatelj za Rogera. Jedan skroz naskroz normalan i razuman engleski mladić.«

»Da, potpuno.« (»O jadna budalo, jadna budalo.«)

»Pravi je užitak gledati ih kako jedu.«

»Da, izgleda da im prija.« (»Voljela bih da se pritom uguše.«)

Tom se trebao vratiti u grad u ponedjeljak ranim vlakom. Dexterovi, koji su imali kuću na Bourne Endu, pozvali su ih za nedjelju na ručak. Trebali su da se odvezu dolje motornim čamcem i da se za večeru vrate natrag. No, sada kada je sve prošlo, Julija je bila vrlo zadovoljna, što ni jedamput ni migom nije odala svoju razdraženost. Bila je uvjerena, da Tom i ne sluti, kako ju je duboko pozlijedio. Konačno ona ipak mora da bude popustljiva, ta on je još napola dijete, i ako se stvar pravo promatra, ona je bila dovoljno stara da bi mu mogla biti majka. Bilo je glupo, što prema njemu osjeća tu slabost, ali tako je bilo i tu se nije moglo ništa pomoći. Vidjela je, da ne će moći ni posljednje večer provesti s njim nasamo, no bit će prisutni samo Michael i Roger, pa će barem poslije večere malo prošetati s njim po vrtu.

»Da li je on svijestan toga, da me nije, otkako je ovdje, ni jedan jedini put poljubio?«

Možda će moći da se zajedno povezu čamcem. Bilo bi božanstveno nekoliko minuta ležati u njegovu zagrljaju; to bi je odštetilo za sve.

Društvo kod Dexterovih sastojalo se uglavnom od glumaca. Grace Hardwill, Archijeva žena, nastupala je u nekoj opereti, i bila je prisutna čitava hrpa lijepih mladih djevojaka, koje su u komadu plesale. Julija je na vrlo prirodan način igrala ulogu dive, koja se uzdržljivo prilagođuje okolini. Bila je ljubezna s mladim damama nakovršane plati-

nastoplave kose, koje su kao statistice zarađivale po tri funte sedmično. Mnogi su od gostiju bili ponijeli kodake i ona je milostivo dopustila da je u društvu s ostalima fotografiraju. Oduševljeno je pljeskala, kada je Grace Hardwill, praćena od kompozitora, pjevala svoj poznati kuplet. Smijala se srdačno kao i svi ostali, kad ju je komičarka imitirala u jednoj od njenih najboljih uloga. Sve je bilo vrlo veselo, prilično bučno i ugodno nevezano. Julija se zabavljala, ali kad je došlo sedam sati, nije joj bilo žao otići. Upravo je imala namjeru da se svojim gostoprincima najsrdačnije zahvali na ugodno provedenom danu, kad joj pristupi Roger.

»Ah, mama, jedno čitavo društvance polazi u Maidenhead na večeru i ples. Oni žele da pođemo i Tom i ja. Valjda nemaš ništa protiv?«

Krv joj šiknu u obraze. Nije se mogla svladati a da ne odgovori prilično oštro.

»A kako ćete se vratiti?«

»Ah, već će se naći mogućnost. Netko će nas već povesti sa sobom.«

Gledala ga je bespomoćno. Nije znala što da kaže.

»Bit će strašno veselo. Tom je lud od želje da pođemo.«

Srce joj se stegnu. Samo se je s velikom mukom suzdržala da ne napravi scenu. Svladala se je.

»Lijepo, mili moj. Samo nemojte doći kući suviše kasno. Mislite na to da Tom rano ujutro putuje.«

Tom se bio približio i čuo je posljednje riječi. »Vi nam ne ćete zamjeriti, zar ne?« pitao je.

»Ni govora. Nadam se da ćete se dobro zabavljati.«

Smiješila mu se sva ozarena, ali oči su joj bile od mržnje tvrde kao čelik.

»Ja sam zapravo posve zadovoljan, što će momci biti odsutni«, rekao je Michael kad su se ukrcavali u motorni čamac. »Već čitavu vječnost nismo ni jednu večer imali sami za sebe.« Stisnula je šake da ne mora uzviknuti neka zavori ta svoja glupa usta. Kipjela je od bijesa. To je bila krajnost! Čitavih četrnaest dana ju je Tom zapuštao, nije se čak osjećao obvezan da bude uljudan, a ona se je ponašala poput anđela. Nije bilo na čitavu svijetu žene koja bi pokazala toliko strpljivosti. Svaka druga bi mu saopćila, da više ne računa na njegovu prisutnost, kada ne zna da se pridržava najobičnijih pravila pristojnosti. Egoističan, glup i prosječan, takav je on. Gotovo je željela da ne otputuje već sutra, jer bi tada sebi priuštila veselje, da ga zajedno s njegovom prtljagom izbaci iz kuće. I kako se je samo usudio da s njom postupa kao s nekom malom namješteni-

com iz Cityja; pjesnici, ministri i perovi s radošću su se oslobađali najprečih obaveza, kad bi im se pružila mogućnost da s njom diniraju, a on je napušta kako bi pošao plesati s jatom oksidiranih plavojki, koje nemaju ni pojma o kazališnoj umjetnosti. Već se i po tome vidi kakav je on glupan. Čovjek bi mislio da će u njega biti bar mali osjećaj zahvalnosti. Sve, pa čak i odijela koja je nosio na tijelu, ona je platila. Nije li mu ona poklonila i zlatnu kutiju za cigarete, kojom se toliko diči? Pa i prsten, što ga je nosio. Moj bože, ali ona će mu već vratiti milo za drago. Da, znala je, što će učiniti. Znala je na kom je mjestu najosjetljiviji, i kako će ga najstrašnije pogoditi. Taj će udarac sjesti. Osjetila je izvjesno olakšanje, kad je u duši počela raspredati plan i nije se mogla dočekati da ga provede u djelo. Čim je stigla kući, smjesta je pohitala u svoju sobu. Uzela je iz svoje torbice četiri novčanice od jedne funte, i jednu od deset šilinga. Napisala je kratko pismo.

»Dragi Tome,

prilažem ti novac za napojnice, jer se ujutro ne ćemo vidjeti. Daj tri funte sluzi, jednu funtu djevojci, koja te je posluživala, i deset šilinga šoferu.

Julija.«

Pozvala je Evie i odredila, da djevojka koja će ujutro probuditi Toma, preda pismo. Kad je sišla k večeri osjećala se mnogo ugodnije. Za vrijeme jela živo je razgovarala s Michaelom, a poslije su odigrali i šest partija bezika. I da je čitavu sedmicu razbijala glavu kako da Toma unizi, ne bi bila ništa bolje smislila.

Kad je konačno pošla u krevet, nikako nije mogla zaspati. Čekala je Rogera i Toma. Dođe joj na pamet jedna misao koja je više nikako nije ostavljala. Možda će Tom postati svijestan toga, kako se je ružno ponio prema njoj; ako samo jedan trenutak o tome razmisli morat će uvidjeti, kako ju je načinio nesretnom; može se dogoditi da požali kad se vrati kući, i da se, kad Rogeru poželi laku noć, još brzo došulja do njene sobe. Ako načini tako, sve će mu oprostiti. Pismo po svoj prilici leži još u ormaru za posluhu; moći će lako skoknuti dolje i uzeti ga. Na kraju začula je neka kola. Odvrnula je svijetlo. Bila su tri sata. Čula je kako se oba mladića uspinju stepenicama i odlaze u svoje sobe. Čekala je. Upalila je svijetlo pored kreveta, tako da on, ako otvori vrata, može vidjeti. Ona će se pretvarati kao da spava, a tada kada će se on prikradati na vršcima prstiju, ona će otvoriti oči i nasmiješiti mu se. Čekala je. U noćnoj tišini čula je kako je legao u krevet i utnuo svijetlo. Jednu

je minutu buljila preda se, zatim je slegnuvši ramenima otvorila ladicu pokraj postelje i iz male bočice uzela nekoliko tableta za spavanje.

»Ako ne zaspim, poludjet ću.«

XV.

Julija se probudila tek u jedanaest sati. Među njezinim pismima nalazilo se je jedno koje nije došlo poštom. Prepoznala je Tomov uredan, trgovački rukopis, i ona otvori pismo. Ono nije sadržavalo ništa drugo do četiri funte i novčanicu od deset šilinga. Podiđe je lak osjećaj neugodnosti, Nije ni sama znala kakav je zapravo odgovor očekivala na dostavljeno pismo i unižavajući poklon. Nije joj bilo palo ni na kraj pameti da bi joj ga mogao povratiti. Bila je nemirna. Htjela ga je povrijediti, ali je sada imala neugodan osjećaj da je otišla predaleko.

»Bilo kako mu drago, nadam se da je služinčadi podijelio napojnice«, mrmljala je ona kako bi skupila hrabrosti. Slegnula je ramenima. »Već će se on vratiti. Neka vidi da ja nisam samo šećer i med.«

Ipak je čitav dan bila zamišljena. Kad je stigla u kazalište, nalazio se je tamo za nju jedan paket. Čim je pogledala na adresu, znala je što sadrži. Evie upita, da li da ga otvori.

»Ne.«

No tek što je ostala sama, otvorila ga je vlastoručno. Bila su tu puceta za manšete, puceta za prsluk, biserna puceta za košulju, ručni sat i zlatna kutija za cigarete kojom se je Tom toliko dičio. Svi pokloni što mu ih je ona bila dala.

»Kako sam ipak bila glupa! Zašto se nisam svladala?«

Srce joj je bolno tuklo. Bilo je nemoguće da s tom mukom koja joj nagriza dušu pođe na pozornicu; morala je po svaku cijenu govoriti s njim. U njegovoj je kući postojao telefon i priključak do njegove sobe. Pozvala ga je telefonom. Na sreću bio je kod kuće.

»Tom.«

»Da?«

Bio je neko vrijeme oklijevao prije negoli se je odazvao, i glas mu je zvučao odbojno.

»Što treba to da znači? Zašto ste mi poslali sve te stvari?«

»Jeste li jutros primili novac?«

»Da. Nisam znala što ste time htjeli postići. Jesam li vas uvrijedila?«

»Oh, ne«, odgovorio je on. »To me baš zabavlja kad se sa mnom postupa kao s izdržavanim momkom. Čini mi zadovoljstvo dopustiti i takvu uvredu, da mi se poklanja i napojnica, koju moram izdati. Čudim se da niste priložili i jednu voznu kartu trećeg razreda za moj povratak u London.«

Premda je Julija bila u jadnom stanju od uzbuđenja, tako da ju je stajalo muke i da govori, gotovo se je morala smijati toj djetinjastoj ironiji. On je bio budalasti mali dječak.

»Pa valjda ne mislite da sam vas namjerno htjela povrijediti? Valjda me dovoljno poznate, da shvatite da nikad ne bih učinila nešto takva.«

»Govoreći tako, samo pogoršavate stvar.« (»Neka ga vrag odnese«, mislila je Julija.) »Nikad nisam smio dopustiti da mi činite takve poklone. Nikad nisam smio primati od vas novaca.«

»Ne znam na što mislite. Izgleda mi da se tu radi o ne-sporazumu. Dođite po mene nakon predstave. Tada ćemo se moći porazgovoriti. Sve ću vam objasniti.«

»Ja danas jedem kod roditelja, a i spavat ću ondje.«

»Dakle, onda sutra.«

»Sutra imam neki dogovor.«

»Tome, ja vas moram vidjeti. Mi smo jedno drugome previše značili, a da bismo se mogli ovako razići. Ne smijete me osuđivati, dok me niste saslušali. Nepravедno je s vaše strane da me kažnjavate, a da vam nisam ništa skrivila.«

»Ne, mislim da je bolje, da se više ne vidimo.«

Julija je počela da očajava.

»Ali ja vas ljubim, Tome. Ljubim vas. Dajte da se još jednom sastanemo, i tada, ako se budete još uvijek ljutili na mene, neka bude kraj.«

Nastala je duga stanka prije negoli je odgovorio.

»Dobro. Doći ću u srijedu nakon poslijepodnevne predstave.«

»Ne spominjite me po zlu, Tome.«

Odložila je slušalicu. Bilo kako mu drago, on će ipak doći. Ona ponovno umota stvari, koje je on bio vratio, i sakrije ih na takvo mjesto, gdje su bile sigurne od Evie. Svuče se i navuče svoj stari ružičasti jutarnji ogrtač te se počne udešavati za predstavu. Bila je ljutita; bilo je to prvi puta što mu je rekla da ga ljubi. Ljutila se je što ju je prisilio da se ponizi; upravo ga je moljakala da dođe do nje. Dosada je uvijek on bio taj, koji je tražio njeno društvo.

Nije se nimalo radovala što se je sada situacija među njima izmijenila.

Julijina igra na poslijepodnevnoj predstavi u srijedu bila je neobično slaba. Sparina je također nepovoljno djelovala na publiku i gledalište je bilo apatično. Julija je bila posve ravnodušna. S tom bolećivom zebnjom u srcu, nije se mogla brinuti još i za to kako se komad odvija. (»Po što, dovraga, dolaze u dan, kakav je danas, u kazalište?«) Bila je sretna kad je predstava završila.

»Očekujem gospodina Fennella«, rekla je Evie. »Dok je ovdje, želim da ne budem smetana.«

Evie nije odgovorila. Julija je letimično pogleda i opazi da Evie mrko gleda.

(»Dodavola i s njom! Baš me briga, što misli.«)

On je, ustvari, trebao već da bude ovdje; već je davno prošlo pet sati. Ipak, on mora doći; bio je, konačno, obećao, zar ne? Navuče kućnu haljinu, ne onu u kojoj se obično šminka, već mušku, od tamnoplave svile. Evie je trebala čitavu vječnost, da pospremi stvari.

»Za volju božju, ne prtljajte toliko, Evie. Ostavite me nasamo.«

Evie ne reče ništa. Nastavila je uređivati stvari na toaletnom stoliću, upravo onako, kako je to uvijek zahtijevala Julija.

»Zašto, dodavola, ne odgovarate, kad s vama govorim?«

Evie se okrenu i zagleda se u nju. Kažiprstom je zamišljeno čeprkala po nosnicama.

»Vi ste možda velika glumica, ali....«

»Gledajte, da se izgubite.«

Pošto je skinula pozorničku šminku, nije više ništa stavljala na lice, osim tek malog daška plavila ispod očiju. Imala je glatku svijetlu kožu, te je bez šminke i ruža izgledala blijeda. U muškom haljetku djelovala je bespomoćno i krhko, ali istovremeno i izazovno. Srce joj je bolno udaralo i bila je posve smetena, no bacivši letimičan pogled u ogledalo, ipak je promrmljala: Mimi u posljednjem činu »La Boheme«. I nehotice je nekoliko puta sušičavo kašljucnula. Ugasila je jako svijetlo kraj toaletnog stolića i ispružila se na sofi. Malo zatim zakuca netko na vratima, i Evie najavi gospodina Fennella. Julija mu pruži svoju bijelu prozirnu ruku.

»Malo sam prilegla. Nažalost, ne osjećam se baš najbolje. Uzmite stolicu. Lijepo je što ste došli.«

»Ne osjećate se dobro? Što je to s vama?«

»Ah, ništa.« Ona se usiljeno nasmiješi svojim blijedim usnama. »Posljednje dvije, tri noći nisam dobro spavala.«

Prikovala je svoje lijepe oči uz njega i gledala ga neko vrijeme šuteći. Izraz njegova lica bio je mrzovoljan, ali nešto joj je kazivalo, da je u strahu.

»Očekujem od vas da mi kažete, što imate protiv mene«, rekla je na kraju tihim glasom.

Malo je drhtala, ali posve nehotice, kako je primijetila. (»Bože, gotovo bih povjerovala, da se i ja plašim.«)

»Nema smisla ponovno o tome govoriti. Jedino što želim da vam kažem je to: nije mi nažalost moguće da vam najednom vratim dvije stotine funti, što vam ih dugujem. Naprosto ih nemam, ali ću vam ih isplatiti postepeno. Strašno mi je što vas moram moliti, da mi date vremena. Ali ne preostaje mi ništa drugo.«

Ona sjednu na sofi i pritisnu obje ruke na svoje bolno srce.

»Ne razumijem. Dvije noći sam ležala budna i čitavo vrijeme o svemu nanovo premišljavala. Mislila sam da ću poludjeti. Nastojala sam da shvatim. Ali ne mogu. Ne mogu.«

(»U kome li sam to komadu govorila?«)

»Ipak, ipak. Shvaćate vi vrlo dobro. Bili ste bijesni na mene i željeli ste da mi se osvetite. I to ste učinili. Sjajno vam je uspjelo. Niste mi mogli jasnije izraziti svoj prezir.«

»Ali zašto bih vam se trebala osvećivati? Zašto sam trebala biti na vas bijesna?«

»Jer sam se s Rogerom bio odvezao u Maidenhead, dok ste vi željeli, da pođem kući.«

»Pa ja sam vam sama rekla da možete poći. Čak sam vam zaželjela dobru zabavu.«

»Da, ali oči su vam sve plamtjele od ogorčenja. Ja nisam htio poći, ali Roger nije popuštao. Rekao sam mu da bismo se trebali odvesti s vama i Michaelom kući, kako se i pristoji, no on je bio mišljenja, da ćete biti sretni što ste nas se riješili. I tada nisam više htio o tom govoriti. A kada sam opazio da ste vi bijesni, bilo je već prekasno da se izvučem.«

»Nisam bila bijesna. Ne razumijem kako ste mogli doći na takvu pomisao. Bilo je posve prirodno da i vi pođete s njima. Zar me smatrate tako niskom da vam ne bih priuštila malo zabave? Ne, jadni moj mišiću, ja sam iz sve duše bila željela, da uživete u svojim kratkim praznicima.«

»Zašto ste mi onda poslali novac i napisali ono uvredljivo pismo.«

Julijin je glas zadrhtao. Brada joj se počela tresti, i bilo je ganutljivo gledati, kako gubi vlast nad svojim mišićima. Tom je smeteno gledao ustranu.

»Bilo mi je strašno da vi svoj novac bacate na napojnice. Znam, da niste baš suviše bogati, a već ste i osim toga imali mnoštvo nepotrebnih izdataka. Mrzim žene, koje hođaju s mladićima naokolo, i dopuštaju da im ovi sve plaćaju. To je tako bezobzirno. Ja sam s vama postupila isto tako kako bih bila postupila s Rogerom. Nikad mi ne bi palo na pamet, da bih vas time mogla tako povrijediti.«

»Možete li se zakleti?«

»Razumije se da mogu. Bože moj, zar je moguće da me nakon svih ovih mjeseci niste bolje upoznali? Kada bi to u što vi vjerujete bila istina, kakva li bih ja morala biti užasno pokvarena i podla žena, kakva hladna, okrutna i niska beštija! Zar vi tako mislite o meni?«

Teško pitanje.

»Ne govorimo više o tom. Nikad nisam smio primati od vas skupocjenih poklona i uzajmljivati novaca. To me je dovelo u vrlo neugodan položaj. Morao sam vjerovati da me prezirete, kad sam i sam protiv svoje volje osjećao da ste u pravu. Pa gotovo je i nemoguće saobraćati s ljudima koji su toliko bogatiji od tebe sama. Bio sam budala, kada to nisam znao. Bilo je lijepo, proživio sam divno vrijeme, ali sada mora biti svemu kraj. Mi se više ne ćemo vidjeti.«

Ona duboko uzdahnu.

»Vama nije stalo do mene. Nimalo. To je ono.«

»To nije pošteno.«

»Vi ste meni sve na svijetu. Vi to znate. Ja sam tako osamljena, i vaše je prijateljstvo za me mnogo značilo. Okružena sam samim gotovanima i parazitima, a vi ste bili nezainteresirani. Imala sam osjećaj da se u vas mogu pouzdati. Vi ste bili jedini čovjek na svijetu, u čijem sam društvu mogla ispoljiti svoje pravo »ja«. Zar ne znate, kakva je to za mene bila radost kada sam vam mogla malo pomoći? Samo za svoj užitak bila sam vam poklonila sve te male darove; tako me je usrećivalo kad sam vidjela da se služite stvarima koje sam vam ja bila dala. Da ste me samo malo voljeli, ne biste se bili osjetili poniženi. Vas je smetalo, što ste se smatrali mojim dužnikom.«

Još jednom podiže prema njemu oči. Nikad joj nije bilo teško zaplakati, a sada je doista bila u tolikoj mjeri nesretna, da je to nije stajalo nikakva truda. On je još nikada nije vidio gdje plače. Mogla je plakati bez jecanja, širom otvorenih divnih, tamnih očiju, nepomična i ukočena lica. Velike, teške suze tekle su joj niz obraze. I njen mir, i nepomičnost njenog ispaćenog tijela, stvarali su dojam nečeg neopisivo potresnog. Nije se tako isplakala sve od onda kad je igrala »Slomljeno srce«. Bože, kako li ju je taj komad bio

shrvao! Nije gledala u Toma, gledala je ravno preda se; bila je doista slomljena od patnje, ali, što li je to samo bilo? neki je drugi »ja« u njoj znao što ona čini, neki »ja« koji je sudjelovao u njenoj patnji, ali njeno ispoljavanje točno promatrao. Osjetila je da je Tom problijedio. Osjetila je kako mu nenadana bol razdire grudi, osjetila je da se njegovo čitavo biće uzbunilo zbog njene neizrecive boli.

»Julijo.«

Glas mu je zvučao razbijeno. Ona polako upre u njega svoje uplakane oči. Nije to bila žena koju je gledao kako plače, bio je to jad čitavog svijeta, neizmjerena i neutješna patnja čovječanstva. Bacio se pred njom na koljena i stisnuo je u zagrljaj. Bio je satrven.

»Najdraža. Najmilija!«

Čitavu se minutu nije micala. Izgledalo je tako kao da nije svijesna njegove prisutnosti. Ljubio joj je suzne oči i svojim ustima tražio njena. Ona mu ih prepustila tako kao da je nemoćna, kao da joj je oduzeta vlastita volja i ona gotovo i ne zna što se s njom zbiva. Gotovo nezamjetljivom kretnjom ona privinu svoje tijelo uz njegovo, i njene ruke polagano nađoše put oko njegova vrata. Ležala mu je u zagrljaju, ne baš kao da je bez života, već tako nekako kao da ju je ostavila sva snaga i energija. On je u ustima osjećao slan okus njenih suza. Najzad, sva iscrpljena, držeći ga svojim gipkim rukama, klonula je natrag na sofu. Njegove usne nisu napuštale njezinih.

Tko bi je vidio četvrt sata kasnije, tako mirnu i vedru, tek malo zacrvenjelu, ne bi nikad smatrao mogućim da je čas prije u njoj bjesnjela takva oluja plača i jada. Ispiše jedan viski sa sodom, popušiše cigaretu i pogledavahu se nježnim pogledima.

»On je sladak, mali dečko«, mislila je ona.

Najednom poželi da ga obraduje.

»Vojvoda i vojvotkinja Rickaby bit će večeras na predstavi, i poslije idemo na večeru u Savoy. Da li biste vi voljeli da pođete? Hitno mi je potreban još jedan muškarac.«

»Ako vi to želite, doći ću vrlo rado.«

Crvenilo njegovih obraza odavalo je kako ga je uzbudila pomisao da će upoznati tako ugledne ljude. Nije mu pripovijadala da Rickabyjevi za jedan besplatan ručak odlaze svakamo. Poklone koje je bio vratio, Tom je primio natrag prilično uzdržljivo, ali ih je ipak primio. Kad je otišao, sjela je za toaletni stolić i promatrala se podrobno.

»Kakva sreća da mogu plakati a da mi ne oteknu kapci«, rekla je. Malo ih je istrljala. »Kakvi li su muškarci ipak bukvanii!«

Bila je sretna. Sada je opet sve bilo u redu. Ponovno ga je zadobila. Ali negdje, u nekom kutiću njena srca, ostao je ipak maljušni osjećaj prezira prema Tomu, što se je tako lako dao smotati.

XVI.

Njihova je svađa na neki čudan način srušila ograde među njima i približila ih jedno drugome. Tom se je opirao manje nego je bila očekivala, kad je ponovno započela razgovor o pitanju stana. Nakon što je uzeo natrag poklone, i u neku ruku pristao da zaboravi zajam, izgledalo je tako nekako kao da je odbacio sve svoje skrupule. Namještanje stana pričinilo im je mnogo veselja. Šoferova je žena spremala Tomu stan i kuhala mu zajutrak. Julija je imala svoj vlastiti ključ i po neki bi put sama sjedila u sobi za boravak, čekajući dok on ne dođe kući iz ureda. Dva do tri puta sedmično zajedno bi večerali, plesali i odvezli se zatim taksijem u njegov stan. Julija je proživljavala sretnu jesen. Novi je komad doživio velik uspjeh. Osjećala se mladom i punom života. Roger je želio da za Božić opet dođe kući, ali samo na četrnaest dana, a tada da pođe u Beč. Julija je bila uvjerena, da će Roger Toma ponovno posve zaposjesti, i čvrsto je odlučila, da se time ne će dati smesti. Mladost pripada mladosti, i ona nije vidjela nikakva razloga da bude zabrinuta, ako njih dvojica budu nekoliko dana zaokupljeni sami sobom, te Tom ne će imati kada da misli na nju. Sada ga je imala u rukama. Ponosio se je time, što je njen ljubavnik. To je u njemu stvaralo samopouzdanje, i laskalo mu da se kreće u široku krugu društveno manje ili više uglednih osoba, koje je konačno upoznao samo uz nju. Jedino mu je još bilo stalo do toga da bude primljen u neki dobar klub, i Julija je i za to pripremala teren. Charles joj još nikada nije ništa odbio, i bila je uvjerena kako će ga s nešto takta skloniti da Toma preporuči u nekom klubu, kome i sam pripada. Za Toma je bio nov i divan osjećaj imati na raspolaganju novaca; ona ga je ohrabivala da ga razbacuje; umišljala je, da će se on naviknuti živjeti na određen način, te se na kraju bez nje ne će moći više snaći.

»To naravno ne će potrajati vječno«, govorila je sama za se, »ali će za njega predstavljati ipak čaroban doživljaj. Osim toga, to će ga načiniti muškarcem.«

Premda je neprestano sebi govorila, da to ne može dugo potrajati, ipak nije uviđala razloga, zašto, zapravo, ne bi moglo. S godinama on će postati stariji i razlika među

njima ne će tada biti tako velika. Za deset, petnaest godina on više ne će biti tako mlad, a ona će ostati kakva je bila. Izvrsno su se slagali. Muškarci su robovi navike; to i jest ono, što ženama daje nad njima takvu vlast. Ona se nije osjećala ni za jedan dan starijom od njega, a ni on — u to je bila uvjerena — nije opazio između njih razliku u godinama. Pa ipak sjećala se jednog trenutka, kada je, što se toga tiče, bila malo uznemirena. Ležala je jednom u njegovu krevetu. On je, u košulji, stajao pred ogledalom i četkao sebi kosu. Ona je bila prilično razodjevena i ležala je u stavu Tizianove Venere, koju je jednom bila vidjela u nekom dvorcu u kom se nalazila u posjeti. — Imala je osjećaj da izgleda doista slikovito, i u punom uvjerenju o divnom izgledu koji pruža, ostajala je u toj pozi. Bila je sretna i zadovoljna.

On je ugleda u zrcalu, okrenu se i bez riječi prebaci preko nje pokrivač. Premda mu se je ljubezno smješkala, to ju je porazilo. Plaši li se on da se ona ne prehladi, ili je njena golotinja vrijeđala njegovu englesku čednost? Ili, zar je moguće, da ga sada, pošto je zadovoljena njegova mladenačka požuda, odbija pogled na njeno zrelo tijelo? Čim je prispjela kući ponovno se je svukla i promatrala se u zrcalu. Bila je odlučila da prema sebi ne će imati nikakvih obzira. Pregleda svoj vrat, na njem nije bilo vidjeti nikakva znaka starenja, osobito kada bi podigla bradu; grudi su u nje bile malene i čvrste kao u djevojčice, stas mlade djevojke, bokovi su u nje bili uski, s tek malom naslagom masti na njima, — morat će na to mjesto upozoriti gospođicu Phillips. Nitko nije mogao reći, da nije imala dobre noge; bile su dugačke, vitke i lijepo oblikovane; prešla je rukom preko tijela, koža je bila meka poput baršuna i bez i najmanje griješke. Naravno, imala je nekoliko borica ispod očiju, ali se je trebalo oštro zagledati, da ih se opazi; naravno je to sada moguće odstraniti operacijom, morat će se jedamput o tome pobliže obavijestiti; bila je sreća da joj je kosa zadržala svoju boju, blistavu, tamnosmeđu; bojadisana kosa — pa ma bilo to izvedeno vrlo vješto — činila je lice oporim. I zubi su u nje bili bez-svake mane.

»Ništa drugo do licemjerstvo.«

Jedan se čas spomenu Španjolca s bradom iz spavaćih kola i vragolasto se nasmiješi svojoj slici u ogledalu.

»Njemu se nije moglo spočitnuti pretjeranu čednost.«

Ipak, od tog je dana pazila da ne povrijedi Tomove pojmove o pristojnosti.

Julija je bila na tako dobru glasu, te je vjerovala da se bez ikakve bojazni može s Tomom pokazivati u javnosti.

Posjećivanje noćnih klubova predstavljalo je za nju novost; to ju je zabavljalo, pa premda je vrlo dobro znala, da ne može nikamo poći, a da u nju ne zure, nikad joj nije palo na pamet, da bi takva promjena njenih životnih navika mogla postati napadna. Svijesna svoje dvadesetgodišnje vjernosti, — Španjolac tu naravno nije mogao biti ubrojen, nešto takvo može se desiti svakoj ženi, — Julija je smatrala potpuno nemogućim, da bi je netko obijedio da ima odnošaj s mladićem, koji bi joj po godinama mogao biti sin. Nikad nije ni pomislila, da bi Tom mogao biti manje diskretan no što bi to ona željela. Nikad se nije dosjećala, da je izdaje izraz njenih očiju kad zajedno plešu. Ona je svoj položaj smatrala u tolikoj mjeri povlaštenim, te joj nije bilo ni na kraj pameti da se je o njoj počelo govorkati.

Kad je to govorkanje došlo do ušiju Dolly de Vries, ona se smijala. Na Julijinu je želju bila Toma nekoliko puta pozvala u društvo i nekoliko puta preko nedjelje na svoje imanje, ali ga nije nikad osobito uvažavala. Bio je zgodan, mlad momak, prikladan pratilac za Juliju kada je Michael zauzet, ali inače potpunoma beznačajan. Spadao je u onu vrstu mladih ljudi, koji posvuda ostaju nezamijećeni, za koje čovjek ne zna ni kako izgledaju, pa ma ih i češće susretao. Bio je to čovjek koga se pozivalo na ručak kako bi se neparan broj načinio parnim. O njem je Julija stalno govorila kao o »svom malom prijatelju«, ili »svom mladom muškarcu«. Ona to nikako ne bi mogla govoriti tako hladnokrvno i otvoreno, kad bi bila istina ono što se zucka naokolo. Osim toga Dolly je posve točno znala: jedina dva muškarca u Julijinu životu bila su Michael i Charles Tamerley. No uza sve to, ipak je bilo čudnovato, da je Julija, nakon što je sve te godine toliko držala do sebe, odjednom počela zalaziti, tri do četiri puta sedmično, u noćne klubove. U posljednje ju je vrijeme vrlo malo viđala, i, da kažemo istinu, bila je malo pogođena njenom ravnodušnošću. Dolly je u kazališnim krugovima imala mnogo prijatelja, i počela je da skuplja obavještenja. Što je doznala nije joj se ni najmanje svidalo. — Nije znala što da misli o tome. Jedno je bilo posve jasno, Julija nije ni slutila što se o njoj govorka, i trebalo joj je to reći. Ona ne; nije imala hrabrosti. Uprkos mnogogodišnjem prijateljstvu, ona se je Julije pribojavala. Julija je bila vrlo dobroćudno stvorenje, i premda je imala pomalo osoran način izražavanja, bilo ju je teško pokolebati u njenoj mirnoći; no nešto je ipak bilo na njoj, što je čovjeka zadržavalo od izvjesnih stvari; i protiv volje bi osjetio, da ne smije ići suviše daleko, jer bi mogao požaliti. Nešto se ipak moralo poduzeti. O toj stvari Dolly je četрна-

est dana podrobno razmišljala; nastojala je da se ne obazire na svoje vlastito ogorčenje i da stvar prosuđuje samo sa gledišta Julijine karijere; najzad je zaključila da je najbolje da s njom govori Michael. Ona Michaela nikad nije osobito voljela, no on je ipak bio Julijin muž i Dolly je smatrala svojom dužnošću, da mu barem toliko kaže, kako bi on tome što se događa mogao stati na kraj.

Pozvala je Michaela telefonom i ugovorila s njim sastanak u kazalištu. Michael je volio Dolly isto toliko koliko i ona njega, iako iz drugih razloga, i kad je čuo da želi s njim govoriti, u sebi je psovao. Ljutilo ga je što mu nikad nije bilo uspjelo da otkupi njen udio u poduzeću. Svaki pokušaj mijesanja u poslove uprave s njene strane on je uvijek promatrao kao protupravno i nepoželjno upletanje. Kada ju je međutim njegova sekretarica sada svečano uvela u njegovu sobu, pozdravio ju je bujicom ljubaznosti. Poljubio ju je u oba obraza.

»Sjednite i udobno se smjestite. Sigurno želite čuti kako stoje stvari s vašim dividendama?«

Dolly de Vries bila je sada već žena od šezdeset godina. Bila je vrlo debela, a njeno je lice s velikim nosom i teškim crvenim usnicama djelovalo kao da je nadnaravne veličine. Njena je crna svilenka haljina imala pomalo muškaračku notu, ali je zato nosila oko vrata dvostruku bisefnu ogrlicu, dijamantnu iglu na kaputu i još jednu na šeširu. Njena se je kratka bojadisana kosa prelijevala bakrenastosmede. Njene usne i nokti bili su žarko crveni. Govorila je glasno i duboko, ali kad bi se uzбудila, riječi bi joj brzo navirale i u njenu bi se govoru zamjećivao lak akcent cockneja.

»Michael, nemirna sam zbog Julije.«

Michael, uvijek potpun gentleman, podiže malo uvis obrve i stisne svoje tanke usne. Nije imao namjeru, da čak ni s Dolly raspravlja o svojoj ženi.

»Mislim da se ona precjenjuje. Neka bog zna što ju je snašlo. Mnoga društva što ih posjećuje, noćni klubovi i slično. Ona konačno nije više mlada žena; ona će se upropastiti.«

»Glupost. Ona je jaka kao konj, i nikad u životu nije bila zdravija. Izgleda mlada nego ikada. Valjda joj ne zamjeravate što se malo zabavlja? Uloga koju sad igra nije suviše naporna. Meni je samo drago, da poslije toga još ima volju da se zabavlja. To samo pokazuje, koliko je u nje vitalnosti.«

»Prije joj do takvih stvari nikada nije bilo stalo. Čini mi se čudnovato da je tako iznenada započela zalaziti u te

lokale gdje vlada takva užasna atmosfera, i gdje pleše do dva sata ujutro.«

»Njoj je potrebno nešto kretanja. Ipak ne mogu od nje tražiti da obuče kratke hlačiće i da svakog jutra sa mnom trči po parku.«

»Da, ali treba da znate, da se o njoj počelo govorkati. Time ona sebi nanosi štetu; njen je glas u pitanju.«

»Što biste, dodavola, htjeli time reći?«

»Pa mislim da je nezgodno što se ona u svojim godinama pokazuje naokolo s tim mladim čovjekom.«

Neko ju je vrijeme promatrao s nerazumijevanjem, a kada je shvatio njeno nagoviještanje, započe se grohotom smijati.

»Tom? Ta ne budite tako budalasti, Dolly.«

»Nisam ja budalasta. Ja vrlo točno znam što govorim. Kad je netko tako poznat kao Julija i kad uvijek izlazi s jednim te istim muškarcem, tada mora postati predmet ogovaranja.«

»Ali Tom je isto tako sprijatelj sa mnom, koliko i s njom. Vama je poznato da ja Juliju ne mogu večerom izvoditi. Svakog jutra moram ustati u osam sati, kako bih prije nego započnem svoj posao dobio jedan sat vremena za malo kretanja. U svojim trideset godina kazališnog života, ipak sam stekao izvjesno iskustvo u poznavanju ljudi. Tom je tipičan čist, častan engleski mladić, a osim toga on je na najboljem putu da postane pravi gentleman. On se vjerojatno divi Juliji; mladi ljudi u toj dobi vrlo često sebi umišljaju, da su zaljubljeni u žene starije od njih samih; — no pa to mu ne će škoditi, može mu samo koristiti; ali da bi Julija sa svoje strane došla i na samu pomisao o njemu — draga Dolly, vi me nagonite na smijeh.«

»On je dosadan, on je tup, on je prosječan i on je snob.«

»No ako vi o njem imate takvo mišljenje, onda vas svakako mora čuditi da je Julija njim tako oduševljena.«

»Samo žena zna, što je žena sposobna učiniti.«

»Posve zgodna izreka, Dolly. Još ćemo vas morati zamoliti da za nas napišete kakav komad. No, porazgovorimo se ozbiljno. Pogledajte mi u lice. Držite li doista mogućim da Julija ima s Tomom odnošaj?«

Ona ga pogleda u lice. Oči su joj bile izmorene. Jer iako se ona početka smijala stvarima koje su pričali o Juliji, nije ipak mogla nadvladati sumnju koja je u njoj naskoro počela rasti; prisjećala se je bezbroja malih pojedinosti, kojima nije bila pridavala važnosti, a koje su ipak, točno promotrene, izgledale grozno sumnjivo. Bila je na takvim mukama, za koje je prije mislila da ih ne bi mogla

podnijeti. Dokazi? Nije imala nikakvih dokaza; imala je samo svoj instinkt, u koji je imala povjerenja; htjela je reći »da«; impuls, da to kaže bio je gotovo nezadrživ; ipak ga je zatomila. Nije mogla da izda Juliju. Ovaj je klipao bio u stanju da ode do Julije i sve joj ispričari, a Julija joj to ne bi nikada oprostila. Može, ako želi, Juliju iz prikrjka promatrati i uhvatiti je na djelu. Nije mogla ni zamisliti što bi se sve moglo dogoditi, ako kaže istinu.

»Ne, ustvari ne.«

Suze joj navriješe na oči i stadoše teći niz njene krupne obraze. Michael je vidio, kako je nesretna. Bila mu je smiješna, ali je opažao da trpi, i u svojoj ju je dobroćudnosti pokušao utješiti.

»Ja sam znao da vi to ne mislite ozbiljno. Julija vas tako jako voli, i ne smijete biti ljubomorni ako ima i drugih prijatelja.«

»Sam bog zna, da joj ništa ne zavidim«, jecala je. »U posljednje se je vrijeme prema meni tako izmijenila. Tako je hladna. A ja sam joj ipak bila tako iskrena prijateljica, Michaele.«

»Jest, draga, ja to znam.«

»Da sam boga upola tako služila, kao što sam služila svoga kralja...«

»Oh, pa nije ni izdaleka tako zlo. Vidite, ja nisam navikao da s drugima razgovaram o svojoj ženi. Smatram to neukusnim. Ali nikad ne bih pomislio, da vi tako slabo poznajete Juliju. Seksualne stvari za nju ne znače ništa. U početku našeg braka bilo je to drukčije; i sada vam mogu reći da početka nisam lako izlazio s njom na kraj. Nije baš bila nimfomanski nastrojena ili slično tome, ali ipak neki put nešto teška u tom pogledu. Krevet je posve ugodna stvar na svoj način, ali ima u životu i drugih stvari. Nakon Rogerova rođenja sve se je to izmijenilo. Rodivši dijete postala je mirnija. Svi ti instinkti našli su oduška u njenoj glumi. Jeste li čitali Freuda, Dolly? Kako on nazivlje takav slučaj?«

»Oh, Michaele, briga mene sada za Freuda.«

»Sublimacija. To je ono. Često sam i na to pomišljao, nije li ona baš zbog toga postala tako velika glumica. Ako se kod kazališta želi ostvariti nešto doista veliko i cjelovito, za to se mora žrtvovati život. Ništa nije smješnije nego kad publika misli da mi, glumci, svoj život provodimo u lakoumlju i zabavljanju. Mi jednostavno nemamo vremena za takve budalaštine.«

To što je Michael govorio, toliko ju je ražestilo, da je ponovo ovladala sobom.

»Ali, Michael, vi i ja možemo znati da na tome nema ništa zla, ako Julija lunja naokolo s tim bijednim krčljavkom. Ali to tako škodi njenu glasu. Vašem su se savršenom porodičnom životu godinama svi divili. Svi su vas gledali kao uzor. Publika je voljela da u vama gleda sretno zaljubljen par.«

»Da, pa zar to i nismo, dovraga?«

Dolly je postala nestrpljiva.

»Ta rekla sam vam da se je počelo štošta govorkati. I morate uvidjeti da je to razumljivo. Da je Julija imala jedan odnošaj za drugim, na to se nitko ne bi ni osvrnuo. Ali da ona nakon mirnog života, koji je provodila, iznenada tako zabrazdi, to mora ljudima upasti u oči. A to i poslu nanosi veliku štetu.«

Michael je hitro pogleda. Malo se je smješkao.

»Razumijem, na što mislite, Dolly. I naravno vaše je potpuno pravo da to primijetite. Vi ste prema nama bili strašno dobri kada smo započeli, i ja ni pod kojim uvjetima ne bih želio da vi budete oštećeni. Nešto ću vam predložiti; otkupit ću vaš udio.«

»Da otkupite moj udio?«

Dolly se ispravi, i njeno lice, koje je čas prije bilo rastreseno i smeteno, postade tvrdo. Zahvati je ogorčenje. On je učtivo nastavio.

»Shvaćam vaše stanovište. Ako se Julija čitave noći zabavlja, moraju trpjeti i predstave. To je posve jasno. Ona ima jedan dio posve smiješne publike; dolazi da je vidi čitava gomila starijih dama koje nalaze da je ona tako mila i privlačna osoba. Moglo bi se vrlo nepovoljno odraziti na našim prihodima, ako se o njoj počne ružno govorkati. Juliju poznajem dovoljno dobro, da znam da nikad ne bi dopustila da njoj netko ograničava slobodu. Ja sam njen muž i treba da se s tim snađem kako znam. Kod vas je drukčiji slučaj. Nitko vam ne može zamjeriti, ako želite da još na vrijeme osigurate svoj novac.«

Dolly je sada bila već potpuno prisebna i spremna na borbu. Ona nipošto nije bila glupa, i kao poslovna žena mogla se je ponijeti s Michaelom. Bila je ljutita i njena joj je srdžba dala snage da se svlada.

»Mislila sam, Michael, da ste me nakon svih tih godina mogli bolje upoznati. Smatrala sam svojom dužnošću da vas opomenem, ali ja nipošto ne spadam među ljude koji napuštaju brod koji tone. Osim toga ja još uvijek mogu sebi prije dopustiti da izgubim novac, negoli vi.«

Razočaranje, koje se je jasno odrazilo na Michaelovu licu, donekle joj je pružilo zadovoljštinu. Ona je znala koliko je njemu stalo do novca i nadala se je da ga je svojom primjedbom pogodila u najosjetljivije mjesto. On se brzo snašao.

»Ali ipak razmislite, Dolly.«

Uzela je svoju torbicu i njih se dvoje rastalo s međusobnim uvjeravanjem o prijateljstvu.

»Glupa stara vještica«, rekao je on pošto su se vrata za njom zatvorila.

»Uobražen stari magarac«, mrmljala je ona silazeći liftom.

Kad je međutim ušla u svoja krasna i skupa kola i vraćala se prema Montagu Squareu, nije mogla da zaustavi teške i bolne suze, koje su joj bile napunile oči. Osjetila se stara, osamljena, nesretna i očajno ljubomorna.

XVII.

Michael je bio uvjeren da ima mnogo smisla za humor. Slijedeće subote poslije razgovora s Dolly uđe on predvečer u Julijinu sobu baš kad se je oblačila. Namjeravali su da rano večeraju i pođu u kino.

»Tko će sve biti večeras osim Charlesa?« upitao je Juliju.

»Nisam mogla naći nijednu ženu, pa sam zamolila Toma da dođe.«

»Vrlo dobro! Želim s njim govoriti.«

Smijao se u sebi na pomisao o šali koju je spremao. Julija je radosno očekivala današnje veče. U kinu će nekako udesiti da sjedi pored Toma, i ona će ga držati za ruku dok će ispod glasa čavrljati s Charlesom, koji će sjediti do nje s druge strane. Dragi Charles; doista je lijepo od njega da je tako dugo i odano ljubi; nastojat će da s njim bude osobito nježna. Charles i Tom dođuše zajedno. Tom je po prvi puta obukao svoj novi smoking i on i Julija izmijeniše kratak značajan pogled; njegov je odavao zadovoljstvo, a njen priznanje.

»Dakle, moj mladiću«, rekao je Michael srdačno, stežući mu ruku, »znate li što čujem o vama? Čujem da kompromitirate moju ženu.«

Tom ga zaprepasteno pogleda i zacrvenje se. Njegov običaj da se crveni užasno ga je mučio, ali toga se nikako nije mogao odviknuti.

»Oh, dragi moj«, umiješa se Julija veselo, »pa to je divno! Čitavog sam života tražila nekoga tko bi me mogao kompromitirati. Tko ti je to rekao, Michael?«

»Jedna ptičica«, odvrati on vragolasto.

»Dakle, Tome, morat ćete me oženiti, ako se razvedem od Michaela.«

Charles se je smiješio svojim blagim, prilično melankoličnim očima.

»Kako vam je to uspjelo, Tome?« upitao je.

Zabavljali su se mladićevom očevidnom neprilikom: Charles na svoj tihi način, a Michael bučno. Julija, premda se je pričinjala da sudjeluje u njihovoj zabavi, bila je budna i oprezna.

»Eto, ispostavilo se da ovaj momak izvodi Juliju po noćnim klubovima, kad bi ona trebala da je u krevetu i da spava.«

Julija se veselo smijala.

»Da poreknemo, Tome, ili da sve otvoreno priznamo?«

»No, ja ću vam odati što sam rekao maloj ptičici«, upadne Michael. »Rekao sam joj, da tako dugo dok Julija ne traži da je ja pratim po noćnim klubovima...«

Julija je prestala slušati što govori. Dolly, pomisli ona, i u sebi je ljutito okrsti točno istim riječima, kao Michael prije nekoliko dana. Večera je bila najavljena i živahno nastaviše razgovor o drugim stvarima. Premda je Julija veselo učestvovala u razgovoru, premda se činilo da gostima posvećuje punu pažnju te je čak sa zanimanjem slušala jednu od Michaelovih kazališnih priča, koju je već stoput bila čula, u sebi je vodila vrlo uzbudljiv razgovor s Dolly. Dolly je pred njom poklopljeno sjedila, a ona joj je otvoreno iskazivala što o njoj misli.

»Ti stara kravo«, govorila joj je. »Kako se usuđuješ mijenjati u moje privatne stvari? Ne, nemoj ništa govoriti. Nemoj ni pokušavati da se opravdaš. Posve točno znam što si rekla Michaelu. To je neoprostivo. Mislila sam da si mi prijateljica. Mislila sam da se u te mogu pouzdati. No, tome je kraj. Nikad više ne ću s tobom progovoriti. Nikada. Nikada. Misliš da me impresionira tvoj prljavi novac? Oh, ne pričaj mi kako nisi tako mislila. Željela bih da znam što bi od tebe bilo da nije bilo mene. Sav svoj ugled, sve što predstavljaš u svijetu zadobila si jer slučajno mene poznaš. Tko je zaslužan da su kroz sve te godine tvoja društvena primanja uspijevala? Zar misliš da su ljudi dolazili da vide tebe? Došli su da mene vide. Nikada više. Nikada.«

Bio je to u stvari monolog, a ne razgovor.

Kasnije, u kinu, sjedila je, kako je i bila namislila, pored Toma i držala ga za ruku. Ruka mu je bila potpuno hladna. Poput riblje peraje. Pretpostavljala je da s nelagodnošću razmišlja o Michaelovim riječima. Bilo joj je žao što joj se nije bila dala prilika da s njim izmijeni par riječi kako bi ga umirila. Nitko se konačno ne bi znao tako sjajno izvući iz škripca kao što je to njoj bilo uspjelo. Aplomb, to je pravi izraz. Pitala se što je to Dolly zapravo bila rekla Michaelu. Morat će to istražiti. Ne će pitati Michaela; izgledalo bi kao da ona tome pridaje važnosti; morat će to doznati od same Dolly. I bit će mnogo pametnije da to učini bez svađe. Julija se nasmiješila pri pomisli na razgovor koji će imati s Dolly. Bit će sva utjelovljena milina, sve će iz nje na lijep način izmamiti, i nikad joj ne će dati naslutiti da je bila bijesna. Čudnovato, da ju je ipak podilazila jeza pri pomisli da je ljudi ogovaraju. Najzad, ako ona ne može činiti što ju je volja, tko može? Njen se privatni život nikoga ne tiče. Pa ipak mora se priznati, da nije ni najmanje ugodno biti od ljudi ismijavan. Pitala se što bi rekao Michael da dozna istinu. On ne bi olako podnio da se od nje razvede, a da ona dalje igra pod njegovom upravom. Kad bi imao i malo pameti zažmirio bi jednim okom. No Michael je u nekim stvarima bio vrlo smiješan; tu i tamo znao se je osoviti na stražnje noge i pokazati svoje vojničko jezgro. Bilo bi posve nalik na njega da iznenada kaže neka sve ide dođavola, ali on se ipak mora ponašati kao gentleman. Muškarci su takve budale; nema nijednoga među njima, koji sebi ne bi dao odsjeći nos da sačuva obraz. Naravno, nju to ne bi tako jako diralo. Mogla bi na godinu dana poći igrati u Ameriku, dok se skandal ne slegne i tada igrati u nekom drugom kazalištu. Ali to baš ne bi bilo ugodno. A treba misliti i na Rogera; njega bi se to, jadnog, jako kosnulo; osjetio bi se ponižen, naravno; nije pametno zatvarati oči pred činjenicama i ona bi izgledala savršena budala kada bi se u svojim godinama razvela od muža zbog nekog dvadesettrigodišnjeg dječaka. Naravno, ne bi bila tako luda da se uda za Toma. Da li bi je Charles oženio? Okrenu se i u polutami pogleda njegov otmjen profil. Već je godinama bio u nju ludo zaljubljen; bio je jedan od onih viteški nastrojenih glupaka, koga neka žena može motati oko svog malog prsta; možda bi on na se primio odgovornost umjesto Toma. To bi moglo biti zgodno rješenje. Lady Charles Tamerley. Zvučalo je posve dobro. A možda je ipak bila malo nepromišljena. Kadgod je dolazila u Tomov stan bila je vrlo oprezna, ali možda ju je bio vidio koji od šofera kad je ulazila ili izlazila i nešto posumnjao. Ta vrsta ljudi ima tako prljavu maštu. Što se tiče

noćnih klubova, ona bi i sama bila daleko radije odlazila s Tomom na mala mirna mjesta gdje ih nitko ne bi vidio, ali to se njemu nije svidjelo. On je volio gužvu, želio je vidjeti otmjen svijet a i da sam bude zapažen. Volio je da ga vide s njom.

»Prokletstvo«, reče u sebi. »Prokletstvo, prokletstvo.«

Julija se te večeri u kinu nije zabavila kao što je bila očekivala.

XVIII.

Sutradan javila se Julija Dolly na njen privatni telefonski broj.

»Draga, već vas čitavu vječnost nisam vidjela. Što ste radili čitavo to vrijeme?«

»Ništa osobito.«

Dolyn je glas zvučao hladno.

»Sada slušajte, Roger dolazi sutra kući. Vama je poznato da zauvijek napušta Eton. Rano ću poslati po njega kola i želim da dođete na ručak. Ne će biti veliko društvo; samo vi i ja, Michael i Roger.«

»Sutra sam zauzeta.«

U dvadeset godina Dolly nije nikad bila spriječena kadgod bi je Julija zbog nečeg trebala. Glas na drugom kraju telefona zvučao je neprijateljski.

»Dolly, kako možete biti tako neljubazni? Roger će biti strašno razočaran. Njegov prvi dan kod kuće; a osim toga i ja se želim sastati s vama. Nisam vas vidjela već čitavu vječnost, strašno mi nedostajete. Ne biste li mogli otkazati vašu obavezu, samo za ovaj put, draga? Poslije ručka ćemo se fino nabrblijati, kako nas dvije već znamo.«

Kad je to željela, Julija je znala da bude neobično uvjerljiva. Glas bi joj tad zvučao nježno i neodoljivo. Nastala je mala stanka i Julija je znala da se Dolly bori sa svojim povređenim osjećajima.

»Dobro, mila moja, nekako ću urediti stvar.«

»Draga.« No kad je odložila slušalicu Julija je kroz stisnute zube promrmljala: »Kravo stara.«

Dolly je došla. Roger ju je uljudno slušao dok mu je govorila kako je narastao, i čedno se smiješeći odgovarao na njena pitanja o stvarima za koje je ona mislila da priliče dječaku njegove dobi. Za Juliju je on predstavljao zagonetku. Govoreći vrlo malo on je slušao što drugi govore, naizgled pažljiv, ali se Julija nije mogla oteti dojmu da je zauzet svojim vlastitim mislima. Pričinjalo joj se da ih sve promatra s izvjesnom radoznalošću na odstojanje, kojom bi

promatrao životinje u zoološkom vrtu. Bila je pomalo uznemirena. Čim se je pružila prilika, ona prekinu ovaj razgovor, koji je bila upriličila zbog Dolly.

»Oh, Roger, milo moje, ti znaš da je tvoj jadni otac večeras zaposlen. Dobila sam dva sjedišta za reprizu u Palladiumu, a Tom bi želio da s njim i večeraš u Café Royal.«

»Oh!« Malo je zastao. »U redu.«

Ona se okrenu prema Dolly.

»Tako je zgodno za Rogera, da ima nekoga poput Toma, s kim može izlaziti. Oni su, znate, veliki prijatelji.«

Michael pogleda Dolly. Malo je zatreptao očima i progovorio.

»Tom je vrlo pristojan mladić. Ne će Rogera uvući ni u kakvu nepodopštinu.«

»Ja sam bila pomislila da bi Roger više volio da izađe sa svojim prijateljima iz Etona«, primijeti Dolly.

»Oh, ti stara kravo«, mislila je Julija. »Stara kravo.«

Međutim kad su odružali, zamoli je da pođe s njom gore u njenu sobu.

»Ja ću leći u krevet i dok se ja budem odmarala moći ćemo razgovarati. Zaželjela sam se onog pravog ženskog ćeretanja.«

Ona nježno ovi ruku oko Dollina pasa i odvede je uza stepenice. Neko su vrijeme razgovarale o beznačajnim stvarima, o haljinama i služinčadi, o modi i o društvenim događajima; tada Julija, oslonivši se na svoj lakat, pogleda Dolly svojim povjerljivim očima.

»Dolly, željela bih s vama o nečem porazgovoriti. Tražim u vas savjeta, i vi ste jedina osoba na svijetu od koje bih primila savjet. Znam da se mogu u vas pouzdati.«

»Ta naravno, draga.«

»Pokazalo se, da su ljudi počeli o meni govoriti prilično nezgodne stvari. Netko je bio kod Michaela i rekao mu da se naokolo uvelike naklapa o meni i jadnom Tomu Fennellu.«

Iako su njene oči zadržale onaj čaroban i zamamljiv izraz za koji je znala da ga Dolly smatra neodoljivim, ipak je napeto vrebala ne bi li opazila prepast ili neku promjenu na njenu licu. Nije primijetila ništa.

»Tko je to rekao Michaelu?«

»Ne znam. Ne će da kaže. Znae i sami kakav je kad stane izigravati savršenog gentlemana.«

Pitala se nije li joj se samo pričinilo, da se na Dollynu licu odrazilo lako olakšanje.

»Želim doznati istinu, Dolly.«

»Sretna sam, draga, što ste se na me obratili. Vi znate da se ne volim miješati u tuđe poslove, i da sami niste povelili o tome riječ, ja je nikad ne bih spominjala.«

»Ali, mila moja, pa tko će znati bolje od mene kakav ste vi vjeran prijatelj?«

Dolly smakne s nogu cipele i udobno se smjesti u naslonjaču. Julija nije s nje skidala očiju.

»Poznato vam je kako su ljudi zlobni. Vi ste uvijek živjeli tako mirnim i sredenim životom. Izlazili ste vrlo malo, a i tada samo s Michaelom ili Charlesom Tamerleyem. U njegovu je slučaju to nešto posve drugo; svima je poznato da vas on obožava već čitavu vječnost. Zato izgleda smiješno, što ste odjednom počeli trčati naokolo po svim tim mjestima s običnim namještenikom firme, koja ispituje vaše poslovne knjige.«

»To nije posve točno. Otac mu je kupio udio u poduzeću i on je mlađi suvlasnik.«

»Da, i dobiva četiri stotine funti godišnje.«

»Kako to znate?« upitala je Julija brzo.

Ovog je puta bila sigurna da se je Dolly zbunila.

»Vi ste me bili nagovorili da odem u njegov ured radi poreza na dohodak. Jedan od ravnatelja mi je to rekao. Ispada malo čudnovato kako uspijeva da s tim drži stan, da se tako odijeva i da izvodi žene u noćne klubove.«

»Koliko je meni poznato i otac mu nešto daje.«

»Otac mu je mali odvjetnik u sjevernom dijelu Londona. Vama je dobro poznato da postoji mala vjerojatnost, da mu pored kupnje udjela u poduzeću, još nešto daje.«

»Valjda ne mislite da ga ja izdržavam«, reče Julija nasmijavši se zvonko.

»Ja ne mislim ništa, draga. To čine drugi.«

Juliji niti su se svidjele Dollyne riječi niti način na koji ih je izrekla. No ona nije pokazivala svoju zlovolju.

»To je preglupo. On je više Rogerov prijatelj nego moj. Naravno, ja sam izlazila s njim. Osjetila sam se na neki način učmalom. Dodijalo mi je to stalno odilaženje u kazalište i briga oko mene same. To nije život. I najzad, ako se sada malko ne pozabavim, ne ću se nikad više. Ja starim, Dolly, koja korist od poricanja te činjenice. A Michaela i sami znate; on je, naravno, mio i drag, ali je dosadan.«

»Ništa dosadniji negoli je to bio i prije«, primijeti Dolly kiselo.

»Ja sam mislila, da o meni ne bi mogao nitko ni u snu pomisliti da bih se mogla upustiti s mladićem dvadeset godina mlađim od mene.«

»Dvadeset i pet«, popravi je Dolly. »U to sam i ja bila uvjerena. Na nesreću, on baš nije suviše diskretan.«

»Što mislite time reći?«

»Rekao je Avici Crichton, da će joj pribaviti ulogu u vašem slijedećem komadu.«

»Tko je, dovraga, ta Avice Crichton?«

»Oh, koliko znam, neka mlada glumica. Lijepa je kao slika.«

»On je samo mali neozbiljan deran. Pretpostavljam da misli te će moći smotati Michaela. Vi i sami znate kakav je Michael prema tim malim zalagajčicama.«

»On kaže da kod vas može postići sve što zaželi. Veli da mu upravo jedete iz ruke.«

Bila je za Juliju sreća što je bila dobra glumica. Za trenutak joj je zastalo srce. Kako je samo mogao tako govoriti? Glupan! Prokleti glupan! No brzo se je sabrala i nasmijala se veselo.

»Kakva budalaština. Ne vjerujem ni jedne riječi.«

»On je posve prosječan i prilično vulgaran mladić. Nije nikakvo čudo da mu je sav taj metež, što ga s njim izvodite, zavrtio glavom.«

Julija ju je gledala svojim nedužnim očima smiješeći se dobroćudno.

»Ali, draga, vi ne vjerujete da je on moj ljubavnik, zar ne?«

»Ako ne vjerujem, onda sam ja jedina osoba koja to ne vjeruje.«

»A vjerujete li vi?«

Dolly nije odmah odgovorila. Gledale su čvrsto jedna drugoj u oči; srca su im bila ispunjena crnom mržnjom; no Julija se je još uvijek smiješila.

»Ako mi dadnete svoju svečanu časnu riječ da nije, ja ću vam povjerovati.«

Julijin je glas poprimio duboku, ozbiljnu notu. Imao je prizvuk neizvještačenog poštenja.

»Ja sam, Dolly, još nikad nisam lagala, a prestara sam da sada započnem. Dajem vam časnu riječ, da mi Tom nikada nije bio ništa više od prijatelja.«

»Skinuli ste mi velik teret sa srca.«

Julija je znala da joj Dolly ne vjeruje, i Dolly je bilo jasno, da to Julija zna. Ona nastavi.

»Ali ako je tako, Julija, mila moja, u svom vlastitom interesu, budite razboriti. Ne hodajte više naokolo s tim mladim čovjekom. Pustite ga s mirom.«

»Oh, ne mogu. To bi samo značilo priznanje, da su ljudi imali pravo u svojim nagađanjima. Konačno, moja je savjest čista. Mogu sebi dopustiti da hodam uzdignuta čela. Morala bih sama sebe prezreti kada bih dopustila da zlobno ogovaranje utječe na moje ponašanje.«

Dolly ponovno uvuče noge u cipele, izvadi iz torbice crvenilo za usne i počeo se dotjerivati.

»Dobro, draga, vi ste dovoljno stari da sami znate što vam je činiti.«

Rastale su se hladno.

Dvije ili tri Dollyne primjedbe bile su se Julije ipak duboko kosnule. Pogodile su cilj. Bilo je strašno neugodno, koliko je ogovaranje bilo blizu istini. No, pa što onda? Ima mnoštvo žena koje imaju ljubavnike, i koga to smeta? A još ktome glumica? Nitko ni ne očekuje od jedne glumice da bude uzor čestitosti.

»To je ta moja prokleta krepost. To je glavni kamen spoticanja.«

Bila je stekla ugled savršeno kreposne žene, koju ne mogu dosegnuti nikakvi klevetnički jezici, i sada se je činilo da je taj ugled ujedno i tamnica koju je ona sama sagradila oko sebe. No nije to bilo najveće zlo. Što je Tom mislio govoreći da mu ona jede iz ruke? To ju je duboko povrijedilo. Neodgovoran mali glupan. Kako se samo usuđuje? Naprosto nije znala što da radi. Da ga pozove na odgovornost? Koja korist od toga? I onako bi sve zanijekao. Najpametnije je ne spominjati ništa; već je tako duboko zagrezla da mora sve otrpjeti. Nije imalo smisla zatvarati oči pred istinom; on je ne ljubi; on je njen ljubavnik, jer to godi njegovoj sujeti, jer mu to pribavlja stvari do kojih mu je stalo i jer mu to konačno, barem u njegovim očima, daje izvjestan ugled.

»Da imam malo pameti, poslala bih ga dodavola.« Ljutito se nasmijala. »Lako je to reći. Ja ga ljubim.«

Bila je čudna stvar, da je ispitujući svoje osjećaje opazila da nije Julija Lambert, žena, osjetila uvredu, — ona se nije za sebe brinula, — već se je Julija Lambert, glumica, smatrala uvrijeđenom. Ona je već često osjetila da njen talent, — kritičari su ga nazivali genijem, ali to je velika riječ, recimo njena darovitost, — nije bila ona sama, pa ni dio nje same, već nešto izvan nje čime se ona, Julija Lambert, žena, služi, kako bi se mogla izraziti. Bila je to neka strana, bestjelesna ličnost koja kao da se nadvila nad nju i po njoj čini takve stvari, za koje se nikad nije smatrala sposobnom. Ona sama bila je obična, prilično zgodna žena u zrelijim godinama. Njena darovitost niti je imala oblika niti dobi. Bio je to neki duh koji igra njenim tijelom kao što violinist igra na svojoj violini. I da su se protiv njega ogriješili, to je bilo ono što ju je vrijeđalo.

Pokušala je da zaspi. Bila je tako navikla na poslije-podneвно spavanje, da je uvijek mogla usnuti čim bi prilegla, ali ovog se je puta prevrtala s jedne strane na drugu, a san joj nikako nije dolazio na oči. Najzad je pogledala na

sat. Tom je obično dolazio iz ureda kući malo poslije pet. Čeznula je za njim; u njegovu je zagrljaju bio mir, i kad je bila kod njega sve je ostalo gubilo važnost. Ona pozva njegov broj.

»Halo. Da. Tko je tamo?«

Držala je slušalicu na uhu, ukočena od prepasti. Bio je to Rogerov glas. Ona prekinu spoj.

XIX.

Julija je i te noći slabo spavala. Još je bila budna kad je čula da je došao Roger. Upalila je svijetlo i vidjela da su već četiri sata. Namrštila se. Slijedećeg je jutra silazio kamenim stepenicama upravo kad je ona namislila ustati.

»Mama, mogu li ući?«

»Uđi!«

Bio je još u pidžami i kućnom haljetku. Smiješila mu se je, jer je izgledao tako svjež i mlad.

»Noćas si došao kući vrlo kasno.«

»Ne, ne vrlo kasno. Oko jednog sata.«

»Lažljivko. Pogledala sam na sat. Bilo je četiri.«

»U redu. Dakle četiri«, dopusti on veselo.

»Pa koga ste vruga radili tako dugo?«

»Poslije predstave išli smo na večeru i zatim smo plesali.«

»S kim?«

»Našli smo nekoliko djevojaka. Tomove znanice.«

»Kako se zovu?«

»Jednoj je ime Jill, a drugoj Joan. Kako se još zovu ne znam. Joan je kod kazališta. Pitala me da li bih joj mogao pribaviti ulogu u tvom novom komadu.«

Ipak, nijedna od njih nije bila Avice Crichton. To joj je ime ostalo u pameti otkako ga je Dolly spomenula.

»Ali takvi lokali nisu otvoreni do četiri sata.«

»Nisu. Svratili smo u Tomov stan. Morao sam obećati Tomu da ti to ne ću reći. Rekao je da bi se ti ljutila.«

»Oh, dragi moj, trebalo bi reći mnogo više da se ja naljutim. Obećajem ti da ne ću odati ni riječi.«

»Ako se treba na nekoga naljutiti, onda sam to ja. Bio sam jučer poslije podne otišao do Toma i tada smo sve dogovorili. Sva ta galama oko ljubavi što je čovjek sluša u kazalištu i čita u romanima. Meni je gotovo osamnaest godina. Mislio sam, ne bih li se pokušao sam uvjeriti što ima na tome.«

Julija sjednu u krevetu i zagleda se u Rogera raširenih i ispitivačkih očiju.

»Roger, što želiš time reći?«

On je bio sabran i ozbiljan.

»Tom je rekao da pozna dvije posve zgodne djevojke. Obje su već bile njegove. Žive zajedno i mi smo im se javili telefonom te ih upitali da li bi se sastale s nama poslije predstave. On im je rekao da sam još nevin i da će one bacati za me kocku. Kada smo došli u stan uzeo je Jill sa sobom u spavaću sobu, a meni ostavio salon i Joan.«

Prvi je čas bila tako zbunjena ovim što joj je govorio Roger, da nije ni pomislila na Toma.

»Ne nalazim to ničim osobitim. Ne znam čemu oko toga tolika graja.«

Njoj je ponestalo riječi. Oči joj se ispuniše suzama i one joj potekoše niz obraze.

»Mama, što ti je? Zašto plačeš?«

»Pa ti si još dječak.«

On dođe do nje, sjednu na rub kreveta i zagrli je.

»Mila moja, nemoj plakati. Da sam znao da će te to toliko dirnuti, ne bih ti ništa rekao. Uostalom, to bi se zbilo prije ili kasnije.«

»Ali tako rano. Tako rano. Osjećam se uslijed toga tako stara.«

»Ti, draga, nikako! — Niti joj godine mogu naškoditi niti navika može naškoditi njenoj beskrajnoj raznolikosti —.«

Ona se nasmija kroz suze.

»Oh, Rogeru, budalice. Misliš li da bi se Kleopatri sviđelo to što taj glupi stari magarac govori o njoj? Mogao si još malo pričekati.«

»Isto je kao da sam i pričekao. Sada znam sve o tome. Pravo da ti kažem, sve mi se to čini prilično odvratno.«

Ona duboko uzdahnu. Bilo je ugodno osjećati kako s njom nježno postupa. Ali strašno je sažaljevala samu sebe.

»Ljutiš li se na mene, mama?«

»Da li se ljutim? Ne. No kad je već moralo do toga doći, voljela bih da se nije zbilo tako trijezno i promišljeno. Ti o tome govoriš kao o nekom rijetkom eksperimentu.«

»Pa to je u neku ruku i bio.«

Ona mu se nasmiješi.

»I ti doista misliš da je to bila ljubav.«

»Barem kako je većina ljudi shvaća, nije li tako?«

»Ne. Oni shvaćaju ljubav kao muku, patnju, sramotu, pomamu, raj i pakao; oni pod njom razumijevaju silnije osjećaje života i neizrecivu dosadu; oni je smatraju slobodom i robovanjem; ona je za njih spokojstvo i nemir, blaženstvo i prokletstvo.«

Bilo je nešto u miru kojim ju je slušao, što ju je potaklo da ga kradomice pogleda ispod spuštenih vjeđa. Nje-

gove su oči imale neki čudan izraz. Nije znala na što je mislio. Izgledalo je kao da pozorno prisluškuje nekom glasu koji dolazi iz daljine.

»Prema tome to nije baš osobito zadovoljstvo«, mrmljao je on.

Ona prihvati obim rukama njegovo meko lice i poljubi ga u usta.

»Baš sam luda, zar ne? Vidiš li, ja te još uvijek gledam kao malog dječaćića koga nosim u naručaju.«

Njegove oči veselo zasvjetlucaše.

»Što se ceriš, ti majmune?«

»Bile su to prokleta lijepe fotografije, nije li tako?«

Nije mogla a da se ne nasmije.

»Ti prase. Bezobrazno prase.«

»A sada, što se tiče uloge, postoji li kakva mogućnost za Joan?«

»Reci joj da jednom dođe do mene.«

Kad je Roger otišao ona je uzdahnula. Bila je utučena. Osjećala se osamljenom. Njen je život bio uvijek tako pun i uzbudljiv da nikada nije nalazila vremena da se mnogo bavi Rogerom. Naravno, bivala je očajna kada je imao hripavac ili ospice, no uglavnom je bio čvrsta zdravlja, i tada je zauzimao najljepše mjesto u pozadini njene svijesti. Bila je međutim uvijek svijesna njegova postojanja kao i toga da se može kadgod joj se prohtije posvetiti njemu, te je često zamišljala, kako će biti krasno kad on dovoljno odraste da doista uzmogne dijeliti s njom njene interese. I sada je na nju djelovala poput udarca spoznaja da ga je izgubila, a da ga nikad nije pravo ni posjedovala. Kad je pomislila na djevojku, koja joj ga je otela, stisnuše joj se usnice.

»Uloga? Nogom!«

Toliko ju je bio obuzeo jad, da otkriće o Tomovoj nevjeri nije osjetila tako bolno kako bi to osjetila inače. Ona je u svojoj nutrini oduvijek znala, da joj on nije vjeran. U svojim godinama, sa svojim bujnim temperamentom, uz njenu vezanost s predstavama i teatrom i pokraj tolikog broja obaveza koje je njen položaj od nje zahtijevao, bilo je jasno da je on imao obilje mogućnosti da udovoljava svojim sklonostima. Ona je zatvarala oči. Željela je samo da ništa ne zna. Bilo je to sada prvi puta da se našla pred stvarnom činjenicom.

»Moram to strpljivo podnijeti«, uzdahnu ona. Misli su joj prolazile glavom. »To je kao kad netko laže i ne znajući da laže. I to je ono fatalno. Ipak mislim da je bolje biti budala i znati to, negoli biti budala i ne biti toga svijestan.«

XX.

Tom je otišao da provede Božić sa svojom obitelji u Eastborneu. Julija je na Badnjak imala dvije predstave, tako da su Gosselynovi ostali u gradu. Prisustvovali su velikoj zabavi, koju je Dolly de Vries bila priredila u Savoju za doček Nove godine. Nekoliko dana kasnije Roger je otputovao u Beč. Dok je boravio u Londonu, Julija je rijetko viđala Toma. Nije ispitivala Rogera što rade dok zajedno lunjaju po gradu, nije željela da išta sazna; prisiljavala je sebe da ništa ne razmišlja, i pokušavala se rastresti polazeći sve društvene zabave na koje je stigla. A bila je tu još uvijek njena gluma; čim bi jednom ušla u kazalište nestajalo bi sveg njenog jada, poniženja i ljubomore. Ono joj je davalo osjećaj slavodobitne snage da nađe u sebi neku posve drugu ličnost, — baš kao da se ta nalazila u njenoj posudi za šminku, — koju ne može dotaći nikakva ljudska patnja. Imajući uvijek na dohvatu to utočište, moći će sve podnijeti.

Na dan Rogerova odlaska, javi joj se Tom telefonom iz svog ureda.

»Jeste li večeras slobodni? Mogli bismo izaći?«

»Ne, zauzeta sam.«

To nije bila istina, ali riječi su joj se otkinule s usana, nezavisno od njene volje.

»Oh, zaista? Dakle, sutra.«

Da je bio izrazio razočaranje, da ju je bio zamolio da otkáže tobožnju obavezu, možda bi bila smogla snage da s njim konačno prekine. Njegova ju je ravnodušnost razoružala.

»Dobro; sutra.«

»U redu. Doći ću po vas u kazalište poslije predstave. Do viđenja.«

Kad se je pojavio u njenoj garderobi, Julija je upravo bila gotova i očekivala ga. Bila je neobično nervozna. Čim ju je ugledao zasjalo mu je lice, i kad je Evie na trenutak izašla iz sobe zagrlio ju je i vatreno poljubio u usta.

»Sada se osjećam mnogo bolje«, smijao se on.

Kada ga je čovjek gledao tako mlada, svjež a i bezazlena, u tako dobru raspoloženju, nikada ne bi ni pomislio da je on bio u stanju da joj zada toliko jada. Nikad ne bi povjerovao da je bio tako himben. Bilo je posve očito da on ni ne zapaža kako je gotovo četrnaest dana nije vidio.

(»Oh, bože, kada bih samo mogla da ga pošaljem do-davola.«)

No gledala ga je s veselim smiješkom svojih krasnih očiju.

»Kamo ćemo?«

»Dobio sam stol kod Quaga. Imaju tamo nov program, nekog američkog čarobnjaka, koji je navodno sjajan.«

Za čitavo vrijeme večere vrlo je živahno razgovarala. Pripovijedala mu je o različitim zabavama koje je bila posjetila i o mnogim svojim kazališnim dužnostima koje nije mogla izbjeći, tako da je izgledalo da se nisu sretali samo uslijed njene prezaposlenosti. Zbunjivalo ju je saznanje, da on to smatra potpuno prirodnim. Bio je radostan što je vidi, to je bilo očito, zanimalo ga je sve što je bila radila i s kim se je bila susretala, ali je isto tako bilo očevidno da mu nije nedostajala. Da vidi što će on reći, pričala mu je kako je bila dobila ponudu da s komadom u kome sada igra nastupi u New Yorku. Obavijestila ga je i o uvjetima koji su bili predloženi.

»Ta to je divno«, rekao je blistavih očiju. »Kakvog li zgoditka! Izgubiti ne možete ništa a imate priliku da zarađite čitav imetak.«

»Jedina je nevolja što ne volim napuštati London.«

»A zašto ne, molim vas? Ja bih na vašem mjestu prihvatio bez oklijevanja. Komad već dosta dugo ide, a vi i sami znate da će jedva moći izdržati do Uskrsa, pa ako želite pokušati u Americi, ne možete naći povoljnijih okolnosti.«

»Ne vidim razloga zašto komad ne bi išao i preko čitavog ljeta. Osim toga, strance baš ne volim osobito. Suviše sam vezana uz svoje prijatelje.«

»Ja mislim da je to ludo. Vaši će prijatelji posve dobro progurati i bez vas, a vi ćete se u New Yorku divno provesti.«

Njeno je veselo raspoloženje bilo vrlo uvjerljivo.

»Moglo bi se pomisliti da vam je strašno stalo do toga da me se otarasite.«

»Vi biste mi, naravno, proklete nedostajali. No to bi bilo svega za nekoliko mjeseci. Kad bi se meni pružila takva prilika prihvatio bih je objeručke.«

Kad su povećerali i vratar im dozvao taksi, on je šoferu dao adresu svog stana, kao da je posve jasna stvar da tamo svrate. U taksiju on ju je obujmio oko pasa i ljubio je. I kasnije kad je ležala u njegovu zagrljaju, na maloj postelji, osjećala je da sva muka, što ju je bila podnijela za posljednjih četrnaest dana, nije bila prevelika cijena za ovo sretno spokojstvo, što je ispunjavalo njeno srce.

Julija je nastavila da s Tomom posjećuje prijatne večernje i noćne lokale. Bude li se svijetu svidjelo da ga smatraju njezinim ljubavnikom, na volju im; prestala je da se uznemiruje. No dogodilo se ne jednom da je on bio zauzet kada je ona željela da s njom nekamo izađe. U krugu Ju-

lijinih uglednih prijatelja bio se pronio glas da je Tom vrlo bistar i spreman da pomogne savjetom za sniženje poreskih obaveza. Dennonantovi su ga jednom pozvali na svoje imanje da tamo provede nedjelju, a tu je i tamo susretao čitav niz ljudi, sretnih što se mogu poslužiti njegovim stručnim znanjem. Počeo je da prima pozive i od ljudi koje Julija nije poznavala. Znanci su ga znali spominjati pred njom.

»Vi poznajete Toma Fennella, zar ne? Vrlo okretan mlađić, nije li tako? Čujem da je Gillianovim spasio kod obračuna poreza nekoliko stotina funti.«

Juliju to baš nije radovalo. Dosada je samo uz nju dobivao pozive za društva koja je želio polaziti. Počelo je izgledati tako, da će se on u tom pogledu moći snaći i bez nje. Bio je ugodan i skroman, sada i vrlo dobro odjeven, a uz svoj svjež i čist izgled i vrlo privlačan; znao je kako će ljudi moći uštedjeti novaca; Julija je dovoljno dobro poznavala svijet u koji je on tako živo nastojao da uđe, te joj je bilo jasno da će se on brzo smjestiti. Nije mnogo držala do morala ženâ koje je ondje susretao, i poznavala je ne jednu osobu s titulom koja bi ga s veseljem šćepala. Julija se ipak tješila time da su svi oni zajedno škrti poput mačjeg obroka. Dolly je bila rekla da on zarađuje svega četiri stotine godišnje; s tim u tim krugovima ne će moći živjeti.

Julija je američku ponudu bila odlučno odbila već prije negoli ju je spominjala Tomu; njihov komad koji se je sada prikazivao odbacivao je veliku dobit. Najednom je međutim prohujao iznad Londona jedan od onih neobjašnjivih padova, koji ponekad zahvaćaju i kazalište, i prihodi se iznenada smanjiše. Izgledalo je da ne će izdržati mnogo dulje od Uskrsa. Imali su novi komad u koji su polagali velike nade. Nosio je naslov »Dandanas«, i namjeravali su ga iznijeti na pozornicu početkom jeseni. Bila je u njem velika uloga za Juliju i izgledi za još jednu, vrlo prikladnu za Michaela. Bio je to takav komad, koji bi mogao privlačiti publiku čitavu godinu. Michaelu se nije svidjela misao da komad iznesu već u svibnju, neposredno pred ljeto, ali izgledalo je da nema druge i on je počeo tražiti glumce.

Jednog poslijepodneva, u međučinu matineeje, donese Evie Juliji jedno pismo. Prepoznavši Rogerov rukopis Julija se iznenadila.

»Draga majko,

ovime ti predstavljam gospođicu Joan Denver, o kojoj sam ti već govorio. Strašno joj je stalo do toga da uđe u Siddons Teatar, i bila bi posve zadovoljna i s najneznatnijom ulogom.

Tvoj odani ti sin Roger.«

Julija se nasmiješi formalnom načinu kojim joj je pisao; zabavljalo ju je da je toliko porastao da pokušava naći posla svojim prijateljicama. Iznenada joj sinu tko je bila Joan Denver. Joan i Jill. To je djevojka koja je bila zavela jasnog Rogera. Lice joj se smračilo. Ipak je bila radoznala da je vidi.

»Da li je George ovdje?« George je bio vratar. Evie potvrdi i otvori vrata.

»George!«

On uđe.

»Je li dama koja je donijela ovo pismo još ovdje?«

»Jest, gospođice.«

»Recite joj, da želim da je vidim nakon predstave.«

U zadnjem je činu bila odjevena u večernju haljinu s povlakom. Bila je to prekrasna toaleta koja je isticala njen lijep stas. Nosila je dijamante u kosi i dijamantne narukvice na rukama. Izgledala je, kako je i komad zahtijevao, veličanstveno. Primila je Joan Denver odmah poslije posljednjeg izazova pred zastor. Julija je mogla u tren oka iskočiti iz uloge u privatan život, no sada je bez po muke nastavila da igra ponositu, nepristupačnu, dostojanstvenu i otmjeno odgojenu damu iz komada.

»Tako sam vas dugo ostavila da čekate, da sam odlučila da vas primim prije nego se presvučem.«

Njen je srdačan smijeh bio smijeh jedne kraljice; njena je ljubaznost držala čovjeka na odstojanju punom poštovanja. Jednim je pogledom obuhvatila mladu djevojku koja je ušla u njenu garderobu. Ova je bila mlada, ljepuškastog malog lica, prćastog nosa, prilično jako i loše narvenjena.

»Noge su joj prekratke«, mislila je Julija. »Posve drugorazredna roba.«

Bilo je očividno da je bila obukla svoje najbolje haljine i isti pogled rekao je Juliji sve o njima.

(»Shaftesbury Avenue. Ravno s vješalice.«)

Jadno je stvorenje bilo u prvi čas strašno nervozno. Julija joj je dala da sjedne i ponudila ju je cigaretom.

»Šibice su ondje s vaše strane.«

Opazila je kako joj dršću ruke kad je pokušala da jednu upali. Prebila joj se i drugu je tri puta prevlačila preko kutije prije negoli je uspjela da je upali.

(»Samo da je Roger sada vidi! Jeftina šminka, jeftin ruž, i sva premrla od straha. A on je mislio, kako je ona zgodno stvorenje.«)

»Jeste li već dugo kod kazališta, gospođice..., jako mi je žao, ali zaboravila sam vaše ime.«

»Joan Denver.« Grlo joj je bilo suho i teško joj je bilo govoriti. Cigaretu joj se ugasila i ona ju je držala bespomoćno. Odgovorila je na Julijino pitanje. »Dvije godine.«

»Koliko vam je godina?«

»Devetnaest.«

(»To je laž. Imaš dvadeset i dvije, ni dana manje.«) »Vi poznajete mog sina, zar ne?«

»Da.«

»On je upravo napustio Eton. Otišao je u Beč da nauči njemački. On je naravno vrlo mlad, ali njegov otac i ja smo mislili da će za njega biti vrlo korisno da, prije nego što pođe u Cambridge, provede nekoliko mjeseci u inozemstvu. A kakve ste uloge igrali. Vaša se je cigareta ugasila. Želite li drugu?«

»Oh, doista, hvala. Igrala sam na turneji, ali mi je strašno stalo da dođem u grad.« Očaj joj je ulio hrabrosti i ona izreče na dušak ono što je očito bila pripremila. »Uvijek sam vam se strahovito divila, gospođice Lambert. Uvijek govorim da ste vi najveća glumica. Ja sam više naučila od vas negoli u sve godine što sam ih provela na glumačkoj akademiji. Moja je najveća ambicija doći u vaš teatar, gospođice Lambert, i kad biste našli načina da mi date i najmanju ulogu, bila bi to najdivnija prilika, što je neka djevojka može poželjeti.«

»Hoćete li skinuti šešir?«

Joan Denver skinu svoj jeftin šeširić s glave i brzim pokretom prosu svoje kratko podrezane uvojke.

»Imate vrlo lijepu kosu«, reče Julija.

Julija ju je gledala još uvijek s pomalo oholim, ali beskrajno srdačnim smijehom, smijehom kakvim kraljica usrećuje svoje podanike u svečanom mimohodu. Nije ništa govorila. Sjetila se pravila Jane Taitbout: Ne pravi stanku ako to nije potrebno, ali ako je činiš izdrži je što dulje. Mogla je gotovo čuti kucanje djevojčina srca i osjećala je kako se je sva stisnula u svojoj konfekcijskoj odjeći, kako se je stisnula u vlastitoj koži.

»Šta vas je navelo da zamolite mog sina da vam da pismo za mene?«

Joan se zacrvenjela ispod šminke, i zagrcnula se prije negoli je odgovorila.

»Srela sam ga u kući nekog prijatelja, i pripovijedala mu koliko vam se divim, pa je došao na pomisao ne biste li vi možda našli štogod za mene u vašem slijedećem komadu.«

»Upravo razmišljam o ulogama.«

»Nisam mislila baš na ulogu. Kada bih došla u obzir kao zamjena — mislim, kada bih imala prilike da prisustvujem pokusima i studiram vašu tehniku. To bi za me bila dobra škola. U tome se svi slažu.«

»Mala glupača, pokušava mi laskati. Kao da ja to ne znam i sama. I čemu, dodavola, da je ja podučavam?« »To je lijepo od vas da imate takvo mišljenje o meni. Ustvari ja sam posve običan čovjek. Publika je tako draga, doista vrlo draga. Vi ste posve zgodna djevojčica. I mlada. Mladost je divna. Naše je staro pravilo da dajemo i mlađem svijetu prilike da se istakne. Najposlije ne ćemo ni mi vječno živjeti, i smatramo svojom dužnošću prema publici da odgajamo glumce i glumice koji će nas zamijeniti kad za to dođe vrijeme.«

Julija je ove riječi izrekla tako jednostavno, svojim krasno ugođenim glasom, da je Joan Denver osjetila toplinu oko srca. Smotala je staru djevojku i uloga joj je gotovo sigurna. Tom Fennell joj je dobro bio rekao, da će, ako se složi s Rogerom, otuda vjerojatno nešto izvući.

»Ah, do toga je još prilično daleko, gospođice Lambert«, reče ona, a njene oči, njene lijepe crne oči, zablistаше.

»U tome imaš pravo, curo moja, potpuno pravo. Kladiš se da bih se na pozornici mogla ponijeti s tobom i da mi je sedamdeset.« »Moram još razmisliti. Zasada mi još nije točno poznato koliko ćemo alternacija trebati u novom komadu.«

»Čula sam gdje se govori da će ulogu djevojke igrati Avice Crichton. Možda bih mogla biti njena zamjena?«

»Avice Crichton.« Julija nije ni najmanjim trzajem pokazala da to ime nešto za nju znači.

»Moj muž ju je spominjao, ali još ništa nije odlučeno. Ja je uopće ne poznajem. Je li darovita?«

»Ja mislim da jest. Bile smo zajedno na akademiji.«

»Kažu, da je i lijepa.« Ustavši, kako bi pokazala da je audijencija završena, Julija odbaci svoje kraljevsko dostojanstvo. Promijenila je ton i iznenada postala vesela, dobroćudna glumica koja će pomoći svakom kome treba. »Dobro, draga, ostavite mi ime i adresu, pa ako se bude dalo štogod načiniti, obavijestit ću vas.«

»Ne ćete me zaboraviti, gospođice Lambert?«

»Ne ću, draga, obećajem vam. Drago mi je što sam vas upoznala. Vrlo ste mili. Znat ćete sami izaći odavde, zar ne? Do viđenja.«

»Ta bi morala imati vrašku sreću, da uspije stupiti u ovo kazalište«, rekla je Julija za se kad je djevojka izašla. »Gadna beštijica, zavesti mog sina! Jadan mali. Uistinu sramota!!! Takve žene ne bi trebalo ostavljati na slobodi.«

Skidajući svoju sjajnu odjeću, promatrala se u ogledalu. Oči su joj gledale mrko, a na usnama joj je lebdio zlokoban smiješak. Obratila se svojoj slici u ogledalu:

»Jedno ti mogu reći, stara djevojko: sigurno je da jedna osoba ne će igrati u »Dandanas«, a to je gospođica Avice Crichton.«

XXI.

Otprilike sedam dana kasnije spomenuo ju je Michael.

»Reci, jesi li ikada čula za neku djevojku po imenu Avice Crichton?«

»Nikada.«

»Govori se da je prilično dobra. Prava dama i slično. Otac joj je oficir. Razmišljam o tome ne bi li ona mogla doći u obzir kao Honor.«

»Od koga si saznao za nju?«

»Od Toma. On je poznaje i kaže da je darovita. Sada nastupa u nekoj nedjeljnoj predstavi. Zapravo slijedeće nedjelje. On misli da bismo mogli poći da je vidimo.«

»Dobro, pa zašto ne pođeš?«

»U nedjelju idem u Sandwich na golf. Da li bi tebi bilo jako neugodno, da ti pođeš? Držim da komad ne vrijedi mnogo, ali ti ćeš već vidjeti da li se isplati da tu djevojku pozovemo na čitačku probu. Tom će te pratiti.«

Julijino je srce živo tuklo.

»Naravno da ću poći.«

Telefonirala je Tomu neka dođe do nje, da prije, no što pođu u kazalište, nešto prigrizu. Stigao je prije negoli je ona bila gotova.

»Ili sam ja zakasnila ili ste vi poranili?« obratila mu se kad je ulazio u sobu.

Opazila je da je nestrpljivo čeka. Bio je nervozan i uzbuđen.

»Oni počinju točno u osam«, rekao je. »Mrsko mi je dolaziti na predstavu poslije početka.«

Njegova uzrujanost rekla joj je sve što je htjela znati. Nešto se je dulje zadržala kod koktela.

»Kako je ime glumici koju idemo da vidimo noćas?« upitala je.

»Avice Crichton. Strašno sam radoznao na vaše mišljenje o njoj. Ja mislim da je otkriće. Poznato joj je da ćete večeras i vi doći. Užasno je uzrujana, ali sam joj rekao da se ne treba plašiti. I sami poznate te nedjeljne predstave; tek nekoliko proba i sve tako. Rekao sam da ćete vi to razumjeti i uzeti u obzir.«

Za čitavo vrijeme jela pogledavao je na sat. Julija je izigrala svjetsku damu. Govorila je o svemu i svačemu i zapazila da je sluša rastreseno. Čim mu se je pružila prilika započeo je ponovno razgovor o Avice Crichton.

»Ja joj naravno o tome nisam govorio, ali mislim da bi joj sjajno odgovarala uloga Honor.« Bio je pročitao »Dandanas«, kao što je bio čitao i ostale Julijine komade prije izvođenja. »Njena vanjština upravo pristaje toj ulozi, u to sam uvjeren. Mnogo se je morala boriti i, naravno, ta bi uloga bila za nju divna prilika. Neobično vam se divi i strahovito joj je stalo da igra s vama u istom komadu.«

»To je potpuno razumljivo. To znači godinu dana zaposlenja i mogućnost da je vidi velik broj utjecajnih ličnosti.«

»Ima posve svijetlu kosu, vrlo je lijepa; bit će dobar kontrast vama.«

»Dok je platine i peroksida, na pozornici se ne će osjetiti nedostatak plavuša.«

»Ali u nje je to prirodna boja.«

»Doista? Primila sam jutros dugačko pismo od Rogera. Čini se, da mu vrijeme u Beču posve ugodno protječe.«

Tomov je interes popustio. Pogledavao je na sat. Kad je unijeta crna kava, izjavila je Julija da ne valja. Naložila je, da joj spremne drugu.

»Oh, Julijo, to nema smisla. Strašno ćemo zakasniti.«

»Mislim da se ne će dogoditi nikakva nesreća, ako propustimo nekoliko prvih minuta.«

Glas mu je bio uplašen.

»Obećao sam da ne ćemo zakasniti. Odmah na početku ona ima jednu vrlo dobru scenu.«

»Žao mi je, ali ne mogu poći bez svoje kave.«

Dok su je čekali, ona je vrlo živahno podržavala razgovor. On je jedva odgovarao. Zabrinuto je pogledavao na vrata. A kada je kava stigla, ispijala ju je tako natenane, da ga je to nagonilo u bjesnilo. Kad su sjeli u kola on je bio u stanju hladnog gnjeva, zurio je preda se šuteći i uvrijeđeno naprčenih ustiju. Julija nije bila sobom nezadovoljna. Stigli su u kazalište dvije minute prije podizanja zastora i kada se je pojavila Julija, odjeknu živahan pljesak publike. Julija se ispričavala ljudima koje je uznemirila prolazeći do svog sjedišta u sredini dvorane. Lakim je smiješkom primala na znanje pljesak, koji je imala da zahvali svom dobro proračunanom ulasku, ali su njene poniknute oči skromno poricale da bi to moglo imati bilo kakve veze s njom.

Podignuta je zavjesa i nakon jednog kratkog prizora dođe na pozornicu dvije djevojke, jedna lijepa i mlada a

druga mnogo starija i nelijepa. Nakon kratkog vremena Julija se okrenu Tomu i prošapta:

»Koja je Avice Crichton, ona mlada ili ona stara?«

»Ona mlada.«

»Oh, naravno, već ste rekli da je zgodna, zar ne?«

Bacila je pogled na njegovo lice. Bio je izgubio svoj uvrijeđeni izgled; blažen je smiješak titrao na njegovim usnama. Julija svrati pozornost na pozornicu. Avice Crichton bila je vrlo lijepa, to nitko ne bi mogao zaniijekati, krasne zlaćane kose, lijepih plavih očiju i malog ravnog nosa; ali taj tip žena Julija nije mnogo marila.

»Suhoparna«, reče u sebi. »Dobra za zbor.«

Nekoliko je minuta pratila njenu igru. Promatrala je pozorno; tada se s lakim uzdahom zabaci natrag na naslon sjedala.

»O glumi baš nema mnogo pojma«, presudi ona.

Čim je zavjesa pala, Tom joj se živo obrati. Nije bilo ni traga njegove zlovolje.

»Što mislite o njoj?«

»Lijepa je kao slika.«

»To znam. Ali njena gluma. Zar ne mislite da je dobra?«

»Da, darovita.«

»Volio bih da pođete do nje i da joj to sami kažete. To bi je strašno podiglo.«

»Ja?«

Nije uopće shvaćao što od nje traži. Ta to je bilo nečuveno, da ona, Julija Lambert, pođe iza pozornice čestitati nekoj maloj glumici.

»Obećao sam da ću vas dovesti poslije drugog čina. Budite dobri, Julijo. To će je tako jako obradovati.«

(»Glupane. Jadni glupane. Ali dobro, i to ću nekako progurati.«) »Naravno, ako mislite da joj je do toga stalo, otići ću vrlo rado.«

Nakon drugog čina prođu kroz čelična vrata i Tom je odvede do oblačionice Avice Crichton. Ova ju je dijelila s nelijepom djevojkom s kojom je bila odigrala svoj prvi prizor. Tom ih međusobno upozna. Ona afektirano pruži svoju olabavljenu ruku.

»Raduje me što sam vas upoznala, gospođice Lambert. Molim vas ispričajte me radi ove oblačionice. Ali nema je smisla uljepšavati zbog jedne noći.«

Nije bila ni najmanje nervozna. Doista, izgledala je vrlo samouvjerena.

(»Tvrdi poput čelika. Ta točno zna što hoće. Želi da preda mnom izigra pukovničku kćer.«)

»Strašno je lijepo od vas što ste došli. Komad nije osobito vrijedan, ali kad je netko početnik poput mene, mora

se svega prihvatiti. Upočetku, kad su mi poslali komad na čitanje, bila sam vrlo neodlučna, ali uloga mi se svidjela.»

»Vi je dražesno igrate«, reče Julija.

»Milo mi je što mi to kažete. Žao mi je samo što nismo imali nešto više proba. Osobito sam vama željela pokazati što mogu.«

»Ja sam već godinama vezana na to zvanje, i uvijek sam bila uvjerena da ako netko ima dara taj će, kad tad, doći do izražaja. Nije li tako?«

»Razumijem, što mislite. Ja naravno znam da mi još nedostaje iskustva, ali što mi stvarno treba to je povoljna prilika. Ja sam svijesna da sam dobra glumica. Samo kada bih mogla dobiti ulogu, gdje bih mogla pokazati svoje sposobnosti.«

Malo je zastala kako bi dala Juliji priliku da kaže kako upravo u njihovu novom komadu ima takva uloga, koja bi njoj pristajala, no Julija ju je i nadalje promatrala smiješeći se ljubazno. Julija je bila ljutita, ali se je na neki način zabavljala videći da s njom postupaju kao sa ženom nekog pastora prema kojoj se vlastelinka odnosi vrlo ljubazno.

»Jeste li već dugo kod kazališta?« upita na kraju. »Čudno, da za vas još nisam čula.«

»Dakle, izvjesno sam vrijeme nastupala u nekoj reviji, ali sam osjetila da tim samo gubim vrijeme. Zatim sam čitavu prošlu sezonu bila na turneji. Ako mi ikako bude moguće neću više napuštati London.«

»Glumačko je zvanje strašno prenatrpano«, reče Julija.

»Oh znam. Stanje je gotovo beznadno ako čovjek nema veza ili slično. Čula sam da vi naskoro izlazite s novim komadom.«

»Da.«

Julija se i nadalje smiješila gotovo nepodnošljivom ljubaznošću.

»Ako tamo ima kakva uloga za mene, bilo bi mi strašno drago, kada bih mogla igrati s vama. Tako mi je žao da gospodin Gosselyn večeras nije mogao doći.«

»Ja ću mu govoriti o vama.«

»Zar doista mislite da se mogu nadati?« Uprkos njenu samopouzdanju, uprkos gospodskom ponašanju kojim je mislila načiniti utisak na Juliju, opažala se kod nje nemirna zabrinutost. »Kada biste uložili koju riječ za mene, to bi mi mnogo koristilo.«

Julija je zamišljeno pogleda.

»Ja mnogo češće primam savjete mog muža negoli on moje«, nasmiješi se ona.

Kad su napustili garderobu, kako bi se Avice Crichton mogla presvući za treći čin, Julija prilikom opraštanja uhvati njen upitni pogled koji je dobacila Tomu. Julija je znala, iako nije vidjela kretnju, da je on lako odmahnuo glavom. Njena je osjetljivost bila u tom času neobično oštra, i ona je nijemi dijalog prevodila u riječi.

»Hoćemo li poslije zajedno večerati?«

»Ne, prokletstvo, ne mogu. Moram je pratiti kući.«

Treći je čin Julija slušala mrzovoljno raspoložena. To je bilo i u redu, jer je komad bio ozbiljan. Kad je predstava završila i pošto je blijedi i rastreseni autor održao svoj hramajući govor, upita je Tom kamo želi da pođe na večeru.

»Pođimo kući da se malo porazgovorimo«, reče ona. »Ako ste gladni već će se nešto naći u kuhinji.«

»Mislite li na Stanhope Place?«

»Da.«

»U redu.«

Osjetila je kod njega olakšanje kad je zaželjela da pođu kući, a ne u njegov stan. U kolima je bio šutljiv i opazila je da se ljuti što je mora pratiti. Naslućivala je da je netko priređivao večeru na koju će poći i Avice Crichton, te bi i on želio da bude ondje. Kad su stigli, kuća je bila mračna i pusta. Služinčad je bila pošla na spavanje. Julija je predložila da pođu dolje u smočnicu i nađu nešto za jelo.

»Ja neću ništa jesti, jedino ako vi želite«, reče on. Ispit ću samo viski sa sodom i idem spavati. Sutra imam u uredu vrlo mnogo posla.«

»Dobro. Donesite bocu gore. Ja ću poći da upalim svijetlo.«

Kad je došao gore, ona je stajala pred ogledalom, udešavala se, što je nastavila sve dok on nije ispio viski i sjeo. Tada se je okrenula. Sjedeći tamo u naslonjaču, krasno odjeven, izgledao je vrlo mlad i nevjerojatno privlačan. Sva gorčina, koju je večeras bila osjećala, sva mučna ljubomora posljednjih nekoliko dana, iznenada se razišla pod žestinom njene strasti. Sjela je na naslon njegova naslonjača i rukom mu je milujući gladila kosu. On se odmaknu ljutitim pokretom.

»Ne činite toga«, reče. »Ne trpim da mi je kosa u neredu.«

Kao da je dobila nož u srce. Nikad prije nije s njom razgovarao u tom tonu. Ona se je nasmiješila, ustavši uzela čašu viskija što ju je on bio natiočio za nju, i sjela na stolac nasuprot njemu. Kretnja, koju je bio načinio i riječi koje je bio izgovorio, bile su instinktivne i on se malo zastidio. Izbjegavao je njen pogled i njegovo je lice ponovno zadobilo zlovoljan izgled. Trenutak je bio odlučan. Neko su

vrijeme šutjeli. Julijino je srce žestoko tuklo, ali ona se na kraju prisili da progovori.

»Recite mi«, rekla je smiješeći se, »da li je Avice Crichton bila s vama u krevetu?«

»Tä nije, naravno«, uzviknuo je on.

»Zašto ne? Vrlo je zgodna.«

»Ona nije djevojka te vrste. Ja je poštujem.«

Julija se trudila da joj se ne opazi na licu što osjeća. Držala se savršeno prirodno, isto bi tako mogla govoriti o propasti carstva ili o kraljevoj smrti.

»Znate li što sam htjela reći? Htjela sam reći, da ste u nju ludo zaljubljeni.« Još uvijek je izbjegavao njene oči. »Da niste možda s njom zaručeni?«

»Nisam.«

On ju je sada pogledao, ali oči, koje je susrela, gledale su neprijateljski.

»Jeste li je zamolili da se s vama vjenča?«

»Kako bih mogao. Takva prokleta propalica kakva sam ja.«

Govorio je tako strastveno, da je Julija ostala zapanjena.

»O čemu vi to govorite?«

»Oh, čemu mlatiti praznu slamu? Kako ja mogu ponuditi brak jednoj pristojnoj djevojci? Ja sam samo izdržavani momak, a bogami, baš vi to najbolje znate.«

»Ta ne budite ludi. Čemu tolika graja zbog nekoliko malih poklona što sam vam ih dala?«

»Nisam ih smio primiti. Čitavo sam vrijeme bio svijestan da to ne valja. Sve je to išlo tako postepeno, da uopće nisam shvaćao što se zbiva, sve dok nisam upao do grla. Nisam smio dopustiti da živim onakvim životom na kakav ste me vi naveli; to je bilo potpuno iznad mojih mogućnosti. Morao sam uzimati od vas novaca.«

»A zašto ne? Ja sam ipak vrlo bogata žena.«

»Dodavola i vaš novac.«

Držao je u ruci čašu, i slijedeći nenadani poriv, tresnu njome o kamin. Čaša se razbi u tisuću komada.

»Nije potrebno da razarate sretan dom«, dobaci Julija ironično.

»Vrlo mi je žao. Nisam imao namjeru da to činim.« Bacio se u stolicu unazad i okrenuo glavu. »Tako se stidim. Nije baš ugodno izgubiti poštovanje samoga sebe.«

Julija je oklijevala. Nije ni sama točno znala što da kaže.

»Činilo mi se potpuno prirodno da vam priskočim u pomoć, kada ste se našli u neprilici. Činila sam to s veseljem.«

»Znam, bili ste prema meni veoma taktični. Bio sam sebi čak počeo umišljati da ja vama činim uslugu dopuštajući vam da plaćate moje dugove. Olakšali ste mi da se vladam poput propalice.«

»Žao mi je da to tako shvaćate.«

Govorila je prilično zlovoljno. Počela je pomalo osjećati razdraženost.

»Nema u svemu tome ničega što biste trebali žaliti. Željeli ste me i kupili ste me. Što sam bio takav gad da sam se dao kupiti, nije to vaša krivnja.«

»Otkada se tako osjećate?«

»Od samog početka.«

»To nije istina.«

Bilo joj je poznato da je to što je probudilo njegovu savjest bila ljubav prema djevojci za koju je vjerovao da je čista. Jadna budala! Nije mu jasno da bi Avice Crichton pošla u krevet sa svakim pomoćnim režiserom kad bi vjerovala da će joj to pribaviti ulogu.

»Ako ste zaljubljeni u Avice Crichton, zašto mi to ne kažete?« On ju je gledao nesretnim pogledom, ali nije ništa odgovarao. »Zar mislite da ću joj pokvariti priliku da dobije ulogu u novom komadu? Trebali biste me toliko poznavati i znati da ja nikada ne bih dopustila da moji osjećaji utječu na posao.«

On je jedva vjerovao svojim ušima.

»Što mislite time reći?«

»Ja mislim da je ona otkriće. Imam namjeru da kažem Michaelu da je smatram vrlo dobrom.«

»Oh, Julija, vi ste divan stvor. Nikad nisam shvatio kako ste vi krasna žena.«

»Trebali ste me pitati pa bih vam kazala.«

On uzdahnu s olakšanjem.

»Draga moja, vi ste tako dragi.«

»Ja to znam, i ja vas strašno volim. Bilo je divno s vama lutati naokolo; bili ste uvijek besprijeekorni, i pravi ste dobitak za svaku ženu. S radošću sam vam se bila predala i bilo mi je drago kad sam opazila da ste i vi voljeli da se meni predajete. Ali, pogledajmo jedno drugome otvoreno u oči, nikad nisam bila u vas zaljubljenija negoli vi u mene. Bilo mi je jasno da to ne će dugo potrajati; prije ili kasnije vi ćete se u nekoga zaljubiti i to će biti kraj. I vi ste se zaljubili, zar ne?«

»Da.«

Ona je bila odlučila da mu iznudi priznanje, a kad je to učinio, bol koju je osjetila bila je strašna. Uprkos tome ona se je dobroćudno smješkala.

»Proveli smo zajedno dosta lijepih časova, ali zar ne mislite da je došlo vrijeme da se stvar dokrajči?«

Govorila je tako prirodno, gotovo šaleći se, da nitko ne bi mogao opaziti kako je bol koja joj je razdirala srce gotovo neizdržljiva. S užasnom je strepnjom očekivala njegov odgovor.

»Vrlo mi je žao, Julijo; treba da ponovno steknem poštovanje samog sebe.« Gledao ju je uznemirenih očiju. »Zar ne, vi se ne ljutite na mene?«

»Zato što ste svoju nestalnu naklonost prenijeli s mene na Avice Crichton?« Njene su oči igrale smiješeci se zlokobno. »Dragi moj, o tome nema ni govora. Ostajete konačno kod istog zvanja.«

»Neobično sam vam zahvalan za sve što ste za me učinili. Ne bih želio da mislite da sam nezahvalnik.«

»Oh, mali moj, ne govorite takove gluposti. Ništa ja nisam učinila za vas.« Ona ustade. »Ali sada je doista vrijeme da pođete. Vi imate sutra u uredu mnogo posla, a i ja sam strašno umorna.«

Njemu je pao kamen sa srca. Ali posve sretan nije bio; nešto ga je zbunjivalo u njenu tonu; bio je prijateljski, ali istovremeno nekako ironičan. Osjećao se pomalo zapostavljen. Prišao je k njoj da je poljubi za laku noć. Jedan je trenutak oklijevala a tada mu uz prijazan smiješak pruži najprije jedan, a tada drugi obraz.

»Vi ćete moći i sami izaći, zar ne?« Stavila je ruku na usta da prikrije tobožnje zijevanje. »Oh, tako mi se spava.«

Čim je otišao, ona utrnu sva svijetla i pođe na prozor. Oprezno se je navirivala kroz zavjese. Čula ga je kako je lupnuo kućnim vratima i vidjela ga gdje izlazi. Pogledao je nalijevo i nadesno. Opazila je najednom da traži taksi. Nijednoga nije bilo na vidiku i on pođe pješke prema parku. Znala je da je pošao potražiti društvo Avice Crichton, kako bi joj saopćio radosnu novost. Julija klonu u naslonjač. Bila je glumila, bila je glumila čudesno, ali sada je bila gotova. Suze, suze koje nitko nije mogao vidjeti tekle su niz njene obraze. Bila je užasno nesretna. Bila je samo jedna stvar koja joj je omogućavala da podnese svoj jad, a to je bio ledeni prezir što ga je i protiv svoje volje osjećala prema tom glupom momku, koji je mogao da njoj pretpostavi neku malu glumicu, koja još nije ni počela shvaćati što je to gluma. To je bilo groteskno. Ta ona ne zna ni što da radi s rukama; ne zna još ni kako se hoda na pozornici.

»Da imam malo smisla za humor, morala bih se zapravo tresti od smijeha«, povika ona. »To je najbolja šala što sam je ikada čula.«

Pitala se što će Tom sada. Uskoro dospijeva najamnina za stan za drugo tromjesečje. Mnoštvo stvari u stanu njeno je vlasništvo. Njemu nipošto ne će biti ugodno vratiti se u namještenu sobu na Tavistock Squareu. Sjetila se i po-

znanstava koja je sklopio uz nju. On je podržavao te veze. On im je koristio i oni će ga podržati. Ali ne će mu baš biti lako da izvodi Avice. Ona je bila tvrdo i pohlepno stvo-renjce, i Julija je bila uvjerena u to da ova ne će biti baš osobito sklona da se uza nj dosađuje, kad njemu jednom ponestane novaca. Glupan koji se je dao obmanuti njenom navodnom krepošću! Julija je poznavala taj tip. Bilo je posve očevidno, da se je služila Tomom kako bi se dočepala uloge u Siddons Teatru, i čim postigne cilj, ostavit će ga na cjedilu. Na tu pomisao Julija se je trgnula. Bila je obećala Tomu, da će Avice dobiti ulogu u »Dandanas«, jer je to pristajalo sceni koju je upravo bila odigrala, ali uopće nije mislila da održi obećanje. Još uvijek je bio tu Michael, da to spriječi.

»Bogami, i dobit će ulogu«, rekla je glasno. Smiješila se zlokobno. »I sam bog zna, da sam dobrodušna žena, ali sve ipak ima svoje granice.«

Koje li zadovoljštine pomrsiti račune Tomu i Avici Crichton. Sjela je u tami, mrko razmišljajući kako da to ostvari. Ipak je od vremena na vrijeme zapadala u plač, jer su se iz dubine njene podsvijesti dizale strahovito bolne uspomene. Spominjala se Tomova vitkog i mladenačkog tijela privinutog uz njeno, njegove tople golotinje i osebnog dodira njegovih usana, njegova smiješka i plašljiva i vragolasta istodobno, i mirisa njegove kovrčave kose.

»Bilo bi mnogo pametnije, da sam šutjela. Barem bih ga ja morala poznavati. To je samo zaslijepljenost. Kada je se jednom zasiti, opet bi se sa žudnjom vratio k meni.«

Bila je nasmrt umorna. Ustala je i pošla u postelju. Uzela je sredstvo za spavanje.

XXII.

Probudila se međutim slijedećeg jutra već u šest sati, i počela misliti na Toma. Ponavljala je u sebi sve što je ona njemu bila rekla i sve što je on rekao njoj. Bila je skršena i nesretna. Ostajala joj je jedina utjeha što je raskid bila provela tako bezbrižnom spokojnošću da on nije mogao opaziti koliko ju je ojadio.

Provela je tužan dan, nesposobna da misli na išta drugo, i bijesna na samu sebe što ne može Toma smetnuti s uma. Sve to ne bi ni bilo tako zlo, da je svoj jad mogla da povjeri kojem prijatelju. Trebao joj je netko tko bi je požalio, netko tko bi joj kazao da Tom nije vrijedan da se zbog njega toliko kinji, netko tko bi je uvjerio da se je Tom sramotno ponio. Ona je svoje brige obično povjeravala Charlesu ili Dolly. Naravno, kod Charlesa bi naišla na sa-

učešće koje joj je trebalo, no za njega bi to bio strašan udarac; on je, konačno, već dvadeset godina ljubi do ludila, i bilo bi vrlo okrutno reći mu da je nekom vrlo običnom mladom čovjeku dala ono za što bi on rado bio žrtvovao deset godina svoga života. Bila je njegov ideal i bilo bi s njene strane surovo da to razara. I baš u ovom času njoj je godilo saznanje da je Charles Tamerley, taj tako otmjen, kulturni, elegantan čovjek, ljubi takvom bezgraničnom odaynošću. Dolly bi se radovala, da se njoj povjeri. Njih su se dvije u posljednje vrijeme vrlo rijetko vidale, ali je Julija znala da treba samo da je pozove telefonom, pa da dotrči.

Premda je ona više nego naslućivala istinu, ipak bi je Julijino otvoreno priznanje pogodilo i načinilo je ljubomornom. S druge pak strane nju bi usrećilo što je već sve prošlo, i sve bi joj oprostila. Raznijeti Toma u komadiće, bila bi zadovoljština za njih obje. Naravno ne bi bilo baš ugodno priznati da ju je Tom napustio, a Dolly je bila dovoljno pronicava, te nikad ne bi povjerovala u laž, da je ona napustila njega. Žudjela je za tim da se uz nekoga dobro isplaće, a za to nipošto ne bi bilo razloga, da je ona izazvala prekid. Dolly, koliko god bi joj izražavala saučešće, ipak bi likovala; značilo bi precjenjivanje ljudske prirode, kada bi očekivala da i ona također bude nesretna, zato što je Julija doživjela poraz. Dolly ju je uvijek obožavala. Nije joj htjela dati priliku da opazi kako njeno božanstvo stoji na gline-nim nogama.

»Izgleda da je još jedini čovjek, na koga se mogu obratiti, Michael«, zahihota ona. »Ipak mislim da k njemu neću poći.«

Znala je točno što bi joj rekao.

»Draga moja djevojko, ja ipak nisam takav čovjek da si baš k meni morala doći s tom historijom. Dođavola sve, ti me ipak dovodiš u vrlo nezgodan položaj. Ja umišljam, da sam prilično širokogrudan, pa makar da sam i glumac, ja sam uza sve to i gentleman, i dakle, ja mislim, ... ja mislim, da je sve to prokleta neugodno.«

Michaela sve do poslijepodneva nije bilo kod kuće, i kad je došao u njenu sobu, ona je ležala i odmarala se. Pri-povijedao joj je kako je proveo nedjelju i o rezultatima svojih natjecanja. Igrao je vrlo dobro, neki su mu udarci divno uspjeli, i on ih je opisao u tančine.

»Uostalom, što je s djevojkom što si je sinoć gledala. Da li štogod vrijedi?«

»Ja stvarno mislim da je dobra. Vrlo lijepa. Sigurna sam da ćeš se u nju zaljubiti.«

»Ali, draga moja, u mojim godinama. Kako igra?«

»Naravno, nema iskustva, ali ja mislim da ona ima u sebi ono nešto.«

»Oh, dobro. Pozvat ću je, da je i ja malo osmotrim. Kako da dođem do nje?«

»Tom zna njenu adresu.«

»Odmah ću mu telefonirati.«

Podiže slušalicu i pozva Tomov broj. Tom je bio kod kuće i Michael zapisa adresu.

Nastaviše razgovor.

»Oh, dragi moj mladiću, baš mi je žao što čujem. Kakve li nezgode!«

»Što se dogodilo?« upitala je Julija.

On je upozori da šuti.

»Oh, u redu, ja vam neću činiti neprilika. Ne brinite. Siguran sam da ćemo već nekako udesiti na vaše zadovoljstvo.« Stavi ruku na slušalicu i obrati se Juliji. »Da ga pozovem na ručak za slijedeću nedjelju?«

»Ako ti želiš.«

»Julija kaže da dođete u nedjelju k nama na objed. Oh, žao mi je. Dobro, do viđenja, stari družice.«

Spustio je slušalicu.

»Već je zauzet. Ima li momak odnošaj s tom djevojkom?«

»On tvrdi da nema. Poštuje je. Ona je pukovnička kći.«

»Oh, dakle ona je dama.«

»Ne znam zašto bi to iz toga proizlazilo«, reče Julija nabusito. »O čem ste razgovarali?«

»Rekao je da su mu snizili plaću. Loša vremena. Želi da napusti stan.« Juliju iznenada zazebe oko srca. »Rekao sam mu da ne brine. Dat ću mu stan besplatno dok se vremena ne poprave.«

»Ne znam čemu bi to učinio? To je najzad posve poslovna stvar.«

»To je prilično neugodno za takvog momka. A osim svega on nam je od koristi; uvijek ga imamo pri ruci kad nam nedostaje jedan muškarac u društvu, ili kad ja zaželim da s nekim odigram partiju golfa. Radi se samo o dvadeset i pet funti tromjesečno.«

»Ti si doista posljednji čovjek od koga bih očekivala takvu nesebičnu velikodušnost.«

»Oh, ne boj se. Ako gubim na takvim poklonima, vraćam mi se to na drugoj strani.«

Došla je maserka i prekinula njihov razgovor. Julija je bila sretna što će uskoro doći čas da pođe u kazalište i tako se za izvjesno vrijeme oslobodi patnje ovog dugog dana; kad se vrati kući, uzet će opet sredstvo za spavanje kako bi sebi pribavila nekoliko sati zaborava. Nadala se je da će za nekoliko dana proći ono najgore; najvažnije je da to nekako preturi. Mora se nekako rastresti. Kad je polazila

u kazalište, rekla je služi da telefonira Charlesu Tamerleyu i upita ga da li bi sutradan mogla s njim ručati u Ritzu.

Za vrijeme ručka bio je izvanredno drag. Njegov izgled, njegovo ponašanje, ukazivali su joj jedan posve različit svijet u kome je živio, i ona osjeti iznenadno gađenje prema krugu, u kom se je posljednje godine kretala Tomu za ljubav. Govorio je o politici, o umjetnosti, o knjigama, i duša joj se ispuni spokojstvom. Doživljaj s Tomom bila je samo opsjednutost i tek je sada vidjela koliko joj je to naškodilo; ali ona će se već osloboditi. Postala je bolje volje. Nije htjela da ostane sama, znala je da ne će moći spavati kada dođe poslije ručka kući i stoga je zamolila Charlesa da je odvede u Nacionalnu galeriju. Nije ga mogla više obradovati; volio je da priča o slikama i pričao je dobro. To ih je sjećalo starih dana kada je ona bila doživjela svoje prve uspjehe u Londonu i kada su običavali provoditi zajedno mnoga poslijepodneva, šecujući parkovima ili tumarajući po muzejima. Sutra je imala poslijepodnevnu predstavu, a dan iza toga bila je pozvana na ručak, ali kada su se rastajali dogovoriše se da će u srijedu zajedno objedovati i poći zatim u Tate galeriju.

Nekoliko dana kasnije saopćio joj je Michael da je angažirao Avice Crichton.

»Njena vanjština upravo odgovara ulozi, o tome nema sumnje, i bit će dobar kontrast prema tebi. Što se tiče njene glume oslonio sam se na tvoje riječi.«

Slijedećeg jutra javiše joj iz prizemlja da je gospodin Fennell zove na telefon. Pričinilo joj se kao da joj je srce prestalo kucati.

»Ukopčajte ga.«

»Julijo, htio sam vam reći da je Michael angažirao Avice.«

»Da, znam.«

»Rekao sam joj da ju je angažirao na temelju onoga što ste mu vi o njoj govorili. Vi ste divan čovjek.«

Julijino je srce žestoko tuklo i morala se je naprezati da vlada glasom.

»Oh, ne govorite gluposti«, odvratila je veselo. »Tā rekla sam vam da će biti sve u redu.«

»Strašno se radujem što je ta stvar svršena. Prihvatila je ulogu na osnovu onoga što sam joj ja o njoj pripovijedao. Inače ona ne prihvaća ništa dok ne pročita komad.«

Bilo je dobro da nije mogao vidjeti Julijino lice dok je to govorio. Imala je želju da mu zajedljivo odgovori kako oni nemaju običaj da prigodnim glumicama daju na čitanje komad tako dugo dok ih ne angažiraju, ali umjesto toga rekla je ljubazno:

»No ja mislim da će joj se svidjeti, zar ne? To je posve zgodna uloga.«

»I vidjet ćete, ona će je znati i odigrati. Ja mislim da će načiniti senzaciju.«

Julija duboko udahnu.

»To će biti divno, nije li tako? Ja mislim, da se tu može proslaviti.«

»Da, reći ću joj to. Uostalom, kada bismo se mogli vidjeti?«

»Telefonirat ću vam, mogu li? To je tako dosadno, strahovito sam zauzeta nekoliko slijedećih dana.«

»Ne ćete me valjda napustiti samo zato...«

Ona se nasmiješi lakim, malo oporim smijehom, koji je toliko oduševljavao njene slušaoce.

»Ta ne budite smiješni. O, gospode, ostavila sam u ku-paoni vodu da teče. Moram je zaustaviti. Doviđenja, slatki moj.«

Spustila je slušalicu. Zvuk njegova glasa! Bol u njenom srcu bila je nepodnošljiva. Sjedila je u krevetu i ljuljala se amo tamo kao u bunilu.

»Što da radim? Što da radim?«

Bila je mislila da će je sve to proći, a sada joj je taj kratki, beznačajni razgovor pokazao da ga ljubi više nego ikada. Žudjela je za njim. Nije mogla izdržati bez njega.

»Nikad me to ne će proći«, uzdisala je.

I opet joj je kazalište bilo jedino utočište. Smiješnim je slučajem u komadu u kom je sada nastupala bila jedna velika scena, — scena kojoj je komad imao da zahvali svoj uspjeh, — koja je prikazivala rastanak dvoje ljubavnika. Rastajalo se jedno od drugog zbog osjećaja dužnosti; Julija je, u komadu, žrtvovala svoju ljubav, svoje nade i svoju sreću, sve što joj je bilo drago, nekom idealu pravičnosti. Bila je to scena koja joj se od samog početka sviđala. Igrala ju je neobično dirljivo. Sada je u nju uložila svu patnju svoje duše; nije to više bilo slomljeno srce neke ličnosti koju je predstavljala, već njeno vlastito. U običnom je životu nastojala da obuzda svoju strast za koju je vrlo dobro znala da je smiješna, ljubav nedostojnu žene kakva je ona, i prisiljavala se da što je moguće manje misli na bijednog derana, koji je u njoj bio načinio takvu pustoš; no kad je dolazila do te scene, prikazivala je sebe. Davala je oduška svome jadu. Bila je beznadno izgubljena, i ljubav što ju je iskazivala čovjeku koji je s njom igrao, bila je ljubav koju je još uvijek osjećala, strasna, pomamna ljubav prema Tomu. Izgled ispraznog života koji je predstojao ženi u komadu bio je ujedno i izgled njenog vlastitog ispraznog života. Imala je samo tu utjehu, što je osjećala da nikada dosada nije igrala tako veličanstveno.

»Bože moj, gotovo da je i vrijedno tako užasno patiti kada to omogućuje takva ostvarenja.«

Nikada nije u nekoj ulozi dala toliko sebe same.

Jedne večeri, sedmicu ili dvije kasnije, kad je poslije svršetka predstave došla u svoju garderobu, — iscrpljena od napora uzbudljive igre ali i trijumfirajući poslije bezbrojnih poziva pred zastor, — nađe tamo Michaela.

»Halo? Da nisi možda bio u parketu?«

»Jesam.«

»Pa bio si tamo i prije dva do tri dana.«

»Da, zadnje četiri večeri gledao sam čitav komad.«

Počela se je svlačiti. On je ustao sa stolice i počeo šetati gore dolje. Ona ga letimično pogleda i opazi da je nešto namrgođen.

»Što se dogodilo?«

»To bih i ja želio znati.«

Ona protrnu. Pomislila je nije li možda opet čuo nešto o njoj i Tomu.

»Zašto, dovraga, nema Evie?« upitala je.

»Ja sam je poslao napolje. Želim da govorim s tobom, Julijo. Nema smisla da se ljutiš. Treba da me saslušаш.«

Hladna joj jeza prođe hrptenicom.

»Dobro. O čemu se radi?«

»Čuo sam dosta toga i mislio sam da će biti najbolje da se sam uvjerim. Spočetka sam mislio da je to samo slučaj. Zato ti i nisam ništa govorio dok nisam bio posve siguran. Što je to s tobom, Julijo?«

»Sa mnom?«

»Da. Zbog čega igraš tako jadno?«

»Ja?« Bilo je to zadnje što je očekivala da će joj reći. Gledala ga je zažarenih očiju. »Bijedni ludove, nikad u životu nisam igrala bolje.«

»Glupost. Igraš strašno loše.«

Naravno, laknulo joj je kad je počeo govoriti o njenoj igri, ali to što je govorio bilo je tako smiješno da se, iako ljutita, morala nasmiјati.

»Ti budalo, ne znaš što govoriš. To što ja ne znam o glumi nije ni vrijedno znati. Sve što o tome znaš, znaš od mene. Ako si iole upotrebljiv glumac to je samo moja zasluga. I konačno, kolač se cijeni po teku kojim ga jede. Znaš li koliko sam puta večeras izazvana pred zastor? Komad nije nikada išao bolje nego upravo sada.«

»Sve ja to znam. Publika je glupa. Ako budeš kričala, jaukala i previjala se, uvijek ćeš naći mnoštvo glupana koje ćeš oduševiti. Obična lažna grmljavina, to je pravi naziv za ono što si činila posljednje četiri večeri. Lažno od početka do kraja.«

»Lažno? Osjećala sam svaku riječ.«

»Nije me briga što si osjećala, kad nisi to i odglumila. Sve je to bila obična zbrka. Pretjerivala si; istrčavala si; ni jednog časa nisi bila uvjerljiva. Bila je to najgora gluma što sam je ikada vidio.«

»O ti svinjo, kako se usuđuješ tako govoriti sa mnom?« Otvorenim dlanom prilijepi mu žestoku zaušnicu. On se smiješio.

»Možeš me tući, možeš me proklinjati, možeš kričati koliko ti drago, ali činjenica ostaje da ti je gluma otišla do vraga. Ne mislim uopće započinjati probe za 'Dandanas' dok ti tako igraš.«

»Nađi onda neku drugu koja će igrati bolje od mene.«

»Ne budi budalasta, Julijo! Ja možda nisam vrlo dobar glumac, — nikad nisam to ni mislio, — ali ipak znam da razlikujem dobru glumu od loše. A što je još važnije, ja poznajem tebe. U subotu ću dati potrebne otkaze i ja želim da ti podeš na odmor u inozemstvo. Iznijet ćemo 'Dandanas' ujesen.«

Njegov spokojan i odlučan način govora umiri je. Bila je istina da je Michael znao o kazalištu sve što je trebalo znati.

»Zar sam zbilja loše igrala?«

»Strašno.«

Razmišljala je. Točno je shvatila što se je zbilo. Pustila je da njome ovlada osjećaj; ona je osjećala, a nije glumila. Ponovno je podiđoše žmarci. Stvar je postala ozbiljna. Sve je to lijepo sa slomljenim srcem, ali to je počelo zadirati u njenu igru ... ne, ne, ne. To je posve drugi par cipela. Njena igra bila joj je važnija nego bilo kakva ljubavna stvar na svijetu.

»Pokušat ću da opet dođem k sebi.«

»Nema smisla naprezati se. Ti si premorena. To je moja griješka, trebao sam te poslati da se odmoriš već davno prije. Tebi je potreban dobar odmor.«

»A što će biti s teatrom?«

»Ako ga ne uspijem iznajmiti, iznijet ću neki stari komad u kome mogu i sam da nastupim. Na primjer 'Srce je adut'. Taj ti se komad nikada nije bio svidao.«

»Svi govore da će sezona biti sjajna. S tim starim komadom, i bez mene, ne ćeš mnogo postići.«

»Zbog toga me ne mori briga. Sada je glavna stvar tvoje zdravlje.«

»Oh, zaboga, ne budi tako velikodušan«, zavapi ona, »ne mogu to da podnosim.«

Iznenada udari u očajan plač.

»Draga moja!«

On je prihvati u zagrljaj i sjedne pored nje na sofu. Grčevito se privinula uza nj.

»Ti si, Michaele, tako dobar prema meni, i ja prezirem samu sebe. Ja sam beštija, ja sam gad, ja sam običan podao skot. Ja sam pokvarena skroz naskroz.«

»Sve to može biti istina«, smiješio se on, »ali činjenica ostaje da si velika glumica.«

»Ne razumijem kako imaš strpljenje sa mnom. Podlo sam se ponijela prema tebi. Bio si prema meni tako divan, a ja sam te sramotno izdala.«

»No, draga, takve se stvari ne govore. Jednog ih dana mogu upotrebiti protiv tebe.«

Njegova ju je nježnost duboko dirala i ona je sebi gorko zamjerala, što ga je godinama smatrala tako dosadnim.

»Hvala bogu, da imam tebe. Što bih ja bez tebe?«

»A što da radiš bez mene? Ta ja sam tu.«

On je čvrsto privinu k sebi, i premda je još jecala, počela je da se osjeća bolje.

»Oprosti što sam se tako surovo ponijela prema tebi.«

»Oh, mila moja.«

»Misliš li doista da sam slaba glumica?«

»Draga, Duse ti nije ni do gležnja.«

»Je li to tvoje iskreno mišljenje? Daj mi svoj rupčić. Ti nisi nikada gledao Saru Bernhardt, zar ne?«

»Ne, nikada.«

»Bila je naduvana kao đavo.«

Još su neko vrijeme zajedno sjedili šuteći i Julija se smirila. Srce joj se ispunilo ljubavlju za Michaela.

»Ti si još uvijek najljepši čovjek Engleske«, promrmlja ona na kraju. »Nikada me nitko ne će uvjeriti u protivno.«

Osjetila je kako je podigao bradu i uvukao trbuh, i to joj je izgledalo slatko i ganutljivo.

»Imaš pravo. Premorena sam. Osjećam se jadna i iscrpljena. Osjećam se posve prazna. Jedinu je izlaz: otputovati.«

XXIII.

Nakon što se bila na to odlučila, Julija je bila zadovoljna. I sam izgled da će se osloboditi jada, koji ju je mučio, načinio ga je podnošljivim. Objavljeni su oglasi; Michael je tražio glumce za obnovljeni komad i počeo s probama. Juliju je zabavljalo sjediti besposleno u parketu i promatrati kako druga glumica proba ulogu koju je ona bila igrala prije nekoliko godina. Morala je sama sebi priznati da se nigdje ne osjeća ugodnije negoli u teatru. Kao i u prvim počecima svoje kazališne karijere i sada ju je još uvijek divno uzbuđivalo kada bi, sjedeći u zamračenom gleda-

lištu, gledala kako se u rukama glumaca oblikuju pojedini karakteri. Bila je u stanju da se pri tome potpuno razgali, tako da je navečer, kad je trebala i sama igrati, bila posve svježja i odmorena. Utvrdila je, da je sve ono što joj je rekao Michael točno. Sabrala se je. Nakon što je svoje privatne osjećaje potisnula u pozadinu i tako ovladala karakterom koji je predstavljala, opet je igrala svojom uobičajenom virtuožnošću. Njena je igra prestala biti sredstvo izživljavanja njenih osjećaja i postala je ponovo izraz njenog stvaralačkog instinkta. Ponovno zadobijanje vlasti nad svojim izražajnim sredstvima umirivalo ju je i tješilo. Stvaralo je u nje osjećaj snage i oslobođenja.

Ali slavodobitni napor, koji je bila uložila da to postigne, posvema ju je iscrpio i ona se izvan kazališta osjećala umorna i obeshrabrena. Nestalo je njene bujne vitalnosti. Obuzela ju je neka nepojmljiva poniznost. Osjećala se kao da je njeno vrijeme prošlo. Uzdisala je i govorila sama sebi da više nikom nije potrebna. Michael joj je predlagao da ode u Beč, da bude uz Rogera, i to bi joj se svidjelo, ali je odmahнула glavom.

»Samo bih mu smetala.«

Bojala se da mu ne bi dosađivala. On se zabavljao na svoj način i ona bi mu samo stajala na putu. Nije mogla podnijeti misao, da bi on mogao smatrati za neugodnu dužnost da je kamo povede ili s njom objeduje ili večera. Pa bilo je i posve prirodno da bi ga više zabavljali prijatelji njegovih godina s kojima se tamo upoznao. Stoga odluči da ode k majci. Gospođa Lambert, — madame de Lambert, kako je Michael navikao da je nazivlje — živjela je sada već čitav niz godina sa svojom sestrom, madame Falloux, u St. Malou. Ona je svake godine provodila nekoliko dana u Londonu kod Julije, ali ove godine nije došla zbog slabijeg zdravlja. Bila je to stara dama, dobrano iznad sedamdesete, i Julija je znala da će se ona vrlo obradovati duljoj posjeti svoje kćeri. Tko bi u Beču vodio računa o nekoj engleskoj glumici? Nitko se ne bi osvrtao na nju. U St. Malou ona će predstavljati značajnu ličnost i bit će veliko zadovoljstvo za obje starice da je mogu pokazati svojim prijateljima.

»Ma fille, la plus grande actrice d' Angleterre«, i slično.

Jadne starice, ta više i ne mogu dugo poživjeti. A i kakav je to siv, jednoličan život. Njoj će, naravno, kod njih biti strahovito dosadno, ali za njih će to biti slavlje. Julija je imala osjećaj kao da je možda tokom svoje sjajne i slavne karijere svoju majku bila pomalo zanemarila. Sada će joj se za to odužiti. Bit će mila i ljubazna. Njena nježnost prema Michaelu i stalno prisutan osjećaj grižnje savjesti zbog nepravde koju mu je bila godinama nanosila, ispunja-

vali su je skrušenošću. Osjećala je da je dosada bila sebična i neuvidavna, i željela je da ispašta za sve to. Živo je željela da se na neki način žrtvuje, i stoga je pisala majci i najavila svoj skori dolazak.

Uredila je na najprirodniji način da se s Tomom uopće ne vidi do odlaska. Posljednja predstava održana je dan prije i ona je navečer trebala oputovati za St. Malo. Oko šest sati došao je Tom da joj zaželi sretan put. Bili su prisutni i Michael, Dolly, Charles Tamerley, i još neki, tako da ni časka nisu ostali nasamo. Juliji nije bilo teško da s njim govori potpuno prirodno. Susret s njim nije joj zadao jada kao što se je bila plašila, već samo tihu bol u srcu. Bili su držali u tajnosti mjesto i vrijeme njenog polaska, što znači da je šef reklame njihova kazališta obavijestio samo nekoliko novina, tako, da kad Julija i Michael stigoše na stanicu, nađoše se okruženi od ništa više nego pola tuceta novinara i tri fotoreportera. Julija im je kazala nekoliko ljubaznih riječi a Michael nešto više, a tada šef reklame odvede novinare na stranu gdje im je dao sažeto obavještenje o Julijinim planovima. U međuvremenu su se Julija i Michael prepustili fotoreporterima, koji su ih, obasjavane bljeskovima svijetla, fotografirali kako se drže za ruke, kako izmjenjuju oproštajni cjelov, i na kraju Juliju nagnutu preko prozora vagona kako se rukuje s Michaelom koji je stajao ispred vagona.

»Kako li su nesnosni ovi ljudi«, govorila je ona. »Na-prosto im čovjek ne može pobjeći.«

»Nije mi jasno odakle su doznali da putuješ.«

Nekoliko ljudi koji su se skupili, kada su opazili da se nešto događa, stajalo je u uljudnoj udaljenosti. Michaelu je prišao šef reklame i rekao mu da je reporterima dao materijala barem za jedan stupac. Vlak krenu sa stanice.

Julija je bila otklonila da sa sobom povede Evie. Osjećala je da, ako želi ponovno zadobiti svoj mir, mora se za izvjesno vrijeme potpuno odvojiti od svoje stare okoline. Osim toga Evie nikako ne bi pristajala u ono francusko kućanstvo. Madame Falloux, Julijina tetka Carrie, udata kao djevojka za Francuza, sada već stara, stara dama, govorila je francuski mnogo tečnije negoli engleski. Bila je već davno obudovjela, a njen je jedini sin poginuo u ratu. Živjela je u visokoj uskoj kamenoj kući na brežuljku i kad je čovjek stupio preko praga te kuće, došavši do nje popločenom ulicom, naišao bi na mir prošlih stoljeća. Pola se stoljeća nije ondje ništa bilo izmijenilo. Salon je bio namješten pokućstvom u stilu Ljudevita XV. prekrivenim prevlakama koje su se skidale samo jednom mjesečno, kako bi se svila pod-

vrgla opreznom četkanju. Kristalni je luster bio obavijen muselinom kako ga muhe ne bi onečistile. Pred kaminom je stajala ograda umjetnički spletena od paunova perja i zaštićena staklom. Premda se soba nije nikada upotrebljavala, tetka Carrie je svakog dana u njoj vlastoručno brisala prašinu. Blagovaonica je bila obložena drvom a i ovdje su stolice bile presvučene prevlakama. Na stolu sa strane nalazio se srebrn pladanj, srebrn vrč za kavu, srebrn vrč za čaj i srebrn poslužavnik. Tetka Carrie i Julijina majka, gospođa Lambert, stanovale su u jednoj dugačkoj uskoj sobi namještenoj u stilu empire. Na zidovima u ovalnim okvirima visjeli su uljeni portreti tetke Carrie i njena muža, njegova oca i majke, i jedan crtež pokojnog sina dok je bio još dijete. Tu su se nalazile njihove kutije za ručni rad, tu su one čitale svoje novine »Catholic La Croix«, »Revue des Deux Mondes«, te lokalni dnevnik, i tu su večerom igrale domino. Osim četvrtka, — kada su im dolazili na ručak abbé i komandant La Garde, umirovljeni pomorski oficir, — one su jele ovdje. Kada je međutim stigla Julija one odlučioše da će biti zgodnije da jedu u blagovaonici.

Tetka Carrie nosila je još uvijek crninu za svojim mužem i sinom. Rijetko joj je bilo tako toplo da skine mali crni kaputić koji je sama bila isplela. I gospođa Lambert odijevala se je u crno, ali kada bi gospođa abbé i komandant dolazili na ručak, prebacila bi preko ramena veliki bijeli rubac od čipaka, što joj ga je bila poklonila Julija. Poslije objeda igrali bi plafond po dva sua za stotinu. Gospođa Lambert dugo je bila živjela na Jerseyu i uvijek odlazila u London pa je znala sve o velikom svijetu. Pripovijedala je o novoj igri koja se nazivlje kontrakt i mnogo se igra. Komandant je izrazio mišljenje da je to možda dobro za Amerikance, a on da ostaje vjeran plafondu, dok je abbé sa svoje strane žalio što se više ne igra vist. Ali to je već tako da ljudi nikada nisu zadovoljni s onim što imaju; čitavo vrijeme traže promjenu, promjenu i promjenu.

Julija je svakog Božića slala majci i tetki skupocjene poklone, ali ih one nikada nisu upotrebljavale. Ponosno su ih pokazivale prijateljima, te divne stvari što su došle iz Londona, a zatim su ih umotavale u svileni papir i pohranjivale u ormar. Julija je bila ponudila majci automobil, ali je ona odbila. Za ono malo što ona hoda, može pješice; šofer bi joj krao benzin; ako bi se hranio izvan kuće to bi je mnogo stajalo, a ako bi se hranio u kući bilo bi to previše za Anette. Anette je bila kuharica, gazdarica i sobarica. Bila je kod tetke Carrie već trideset i pet godina. Za grube je poslove bila tu njena nećakinja, ali Angèle je bila mlada,

nije joj bilo još ni četrdeset, i bilo bi opasno imati stalno muškarca u kući.

Juliju smjestiše u istu sobu u kojoj je bila boravila kod tetke Carrie i kao djevojčica za vrijeme svog školovanja. Ta je soba probudila u nje čudnovat i ganutljiv osjećaj, tako da se je na čas doista uzbudila. No vrlo se je brzo privikla na novi način života. Tetka Carrie bila je u vrijeme svoje udaje prešla na katoličku vjeru, a i gospođa je Lambert, pošto je bila izgubila muža i nastanila se u St. Malou, pod utjecajem abbéa, bila u svoje vrijeme poduzela iste korake. Obje su stare dame bile vrlo pobožne. Svakog su jutra išle u crkvu, a nedjeljom i na veliku misu. Inače su izlazile vrlo rijetko. A kad bi izlazile, bila bi to obično svečana posjeta kakvoj staroj dami povodom smrtnog slučaja u porodici ili povodom zaruka nekog unuka. Čitale su svoje novine i svoje časopise, izrađivale mnoštvo ručnog rada u dobrotvorne svrhe, igrale domino i slušale radio što im ga je poklonila Julija. Premda su abbé i komandant već godinama svakog četvrtka ručali kod njih, uvijek su bile uzrujane, kad bi došao četvrtak. Komandant se ne bi ustručavao da kaže, — iskrenošću pravog pomorca, kakvu su od njega i očekivale, — ako nešto nije spremljeno po njegovu ukusu, pa čak je i abbé, premda svetac, nešto volio više, nešto manje. Tako je na primjer vrlo volio sole normande, ali je morala da bude pržena na najboljem maslacu, maslacu koji je u ono poslijeratno vrijeme bio vrlo skup. Svakog četvrtka ujutro, tetka Carrie uzela bi ključ od podruma, s mjesta gdje ga je sakrivala, i vlastoručno bi donijela iz podruma bocu burgundca. Ono što bi preostalo dovršile bi ona i njena sestra do kraja sedmice.

Vrlo su se mnogo trudile oko Julije. Napajale su je ljekovitim napicima i nisu dopuštale da sjedne ondje gdje bi moglo biti propuha. Ustvari je velik dio njihova života bio ispunjen izbjegavanjem propuha. Prisiljavale su je da se izležava na sofi i naročito su pazile da ima pokrivena noge. Mnogo su razgovarale i o njenim haljinama. Pa te svilene čarape, da čovjek može kroz njih gledati; a što nosi na голу tijelu? Tetka Carrie ne bi se začudila da ne nosi ništa do li košulju.

»Pa ni nje nema«, rekla je gospođa Lambert.

»Pa što onda nosi?«

»Gaćice«, reče Julija.

»I steznik, naravno?«

»No, to bi mi još trebalo«, odvrati Julija kiselo.

»Pa ti si, znači, pod haljinom gola.«

»Gotovo.«

»C'est de la folie«, rekla je tetka Carrie.

»C'est vraiment pas raisonnable, ma fille«, rekla je gospođa Lambert.

»Bez ikakvog pretjerivanja«, dodala je tetka Carrie »moram da kažem, da je to gotovo nepristojno.«

Julija im je bila pokazala svoje haljine, i prvog četvrtka poslije njena dolaska, one su raspravljale što će ona obući za ručak. Tetka Carrie i gospođa Lambert prilično su se porječkale. Gospođa Lambert je zastupala mišljenje, da kad je njena kći već ponijela sa sobom večernje toalete, može jednu i da obuče, dok je tetka Carrie smatrala to posve suvišnim.

»Kada sam običavala dolaziti k tebi u posjete u Jersey, moja draga, pa iako su dolazila i gospođa na objed, sjećam se da si obično oblačila poslijepodnevenu haljinu.«

»Protiv takve haljine ne bih imala ništa primijetiti.«

Gledale su Juliju pune nade. Ona odmahnu glavom.

»Radije ću se ogrnuti mrtvačkim plaštem.«

Tetka Carrie obukla je do vrata zakopčanu haljinu od teške crne svile s nizom crnih poludragulja, a gospođa Lambert sličnu haljinu i k tome svoj rubac od čipaka te ogrlicu od lažnog biserja. Komandant, čovjek malen i čvrst, izbrazdana lica, bijele en brosse ošišane kose i impozantna crno obojadisana brka, bio je vrlo smion, i premda je već dobrano bio prešao sedamdesetu, za čitavo vrijeme ručka tiskao je ispod stola Julijinu nogu. Na izlasku iz blagovaonice iskoristio je priliku da je uštine za stegno.

»Sex appeal«, mrmljala je Julija u sebi dok je dostojanstveno slijedila obje stare dame u salon.

One su se mnogo brinule oko nje, ne zato što je ona bila velika glumica, već zato što je bila slaba zdravljica i trebala oporavka. Julija je na svoje veliko iznenađenje vrlo brzo opazila, da ih je njena slava više zbunjivala negoli radovala. Daleko od toga da se njome diče, nisu je čak ni pozivale da ide s njima kada su polazile nekamo u posjete. Svoju naviku da poslije podne pije čaj, koju je bila donijela sa sobom u Jersey još iz Engleske, tetka Carrie nije nikada napustila. Jednog dana malo nakon Julijina dolaska, kad su bile pozvale na čaj nekoliko dama, gospođa se je Lambert za vrijeme objeda obratila svojoj kćeri.

»Draga moja, mi imamo u St. Malou nekoliko vrlo dobrih prijatelja, koji nas uza sve to, i nakon tolikih godina ipak gledaju kao strankinje, i mi ne želimo činiti bilo što, što bi njima izgledalo ekscentrično. Naravno, ne tražimo od tebe da lažeš, no ako baš ne budeš prinuđena da to spomeneš, tetka Carrie misli da bi bilo bolje da nikome ne govoriš da si glumica.«

Julija je ostala zapanjena, ali njen je smisao za humor prevagnuo, tako da bi se najradije bila nasmijala.

»Ako te slučajno neka od prijateljica koje očekujemo poslije podne, upita što ti je muž, ne će biti neistina, zar ne, ako kažeš da je poslovan čovjek.«

»Pa, naravno«, odvrati Julija nasmiješivši se.

»Nama je posve jasno da engleske glumice nisu nalik na francuske«, dodala je ljubazno tetka Carrie. »Gotovo je opće poznata stvar da francuske glumice drže ljubavnike.«

»Tä što ne kažete?« čudila se je Julija.

Njen joj se je londonski život, sa svim svojim uzbuđenjima, trijumfima i jadima, počeo pričinjati vrlo dalekim. Vrlo se je brzo osjetila sposobnom da misli o Tomu i svojim osjećajima posve smireno. Utvrdila je da je bila više povrijeđena njena taština negoli njeno srce. Dani su protjecali jednolično. Naskoro je jedina stvar koja ju je podsjećala Londona bio dolazak nedjeljnih novina svakog ponedjeljka. Dobivala ih je čitavu gomilu i cio bi dan provodila čitajući ih. Tada je postajala malo uznemirena. Polazila bi na bedeme i promatrala otoke razasute zaljevom. Sivo ju je nebo ispunjavalo čežnjom za sivim engleskim nebom. No već utorkom ujutro ona je ponovno utonjavala u tišinu provincijskog života. Prilično je mnogo čitala, romane, engleske i francuske, koje je kupovala u mjesnoj knjižari, i svog miljenika Verlainea. Bilo je u njegovim stihovima neke nježne melankolije, koja kao da je pristajala ovom sivom bretonskom gradu, tužnim starim kamenjarama i tišini tih strmih i krivudavih ulica. Tihe navike obiju starica, jednoličnost njihova bivstvovanja i njihovo tiho čavrljanje ispunjavalo ju je sažaljenjem. Kod njih se godinama nije ništa događalo, i ništa se ne će događati sve do njihove smrti; i kako je njihov život beznačajan. Zanimljivo je kod toga da su one bile zadovoljne. Nisu poznavale ni zlobe ni zavisti. Bile su usvojile onakvu izdvojenost od općeljudskih interesa i postupaka kakvu je i sama osjećala stojeći pred svijetlima rampe i klanjajući se publici koja joj oduševljeno plješće. Ponekad je tu svoju izdvojenost bila smatrala svojom najvrednijom osobinom. Tek, kod nje je ona proizlazila iz njene oholosti, a kod njih iz njihove poniznosti. U oba je slučaja predstavljala nešto skupocjeno, slobodu duha; samo što je kod njih bila postojanija.

Michael joj je pisao jednom sedmično vedra, gotovo poslovna pisma u kojima ju je obavještavao o prihodima kazališta kao i o pripremama koje je bio poduzeo u vezi s novim komadom; Charles Tamerley pisao joj je svaki dan. Govorio joj je o londonskim prepričavanjima, pričao joj na

svoj dražestan i kultiviran način o slikama koje je bio gledao i o knjigama koje je bio pročitao. Bio je nježno proračunan i šaljivo učen. Filozofirao je bez sitničavosti. Govorio joj je da je obožava. Bila su to najljepša ljubavna pisma što ih je Julija ikada bila primila, i ona je odlučila da ih sačuva za potomstvo. Možda će jednog dana biti objavljena i ljudi će odilaziti u Nacionalnu galeriju, da vide njen portret, onaj što ga je bio naslikao Mc Evoy, i uzdisati prisjećajući se tužne i romantične ljubavne priče, u kojoj je ona bila glavna junakinja.

Charles se je bio prema njoj divno ponio za vrijeme prvih četrnaest dana njenih najvećih patnja. Ni sama nije znala što bi bila učinila da njega nije bilo. Bio se je uvijek odazvao na svaki njen poziv, na svaki njen mig. Njegov je razgovor, koji ju je unosio u posve drugi svijet, umirivao njene živce. Njena se je blatom uprljana duša prečišćavala pod utjecajem njegova odličnog duha. Kako li ju je divno razblaživalo obilaženje galerija i gledanje slika u njegovu društvu. Imala je dobrih razloga da mu bude zahvalna. Mislila je na to, koliko je već godina ljubi. Prošlo je sada već dvadeset godina kako je čeka. Nije baš bila s njim previše ljubazna. Koliko li bi to njega bilo usrećilo da ju je posjedovao, i zar bi joj to nanijelo kakvo zlo? Pitala se zašto mu se je zapravo tako dugo bila opirala? Možda zato što je bio tako vjeran, što je njegova odanost bila tako ponizna, a možda samo zato što je željela da u njegovim mislima sačuva onaj ideal, koji je on bio sebi stvorio od nje. To je doista bilo glupo i ona je bila postupala sebično. Palo joj je na um i oduševilo je, da bi ga konačno mogla odštetiti za svu njegovu nježnost, njegovu strpljivost i samoprijegor. Još je uvijek nije napuštao osjećaj vlastite nevrijednosti, koji je u njoj bila pobudila Michaelova velika dobrota, i ona se je još uvijek gorko kajala što joj je tako dugo bio nepodnošljiv. Želja za samopožrtvovanjem, s kojom je bila napustila Englesku, još je uvijek živo plamtjela u njenu srcu. Osjećala je da bi Charles bio dostojan te žrtve. Nasmiješila se dobroćudno i saučesno na pomisao kako će se on zaprepastiti kada shvati na što ona smjera; u prvi čas teško da će biti sposoban da shvati, a tada, kakvog li blaženstva, kakvog li zanos! Ljubav koju je on toliko godina potiskivao u sebi, probit će svoje ustave i prelit će se preko nje poput silne bujice. Srce joj se topilo od milja na pomisao o njegovoj beskrajnoj zahvalnosti. Jedva da će on moći povjerovati u svoju veliku sreću; i kada sve to bude prošlo i ona bude ležala u njegovu zagrljaju, privinut će se uz njega i šaptat će mu nježno:

»No, da li je bilo vrijedno čekanja?»

»Poput Helene, jednim me cjelovom činite besmrtnim.« Bilo je divno imati mogućnost tako silno usrećiti jedno ljudsko biće.

»Pisat ću mu prije nego napustim St. Malo«, odlučila je.

Proljeće zađe u ljeto i krajem srpnja dođe vrijeme da Julija pođe u Pariz zbog nabavke toaleta. Michael je namjeravao iznijeti novi komad početkom rujna i probe su trebale da započnu već u kolovozu. Ona je komad bila ponijela sa sobom u St. Malo, s namjerom da studira ulogu, ali su to onemogućile okolnosti u kojima je ondje živjela. Imala je dovoljno slobodna vremena, ali u ovom sivom, strogom, pa ipak tužnom gradiću, stalno u društvu obiju starih gospođa, kojih je sav interes bio ograničen na župnu crkvu i kućanske poslove, nije bila sposobna, premda je komad bio dobar, da se zadubi u nj.

»Zadnji je čas da se vratim«, rekla je. »Bilo bi pravo prokletstvo kada bih došla do zaključka, da teater nije vrijedan onolike brige i pažnje kao što mislim.«

Pozdravila se je s majkom i tetkom Carrie. Bile su prema njoj vrlo drage, ali je nekako osjećala da one baš ne će biti ožalošćene, jer im njen odlazak dopušta da se vrate načinu života koji im je ona poremetila. Osjetile su pomalo i olakšanje, svijesne da sada više nema opasnosti od bilo kakve ekscentričnosti, koje se čovjek kod neke glumice uvijek mora pribojavati, i koja je mogla izazvati nepovoljne komentare časnih dama St. Maloa.

U Pariz je stigla poslije podne i kad joj pokazaše u Ritzu njene odaje ote joj se uzdah zadovoljstva. Bio je pravi užitak povratiti se u raskoš. Tri ili četiri osobe poslaše joj cvijeće. Okupala se je i presvukla. Charley Deverill, kod koga je uvijek naručivala svoje haljine, njen stari prijatelj, pozvao ju je u Bois na ručak.

»Bilo mi je tamo krasno«, pripovijedala mu je, »bilo je pravo slavlje za obje starice što me imaju uza se, ali da sam ostala još i jedan dan dulje, mislim da bih se dosadila.«

Vožnja po Champs Elysées za takve divne večeri ispunjala ju je razdraganošću. Bilo je ugodno osjećati ponovno vonj benzina. Kola, taksiji, urlikanje truba, drvoredi kestenovih stabala, ulične svjetiljke, gomile ljudi na pločniku i gomile ljudi što sjede po kavanama; sve je to bilo čarobno. I kada su stigli u Château de Madrid, koji je bio tako sjajan, tako civiliziran i tako skup, bilo je krasno opet

vidjeti dobro odjevene žene, besprijekorno naličene, i suncem opaljene muškarce u večernjim odijelima.

»Osjećam se poput kraljice koja se je vratila iz progonstva.«

Julija je provela nekoliko sretnih dana u odabiranju haljina i prvim probama. Uživala je svaki trenutak. Bila je karakterna žena i kad je jednom stvorila odluku ostala je pri njoj; prije povratka u London pisala je Charlesu. On je boravio u Goodwoodu i Cowesu i sada se je, na putu u Salzburg, dvadeset i četiri sata nalazio u Londonu.

»Charles, dragi, kako je to krasno da ćemo se uskoro vidjeti. Posve jasno, da ću u srijedu biti slobodna. Hoćemo li zajedno objedovati i da li me još uvijek ljubite?

Vaša Julija.«

Zalijepivši omot mrmljala je: Bis dat qui cito dat. Bila je to latinska poslovice koju je uvijek navodio Michael, kad bi, zamoljen za prilog u dobrotvorne svrhe, obratnom poštom upućivao točno polovicu od one svote koju su od njega očekivali.

XXIV.

U srijedu ujutro Julija je dala sebi masirati lice i nakožati kosu. Nikako se nije mogla odlučiti da li da k ručku obuče haljinu od organdija s cvjetovima, vrlo lijepu i koja je svojom proljetnom prozračnošću podsjećala na Botticellijevu »Primavera«, ili bijelu, svilenu, lijepo skrojenu prema njenom vitkom mladenačkom stasu, što djeluje djevičanski. Pošto se je okupala, odlučila se za bijelu svilu; ona je prilično nenametljivo ukazivala na to, da je žrtva, koju namjerava prinijeti, samo kajanje za njenu dugotrajnu nezahvalnost prema Charlesu. Nije nosila nikakva nakita osim biserne ogrlice i dijamantne narukvice; pored vjenčanog prstena samo još jedan četverouglasto brušen dijamant. Bila je htjela da stavi na lice malo smeđe boje, — to joj je davalo izgled žene prirode i dobro joj je pristajalo, — ali s obzirom na ono što je namjeravala učiniti, odustala je od toga. Nije mogla, poput glumca koji se za ulogu Otela premaže sav crnom bojom, da i ona smeđom bojom obojadiše čitavo tijelo. Uvijek točna, sišla je niza stepenice upravo kad su se otvarala kućna vrata da propuste Charlesa. Ona ga pozdravi pogledom koji je izražavao nježnost, vragolastu dražest i povjerenje. Charles je svoju sada već prorijeđenu i sivu kosu nosio prilično nadugačko, a njegova je produhovljena i otmjena pojava pod teretom godina bila

ponešto omlitavila; držao se malo pognuto i njegovo je odijelo izgledalo kao da bi ga trebalo izglacati.

»Smiješan je svijet u kome živimo«, mislila je Julija. »Glumci poduzimaju sve i sva ne bi li izgledali kao gentlemani, a gentlemani sve moguće ne bi li izgledali kao glumci.«

Nije bilo nikakve sumnje da je na njega načinila željeni utisak. Odmah joj je dao savršenu priliku da započne svoju igru.

»Zašto danas izgledate tako krasni?« pitao je on.

»Jer sam znala da ću objedovati s vama.«

Svojim lijepim izražajnim očima gledala je duboko u njegove. Držala je usta malko otvorena, na način koji je na Romneyjevu portretu lady Hamilton nalazila tako zavodničkim. Ručali su u Savoju. Glavni konobar dao im je mjesto uz srednji prolaz, tako da su ih svi mogli divno vidjeti. Premda bi čovjek mislio, da je čitav svijet otputovao, lokal je bio potpuno pun. Julija se smiješila i otpozdravljala različitim prijateljima čije je poglede sreća. Charles je imao mnogo da joj pripovijeda; slušala ga je s laskavim zanimanjem.

»Vi ste najugodniji sugovornik na svijetu, Charles«, rekla mu je.

Bili su kasno stigli, dobro su ručali, i kad je Charles konačno ispijao svoj brendi, stizali su već prvi gosti na večeru.

»Zaboga, zar su kazališta već svršila?« začudi se on gledajući na sat. »Kako mi brzo protječe vrijeme u vašem društvu. Ne mislite li da je vrijeme da pođemo?«

»Ne osjećam nimalo želju da već pođem na spavanje.«

»Mislim, da bi Michael mogao biti sada već kod kuće.«

»I ja mislim.«

»Ne biste li pošli malo do moje kuće da još malo porazgovorimo?«

Sve je išlo upravo kako je željela.

»Vrlo bih voljela«, odgovorila je tonom koje je bio u skladu s lakim crvenilom koje je, kako je osjećala, ulazilo u njene obraze.

Udoše u njegova kola i odvezoše se u Hill Street. On je uveo u svoju radnu sobu. Nalazila se je u prizemlju s izgledom na mali vrtić. Prozori su bili širom otvoreni. Sjednuše na sofu.

»Ugasite nekoliko svjetiljaka i pustite noć u kuću«, rekla je Julija. Citirala je iz »Mletačkog trgovca« — »U noći poput ove, kada je lahor svjež nježno cjelivao šumu... —«

Charles je pogasio sva svjetla osim jedne zaslonjene svjetiljke, i kada je opet sjeo, ona se privinula uza nj. Obujmio ju je rukom oko pasa a ona je naslonila glavu na njegovo rame.

»To je pravi raj«, mrmljala je.

»Strašno ste mi nedostajali za vrijeme svih ovih mjeseci.«

»Jeste li imali kakvih neprilika?«

»Dakle, kupio sam Ingresov crtež i platio sam za nj gomilu novaca. Moram vam ga pokazati prije nego odete.«

»Nemojte zaboraviti. Kamo ste ga postavili?«

Već od časa kako je bila stupila u kuću, ona se je pitala gdje li će se odigrati čin zavodjenja, da li u radnoj sobi ili gore.

»U spavaću sobu«, odvrati on.

»To je doista mnogo udobnije«, pomislila je ona.

Smijala se u sebi na pomisao kakvu je jednostavnu smicalicu izmislio jadni stari Charles da je dovabi u svoju spavaću sobu. Kakvi li su muškarci šmokljani! U većini kukavice. Iznenada osjeti u srcu bol sjetivši se Toma. No dovraga i Tom. Charles je doista bio vrlo mio i ona je odlučila da ga najzad nagradi za njegovu dugotrajnu odanost.

»Bili ste mi divan prijatelj, Charles«, rekla je svojim lakim, pomalo oporim glasom. Malo se je okrenula, tako da joj je lice bilo vrlo blizu njegovom, a njene usne, opet poput onih lady Hamiltonove, malo rastvorene. »Bojim se da nisam baš uvijek bila osobito ljubazna prema vama.«

Izgledala je tako raskošno podatna, zrela breskva što čeka da bude ubrana, te se je i činilo neizbježno da će je poljubiti. Ona će tada oviti svoje meke bijele ruke oko njegova vrata. No on se je samo smiješio.

»Ne smijete tako govoriti. Bili ste uvijek božanstveni.«

(»Plaši se, jadnik.«) »Mislim da me nikada nitko nije ljubio poput vas.«

On je malo stisnu uza se.

»I još uvijek vas ljubim. To vi znate. Vi ste bili jedina žena u mom životu.«

Kako međutim nije prihvatio ponuđene usne ona se lako okrenu. Gledala je zamišljeno u električnu peć. Šteta što nije bila upaljena. Prizor je zahtijevao vatru.

»Kako bi sve bilo drukčije da smo onda bili pobjegli. Heigh — ho.«

Ona nikad nije točno znala što zapravo znači »heigh — ho«, ali to se je često upotrebljavalo na pozornici, i izrečeno s uzdahom zvučalo je uvijek vrlo tužno.

»Engleska bi bila izgubila svoju najveću glumicu. Tek mi je sada jasno kako je s moje strane bilo sebično ikada predlagati nešto takovo.«

»Nije uspjeh sve. Ja se često pitam nisam li, zadovoljavajući svoju glupu malu sujetu, propustila najveću stvar što postoji na svijetu. Ljubav je na kraju jedino što vriedi u životu.« I sada ga je opet pogledala svojim očima koje su se rastapale od nježnosti i bile ljepše no ikada. »Znate li, kad bih se sada opet našla pred tim da se opredijelim, mislim da bih rekla: uzmi me.«

Ona lagano spusti ruke i prihvati njegove. On ih zahvalno stegnu.

»Oh, mila moja.«

»Tako sam često maštala o našoj vili iz snova. Masline i oleandri i plavo more. Tišina. Često sam se znala zgroziti nad besmislenošću i ispraznošću svoga života. Ono što ste mi vi nudili bila je ljepota. Sada je kasno, ja to znam; tada nisam znala koliko ste mi dragi, nikad nisam ni sanjala da ćete, kako godine prolaze, značiti za mene sve više i više.«

»Za me je nebeska slast slušati što govorite, slatka moja. To mi nadoknađuje mnogo štošta.«

»Sve bih na svijetu učinila za vas, Charles. Bila sam sebična. Ja sam upropastila vaš život. Nisam bila svijesna onoga što činim.«

Glas joj je bio mekan i podrhtavao je, glavu je zabcila unazad tako da joj je vrat bio nalik na bijeli mramorni stup. Njen je dekolte pokazivao dijelak njenih malih čvrstih dojki i ona ih je pritisnuvši grudi rukada podigla malo naviše.

»Ne smijete tako govoriti, ne smijete tako misliti«, odgovorio je on nježno. »Uvijek ste bili savršeni. Drukčiju vas ne bih bio ni želio... Oh, draga moja, život je tako kratak, a ljubav je tako prolazna. Tragedija života i jest u tome što ponekad postizemo ono što želimo. Kada danas promatram unazad našu zajedničku prošlost, vidim da ste vi bili razumniji od mene. — Kakva to čarobna bajka tvoj obavija lik? — Ne sjećate li se kako to ide? — Nikad, nikad cjelova, ma stigao tik cilja, al' budi čvrst; ta ne vene, prem ti si ost'o pust. I ljubiti ćeš vječno ti, nju vječno krasnu!«

(»Idiotiski.«) »Divnih li stihova«, uzdahnu ona. »Možda ste u pravu. Heigh — ho.«

On nastavi recitirati. Bila je to njegova navika koju je oduvijek smatrala ponešto dosadnom.

»Ah, sretno, sretno granje, što ne mora

Izgubit' list, nit' s proljećem se rastaje;

I sretan pjesnik, bez zamora,

Što nikad pjevat' ne prestaje!...«

To je dalo Juliji priliku da razmisli. Zagledala se u neupaljenu peć, pažljiva pogleda kao da je zanijeta izvanrednom ljepotom njegovih riječi. Bilo je očito da je nije bio shvatio. To zapravo nije bilo ništa čudnovato. Dvadeset je godina bila gluha na sve njegove strastvene molbe, i bilo je posve prirodno ako je odustao od svojih nastojanja kao bezizglednih. Bilo je to slično kao s Mount Everestom; kada bi smioni planinari, koji su se toliko dugo bili uzaludno trudili da stignu na vrh, pronašli neku prikladnu stazu što vodi do njega, po svoj prilici ne bi vjerovali vlastitim očima; vjerovali bi da se u tome krije neka zamka. Julija je shvatila da će morati postupiti malo jasnije; morat će, što no riječ, trudnom putniku pružiti ruku pomoćnicu.

»Mora da je već strašno kasno«, rekla je meko. »Pokažite taj novi crtež, i onda moram da idem kući.«

On je ustao i ona mu je pružila obje ruke kako bi joj pomogao da ustane sa sofe. Pošli su uza stepenice. Njegova pidžama i kućni ogrtač bili su uredno prebačeni preko stolice.

»Kako udobno živite vi neženje! Kakve li ugodne i priyatne spavaće sobe!«

On skinu sa zida uokvireni crtež i pruži joj ga da ga može promatrati na svijetlu. Bio je to portret nacrtan olovkom, koji je prikazivao punašnu ženu s kapom na glavi, dubokim izrezom na haljini i naduvenim rukavima. Juliji se žena činila ružna, a haljina smiješna.

»Zar nije čarobna?« uskliknula je.

»Znao sam da će vam se svidjeti. Dobar crtež, zar ne?«

»Bajoslovan.«

On vrati sliku na njeno mjesto. Kad se opet okrenuo, ona je stajala blizu postelje s rukama na leđima, pomalo slična čerkeskoj robinji koju je eunuh bio doveo na ogled velikom veziru; u njenu je držanju bilo pomalo čednog ustezanja, ljupke strepnje, a istovremeno i djevičanskog iščekivanja pred ulazak u svoje carstvo. Juliji se ote uzdah koji je bio malčice pohotan.

»Dragi moj, današnje je veće bilo divno. Nikad se prije nisam osjećala tako bliskom vama.«

Ona lagano povuče ruke s leđa, i onim divnim osjećajem za mjeru koji je u nje bio tako prirodan, pokrene ih prema naprijed i ispruži ih dlanovima prema gore, kao da na njima stoji nevidljiva, skupocjena plitica i na plitici njeno ponuđeno srce. Njene su krasne oči gledale nježno i popustljivo, a na usnama joj je igrao smiješak usplahirenog podvrgavanja.

Opazila je kako se Charlesov smiješak smrznuo na njegovu licu. Shvatio je vrlo dobro.

(»Kriste bože, pa on me i ne želi. To je bila zabluda.«) Ova ju je spoznaja na čas zaprepastila. (»Bože, kako da se sada iz toga izvučem? Kako li tek glupo mora da izgledam.«)

Bila je vrlo blizu toga da izgubi ravnovjesje. Morala je da strelovito razmisli. On je tamo stajao buljeći u nju u neprilici, koju je uzaludno pokušavao da prikrije. Julija je postajala očajna. Nije znala što da započne s rukama što drže tu skupocjenu pliticu. Sam bog zna, da su bile malene, ali ovog su joj se časa pričinjale kao dva braveća stegna. Nije znala ni što da kaže. Svakog je trenutka njen stav i njen položaj bio nepodnošljiviji.

(»Klipan, blesavi klip. A zavodio me je sve te godine.«)

Učinila je ono što je jedino bilo moguće. Ostala je u istom stavu. Proračunavši da ne postupi prebrzo, ona je okretala ruke jednu prema drugoj dok ih nije sklopila i tada ih je, zabacivši glavu unazad, vrlo polako oslonila na jednu stranu svog vrata. Stav koji je sada zauzela bio je jednako ljubak kao i pređašnji, a taj joj je omogućavao da kaže što je bila namislila. Njen je dubok zvonak glas malo podrhtavao od uzbuđenja.

»Tako sam sretna, kad gledam unazad, pri pomisli da nas dvoje nemamo za što da se prekoravamo. Gorčina života nije u smrti, već je njegova gorčina u tome što ljubav umire.« (Nešto je slično bila čula u nekom komadu). »Da smo bili ljubavnici, vi biste me se već odavno bili zasitili, i što bismo nas dvoje sada od toga imali do li kajanje zbog vlastite slabosti? Kako je ono glasio onaj Shelleyjev stih o venenju što ste ga maločas citirali?«

»Keats«, ispravi je on. »Ta ne vene, prem ti si ost'o pust.«

»Da, taj. Nastavite.«

Željela je da dobije na vremenu.

»I ljubiti ćeš vječno ti, nju vječno krasnu.«

Ona širokim pokretom rasklopi ruke i potrese svojom kovrčavom glavom. Konačno se je snašla.

»Koliko istine, zar ne? — I ljubiti ćeš vječno ti, mene vječno krasnu. — Kakve li bismo mi bili budale da smo se radi nekoliko trenutaka slabosti odrekli divnog blaženstva što nam ga je dalo naše prijateljstvo. Nema ničesa čega bismo se trebali stidjeti. Mi smo čisti. Možemo hodati uzdignuta čela i čitavom svijetu gledati u oči.«

Instinktivno je osjetila da su te riječi bile baš prikladne za odlazak, i uskladivši pokrete s riječima, ona uzdignute

glave pođe prema vratima i širom ih otvori. Njena je moć uživljavanja bila tako silna da je još za čitavo vrijeme silazjenja niza stepenice ostajala u ulozi malopredašnje scene. Tek ju je tada prekinula i posve se je jednostavno obratila Charlesu koji ju je slijedio.

»Moj ogrtač.«

»Kola su ovdje«, rekao je ogrnuvši je ogrtačem. »Otpra-tit ću vas kući.«

»Ne, ostavite me samu. Želim da mi se ovaj sat utisne u srce. Poljubite me prije odlaska.«

Ona mu pruži usne. On ih poljubi. Tada se ote od nje-ga i prigušeno jecajući naglo otvori vrata i potrči prema kolima, koja su je čekala.

Kad je stigla kući i stupila u vlastitu spavaću sobu, ote joj se iz grudiju dubok uzdah olakšanja.

»Prokleti glupan. Dovesti me u takvu nepriliku. Hvala bogu, dobro sam se bila izvukla. On je takav magarac, te mislim da nije bio ni primijetio moju nakanu.« Samo ju je uznemirivao zamrznuti smiješak na njegovu licu. Možda je bio naslućivao, siguran nije mogao biti, ali kasnije je bio potpuno uvjeren da se je bio prevario. Moj bože, kakve li sam samo gluposti brbljala. Mogu kazati, da je ipak sve dobro prošlo. Sreća da sam na vrijeme shvatila. Još časak i ja bih bila razodjevena. Otuda se ne bih tako olako isko-beljala.«

Julija zahihoće. Situacija je svakako bila mučna, ona je od sebe bila načinila gadnu budalu, ali ako čovjek ima imalo smisla za humor, morao je opaziti i smiješnu stranu svega toga. Bilo joj je žao da nema nikoga kome bi to mogla ispriopovijedati; iako baš ne bi bila povoljna za nju, ipak bi bila zgodna priča. Najviše ju je pogodilo to što se dala zavarati komedijom o neumrloj strasti, koju je on to-like godine bio izigravao; jer to nije bilo ništa drugo nego poza; bio je zavolio da sebe promatra kao nepokolebljivog obožavaoca, a ustvari bilo je očito posljednje što je želio, da bude za svoju nepokolebljivost nagrađen.

»Doveo me je u zabludu, gadnu zabludu.«

Iznenada pade Juliji napamet jedna misao i ona se pre-stade smijati. Ako neki muškarac odbije ljubavnu ponudu neke žene, ona obično iz toga izvlači jedan od dva zaključka; jedan je da je on homoseksualac i drugi da je impotentan. Julija zamišljeno zapali cigaretu. Pitala se je, nije li Charles svoju odanost prema njoj upotrebljavao kao sredstvo da svrati pozornost od svojih pravih sklonosti. No odmah-nula je glavom. Da je bio homoseksualac ona bi sama si-gurno nešto opazila; osim toga u društvu se ustvari otkako

je rat svršio o ničem drugom i nije govorilo. Najvjerojatnije je, naravno, da je impotentan. Preračunala je njegove godine. Ubogi Charles. Ponovo se nasmiješila. Ako je tako onda je on, a ne ona, bio doveden u mučnu pa čak i u smiješan položaj. Mora da se je bio nasmrt uplašio, jedno jače. To su naravno stvari koje nijedan muškarac ne voli da povjerava ženi, a osobito ako je u nju ludo zaljubljen; što je dulje o tom razmišljala to joj se to objašnjenje činilo vjerojatnije. Počela je osjećati prema njemu pravo materinsko sažaljenje.

»Znam što ću učiniti«, rekla je kada se je počela svlačiti, »poslat ću mu sutra veliku kitu bijelih ljiljana.«

XXV.

Slijedećeg je jutra Julija ležala neko vrijeme budna prije negoli je pozvonila. Razmišljala je. Kada se je spominjala sinoćnje pustolovine nije mogla a da se ne raduje svojoj prisutnosti duha. Bilo je teško reći da je ona bila poraz pretvorila u pobjedu, ali promatrajući to kao strateški uzmak, ona ga je bila izvela majstorski. Uprkos tome bila je nezadovoljna. Moglo se je naći još jedno objašnjenje za Charlesovo čudnovato ponašanje. Bilo je moguće da je nije poželio jer nije bila poželjna. Ta joj je pomisao pala na pamet tokom noći i premda ju je odbacila kao posve nevjerojatnu, nije se moglo poreći da je sada na danjem svijetlu primala neugodan vid. Pozvonila je. Kako je Michael često znao doći kad je zajutarkovala, to bi joj obično Evie uvijek, čim bi razgrnula zavjese, dodala ogledalo i češalj, njen puder i crvenilo za usnice. Danas, umjesto da samo proleti češljem kroz kosu i površno napraši lice, Julija je tome posvetila više pažnje. Brižno je nacrvenila usne i lice; uredila je kosu.

»Govoreći bez zlobe i predrasuda«, rekla je, gledajući se još uvijek u ogledalu, dok joj je Evie stavljala na postelju poslužavnik sa zajutarkom, »da li biste me vi, Evie, nazvali lijepom ženom?«

»Prije nego odgovorim na pitanje treba da znam na što smjerate.«

»Kravo stara«, reče Julija.

»I sami znate da baš niste neka ljepota.«

»Nijedna velika glumica nije to bila.«

»Kad se udesite kao prošle noći, i kad je svijetlo iza vas, ne izgledate loše.«

(»Baš mi je sinoć puno koristilo!«) »Htjela sam znati, da li vi mislite da bi mi uspjelo smotati nekog muškarca kada bih to doista poželjela?«

»Poznavajući muškarce ne bih se začudila. Koga ste sada namislili smotati?«

»Nikoga. Mislila sam samo općenito.«

Evie je šmrcala i čeprkala kažiprstom po nosnicama.

»Ne šmrcajte toliko. Ako trebate da se useknete, useknite se.«

Julija je polako jela kuhano jaje. Zamislila se. Gledala je Evie. Smiješno staro stvorenje, ali naravno, čovjek nikad ne zna.

»Recite Evie, da li muškarci kadgod pokušavaju da vas napastuju na ulici?«

»Mene? No htjela bih da vidim onoga koji bi pokušao?«

»Da vam pravo kažem, i ja. Žene mi uvijek govore kako ih po ulici slijede muškarci i kad zastanu pred nekim izlogom kako im prilaze i nastoje uhvatiti njihov pogled. Koji put da ih se je vrlo teško otarasiti.«

»Smatram da je to gadno.«

»Ne znam ništa o tome. Ali ipak je to laskavo. Nego znate, ipak je čudna stvar da mene nikada nije nitko slijedio na ulici. Ne sjećam se nijednog muškarca koji bi ikada bio pokušao da me nagovori.«

»Prošecite jedno navečer Edgware Roadom. Već će vas nagovoriti.«

»Ne znam što bih radila u takvu slučaju?«

»Pozovite policajce«, odvrati Evie mrko.

»Poznam neku djevojku koja je jednom na Bond Streetu gledala u izlog trgovine šeširima. Bio joj je prišao neki čovjek i upitao je da li bi voljela jedan šešir. Rekla je da bi voljela. Uđoše u dućan, ona izabra šešir i dade mu svoje ime i adresu. On plati, ona mu se lijepo zahvali i, dok je on čekao da mu uzvrate sitniš, otišla je napolje.«

»Tako vam je ona to ispričala.« Evie je skeptično šmrknula. Pogledala je Juliju ispitivačkim pogledom. »Zašto vas to zanima?«

»Oh, ni za što. Samo se pitam zašto zapravo nije nikada mene nagovorio nijedan muškarac. Pa imam valjda sex appeal.«

A da li ga ima? Odlučila je da to provjeri.

Toga poslijepodneva, pošto se je naspavala, ustade, naliči se nešto jače nego obično i ne pozvavši Evie, obuče jednu haljinu koja niti je bila suviše jednostavna ni suviše

skupocjena, a na glavu stavi crven slamnat šešir sa širokim obodom.

»Ne ću da izgledam kao uličarka«, rekla je gledajući se u zrcalu. »S druge pak strane ne želim da izgledam ni suviše poštena.«

Spustila se niza stepenice na vršcima prstiju kako je nitko ne bi opazio, i tiho je za sobom zatvorila vrata. Bila je malo nervozna i veselo usplahirena; osjećala je da namjerava počinuti nešto prilično sablažnjivo. Prošla je Connaught Squareom i zašla na Edgware Road. Bilo je oko pet sati. Kolnikom se kretala gusta bujica autobusa, taksija i teretnjaka; biciklisti su probijali svoj opasan put kroz gužvu. Pločnici su bili pretrpani ljudima. Polako je stupala prema sjeveru. Spočetka je hodala pogleda uprta preda se, ne gledajući ni lijevo ni desno, ali je naskoro uvidjela da je to beskorisno. Morala je gledati u ljude ako je željela da oni gledaju u nju. Dva, tri puta videći nekoliko ljudi gdje gledaju u izlog, stala je i ona i gledala, ali se nitko nije na nju ni osvrnuo. Nastavila je tamarati. Ljudi su je mimoilazili u oba pravca. Svi su bili u žurbi. Nitko joj nije obraćao pažnje. Videći nekog muškarca sama gdje joj dolazi ususret upiljila se pogledom u nj, ali je i on prošao uz nju bez ikakva izraza na licu. To ju je navelo na pomisao da joj je izraz prestrog, i stoga je dala licu veseliji izgled pustivši da joj na usnama lebdi lagani smiješak. Dva su ili tri čovjeka bila pomislila da se njima smiješi i brzo odvratit će pogled. Za jednim od njih bila se okrenula, a i on također, ali susrevši se s njenim pogledom pohitao je dalje. Osjetila se malo posramljena i odlučila je da se više ne će osvrćati. Nastavila je šetnju. Uvijek je bila slušala da londonska gomila ima najbolje ponašanje na svijetu, ali njeno ponašanje u ovom slučaju nije baš bilo uljudno.

»Nešto se takova ne bi moglo dogoditi na ulicama Pariza, Rima ili Berlina«, razmišljala je.

Odlučila je da ide do Marylebone Rooda, a tada da se vrati. Bilo bi i suviše ponižavajuće da mora otići kući, a da je nitko nije nagovorio. Išla je tako polako da se je s nekim prolaznicima sukobljavala. To ju je uzrujavalo.

»Trebala sam pokušati u Oxford Streetu«, reče. »Ta glupača Evie. Edgware Road nije očito ni za što.«

Iznenada joj srce zakuca življe. Uхватила je pogled nekog mladog čovjeka, i bila je sigurna da je u tom pogledu opazila titraj. On je prošao, i ona se je samo s naporom uspjela suspregnuti da se ne osvrne. Najednom se zapanji, jer je on ponovno prolazio pored nje, usporio korake i ovog

joj se puta upiljio u lice. Ona mu dobaci jedan pogled a tada čedno obori oči. On je zaostao, ali je ona osjećala da je slijedi. Uspjelo je. Ona zasta da pogleda jedan izlog, a on zasta također. Znala je kako treba sada da se ponaša. Pretvarala se kao da se zadubila u promatranje izloženih predmeta, ali neposredno prije nego se pokrenula da pođe dalje, pogodi ga hitrim bljeskom svojih lako nasmiješenih očiju. Bio je prilično nizak; izgledao je kao činovnik ili poslovođa nekog dućana; bio je odjeven u sivo odijelo i nosio je smeđ mekan šešir. Nije bio muškarac koga bi bila izabrala da bude od njega napastovana, — ali što da se radi, — bio je tu i očito pri pokušaju da je nagovori. Zaboravila je da se je već bila počela osjećati umornom. Nije znala što će sada slijediti. Naravno, nije namjeravala da ode i suviše daleko, ali bila je radoznala što će on sada poduzeti. Pitala se što li će joj reći. To ju je uzbuđivalo i zabavljalo; to joj je olakšavalo dušu. Nastavila je polako šetanjem i znala je da je on odmah iza nje. Srce joj je počelo divlje tući. Čitava je stvar počela zadobivati oblik prave pustolovine.

»Zanima me da li će me pozvati da pođem s njim u neki hotel. Sumnjam da će se usuditi. Kino. Vjerojatno. Bit će zabavno.«

Sada mu je otvoreno pogledala u lice i bila je blizu da mu se nasmiješi. On skinu šešir.

»Gospođica Lambert, zar ne?«

Kao da ju je polio hladnom vodom. Bila je tako zatečena da nije našla ni toliko prisutnosti duha da to porekne.

»Odmah čim sam vas opazio činilo mi se je da sam vas prepoznao, ali kad sam se vratio da se uvjerim, rekao sam sâm sebi: ako to nije gospođica Julija Lambert onda sam ja Ramsay Macdonald. Vi ste baš bili zastali pred izlogom i to mi je dalo priliku da vas dobro promotrim. Najviše me je iznenađivalo što vas vidim na Edgware Roadu. To mi se činilo vrlo smiješno, ako znate na što mislim.«

Bilo je to mnogo smješnije nego što je on i naslućivao. Svakako, stvar ništa ne mijenja, ako on zna tko je ona. Trebala je bila shvatiti da ne će moći dugo ići po Londonu, a da ne bude prepoznata. On je govorio cockneyskim akcentom i imao je gnjecavo lice, ali ona mu se smiješila ljubazno i prijateljski. On ne smije pomisliti da se ona želi praviti važna.

»Oprostite što sam vas nagovorio a da vam nisam bio predstavljen i tako dalje, ali nisam htio da propustim priliku. Hoćete li biti tako ljubazni da mi date svoj autogram?«

Julija se zabezeknula. Zar ju je radi toga slijedio čitavih deset minuta? No možda je mislio da će to biti najbolji izgovor da je nagovori. Dakle, nastaviti će igru.

»Vrlo rado, ali ne ovdje na ulici. Ljudi bi zurili u nas.«

»Da, to je istina. No znate li što? Ja sam upravo bio pošao da popijem čaj. Tu iza ugla je lokal. Zašto ne biste i vi popili čaj?«

Pristat će. Kad popiju čaj vjerojatno će joj predložiti da pođu u kino.

»U redu«, rekla je.

Odšetaše do lokala i zauzeše dva mjesta za malim stolicama.

»Molim dva čaja, gospođice«, naruči on. »Nešto za jelo?« I kad je Julija otklonila: »I jednu žemičku s maslacem, gospođice.«

Julija je sada imala priliku da ga podrobnije promotri. Premda nizak i zbijen, bio je dobro građen. Crnu kosu začesljavao je glatko unazad, imao je lijepe oči, samo su mu zubi bili iskvareni a njegova je blijeda koža ostavljala dojam nečeg nezdravog. Bilo je u njegovu načinu neke vrsti drskosti, koja joj se nije osobito svidjela, ali ako pravo promisli, zar je mogla očekivati čednost ljubice od momka koji ju je nagovorio na Edgware Roadu.

»Prije nego pođemo dalje, da svršimo stvar s autogramom, ha? Što prije to bolje, to je moje pravilo.«

Izvuče iz džepa naliv-pero i iz debele lisnice ovelik list papira.

»Jedan od naših poslovnih papira«, reče, »upravo prikladan za ovu svrhu.«

Juliji je postalo glupo to zavlačenje čitave komedije, ali je ipak dobrohotno ispisala svoje ime na poledini papira.

»Vi skupljate autograme?« upitala je značajno se smiješeći.

»Ja? Ne. Ja sve to smatram velikom budalaštinom. Ali moja mala skuplja. Dobila je potpis od Charlija Chaplina i Douglasa Fairbanksa i ne znam od koga sve još ne. Pokazat ću vam njenu fotografiju, ako želite.«

Izvuče iz novčanika običnu fotografiju neke prilično nametljive mlade žene koja je pokazivala sve svoje zube smijejući se smiješkom filmske zvijezde.

»Zgodna«, reče Julija.

»Još i kako. Večeras idemo u kino. Bit će iznenađena kad vidi vaš potpis. Prva stvar što sam je rekao sam sebi, kad sam bio siguran da ste ono bili vi, bila je: ili ću za Gwen dobiti potpis Julije Lambert ili poginuti. Zna, mi ćemo se u kolovozu vjenčati čim nastupim svoj dopust. Otići ćemo na otok Wight da tamo provedemo medeni mjesec.

Danas ću se s njom divno našaliti. Ne će mi htjeti vjerovati kada joj budem rekao da smo vi i ja pili zajedno čaj, mislit će da je zadirkujem, a tada ću joj pokazati vaš potpis, gledaj.«

Julija ga je uljudno slušala, ali je s njenog lica nestalo smiješka.

»Ja nažalost moram naskoro da idem«, rekla je, »već sam i onako zakasnila.«

»Ni ja nemam mnogo vremena. Zna, kad me čeka moja mala, moram biti točan.«

Kada je djevojka donijela čaj, stavila je na stol i račun i Julija je ustajući izvadila iz torbice šiling.

»Što vam pada na pamet? Zar mislite da ću dopustiti da vi platite? Tä ja sam vas pozvao. Nego znate što biste mogli učiniti, dajte mi da jednom dovedem svoju malu u vašu garderobu da vas vidi. Tako, da se rukuje s vama. Mislim da bi je to jako veselilo. Čitavog bi života o tome pripovijedala.«

Julijino je ponašanje za posljednjih nekoliko časaka postajalo sve usiljenije, a sada je, iako još uvijek prijazno, bilo gotovo oholo.

»Žalim, ali strancima ne dopuštamo pristup onamo.«

»Oh, žao mi je. Ne zamjerite mi što sam vas to zamolio. Nije bilo za mene.«

»Ni najmanje. Ja vas potpuno shvaćam.«

Ona dade znak jednom taksiju u prolazu i pruži mladom čovjeku ruku.

»Zbogom, gospođice Lambert. Do viđenja, mnogo sreće i sve ostalo. I hvala za autogram.«

Julija se zavalila u kut taksija bjesneći.

»Običan gad. Njega i njegovu malu. Otkuda samo ta drskost, pitati da li bi je mogao dovesti da vidi MENE.«

Došavši kući pošla je odmah uza stepenice u svoju sobu. Strgla je šešir s glave i bijesno ga bacila na krevet. Ustobočila se pred ogledalom i promatrala se.

»Stara, stara, stara«, mrmljala je. »Drugog objašnjenja za to nema; nema u mene sex-appeala. Čovjek naprosto ne bi vjerovao, zar ne? Ti bi rekla da je to glupost. A kako ćeš to inače objasniti? Šetala sam s kraja na kraj Edgware Road, sam bog zna da sam bila savršeno odjevena za to, i nijedan muškarac nije obratio na mene ni najmanje pažnje osim nekog trapavog malog trgovačkog pomoćnika koji je od mene tražio autogram za »svoju malu«. To je apsurdno. Gomila bespolnih križanaca. Ne znam što se to zbiva s Englezima. Britanski Imperij!«

Posljednje je riječi izgovorila s takvim prezirom koji bi bio u stanju da smrvi čitavu klupu vladinih ministara. Počela je gestikulirati.

»Smiješno je pretpostaviti da bih postigla ovo što jesam, da u mene nije bilo sex-appeala. Tä zašto ljudi i idu da vide neku glumicu? Jer bi željeli da pođu s njom u krevet. Zar me mislite uvjeriti da bih mogla tri mjeseca puniti kazalište s nekim blesavim komadom da u mene nema sex-appeala? I što je uopće sex-appeal?«

Zastala je i promatrala se zamišljeno.

»Sigurno je jedno, ja mogu da glumim sex-appeal. Mogu da glumim sve.«

Počela je razmišljati o glumicama koje ga imaju u izobilju, a osobito o Lydiji Mayne, koju su uvijek angažirali kad je negdje bio potreban vamp. Nije bila baš osobita glumica, ali u izvjesnim je ulogama dolazila divno do izražaja. Julija je bila velika glumica i sada počeo oponašati Lydiju Mayne. Senzualno je spustila vjeđe, kako je to činila Lydija, i vrtjela je vijugavo tijelom u haljini. Očima je dala izraz izazivačke bestidnosti Lydijina pogleda, a svojim zmijolikim kretnjama isto izazivanje kakvo je bilo Lydijin specijalitet. Počela je govoriti Lydijinim glasom na onaj polagani zavladački način koji je svakoj primjedbi koju bi izgovorila davao prizvuk mlitave putenosti.

»Oh, dragi moj čovječe, ja takve stvari tako često slušam. Ne želim da budem uzrok nesuglasicama između vas i vaše žene. Zašto me muškarci ne ostavljaju na miru?«

To što je Julija prikazala bila je gruba karikatura. Bilo je to gotovo okrutno. To ju je tako zabavilo da je prasnula u smijeh.

»Dobro, možda u mene nema sex-appeala, ali da su vidjeli ovu moju imitaciju, mnogi bi ljudi došli do uvjerenja da ga nema ni u Lydije.«

Poslije toga osjećala se je mnogo bolje.

XXVI.

Započeo probe i rastjeraše Julijin jad. Novo uvježban komad, koji je Michael bio iznio dok je ona bila na putu, nije išao ni dobro ni zlo, ali da ne zatvara kazalište ostavio ga je na rasporedu sve dok ne bude spremljen »Dandanas«. Budući da je dvaputa tjedno nastupao u poslijepodnevnim predstavama, a vrijeme je bilo jako toplo, bio je odlučio da započne s posve lakim probama. Imali su čitav mjesec dana vremena.

Premda je Julija već tako dugo bila kod teatra, uvijek bi je kod probanja podilazila laka jeza, a prva bi je proba dovodila do gotovo bolesnog uzbuđenja. Bio je to početak

nove pustolovine. Tada se ne bi osjećala kao prvakinja već radosna i uzrujana kao kakva djevojka koja po prvi puta nastupa u nekoj maloj ulozi. No istodobno bi je zaokupljalo ugodno osjećanje vlastite snage. Pružala joj se još jednom prilika da se ispolji.

Oko jedanaest sati stupila je na pozornicu. Svi nosioci uloga stajali su naokolo. Poljubila se i rukovala s umjetnicima koje je poznavala, a Michael joj je vrlo učtivo predstavio ostale. Ona se srdačno pozdravi s Avice Crichton. Rekla joj je kako je lijepa i kako joj se vrlo sviđa njen šešir; pričala joj je o zgodnim haljinama koje je sebi bila izabrala u Parizu.

»Jeste li u posljednje vrijeme vidali Toma?« pitala je.

»Ne, nisam. Otišao je da provede svoj dopust.«

»Oh da. Zgodan momak, zar ne?«

»Sladak je.«

Dvije su se žene smiješile jedna drugoj. Julija ju je promatrala pri čitanju njene uloge i slušala njenu intonaciju. Namršteno se smješkala. Bilo je upravo onako kako je bila očekivala. Avice je spadala u onu vrstu glumica koje su posve sigurne same u sebe već od prvog pokusa. Nije znala što joj predstoji. Tom nije za Juliju više ništa značio, ali je ona imala još da izravna račune s Avicom i nije joj bilo ni na kraj pameti da to zaboravi. Drolja!

Komad je bio moderna verzija »Druge gospode Tanqueray«, ali je s obzirom na izmjenu načina života nove generacije predstavljen s gledišta komedije. Neki su stari karakteri zadržani i Aubrey Tanqueray, sada već vrlo star čovjek, pojavljuje se u drugom činu. Nakon Pauline smrti bio se je oženio po treći put. Gospođa Cortelyon bila se je prihvatila zadatka da ga odšteti za njegova nesretna iskustva s drugom ženom, i bila je sada pakosna i svadljiva stara dama. Ellean, njena kći, i Hugh Ardale bili su se sporazumjeli da prijeđu preko prošlosti, jer se činilo kao da je Paulina tragična smrt izbrisala sjećanje na njegove vanbračne pustolovine; oni su se bili vjenčali. On je sada bio umirovljeni brigadni general, koji je igrao golf i jadao se zbog propadanja Britanskog Imperija — »Da, sire, kada bih mogao, ja bih sve te proklete socijaliste stavio pred zid i postrijeljao« —; dok je Ellean, sada već postarija dama, poslije mladosti provedene u licemjerju, bila sad vesela, moćna i iskrena žena. Michael je igrao Roberta Humphreysa, koji je poput Aubreya u Pinerovu komadu, bio udovac s kćerkom jedinicom; bijaše godinama konzul u Kini i uštedjevši nešto novaca vratio se i naselio se u blizini posjeda Tanquerayjevih, na imanju, što mu ga je bio ostavio neki bratić. Njegova kći Honor (to je bila uloga za koju je bila

angažirana Avice Crichton) studirala je medicinu s namjerom da prakticira u Indiji. Nakon tako duge odsutnosti iz zemlje, sâm i bez prijatelja u Londonu, bio se namjerio na jednu poznatu damu iz društva, gospođu Marten. Gospođa Marten pripadala je istoj klasi kao i Paula, samo je bila manje ekskluzivna; ljetnu je i zimsku sezonu provodila u Cannesu dok je u međuvremenu živjela u svom stanu u Albemarle Streetu, gdje je primala oficire brigade Njegova Veličanstva. Vrlo je dobro igrala bridž, a još bolje golf. Izvanredna uloga za Juliju.

Autor se je točno pridržavao linije starog komada. Honor je izjavila svome ocu da napušta studij medicine, te da do svoje udaje želi da živi s njim, budući da se je upravo zaručila s Elleaninim sinom, mladim gardijskim oficirom. Malo iznenađen, Robert Humphreys saopći i njoj svoju namjeru da se oženi gospođom Marten. Honor je njegovu izjavu primila posve mirno.

»Tebi je, naravno, poznat njen lak način života, zar ne?« upitala ga je hladno.

Veoma zbunjen, on joj je govorio o nesretnu životu, koji je ta žena bila provodila i kako on želi da je odšteti za sve ono što je pretrpjela.

»Oh, ne govori koješta«, odgovorila je ona. »Ako je možeš dobiti, uzmi je.«

Elleanin je sin bio jedan od brojnih ljubavnika gospođe Marten, isto kao što je i Elleanin muž bio jedan od ljubavnika Paule Tanqueray. Kad je Robert Humphreys doveo svoju ženu u kuću na imanju i ova se činjenica razotkrila, oni odlučiše da se Honor mora o njoj obavijestiti. Ona se nije ni najmanje uzrujala. Sve joj je to već bilo poznato.

»Bila sam se silno obradovala kada sam to otkrila«, govorila je svojoj maćehi. »Vidite, draga, barem ću od vas moći doznati da li on što vrijedi u postelji.«

Bila je to najbolja scena Avice Crichton, trajala je punih deset minuta, i Michael je već od samog početka bio uvjeren da je važna i efektna. Avicina hladna i praktična dražest bila je upravo ono što je on i htio postići za tu priliku. Ali nakon nekih pola tuceta proba on je počeo uviđati da je to ujedno i sve što ona može da daje. Razgovarao je o tome s Julijom.

»Što držiš o Avicinoj igri?«

»Još je prerano da se to može reći.«

»Nisam baš zadovoljan njome. Ti si bila rekla da je dobra glumica. Dosada od toga nisam vidio ni mrve.«

»To je čvrsto naglašena uloga u komadu. Ne može na njoj mnogo pokvariti.«

»Ti isto tako dobro znaš kao i ja da nema nikakvih naglašenih uloga. Bila uloga ma kako dobra, ona tek onda vrijedi ako je dobro odigrana. Nisam siguran ne bi li bilo bolje da joj otkažem i uzmem nekog drugog.«

»To baš ne će biti lako. Mislim da bi joj još trebalo dati mogućnosti.«

»Tako je nezgrapna, pokreti su joj bezizražajni.«

Julija je razmišljala. Imala je svojih razloga da želi da Avice zadrži svoju ulogu. Dosta ju je dobro poznavala da je bila sigurna, da će, ako je otpuste, reći Tomu da se je to dogodilo, jer je Julija na nju ljubomorna. On je u nju zaljubljen i povjerovat će sve što mu bude rekla. On bi čak mogao pomisliti, da mu se Julija na taj način osvećuje zato što ju je bio napustio. Ne, ne, mora da ostane. Mora odigrati ulogu i propasti; a Tom se vlastitim očima mora uvjeriti kako je ona slaba glumica. Njih je oboje bilo uvjereno da će se ona u tom komadu proslaviti. Budale. To će je dotući.

»Ti Michaele i sam znaš kako si ti spretan, i sigurna sam da bi mogao nešto iz nje izvući kada bi se malo potrudio.«

»Pa baš to i jest ono, ona ne prihvaća nikakvih savjeta i uputu. Točno joj pokažem kako treba nešto reći, a ona ode i nastavlja na svoj način. Ti ne bi vjerovala, ali po neki puta mi se sve čini da je ona uvjerena da neke stvari znade bolje od mene.«

»Ti je činiš nervoznom. Kad joj ti kažeš kako da nešto napravi, ona upada u takvu nepriliku da ne zna kamo bi se djela.«

»Gospode bože, ta nema uvidavnijeg čovjeka od mene. Nikada nisam bio grub prema njoj.«

Julija ga ljubazno pogleda.

»Zar me doista misliš uvjeravati da ne znaš o čemu se kod nje radi.«

»Ne, o čemu?«

Ona ga bespomoćno pogleda.

»Tā ostavi se toga, dragi. Zar nisi opazio da je ona ludo zaljubljena u tebe?«

»U mene? A ja sam mislio da ona samo što nije zaručena s Tomom. Glupost. Uvijek sebi uobražavaš takve stvari.«

»Pa to se jasno vidi. Uostalom nije ona prva žrtva tvoje fatalne ljepote, a vjerujem da ne će biti ni zadnja.«

»Bog mi je svjedokom da ne mislim jadnom Tomu pomrsiti račune.«

»Niti ti za to kriv, zar ne?«

»Što mi dakle ti savjetuješ da činim?«

»Mislim da bi trebao da budeš prema njoj ljubezan. Tako je mlada, jadna mala. Njoj treba prijateljske pomoći. Kada bi ti s njom prošao ulogu nekoliko puta nasamo, ja sam uvjerena da bi mogao stvoriti čudo. Zašto je jednom ne pozoveš na ručak i porazgovoriš s njom?«

Opazila je kako su Michaelove oči zasjale kada je razmišljao o ovom prijedlogu, i kako mu se u kutu usnica pojavila sjena smiješka.

»Meni je, naravno, najvažnije da predstava bude izvedena najbolje što se može.«

Ja znam da će to za tebe biti prilično dosadno, ali iskreno govoreći, za uspjeh komada to će biti vrijedno truda.«

»Ti, Julijo, dobro znaš da nikada ne bih napravio nešto što tebe ogorčava, ali mnogo bih radije otjerao djevojku i uzeo neku drugu na njeno mjesto.«

»Mislim, da bi to bila velika pogreška. Uvjerena sam da će ona dati vrlo dobru predstavu, samo ako joj ti posvetiš dovoljno truda.«

Prošetao je dva tri puta sobom. Izgledalo je da stvar razmatra sa sviju strana.

»Dobro, mislim da to i jest moj posao, izvući iz svakog glumca najviše što se može. Kod svakog pojedinog treba pronaći najbolji način kako da se to postigne.«

Isturio je bradu i uvukao trbuh. Ispravio je leđa. Julija je znala da će Avice Crichton zadržati svoju ulogu. Slijedećeg dana na probi on ju je poveo nastranu i dugo je s njom razgovarao. Po njegovu je načinu Julija točno znala što govori, i promatrajući ih ispod oka ubrzo je opazila kako je Avice klimnula glavom i nasmiješila se. Bio ju je pozvao na ručak. Umirena, Julija je nastavila da studira svoju ulogu.

XXVII.

Probe su već bile četrnaest dana u toku, kada je Roger stigao iz Austrije. Nekoliko je sedmica bio proveo na nekom koruškom jezeru, i namjeravao je, nakon zadržavanja od dva do tri dana u Londonu, da otputuje na neko vrijeme s prijateljima u Škotsku. Kako je Michael morao rano objeđovati i zatim poći u kazalište, pošla je Julija da ga dočeka. Dok se je oblačila bila joj je rekla Evie, šmrcajući kao obično, da se toliko muči kako bi se što ljepše udesila kao da odlazi na sastanak s nekim mladićem. Htjela je da se Roger ponosi njome, pa je doista, šetajući gore dolje peronom u svojoj ljetnoj haljini, izgledala vrlo mlada i lijepa. Čovjek bi pomislio, s nepravom doduše, da uopće nije svi-

jesna pažnje što je pobuđuje. Roger je bio nakon mjesec dana provedenih na suncu jako opaljen, ali još uvijek prilično bubuljičav i izgledao je tanji negoli oko Nove godine kada je otputovao iz Londona. Zagrlila ga je burno i strastveno. On se je lagano smiješio.

Ručali su zajedno. Julija ga je pitala da li bi volio da poslije pođe u kazalište ili u kino, ali je on rekao, da bi najradije ostao kod kuće.

»To će i biti najzgodnije,« odgovorila je ona, »barem ćemo se moći narazgovarati.«

A bilo je dosta povoda za to, jer ju je Michael bio zamolio da se s Rogerom porazgovori kad joj se pruži za to prilika. Sada kada naskoro odlazi u Cambridge on treba da se odluči čemu će se posvetiti. Michael je strepio, ne će li on kad završi studije, željeti da pođe u kakvu poslovnicu ili čak na pozornicu. Uvjeran da je Julija taktičnija od nje, molio ju je da Rogeru prikaže prednosti Foreign Officea ili briljantne mogućnosti pravničke struke. Julija je smatrala nemogućim da joj se za vrijeme dva ili tri sata razgovora ne će pružiti prilika da navede razgovor na taj važni predmet. Za vrijeme ručka pokušala ga je nagovoriti da joj pripovijeda o Beču.

»Oh, nisam se bavio ničim osobitim. Vidio sam sve što je bilo vrijedno da se pogleda i marljivo sam učio njemački. Lunjao sam po pivarama. Mnogo sam posjećivao operu.«

Pitala ga je da li je doživio kakvu ljubavnu pustolovinu.

»Ako ništa, barem se nisi vratio zaručen nekom bečkom djevojkom«, rekla je nastojeći da od njega štogod izmami.

On je pogleda zamišljeno, ali i pomalo vragolasto. Čovjek bi gotovo pomislio da je bio progledao njenu namjeru. Bilo je to čudno; premda je bio njen vlastiti sin, u njegovu se društvu nije osjećala posve sigurnom.

»Ne«, odvrati on, »bio sam i suviše zaposlen a da gubim vrijeme na takve stvari.«

»Da li si posjećivao i ostala kazališta?«

»Dva ili tri puta.«

»Jesi li vidio štogod, čime bih se ja mogla poslužiti?«

»Nisam zapravo nikada mislio o tome.«

Njegov bi odgovor mogao bio izgledati kao prilično ne-ljubezan, ali je bio popraćen smiješkom, a taj je smiješak bio vrlo mio. Julija se je ponovno pitala, kako to da je on bio naslijedio tako malo od Michaelove ljepote i od njenog šarma. Njegova je smeđa kosa bila lijepa, ali su izbljedjele trepavice davale njegovu licu nekako prazan izgled. Neka sam bog zna kako je uz takva oca i takvu mater došao do tog svog prilično nezgrapnog stasa. Bilo mu je sada osamnaest; bilo je vrijeme da postane vitkiji. Izgledao je nekako

bešćutan; nije u njega bilo ni trunka njene bujne vitalnosti; mogla je da zorno zamisli s kakvom bi ona živahnošću pripovijedala o svojim doživljajima, da je upravo bila provela šest mjeseci u Beču. Oko svog boravka u St. Malou kod tetke Carrie i majke sačinila je takvu priču da su ljudi pucali od smijeha. Svi su govorili da je priča bila dobra kao kakav kazališni komad, a njen je dojam bio da je bila bolja od većine komada. Pričala ju je sada i Rogeru. On ju je slušao smiješeći se svojim tihim i mirnim smiješkom; imala je nelagodan osjećaj da je on ne nalazi tako smiješnom kao ona. Uzdahnula je u sebi. Jadan mali, nema smisla za humor. Neke su je njegove primjedbe navele da mu je počela pripovijedati o »Dandanas«. Ispričala mu je sadržaj i objašnjavala mu kako je ona bila zamislila svoju ulogu; govorila mu je o ostalim glumcima i opisala mu inscenaciju. Pri kraju ručka iznenada se trgnula opazivši da je za čitavo vrijeme neprekidno govorila o sebi i svojim interesima. Nije joj bilo posve jasno kako se dala na to navesti, kad li je najednom posumnjala nije li Roger podržavao razgovor u tom pravcu, kako bi je odvratio od sebe i svojih poslova. Ali odbacila je tu sumnju. On nije bio dovoljno inteligentan za to. Tek kasnije, kad su bili u salonu slušajući radio i pušeci, našla je Julija priliku da kao posve slučajno postavi pitanje koje je bila pripremila.

»Da li si se već odlučio, čemu ćeš se posvetiti?«

»Ne. Zar je tako hitno?«

»Ti znaš kako se ja malo u to razumijem. Tvoj otac kaže da ako namjeravaš postati odvjetnik, treba da počneš studirati pravo čim stigneš u Cambridge. S druge strane ako te više privlači Foreign Office, trebao bi da učiš moderne jezike.«

Gledao ju je tako dugo onim svojim čudnovatim i zamišljenim pogledom, da je Julija malo teško zadržala svoj lak i zabavan, a ujedno i nježan izraz.

»Da vjerujem u boga, postao bi svećenikom«, rekao je na kraju.

»Svećenik?«

Julija je jedva povjerovala svojim ušima. Osjetila se strašno nelagodno, ali kad joj je njegov odgovor dopro do svijesti, ona ga je začas zamislila kao kardinala, gdje stane u divnoj rimskoj palači, ispunjenoj krasnim slikama, okružena podložnim prelatima; a zatim kao sveca s mitrom na glavi i u zlatom protkanom ruhu, kako milostivim kretanjama dijeli kruh sirotinji. Zamislila je i sebe u haljini od brokata i s bisernom ogrlicom oko vrata. Majka Borgia.

»To bi bilo posve zgodno u šesnaestom stoljeću«, rekla je ona. »Sada je tome kasno.«

»Da, kasno.«

»Ne znam što ti je bilo da si došao na takvu pomisao.« On nije ništa odgovorio, tako da je opet ona progovorila.

»Zar nisi sretan?«

»Posve sretan«, nasmiješi se on.

»Pa za čim zapravo čezneš?«

On je ponovno pogleda onim svojim pogledom koji ju je smućivao. Bilo je teško znati da li misli ozbiljno, jer su se njegove oči nekako vragolasto krijesile.

»Za istinom.«

»Što misliš time reći?«

»Pa eto, čitav sam svoj život proživio u atmosferi prividnosti. Želim da upoznam stvari kakve jesu. Ti i otac volite udisati taj zrak, to je i jedini koji poznate i mislite da je to nebeski zrak. Mene guši.«

Julija ga je pažljivo slušala nastojeći da shvati što misli.

»Mi smo glumci, i to oni koji su postigli uspjeh. To nam je omogućilo da smo te okružili raskoši još od tvog rođenja. Mogao bi na prste nabrojiti glumce koji su svoje sinove školovali u Etonu.«

»Ja sam vam zahvalan za sve što ste za me učinili.«

»Što nam onda zamjeraš?«

»Ja vam ne zamjeram. Vi ste učinili za me sve što ste mogli. Na moju nesreću oduzeli ste mi vjeru u sve.«

»Mi se nikad nismo upletali u tvoju vjeru. Ja znam da mi nismo religiozni ljudi, mi smo glumci, a poslije osam predstava sedmično čovjek zaželi da nedjelju ima za sebe. Ja sam naravno mislila da o tom svemu vode računa u školi.«

Neko je vrijeme oklijevao prije negoli je opet progovorio. Moglo bi se pomisliti kao da nastavlja malo preko volje.

»Kad sam još bio dječak, bilo mi je četrnaest godina, stajao sam jedne večeri iza kulisa i promatrao tvoju igru. Mora da je bila divna scena, ti si govorila stvari, što ih je trebalo govoriti, tako iskreno, i ono što si govorila bilo je tako dirljivo, da nisam mogao zaustaviti suze. Bio sam sav zanijet. Ne znam kako da se točno izrazim, bio sam nekako uzdignut; strašno sam te žalio; osjećao sam se kao mali junak; osjećao sam da nikada neću počinuti nešto što je podlo ili nisko. I tada si došla u pozadinu pozornice u blizinu mjesta gdje sam ja stajao. Suze su ti tekle niz lice; bila si okrenula leđa publici i svojim običnim glasom rekla šefu pozornice: — Što taj prokleti električar radi s osvjetljenjem? Rekla sam mu da isključi plavo, — i zatim si se u istom

dahu okrenula publici strašnim krikom užasa i nastavila si scenu.«

»Ali, dragi, pa ja sam glumila. Kad bi neka glumica osjećala sva ona uzbuđenja koja prikazuje, brzo bi se upropastila. Sjećam se vrlo dobro te scene. Obično je čitavu kuću dovodila u oduševljenje. Nikad u životu nisam čula takav pljesak.«

»Možda je od mene bilo glupo što sam se dao zanijeti. Ja sam vjerovao da i misliš onako kako govoriš. Kada sam shvatio da je sve samo opsjena, u meni se je nešto slomilo. Otada ti nikada više nisam vjerovao. Jednom sam bio dao napraviti od sebe budalu; i odlučio sam da se to ne će nikada više ponoviti.«

Pogledala ga je radosnim smiješkom koji je razoružavao.

»Mili moj, ja mislim da ti govoriš gluposti.«

»Dakako da govorim. Ti ne poznaš razlike između istine i prividnosti. Ti nikad ne prestaješ glumiti. To je tvoja druga priroda. Ti glumiš kad imaš kod sebe društvo. Ti glumiš pred služinčadi, glumiš pred ocem, glumiš preda mnom. Preda mnom glumiš ulogu nježne, trpeljive i proslavljene majke. Ti uopće ne postojiš, ti si samo zbir mnogih uloga koje si igrala. Često sam se pitao da li si ti uopće ikada bila ti, i nisi li ti uvijek bila samo sredstvo iz kojeg si izgrađivala sve te ličnosti za koje si vjerovala da su one ti. Kada sam te znao vidati gdje ulaziš u neku praznu sobu, bio sam ponekiput obuzet željom da iznenada otvorim vrata, ali sam se plašio, da u tom slučaju ne ću naći unutra nikoga.«

Brzo ga je pogledala. Drhtala je, jer je ono što je govorio budilo u njoj osjećaj nelagodnosti. Slušala ga je pozorno i s izvjesnom strepnjom, jer je bio tako ozbiljan te je osjećala da izražava nešto što ga tišti već godinama. Nikad ga u životu nije bila čula gdje tako mnogo govori.

»Misliš li da je kod mene sve samo laž i prividnost?«

»Ne posve. Jer ti si i sama lažna. Prividnost je za tebe istina. Upravo kao što je i margarin maslac za ljude, koji ne znaju što je maslac.«

Podiđe je neki neodređeni osjećaj krivnje. Kraljica u »Hamletu«: — Daj da ti lomim srce; jer htio bih, da ono je od lomne građe. — Misli joj odlutaše.

(»Zanima me da li sam prestara da igram Hamleta. Siddonsova i Sarah Bernhardt su ga igrale. Imam bolje noge negoli ijedan muškarac koga sam gledala u toj ulozi. Pitat ću Charlesa, što misli o tome. Naravno tu su ti prokleti stihovi. Glupo je od njega da nije pisao u prozi. Da-

kako, mogla bih ga igrati na francuskom u Française. Bože, kakav bi to bio događaj!«)

Vidjela je sebe u ernu prsluku i dugim svilenim čarapama. »Jao, jadan Yorick.« Trgnula se iz misli.

»Mogao bi isto tako ustvrditi da ni tvoj otac ne postoji, jer i on posljednjih dvadeset godina glumi samog sebe.« (»Michael bi mogao igrati kralja, dakako ne na francuskom, ali ako odlučimo da ga damo u Londonu.«)

»Ubogi otac, ja mislim da on dobro vrši svoj posao, ali baš nije suviše inteligentan, zar nije tako? Toliko je zaokupljen nastojanjem da bude najljepši muškarac Engleske.«

»Smatram da baš nije lijepo da tako govoriš o svome ocu.«

»Zar sam rekao nešto što tebi nije poznato«, upita je hladno.

Julija je poželjela da se nasmiješi, ali nije htjela dopustiti da joj s lica nestane izraz u neku ruku uvrijeđenog dostojanstva.

»Naša slaboća, a ne naša jakost čini nas dragim u očima onih, koji nas ljube«, odvrati ona.

»U kome si to komadu kazivala?«

Ona se svlada da ne pokaže da je u neprilici. Riječi su joj same od sebe navrle na usta, ali kad ih je bila izrekla dosjetila se da doista potječu iz nekog komada. Mali grubijan! Ali pristajale su vrlo dobro.

»Ti si nepravedan«, reče tužno. Sve se više i više počela osjećati nalik na Hamletovu majku. »Zar me ne ljubiš?«

»Mogao bih te ljubiti, kada bih te mogao naći. No gdje si ti? Kada bi se ti riješila svog stalnog predstavljanja, kada bi ti netko oduzeo tvoju tehniku, kada bi te čovjek oljuštio kao što se ljušti luk, skidajući ti kožu za kožom pretvaranja i neistinitosti, ostataka starih uloga i komadića lažnih osjećaja, možda bi konačno naišao na dušu.« Gledao ju je ozbiljnim i turobnim očima, i tada joj se lako nasmiješio. »Ipak te vrlo volim.«

»Vjeruješ li ti da ja tebe volim?«

»Da, na svoj način.«

Julijino se lice iznenada rastužilo.

»Samo da ti je znati kako sam užasno patila kada si bio bolestan. I sama ne znam što bih bila učinila da si umro!«

»Bila bi dala divnu predstavu ucviljene majke pored odra jedinog djeteta.«

»Ipak ni izdaleka tako dobru kao kada bih bila održala nekoliko proba«, odgovori Julija zajedljivo. »Vidiš li, ti ne razumiješ da gluma nije narav; to je umjetnost, a umjetnost je nešto što sam stvaram. Stvarna bol je strašna;

zadatak je glumca da je prikaže ne samo istinito nego i lijepo. Kada bih ja doista umirala, kao što sam umirala u nekih pola tuceta komada, zar misliš da bih vodila brigu o tome da moje kretnje budu umiljate i da moje isprekidane riječi budu dovoljno razgovjetne da se čuju do posljednjih redova galerije? To je laž, ali nije više laž negoli Beethovenova sonata, i ja nisam lažnija od pijanista koji je svira. Okrutno je s tvoje strane kad govoriš da te ne volim. A ja te obožavam. Bio si jedina stvar moga života.»

»Ne. Obožavala si me dok sam još bio dijete i kada si se mogla sa mnom fotografirati. To je bila lijepa slika i zgodna reklama. Ali otada nisi o meni vodila mnogo računa. Uglavnom sam ti bio dosadan. Uvijek si se radovala da me vidiš, ali si mi uvijek bila zahvalna kada sam odlazio svojim putem i nisam ti oduzimao mnogo vremena. Ja te ne prekoravam; ti nikad u životu nisi imala ni za što drugo vremena do za sebe samu.»

Julija je postajala nestrpljiva. Približio se istini više negoli je to bilo ugodno.

»Ti zaboravljaš da su mlada stvorenja prilično dosadna.»

»Bučna, mogu da zamislim«, nasmiješio se. »Zašto si se onda stalno pretvarala, kako ne možeš podnijeti da nisam u tvojoj blizini? I to nije bilo ništa do gluma.»

»Doista me činiš vrlo nesretnom. Nekako se osjećam kao da prema tebi nisam izvršila svoju dužnost.»

»To jesi. Bila si uvijek vrlo dobra mati. A davala si mi nešto za što ću ti uvijek biti zahvalan; ostavljala si me na miru.»

»Ja ne razumijem što ti zapravo želiš.»

»Rekao sam ti. Istinu.»

»A gdje je misliš naći?«

»Ne znam. Možda i ne postoji. Ja sam još mlad; nezna-lica. Mislio sam da ću možda u Cambridgeu, susrećući ljude i čitajući knjige, otkriti gdje da je tražim. Ako mi tamo kažu da postoji samo u bogu onda sam gotov.»

Julija se uznemirila. Ono što je govorio nije potpuno shvaćala; za nju su to bile puste riječi i njoj nije bilo važno što one znače nego kako »zvuče«, i zato je bila osjetljiva za uzbuđenje koje se naziralo u njegovim riječima. Naravno, njemu je bilo tek osamnaest godina i bilo bi glupo shvaćati ga i suviše ozbiljno, i ona se nije mogla oteti misli da je sve to bio pokupio od nekog drugog, i da je dobar dio toga tek poza. Postoji li uopće itko tko ima vlastite ideje, i nema li u svakoga pri tom barem mrvičak poze? Ali, naravno, može biti da on ovog trenutka i osjeća tako kako govori, pa s njene strane ne bi bilo lijepo da tome ne pokloni pažnje.

»Dakako, ja razumijem što misliš«, rekla je. »Moja je najveća želja da tebe vidim sretna. Ja ću s ocem urediti stvar, a ti možeš činiti što te je volja. Ja razumijem da ti moraš da tražiš svoje vlastito smirenje. Ipak mislim da bi se trebao uvjeriti nisu li sve te tvoje ideje možda boležljive. Možda si u Beču bio suviše osamljen a mislim da i čitaš previše. Tvoj otac i ja, naravno, pripadamo drugoj generaciji i ja sumnjam da ti mi možemo pomoći. Zašto o svemu tome ne razgovaraš s još nekim tko je tvojih godina? S Tomom, na primjer.»

»Tom? Bijedan mali snob. Sva je njegova životna ambicija u tome da bude gentleman, a nikako ne opaža da što to više pokušava, to manje mu to uspijeva.»

»Mislila sam da ga vrlo voliš. Prošlog ljeta u Taplowu bili ste zajedno kuhani i pečeni.»

»Nije da ga nisam volio. Bio mi je potreban. Mogao me je obavijestiti o mnoštvu stvari koje sam želio da saznam. Ali smatrao sam ga uvijek beznačajnim i glupim stvorom.»

Julija se sjetila kako je bila bjesomučno ljubomorna na njihovo prijateljstvo. Ljutila ju je pomisao na sve one muke koje je bila pretrpjela.

»Ti si ga se riješila, zar ne?« upitao je iznenada.

Ona protrnu.

»Manje ili više, da.»

»Mislim da je to s tvoje strane pametno. Nije on bio društvo za tebe.»

Gledao ju je svojim mirnim i zamišljenim očima, i Juliju iznenada spopade neugodna strava da je njemu bilo poznato da je Tom bio njen ljubavnik. Sama je sebi govorila da je to nemoguće; samo je njena nečista savjest kriva što misli da je tako; u Taplowu nije bilo ničesa; bilo je nevjerovatno da je nešto od onog užasnog govorkanja doprlo do njegovih ušiju; a ipak je u njegovim očima bio takav izraz koji joj je zasigurno kazivao da on znade sve. Bila je postićena.

»Bila sam ga samo zato pozvala u Taplow, jer sam mislila da će tebi biti drago da imaš uza se nekog mladića tvojih godina.»

»Tako je i bilo.»

Bilo je malo nekog veselog svjetlucanja u njegovim očima. Bila je očajna. Najradije bi ga bila upitala zašto se cereka, ali se nije usuđivala; jer znala je da se on ne ljuti na nju, to bi još mogla podnijeti, već se je zabavljao na njen račun. To ju je duboko povrijedilo. Bilo joj je da zaplače, no on bi se tome samo nasmijao. I što da mu kaže? Štoga bi mu rekla ne bi povjerovao. Gluma! Najednom se našla u neprilici kako da se snađe u situaciji. Našla se

okom u oko s nečim nepoznatim, s nečim tajanstvenim i neugodnim. Zar je moguće da je to istina? U tom su trenutku čuli dolazak kola.

»To je tvoj otac«, uskliknula je.

Kakvo olakšanje! Prizor je bio nepodnošljiv i bila je sretna da ga je njegov dolazak prekinuo. Toga trenutka ude u sobu Michael, vrlo srdačan, isturene brađe i uvučena trbuha, za svojih pedeset godina nevjerojatno krasan, i na svoj muževan način pruži ruku da se nakon šestmesečnog rastanka pozdravi sa svojim sinom jedincem.

XXVIII.

Tri dana kasnije Roger je otputovao u Škotsku. Julija je bila vješto upriličila, da njih dvoje nije više dulje vrijeme ostajalo zajedno. Kada bi slučajno ostali nekoliko minuta nasamo, govorili su o beznačajnim stvarima. Julija nije mnogo žalila što on odlazi. Nije joj nikako silazio s pameti osebujan razgovor što ga je bila vodila s njim. Jedna ju je čudna stvar iz tog razgovora nekako neobično uznemirivala; bila je to njegova primjedba, da ako ona uđe u neku praznu sobu i netko poslije naglo otvori vrata, da unutra ne će biti nikoga. Osjećala se zbog toga vrlo nelagodno.

»Nikad nisam sebi umišljala da sam neka osobita ljepota, ali jednu mi stvar nikad nitko nije poricao, da sam ličnost. Smiješno je misliti, zato što mogu odigrati stotinu različitih uloga na stotinu različitih načina, da nemam vlastite individualnosti. Ja to mogu zato jer sam vraški dobra glumica.«

Pokušala je da zamisli što se događa u njoj kad uđe sama u praznu sobu.

»Tä ja i nisam nikada sama, a pogotovo ne u praznoj sobi. Tu su uvijek Evie, ili Michael, ili Charles, ili publika; ne stvarno, naravno, već u mojim mislima. Moram o Rogeru porazgovoriti s Charlesom.«

On je na nesreću bio odsutan. No vratit će se do generalne probe i premijere; u dvadeset godina to nije nikada propuštao, i njih je dvoje poslije generalne probe uvijek odilazilo zajedno na večeru. Michael će ostati u kazalištu, zaposlen oko osvjetljenja i sličnih stvari, i oni će biti sami. Moći će se do mile volje narazgovarati.

Studirala je ulogu. Ona nije gradila karakter, koji je trebala da predstavlja, pomno i oprezno na osnovu iskustva; imala je sposobnost da se potpuno preobrazi u ženu koju je imala da naslika, tako da je mislila njenom glavom i

osjećala njenim ćutilima. Njena ju je intuicija poticala na stotinu sitnih poteza, koji su poslije zaprepastavali gledaoce svojom vjerodostojnošću. No kada bi je upitali kako je do njih došla, ona ne bi znala odgovoriti. Ovoga je puta htjela da prikaže srčanu ali ipak nesigurnu spretnost gospođe Marten, koja je igrala golf i mogla s muškarcima razgovarati na ravnoj nozi, a usto u biti časnu ženu srednjeg staleža, koja je čeznula za sigurnošću braka.

Michael nikada nije trpio da generalnoj probi prisustvuje velik broj ljudi, i nastojeći da sačuva tajnu komada do premijere, bio je dopustio pristup, uz Charlesa, samo još nekolicini ljudi: fotografima i krojačicama, čija je prisutnost bila neophodna. Julija se štedjela. Nije željela da dade sve što je namjeravala, sve do premijere. Bilo je dovoljno da joj je igra u skladu s ostalima. Pod Michaelovim je poslovnim rukovođenjem sve proteklo bez zapinjanja, i oko deset sati sjedili su Julija i Charles u Grill-Roomu Savoya. Prva stvar što ga je upitala bila je, što misli o Avice Crichton.

»Ne baš osobita, ali neobično lijepa. Doista izgleda krasno u onoj haljini u drugom činu.«

»Ja ne ću obući onu haljinu koju sam nosila večeras. Charley Devirill načinio mi je jednu drugu.«

Nije vidio pomalo vragolast pogled kojim ga je pogledala, premda ga ne bi bio shvatio i da ga je bio opazio. Slijedeći Julijin savjet, Michael se je bio s Avicom prilično pomučio. Bio je s njom probao gore u svojoj privatnoj sobi i bio je s njom izradio svaku intonaciju i svaki pokret. Bio je s njom također, — Julija je imala dobrih razloga da to vjeruje, — nekoliko puta ručao i izvodio je na večeru. Rezultat je svega toga bio taj da je ona svoju ulogu igrala neobično dobro. Michael je trljao ruke.

»Vrlo sam zadovoljan njome. Mislim da će doživjeti priličan uspjeh. Bavim se mislju da joj ponudim ugovor.«

»Ja to ne bih činila«, rekla je Julija. »Ne prije premijere. Čovjek ne može nikada točno znati, kakva će biti predstava, sve dok ne bude izvedena pred publikom.«

»Vrlo je lijepa djevojka i savršena dama.«

»Lijepa djevojka zato što je u tebe ludo zaljubljena, a savršena dama zato što odbija tvoje ljubavne ponude do potpisivanja ugovora.«

»Oh, draga, ne budi tako budalasta. Tä ja sam dovoljno star da bih joj mogao biti otac.«

Samodopadno se je smješkao. Ona je vrlo dobro znala da njegova ljubakanja ne idu dalje od držanja za ruke i jednog do dva poljupca u taksiju, ali je isto tako znala da njemu godi uvjerenje da ga ona smatra sposobnim za nevjeru.

Zadovoljivši svoj apetit u skladu s održavanjem linije, nače Julija razgovor o predmetu koji ju je zaokupljao.

»Charles dragi, želim da se s vama porazgovorim o Rogeru.«

»Oh da, on se je ovih dana vratio, zar ne? Kako je?«

»Dragi moj, dogodila se grozna stvar. Vratio se kao strašan čistunac, i ja ne znam kako da se snađem.«

Ponovila mu je njihov razgovor u svojoj verziji. Izostavila je dvije tri stvari za koje je mislila da ih nije zgodno spominjati, ali ono što mu je rekla inače je odgovaralo istini.

»Tragična je stvar što on nema ni trunka smisla za humor«, završila je.

»Ta tek mu je osamnaest godina.«

»Bilo mi je kao da me je netko udario po glavi kada mi je sve ono govorio. Osjećala sam se poput Balaama, kada je ono njegov magarac počeo da ćaska.«

Ona ga veselo pogleda, ali on se nije ni nasmiješio. Nije njenu primjedbu smatrao baš tako smiješnom.

»Ne mogu da shvatim odakle mu te ideje. Nemoguće je zamisliti da je sve te besmislice mogao izmisliti sâm.«

»Jeste li sigurni da dječaci u tim godinama ne razmišljaju više negoli to mi, stariji ljudi, i slutimo? To je neka vrsta duhovnog puberteta i njegovi su rezultati ponekiput vrlo čudnovati.«

»Čini mi se licemjerno od Rogera, da je godinama bio pun takvih misli, a da o njima nikada nije izustio ni riječi. Kao da me je optuživao.« Zahihotala je. »Da vam pravo kažem, dok je Roger govorio, osjećala sam se poput Hamletove majke.« I nastavi bez stanke: »Što mislite, jesam li ja prestara da igram Hamleta?«

»Gertruda baš nije najzgodnija uloga, ne mislite li i vi tako?«

Julija prasnu u smijeh.

»Ne budite idiot, Charles. Ne bih igrala kraljicu. Igrala bih Hamleta.«

»Mislite li da je to prikladno za ženu?«

»Gospođa Siddons ga je igrala a isto tako i Sarah Bernhardt. To bi bila kruna moje karijere, ako znate na što mislim. Jedina su poteškoća stihovi.«

»Slušao sam glumaca koji su ih tako izgovarali da ih se nije moglo razlikovati od proze«, odgovorio je on.

»Da, ali ipak to nije isto.«

»Jeste li bili ljubazni s Rogerom?«

Iznenadilo ju je što se je tako neočekivano vratio na predmet razgovora, ali mu je odvratila sa smiješkom.

»Oh, vrlo ljubazna.«

»Teško je sačuvati strpljivost u odnosu prema osebnosti mladeži; ona nam tumači kako su dva i dva četiri, baš tako kao da to mi nikada nismo ni slutili, i razočarana je kad ne dijelimo njeno oduševljenje ako je upravo otkrila da kokoš nese jaja. Ima mnoštvo besmislica u njihovoj buci i vici, ali nije i sve besmislica. Trebalo bi više suosjećati s njima; trebalo bi što više nastojati, da ih se razumije. Čovjek bi trebao držati na umu koliko je potrebno zaboraviti i koliko naučiti prije negoli se po prvi puta licem u lice nađe pred životom. Nije lako kad netko mora da se odreče svojih ideala, i krute su činjenice svakidašnjice gorke pilule za gutanje. Duhovni sukobi mladosti mogu biti vrlo oštri, a čovjek je gotovo nemoćan da ih riješi.«

Ta ne ćete valjda kazati da u svem tom Rogerovom benetanju ima nečesa? Ja držim da je sve to samo kup komunističkih besmislica što ih je naučio u Beču. Voljela bih da ga nikada nismo onamo slali.«

»Možda ste u pravu. Može se dogoditi da on za godinu ili dvije napusti svoje visoke ciljeve i primi na sebe lance. A možda nađe ono za čim teži, ako ne u bogu, a ono u umjetnosti.«

»Bilo bi mi mrsko da postane glumac, ako ste na to mislili.«

»Ne, ne mislim da ga to privlači.«

»Pisac, naravno, također ne može biti, nema smisla za humor.«

»Ja mislim da će se ipak zadovoljiti time da stupi u Foreign Office. Ta će mu osobina tamo samo koristiti.«

»Što mi vi savjetujete? Što da radim?«

»Ništa. Ostaviti ga u miru. To je vjerojatno najveća usluga koju mu možete načiniti.«

»Ali ja ne mogu, a da se ne uznemirujem zbog njega.«

»Ne morate se uznemirivati. Nadajte se. Vi mislite da ste rodili samo ružno pače; a možda je ono na putu da se razvije u bjelokrila labuda.«

Charles nije Juliji pružio ono što je željela. Bila je očekivala od njega više simpatije prema sebi.

»Sve mi se čini da stari, jađni moj«, mislila je u sebi.

»Gubi vezu sa stvarnošću. Mora da je već godinama impotentan; čudi me da to nisam opazila već prije.«

Pitala ga je koliko je sati.

»Mislim da bismo trebali poći. Potreban mi je dug noćni počinak.«

Julija je dobro spavala i kada se je probudila, najednom je osjetila ugodno uzbuđenje. Večeras je premijera. Osjetila je ugodno dražkanje kada se je sjetila da su se ljudi već sinoć kad je napuštala kazalište poslije generalne

probe, bili počeli sakupljati pred vratima za parket i galeriju, i da su sada, u deset sati ujutro, tamo vjerojatno stvoreni već dugački repovi.

»Sreća za njih da je lijepo vrijeme.«

Za prošlih je godina pred premijeru bivala nepodnošljivo uzrujana. Čitavog bi se dana osjećala nekako bolešljiva, i kako su sati prolazili to se je stanje pogoršavalo, tako da se je bavila mislju da napusti pozornicu. Sada, međutim, pošto je to iskušenje već toliko puta bila prebavila, stekla je izvjesnu mirnoću. Za čitavog prijedpodneva osjećala se je samo sretno i ugodno uzbuđena; tek kasno poslije podne ona je počela osjećati laku nelagodnost. Postajala je šutljiva i tražila samoću. Postajala je i razdražljiva, i Michael je, znajući to iz iskustva, nastojao da joj se uklanja s puta. Ruke i noge bile su joj hladne a kad bi stigla u kazalište postale bi nalik na komade leda. Pa ipak joj to osjećanje strepnje nije bilo neugodno.

Julija tog prijedpodneva nije imala nikakva posla osim da oko podneva prisustvuje maloj čitalačkoj probi, i dosta je dugo ostala u postelji. Michael, zaposlen oko posljednjih priprema, nije došao na ručak i ona je jela sama. Tada je opet legla i jednu uru dobro odspavala. Namjeravala je da se čitavo poslijepodne odmara; oko šest sati treba da dođe gospođica Phillips i dade joj laku masažu, a oko sedam je željela da bude u kazalištu. No kada se je probudila osjetila se tako osvježenom, da joj je dojadilo ostati u krevetu i ona odluči da se malo prošeće. Bio je krasan, sunčan dan. Pošto je više voljela grad nego poljane, ulice više nego drveće, nije pošla u park, već je tumarala po susjednim trgovinama, u to doba godine potpuno pustim, dokono promatrajući kuće i razmišljajući o tome kako joj se njena vlastita kuća sviđa više nego ijedna od njih. Osjećala se vesela i laka srca. Tada pomisli da je vrijeme da pođe kući. Upravo je bila stigla do ugla Stanhope Placea, kad li začu svoje ime izgovoreno glasom koji nije mogla a da ne prepozna.

»Julijo.«

Ona se okrenu i Tom je, smiješeći se čitavim licem, dostignu. Nije ga bila vidjela od svog povratka iz Francuske. Bio je vrlo elegantan u zgodnu sivu odijelu i smeđem šeširu. Bio je opaljen od sunca.

»Mislila sam da ste na putu.«

»Vratio sam se u ponedjeljak. Nisam vam se javio telefonom, jer sam znao da ste zaokupljeni posljednjim probama. Doći ću večeras; Michael mi je dao ulaznicu.«

»Oh, tome se radujem.«

Bilo je očito da se obradovao, što je vidi. Lice mu je bilo živahno, a oči su mu sjale. Ona je bila zadovoljna opazivši da je to, što ga vidi, nimalo ne uzbuđuje. Kad su započeli razgovor, ona se u sebi čudila, što je to bilo na njemu, što ju je nekad bilo tako jako privlačilo.

»A što to ima da znači, da vi ovako lutate naokolo?«

»Malo sam se prošetala. Upravo sam pošla da popijem čaj.«

»Dođite da zajedno popijemo čaj.«

Njegov je stan bio odmah iza ugla. Upravo je bio na putu kući, kadli je ugledao nju.

»Kako to da se tako rano vraćate?«

»Oh, sada baš nema u uredu mnogo posla. Jedan je od naših dioničara umro prije nekoliko mjeseci, i ja sam dobio veći udio u poduzeću. To znači da poslije toga mogu i nadalje zadržati svoj stan. Michael se pritom ponio vrlo lijepo; rekao mi je, da ne moram plaćati najamninu dok mi se prilike ne poboljšaju. Bila mi je mrska i sama pomisao da moram iseliti. Ta dodite. Volio bih vam spremiti čašu čaja.«

Tako je živahno brbljao, da se Julija zabavljala. Kada ga je čovjek slušao ne bi nikada povjerovao da je među njima ičega bilo. Nije bio ni najmanje u neprilici.

»Dobro. Ali ostati mogu samo trenutak.«

»U redu.«

Skrenuše prema garažama i ona se ispred njega uspinjala strmim stepenicama.

»Smjestite se udobno u prvoj sobi, a ja ću pristaviti vodu da se kuha.«

Ona je ušla i sjela. Osvrtala se naokolo po sobi, koja je bila poprište tolikih njenih uzbuđenja. Ništa se nije izmijenilo. Njena je fotografija stajala na svom starom mjestu, samo što je na kaminu stajala i velika fotografija Avice Crichton. Na njoj je pisalo: Tomu od Avice. Julija je zapažala sve. Soba je isto tako mogla biti dekoracija za neki komad u kome je bila igrala; izgledala joj je nekako neodređeno prisna, ali nije za nju ništa dalje značila. Ljubav, koja ju je tada proždimala, ljubomora, koja ju je mučila, ekstaza predavanja, sve to nije za nju predstavljalo ništa više negoli neka od bezbrojnih uloga, što ih je bila igrala u prošlosti. Uživala je u svojoj ravnodušnosti. Tom uđe noseći stolnjak, što mu ga je ona bila poklonila i pribor za čaj, koji je također bio njen poklon. Nije shvaćala zašto je ti mali prigodni pokloni, koje on još uvijek upotrebljava, nagone na smijeh. Unio je zatim čaj i oni su ga pili sjedeći jedno pored drugoga na sofi. Pripovijedao joj je još o poboljšanju svojih prilika. Svojim joj je veselim i prijaznim

načinom objašnjavao kako je zahvaljujući poslovima, koje je on pribavio putem njenih veza, osigurao sebi u poduzeću veću dobit. Pričao joj je o svom ljetovanju s kojeg se upravo vratio. Julija je jasno opažala, da on nema ni pojma koliko joj je bio zadao jada. I to ju je također nagonilo na smijeh.

»Čujem da biste večeras mogli doživjeti ogroman uspjeh.«

»To bi bilo divno, zar ne?«

»Avice kaže da ste vas oboje, i vi i Michael bili prema njoj strašno dobri. Pazite da vam ona ne preotme komad.«

On je to izrekao u šali, ali Julija se pitala nije li mu možda Avice nagovijestila, da je to njena namjera.

»Jeste li s njom zaručeni?«

»Ne. Ona želi da bude slobodna. Ona misli da bi zaručke mogle naškoditi njenoj karijeri.«

»Čemu?« Riječ se omakla s Julijinih usta, a da je nije mogla zaustaviti, ali brzo se opet snašla. »Da, razumijem što misli, naravno.«

»Dakako, ja ne želim da joj budem na putu. Ja mislim, ako ona poslije večerašnje predstave dobije dobru ponudu za Ameriku, da je potpuno razumljivo što želi biti savršeno slobodna, da može prihvatiti.«

Njena karijera! Julija se u sebi tiho smijala.

»Znate li da se divim, kako ste se lijepo ponijeli prema Avici.«

»Zašto?«

»No pa vi znate kakve su žene.«

Rekavši to stavio joj je ruku oko pasa i poljubio ju je. Ona se je nasmijala.

»Kakav li ste vi čudan momak?«

»Što mislite o malo ljubavi.«

»Ne budite ludi.«

»Što je ludo na tome? Zar nismo dosta dugo bili rastavljeni?«

»Ja sam za rastave bez opoziva. A i što je s Avicom?«

»Oh, ona je nešto drugo. Dođite.«

»Zar ste zaboravili da danas imam premijeru?«

»Ima još mnogo vremena.«

Ovio ju je obim rukama i nježno je cjelivao. Gledala ga je podrugljivo. Iznenada se odlučila.

»U redu.«

Ustadoše i pođoše u spavaću sobu. Skinula je šešir i iskliznula iz haljine. Držao ju je u rukama kao što ju je često bio držao i prije. Ljubio je njene zatvorene oči i male dojke kojima se je toliko ponosila. Prepustila mu je svoje tijelo da čini s njim što hoće, ali njena je duša ostala da-

leko. Uzvrćala mu je poljupce iz ljubaznosti, ali je sama sebe zatekla kako misli na ulogu koju igra večeras. Kao da su u njoj dvije osobe, ljubavnica u zagrljaju svog ljubavnika, i glumica koja već u duhu vidi nejasan prostor tamnog gledališta i stupajući na pozornicu čuje provalu pljeska. Kada su malo zatim ležali jedno pored drugoga, on s rukama oko njena vrata, ona je tako potpuno zaboravila na njega, da se gotovo iznenadila kada je on prekinuo dugu šutnju.

»Zar vam više nije stalo do mene?«

»Kako ne, dragi. Ludujem za vama.«

»Tako ste danas nekako čudnovati.«

Opazila je, da je razočaran. Jadno stvorenje; nije htjela da povrijedi njegove osjećaje. Bio je doista vrlo mio.

»Imam pred sobom premijeru, pa danas baš nisam posve pri sebi. Neka vas to ne uznemiruje.«

Pošto je došla do zaključka, sada posve sigurno, da joj do njega nije više ni najmanje stalo, nije mogla, a da ga ne požali. Nježno ga je gladila po obrazu.

»Mili moj mali.« (Da li se Michael sjetio da onima koji čekaju ulaznice u redovima pošalje čaja. To ne stoji baš mnogo, a ljudi do toga tako mnogo drže.) »Nego znate, sada doista moram da idem. U šest mi već dolazi gospodica Phillips. Evie će biti vrlo uzrujana i ne će moći shvatiti, što se sa mnom dogodilo.«

Oblačeći se, živahno je brbljala. Iako ga nije gledala, bila je svijesna, da se Tom osjeća neugodno. Stavila je na glavu šešir, a zatim je obim rukama prihvatila njegovo lice i prijateljski ga poljubila.

»Do viđenja, mali moj. Želim vam večeras dobru zabavu.«

»Mnogo sreće.«

On se nasmiješio pomalo usiljeno. Opažala je da nije posve načistu s onim, što se s njom zbiva. Julija se iskrala iz stana, i da nije bila prva glumica Engleske i žena od gotovo pedeset godina, bila bi poskakivala na jednoj nozi čitavim putem od Stanhope Placea do svoje kuće. Bila je silno zadovoljna. Otvorila je kućna vrata vlastitim ključem i opet ih zatvorila.

»Sve mi se čini da ima nešto u onome što je rekao Roger. Ljubav nije vrijedna onakve galame kakva se diže oko nje.«

Četiri sata kasnije sve je već bilo gotovo. Komad je pošao dobro već od samog početka; publika, usprkos ranoj sezoni, vrlo otmjena, radosna što se nakon ljetovanja po prvi put ponovo nalazi u kazalištu, bila je spremna da se zabavlja. Bio je to povoljan početak kazališne sezone. Poslije svakog čina bilo je mnogo pljeska, a nakon svršetka desetak izazova pred zastor; dva je primila ona sama i bila je gotovo iznenađena toplinom prijema. Održala je i malen smeten govor, — unaprijed spremljen — kakav su prilike zahtijevale. Na kraju je izazvan čitav ansambl i orkestar je odsvirao nacionalnu himnu. Julija je, razdragana, uzbuđena i sretna, pošla u svoju garderobu. Nikada još nije bila osjetila takvo samopouzdanje. Nikad još nije bila igrala tako briljantno, raspoloženo i darovito. Komad je završio velikom tiradom, u kojoj Julija u ulozi lake žene, koja se povukla, žigoše razuzdanost, beskorisnost i nemoralnost one besposlene sredine, u koju je bila uvedena svojom udajom. Monolog je bio dugačak dvije stranice i nijedna druga glumica u Engleskoj ne bi bila u stanju da tako dugo drži publiku u napetosti. Izvanrednim smislom za mjeru, modulacijama divnog glasa, ovladavanjem čitave ljestvice uzbuđenja, njoj je čudesnom tehnikom uspjelo načiniti iz njega potresan, gotovo senzacionalan vrhunac komada. Ni naj snažnija akcija ne bi mogla biti uzbudljivija, niti bi naj neočekivaniji obrat bio izazvao veće iznenađenje. Čitav je glumački sastav bio odličan s izuzetkom Avice Crichton. Ulazeći u svoju garderobu Julija je pjevušila ispod glasa.

Michael je ušao odmah za njom.

»Izgleda da će komad doživjeti velik uspjeh.« On je zagrlj i poljubi. »Tako mi boga, danas si bila sjajna.«

»Nisi ni ti bio baš loš, dragi.«

»Takvu vrstu uloga mogu da igram kao iz rukava,« odvrati on bezbrižno i, kao obično, skroman kad se radi o njegovim vlastitim ostvarenjima. »Jesi li opazila, kako je djelovao tvoj dugi govor. To je moralo pogoditi kritičare.«

»Oh, ti već znaš kakvi su oni. Oni će svu pozornost pokloniti tom glupom komadu, i tek na kraju tri retka meni.«

»Ti si najveća glumica na svijetu, draga, ali bogami, ti si i zmija.«

Julija širom otvori oči izrazom najnevinijeg iznenađenja.

»Michaele, što misliš time reći?«

»Ne gledaj tako nedužno. Znaš ti vrlo dobro što mislim. Zar misliš da možeš zavarati starog kazališnog pacova, kakav sam ja?«

Gledao ju je lukavo žmirkajući očima, te joj je samo s naporom uspjelo da ne prasne u smijeh.

»Nedužna sam poput novorođena djeteta.«

»Ostavi se toga. Ako je ikada itko ikoga uništio s predumišljanjem, onda si ti uništila Avicu. No ne mogu se ljutiti na tebe, jer si to tako divno izvela.«

Julija sada više nije mogla da zadrži smiješak koji joj se ocrtao na usnama. Pohvala je uvijek ugodna umjetniku. Jedina je velika scena Avice Crichton bila u drugom činu. To je bila scena s Julijom, i Michael ju je bio postavio tako da ona potpuno pripadne djevojci. Bilo je to ustvari tako, kako je i komad zahtijevao, i Julija se, kao i uvijek, na probama predavala njegovom rukovođenju. Kako bi se istakla plava boja njenih očiju i da dođe do izražaja njena plava kosa, odabrana je za Avicu svijetloplava haljina. Da se naglasi kontrast, za Juliju je bila odabrana haljina prijatno žute boje. Tu je ona bila nosila na generalnoj probi. No istovremeno ona je bila naručila i drugu haljinu od svjetlucavog srebra, i u njoj je, na Michaelovo iznenađenje i Avicino zaprepaštenje, nastupila u drugom činu. Njena blistavost i igra svijetla na njoj, privlačili su pažnju publike. U poređenju s tim, Avicino je plavo djelovalo izbljedjelo. Kad su stigle do važne scene, što su je igrale zajedno, Julija je na jednom izvukla, kao kakav čarobnjak što izvlači iz šešira kunića, veliku maramu od tamnocrvene svile i počela se s njom igrati. Mahala je njom, širila je kao da želi da je razgleda, gnječila je, prelazila njom preko čela, njom je nježno otirala nos. Publika kao fascinirana nije mogla da odvoji oči od crvene krpe. Julija se pozornicom kretala tako, da je Avice morala publici okrenuti leđa, a kada su njih dvije zajedno sjedile na sofi, ona je prihvatila Avicinu ruku na tako neposredan način, koji je gledaocima izgledao savršeno prirodan, da je, sama naslonjena unazad, prisilila Avicu da gledalištu okrene profil. Julija je već ranije na probama bila opazila, da u Avicinu profilu ima nešto od izgleda ovce. Autor je Avici dao da govori rečenice, koje su bile tako zabavne, da se na prvim probama čitav ansambl tresao od smijeha. Još prije negoli je publika shvaćala njihovu duhovitost, Julija je upadala svojim odgovorom, i publika radoznala da ga čuje, susprezala je smijeh. Scena koja je zamišljena da bude naročito zabavna, zadobila je neku podrugljivu boju, a karakter Avicine uloge nešto odbojno. Avice je bila neiskusna: ne čuvši smijeha tamo gdje ga je očekivala, postala je smetena; glas joj je postajao tvrd, a pokreti ukočeni. Julija joj je oduzela scenu i odigrala je čudesnom virtuožnošću. No zadnji je udarac pao slučajno. Avice je još imala da održi dug govor, i Julija je uzrujano zgnječila

svoju crvenu maramu u loptu; taj je postupak već sam po sebi automatski djelovao izražajno; gledala je Avicu uzne-mirenim očima i dvije su se krupne suze skotrljale niz njene obraze. Čovjek je upravo i sam osjećao stid, što ga u nje izaziva djevojčina neobuzdanost, i opazio tugu koja ju je obuzela zbog toga što su tako surovo pogaženi njeni jadni mali ideali o čestitosti, njena žudnja za plemenitošću. Epizoda nije trajala više od minute, ali u toj je minuti, onim suzama, jadom koji je izbijao iz njena pogleda, Julija potresno prikazala svu prljavu bijedu života žene. To je bio Avicin kraj.

»A ja sam bio takva budala, da sam joj htio dati ugovor«, rekao je Michael.

»Zašto ne?«

»Kad si joj ti već zarinula nož u leđa? Ni za šta na svijetu! Ti si opako malo stvorenje, kad možeš da budeš tako ljubomorna. Zar misliš da mi ona nešto znači? Trebala bi već jednom da znaš, da si ti za mene jedina žena na svijetu.«

Michael je mislio, da je Julija sve to izvela samo zbog njegova prilično živog udvaranja Avici, i, premda mu je nje bilo žao, morao se osjećati malo polaskan.

»Ti stari magarče«, smiješila se Julija, znajući točno što on misli i zabavljajući se na račun njegove pogreške. »Ne zaboravi da si ipak najljepši muškarac u Londonu.«

»Sve to može da bude. Ali ne znam što će kazati autor. To je takav umišljeni majmun, a u sceni nije bilo ni trun-ka onog što je on bio zamislio.«

»Oh, prepusti ga meni. Ja ću ga već udesiti.«

Čulo se kucanje na vratima i pojavi se autor glavom. Radosno kriknuvši Julija mu pođe u susret, zagrlila ga obim rukama oko vrata i poljubi ga u oba obraza.

»Da li se radujete?«

»Izgleda da je uspjeh«, odvrati on pomalo hladno.

»Dragi moj, komad će ići čitavu godinu.« Stavila mu je ruke na ramena i gledala mu ravno u lice. »Ali vi ste zao, zao čovjek.«

»Ja?«

»Skoro ste me upropastili. Kad sam stigla do onog mjesta u drugom činu, i iznenada shvatila što on zapravo znači, umalo da se nisam srušila. Vi ste znali šta ima u toj sceni, vi ste autor; zašto ste sve to vrijeme puštali da je na probama izrađujemo kao da u njoj nema ništa više od onoga što se pojavljuje na površini? Mi smo samo glumci; kako ste mogli od nas očekivati da — da ćemo shvatiti svu dubinu vašeg oštroumlja? To je najbolja scena čitavog komada i ja umalo što je nisam pokvarila. Nitko je na svijetu, izu-

zev vas, ne bi mogao napisati. Čitav je vaš komad briljantan, ali u toj sceni ima nešto više od briljantnosti, u njoj ima genija.«

Autor je porumenio. Julija ga je zadržavala gledala. Osjetio se uplašen, sretan i ponosan.

»Za dvadeset i četiri sata klipan će i sâm biti uvjeren da je scenu tako bio zamislio.«

Michael je blistao.

»Podimo u moju garderobu da popijemo viski sa sodom. Siguran sam da biste poslije svih ovih uzrujavanja željeli nešto ispiti.«

Oni izadoše, a uđe Tom. Tomovo je lice bilo crveno od uzbuđenja.

»Draga, to je bilo divno. Bili ste naprosto veličanstveni. Gospode, kakva predstava.«

»Dakle vam se svidjelo? Avice je bila dobra, zar ne?«

»Nije, strašna.«

»Što je vama, dragi moj? Ja mislim da je bila draže-sna.«

»Jednostavno ste je slistili. U drugom činu nije čak bila ni lijepa.«

Avicina karijera!

»Htio sam vas pitati što namjeravate poslije?«

»Dolly priređuje večeru nama u čast.«

»Ne biste li mogli otkazati i poći sa mnom nekamo na večeru. Ludo sam zaljubljen u vas.«

»Oh, kakve gluposti. Kako bih to mogla načiniti Dolly?«

»Načinite, molim vas.«

Oči su mu plamtjele. Mogla je vidjeti, da za njom žudi više negoli ikada ranije, i uživala je u svom trijumfu. Odlučno je odmahнула glavom. U hodniku se začula buka razgovora gomile ljudi i njih je oboje znalo da to četa njenih prijatelja probija sebi put kroz uzani prolaz, kako bi joj mogla čestitati.

»Dođavola i ti ljudi. Bože, kako želim da vas poljubim. Javit ću vam se sutra ujutro telefonom.«

Vrata se širom otvoriše i Dolly, debela, oznojena i sva uskipjela od oduševljenja, uđe na čelu rulje, koja je ispunila garderobu do zagušljivosti. Julija je morala dopustiti da je izljube svi od reda. Bile su među ostalim prisutne i tri ili četiri vrlo poznate glumice, sve prepune pohvala. Julija je divno glumila neizvještačenu skromnost. Sada je već i hodnik bio pretrpan ljudima, koji su željeli da je barem malo vide. Dolly je morala da si izbori put napolje.

»Nastojte da ne zakasnite«, rekla je Juliji. »Bit će bo-žanstveno.«

»Doći ću čim budem mogla.«

Napokon se je gomila razišla i Julija, pošto se presvukla, započe skidati šminku s lica. Uđe Michael odjeven u kućni haljetak.

»Julija, morat ćeš sama poći k Dolly na večeru. Treba da se sastanem s novinarima i to ne mogu odgoditi. Idem da se bodem s njima.«

»Oh, u redu.«

»Već me čekaju. Vidjet ćemo se sutra ujutro.«

Izišao je napolje i ona je ostala sama s Evie. Haljina, koju je namjeravala obući za večeru kod Dolly, bila je prebačena preko stolice. Julija namaza lice kremom za skidanje šminke.

»Evie, sutra ujutro javit će se telefonom gospodin Fennell. Reći ćete da sam izašla.«

Evie pogleda u ogledalo i uhvati Julijin pogled.

»A ako se javi ponovo?«

»Ne bih htjela jadnog dečka da povrijedim, ali mislim da ću odsada za neko vrijeme biti vrlo zauzeta.«

Evie je glasno šmrkala, i počela da po svojoj prilično odvratnoj navici čeprka kažiprstom po nosnicama.

»Razumijem«, rekla je nabusito.

»Ja sam uvijek govorila da vi niste tako glupi kako izgledate.« Julija joj se okrenu licem. »Što je s tom haljinom na stolici?«

»S tom? To je haljina za koju ste rekli da ćete je obući za današnju večeru.«

»Sklonite je. Ne mogu poći na večeru bez gospodina Gosselyna.«

»Bez koga?«

»Začepite usta, vi stara vještice! Telefonirajte tamo da imam strašnu glavobolju i da idem kući u krevet, ali da će gospodin Gosselyn doći ako ikako bude mogao.«

»Večera je priređena naročito vama u čast. Kako možete jednu staru djevojku ovako ostaviti na cjedilu?«

Julija zatopta nogama.

»Ne želim da pođem na večeru, i ne ću poći na večeru.«

»Kod kuće nemate ništa za jelo.«

»Ne idem kući. Otići ću na večeru u restoran.«

»S kim?«

»Sama.«

Evie je začuđeno pogleda.

»Komad je uspio, zar ne?«

»Da. Sve je uspjelo. Osjećam se kao da se nalazim na vrhuncu svijeta. Osjećam se kao milijun dolara. Želim da budem sama i da se zabavljam. Telefonirajte Berkeleju i naručite u maloj dvorani stol za jednu osobu. Oni će već znati što mislim.«

»Što je s vama?«

»Nikad u životu ne ću doživjeti trenutak poput ovoga. Ne želim ga ni s kim podijeliti.«

Kad je Julija očistila lice, ostavila ga je tako. Niti je nacrvenila obraze, niti je namazala usnice. Obukla je ponovo smeđ kaput i haljinu, u kojima je bila došla u kazalište, i stavila isti šešir. Bio je to pusteni šešir širokog oboda, i ona ga je spustila nad jedno oko, kako bi joj što je moguće više prikrivao lice. Čim je bila gotova, pogledala se u ogledalu.

»Izgledam kao krojačica koju je napustio muž, a i tko da mi zamjeri? Vjerujem da me ni živa duša ne će prepoznati.«

Evie je bila otišla na telefon u vratarnicu, i kada se vratila, upitala ju je Julija, da li je ondje čeka mnogo ljudi.

»Oko tri stotine, rekla bih.«

»Prokletstvo.« Iznenada je podiđe želja da nikoga ne vidi, i da nju nitko ne vidi. Željela je da samo jedan sat bude nepoznata. »Recite čuvaru, da mi otvori glavna vrata, i ja ću se odvesti taksijem. Čim odem recite to ljudima, koji čekaju; neka znaju da ne trebaju čekati.«

»Neka sam bog zna što vam je to danas udarilo u glavu.«

»Kravo stara.«

Julija prihvati Evie obim rukama za lice i poljubi je u oba njena crvena obraza; tada se iskrade iz garderobe, pa preko pozornice i kroz željezna vrata u gledalište.

Julijina je odjeća bila očito prikladno odabrana, jer kada je stigla k Berkeleju koga je osobito cijenila, glavni je konobar nije odmah prepoznao.

»Imate li kakav kutić, kamo me možete ugurati?« upitala je nepovjerljivo.

Njen glas i ponovni pogled kazali su mu tko je ona.

»Vaš omiljeni stol vas čeka, gospodice Lambert. Javljen je da ćete biti sami?« Julija potvrdi i on je odvede do stola u uglu prostorije. »Čujem da ste večeras doživjeli veliki uspjeh, gospodice Lambert.« Kako li dobre vijesti brzo putuju! »Što da poručim?«

Glavni je konobar bio iznenađen što Julija želi da večera sama, ali njegov je posao bio da prema svojim klijentima pokazuje samo izraz zadovoljstva, što ih vidi.

»Vrlo sam umorna, Angelo.«

»Malo kavijara za početak, madame, ili možda nekoliko oštriga?«

»Nekoliko oštriga, Angelo, ali krupnih.«

»Sam ću ih izabrati, gospodice Lambert. A zatim?«

Julija duboko uzdahnu. Sada je mogla mirne savjesti naručiti sve ono što joj je čitavo vrijeme bilo na pameti

još od kraja drugog čina. Osjećala je da je zaslužila da se pogosti u proslavu svog trijumfa, i odlučila je, da jednom dade maha svojim željama.

»Prženi odrezak s lukom, Angelo, prženih krumpira i vrč piva. Donesite mi ga u srebrnu vrču.«

Prženih krumpira nije bila jela valjda već deset godina. Ali u takvoj prilici! Sretnim je slučajem toga dana učvrstila svoju moć nad publikom, predstavom koja bi se mogla opisati samo kao »blistava«. Bila je poravnala jedan stari račun, udesivši duhovito sračunatim udarcem Avicu, i pokazavši Tomu, kakva je bio budala. A iznad svega uspjelo joj je da sama sebi dokaže kako se oslobodila bolnih veriga što su je bile stezale. Njene se misli za trenutak zadržale kod Avice.

»Ludo stvorenje! Pokušavati meni baciti klipove pod noge. Voljela bih čuti, kako će se sutra smijati.«

Stigoše oštrige, i ona ih je jela s uživanjem. Pojela je dva komada crnog kruha s maslacem, uz raskošno osjećanje da dovodi u opasnost svoju besmrtnu dušu. Zatim je povukla dobar gutljaj iz srebrnog vrča.

»Pivo, divna stvar«, mrmljala je.

Mogla je zamisliti Michaelovo izduženo lice, kada bi znao što ona čini. Jadan Michael misli da je ona uništila Avicinu scenu samo zato, jer je bio suviše pažljiv prema toj glupoj maloj plavuši. Doista je šteta, što su muškarci takve budale. Oni kažu da su žene tašte, a ustvari su u poređenju s muškarcima prave skromne ljubice. Misleći o Tomu, nije mogla, a da se ne smije. Žudio je za njom tog poslijepodneva, a žudio je za njom još daleko više te večeri. Bio je čaroban osjećaj svijest, da joj on ne znači ništa više od bilo kakvog pozorničkog radnika. Bio je to divan osjećaj vjere u vlastitu nepovredivost.

Prostorija u kojoj je sjedila bila je spojena sa tri prolaza s velikom blagovaonicom gdje se večeralo i plesalo; nema sumnje da je u toj gomili bio izvjestan broj ljudi koji su bili prisustvovali predstavi. Kako li bi bili iznenađeni kad bi znali da je tiha ženica u uglu susjedne prostorije, kojoj je lice napola prekriveno pustenim šeširom, Julija Lambert. To, što tu sjedi nepoznata i nezapažena, davalo joj je ugodan osjećaj nezavisnosti. Oni su glumili pred njom, a ona je bila publika. Letimično ih je opažala kad su prolazili prolazom, mlade muškarce i mlade žene, mlade muškarce i žene ne više tako mlade, muškarce ćelavih glava i muškarce debelih trbuha, stare ženetine koje su se očajnički držale svoje obojadisane prividnosti mladosti. Neki su bili zaljubljeni, neki su bili ljubomorni, a neki su bili ravnodušni.

Donijeli su joj odrezak. Bio je ispečen upravo kako je ona voljela, a luk je bio smežuran i smeđ. Slasno je jela pržen krumpir prstima, uživajući u svakome komadu posebice, kao da su to prolazni časovi, koje bi željela što dulje otegnuti.

»Što je ljubav prema odresku i luku?« pitala se ona. Bilo je divno biti sam i pustiti mislima da lutaju. Ponovno pomisli na Toma i u duhu veselo slegnu ramenima. »Jedno iskustvo više.«

Jednog će se dana sigurno moći okoristiti njime. Pogled na plesače kroz prolaz bio je tako sličan sceni jednog komada, da se sjetila neke zgrade u St. Malou. Teška bol koja ju je bila mučila, kada ju je napustio Tom, izazvala je kod nje uspomenu na Racineovu Fedru, koju je još kao djevojka bila studirala uza staru Jane Taitbout. Čitala je komad ponovo. Patnje Tezejeve kraljice bile su i njene patnje, i nije mogla a da ne pomisli na čudnovatu sličnost njihovih položaja. To je bila uloga, koju bi mogla igrati; poznavala je osjećaj žene napuštene od mladog voljenog muškarca. Gospode, kako bi to ona mogla odigrati! Znala je zašto je ovog proljeća igrala onako loše, da je Michael radije skinuo komad; bilo je to zbog toga što je ona još uvijek osjećala ono što je trebala da predstavlja. To nije bilo dobro. Potrebno je da čovjek doživi sva ona uzbuđenja, ali igrati ih može samo onda, ako ih je već preturio. Sjetila se, kako joj je Charles jednom rekao da se podrijetlo pjesništva sastoji u mirnom sabiranju proteklih uzbuđenja. Ona nije ništa znala o pjesništvu, ali što se tiče glume, to je sigurno istina.

»Zgodno je, kako je jadan stari Charles došao na tako originalnu misao. To samo pokazuje, kako ne valja ljude suditi naprečac. Obično se misli da je aristokracija samo snop slaboumnika, a tada najednom jedan od njih dolazi na tako proketo dobru misao, da ti ponestane daha.«*

Julija je međutim oduvijek osjećala, da je Racine načinio veliku griješku ne dopuštajući nastup svojoj junakinji sve do trećeg čina.

»Ja, naravno, ne bih dopustila takvu besmislicu, kada bih ja to igrala. Pola čina kao pripremu za moj nastup, ako želite, i to je dovoljno.«

Nije bilo nikakva razloga zašto ona ne bi dala da neki dramatičar napiše za nju komad istog sadržaja, u prozi ili u kratkim stihovima, kod kojih se srokovci ne pojavljuju suviše često. Ona bi ih svladala, i to uspješno. Nema sumnje, da je to bila dobra zamisao, i ona je već znala kakvu

* Autor ironizira. Navedena postavka potječe od pjesnika Wordswortha.

bi haljinu obukla, ne onakvu lelujavu draperiju kakvima se omotavala Sarah, već kratku grčku tuniku, kakvu je vidjela na nekom bas-reljefu, kad je išla s Charlesom u Britski muzej.

»Kako je to ipak smiješno! Čovjek obilazi takve muzeje i galerije razmišljajući kako je to sve skupa proketo dosadno, i tada odjednom, kada najmanje očekuje, nalazi da mu nešto od onoga što je vidio može biti od koristi. To samo dokazuje da umjetnost i tome slično nisu samo obično traćenje vremena.«

Naravno, njene su noge kao stvorene za tuniku, samo može li čovjek u njoj biti tragičan? Dvije ili tri minute o tom je potažno razmišljala. Dok bi joj srce pucalo zbog ravnodušnog Hipolita, (nasmijala se je zamislivši elegantnog Toma, preobučenog u mladog grčkog lovca), da li bi doista mogla uspješno izraziti svoje osjećaje bez bogate draperije? Ta ju je poteškoća uznemirila. Odjednom joj padne na pamet misao koja ju je na čas ohladila.

»Sve je to lijepo, ali gdje su dramatičari? Sarah je imala svog Sardoua, Duse D'Annunzija. A koga je imam? — Škotska kraljica ima krasno dijete, a ja sam samo jalov prut —.«

Kao i uvijek, ona nije dopuštala da joj tmurne misli zadugo kvare dobro raspoloženje. Njeno je raspoloženje doista bilo takovo, te se je osjećala sposobnom da stvara dramatičare iz ničesa, kao što je Deukalion stvarao ljude od kamenja na polju.

»Kakve li je samo gluposti govorio Roger onog dana, i jadan Charles, koji ga je, čini se, shvatio ozbiljno. On je samo mali budalasti licemjerac, i to je sve.« Upravila je jednu kretnju prema plesnoj dvorani. Svijetla su bila priгуšena i od toga je sve još više bilo nalik na pozornicu. — Čitav svijet je pozornica i svi muškarci i žene glumci —. Pa ipak sve je to što se vidjelo kroz prolaz samo obmana: mi, mi glumci, mi smo istina. To neka bude odgovor Rogeru. Oni su naša sirova građa. Mi uzimamo njihova budalasta sitna uzbuđenja i pretvaramo ih u umjetnost, od njih mi stvaramo ljepotu, i jedino je njihovo značenje u tome što oni sačinjavaju publiku koja nam je potrebna da se iživljavamo. Oni su samo instrumenti na kojima mi sviramo, a što vrijedi neki instrument, ako nema netko, tko će na njemu svirati?

Ta ju je misao razveselila i ona je čas dva zadovoljno uživala u njoj. Glava joj je bila čudnovato bistra.

»Roger kaže da mi ne postojimo. A upravo smo mi jedini koji postojimo. Oni su sjene, a mi smo tvar. Mi smo simboli za svu tu smetenu, besciljnu zbrku koju oni nazivlju

životom, i to je jedini simbol koji je realan. Oni govore, da je gluma samo varka. A varka je zapravo samo istina.«

Tako je Julija u svojoj glavi izgradila jednu novu platonsku teoriju o idejama. To ju je ispunilo oduševljenjem. Iznenada ju je obuzeo val nježnosti prema toj gomili anonimne publike, koja je postojala samo zato da njoj dade priliku da dođe do izražaja. Visoko gore, na vrhuncu svoje planine, razmišljala je o bezbrojnim vrstama ljudske djelatnosti. Osjećala se divno slobodna od svih zemaljskih spونا, i to ju je uljuljavalo u slatku zanesenost, koja se nije mogla ni s čim usporediti. Osjećala se poput duše u raju.

Pristupi joj glavni konobar smiješeći se s ulagivanjem.

»Da li je sve bilo u redu, gospođice Lambert?«

»Divno. Zna li da je čudnovato, kako se ljudi razlikuju. Gospođa Siddons bila je luda za pečenjem; ja ga ne volim toliko; ja sam luda za odrescima.«

K R A J

POGOVOR

POVODOM MAUGHAMOVA KAZALIŠNOG ROMANA

Kazališna je tematika oduvijek privlačila pripovjedače. Šarenilo kazališnog života, tajanstveno-pustolovna draž, koja prožima ove pojave, nešto škakljivo i zabranjeno, što se ne da odijeliti od kazališne prakse, pa izvanredan položaj kazališne čeljadi, koja je praktično izvan društva, ali se može nametnuti najvišim krugovima, te Molière sjeda za isti stol s Lujem XIV., ali mu uskraćuju pristojan pogreb — svi ovi faktori (i mnogi drugi) objašnjavaju u dovoljnoj mjeri interes pisaca i publike za kazalište kao društveno-psihološki fenomen. Ako umjetnost predstavlja život u formi, koja je stilizirana i potencirana; ako je bitak umjetnika intenzivniji od života prosječnog čovjeka, jer umjetnik živi mnogostrukim životom — teatar je možda najočiti primjer, na kojem se to može pokazati i dokazati.

Mogla bi se napisati debela knjiga o kazalištu kao građi novelistâ i romanopisaca, a kad bismo počeli s XVI. stoljećem (kad se udaraju temelji moderne književnosti) i stigli, razmatrajući ovo pitanje, do naših dana — takav bi presjek kroz književnu povijest posljednjih četirista godina bio poučan i zacijelo interesantan.

Ne zalazeći u tančine reći ćemo, da Cervantes, koji nije samo autor *Don Quijota*, nego jedan od glavnih osnivača moderne novelistike, rado obrađuje kazališne pojave, pa takovih ekskurza ima u svim njegovim djelima, a napose u *Poučnim novelama* (*Novelas ejemplares*, 1613.). U *Razgovoru pasa* (*Coloquio de los perros*), njegovoj najzrelijoj noveli, priča Berganza prijatelju Cipionu svoja iskustva s kazališnim direktorima, piscima i glumcima, a ta je epizoda jedna od najuspjelijih, jer odaje ne samo veliko poznavanje svijeta, nego i kazališnog pogona i kazališne psihologije uopće.

Polovicom XVII. stoljeća javlja se prvi kazališni roman, omašno djelo, koje piše Scarron, prvi suprug gđe de Maintenon, buduće žene Luja XIV. Postavši bogalj uslijed bolesti Scarron stoičkom vedrinom podnosi svoje nedaće, začinjajući ih duhovitim šalama. U svom glumačkom romanu (*Le roman comique*, 1651.—57.) crta zgode i nezgode kazališne trupe, koja — putujući provincijom — dolazi u Le Mans. To je povod za prikazivanje suvremenog života u pokrajini. Pisac nas uvodi u građanske kuće, gostionice i jazine, služeći se istinskim događajima, koji se 1635. desiše u spomenutom gradiću. I premda se u Scarronovu djelu prepleće satira, parodija i burleska — ono stoji na čvrstim temeljima realističnog opažanja, a mnogi tipovi djeluju upravo suvremeno, premda je djelo izašlo prije trista godina.

Iduće stoljeće donosi *Gila Blasa*, kasni odjek pikarskih romana, koje izumiše Španjolci. No dok u Španjolskoj ova književna vrsta odumire, javlja se u Francuskoj Lesage, koji će — okoristivši se pikarskom formulom — stvoriti spomenuto remek-djelo. *Zgode Gila Blasa Santillanskoga* (*Histoire de Gil-Blas de Santillane*) — kako glasi potpuni naslov — počinje izlaziti 1715., kad se pojavljuju prva dva sveska. Treći svezak izlazi 1724., a četvrti i posljednji 1735. Glavni junak darovit je pučanin, koji se probija kroz život i — služeći razne gospodare — upoznava društvenu stvarnost svoga vremena. Tako dolazi u dodir i s kazalištem, koje pisac kao kazališni autor poznaje u dušu. Žestina, kojom se obara na glumce, objašnjava se ovim prisnim kontaktom i ličnim obračunima, o kojima bi vrijedilo napose progovoriti, ali nema sumnje da Lesageove karikature nisu daleko od portreta. Biljeg istine daje njegovu pisanju i činjenica, da je i sâm prožet kazališnim shvaćanjem, pa čitav život gleda kao veliku predstavu, koja se odvija u bezbrojnim epizodama. To nije originalno, jer su već stari poređivali svijet s pozornicom, pa nije originalan ni Shakespeare, kad veli da je čitav svijet takva pozornica, a ljudi i žene glumci, što dolaze na scenu i odlaze, glumeći razne uloge:

... All the world's a stage,
And all the men and women merely players;
They have their exits and their entrances;
And one man in his time plays many parts ...

(As You Like It, II, 7)

Nije originalno, ali je značajno, jer se Lesage, kao i Shakespeare, služi kazališnim žargonom, pa i onda, kad iznosi stvari, koje nemaju direktne veze s kazalištem.

Pod konac istoga stoljeća počinje Goethe svoj kazališno-ideološki roman: *Kazališno poslanje Wilhelma Meistera* (*Wilhelm Meisters theatralische Sendung*), koji ostade nedovršen i neobjavljen. Rukopis je nastao između 1777. i 1785., kad se Goethe — poput talijanskog pjesnika — našao na pola puta svoga života. Goethe, koji se živo zanimao za kazalište, htio je u svom romanu obraditi sve, što se tiče teatra (*das ganze Theaterwesen*), no doskora ga drugi poslovi odvođe od romana. Napokon se u svojoj četrdesetoj godini daje svojski na posao i svršava drugu, konačnu verziju svoga romana, koji sada ima općenitiji karakter. Sada se radi o životnom đakovanju Wilhelma Meistera, koji se — istina — mnogo bavi teatrom, ali kazališna problematika nije isključiva sadržina romana, pa djelo dobiva i novi naslov: *Naukovanje Wilhelma Meistera* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 1793.—96.).

Najveći kazališni romani XVIII. stoljeća: *Gil Blas* i *Wilhelm Meister*, znatno se razlikuju, premda su povezani kazališnom tematikom. Lesage stavlja težište na pustolovne obrate, Goethe na odgojno-obrazovnu tematiku, pa je ideološka strana jače naglašena. Ipak i kod Goethea ima jasnih tragova pikarskog romana, a ni Lesage nije lišen pedagoških tendencija.

Predaleko bi nas zavelo, kad bismo — prolazeći XIX. stoljećem — spominjali kazališnu beletristiku, koja zaslužuje da bude spomenuta. Djela su brojna, a mnoga su od njih značajna i za pisca, koji ih je stvorio i za vrijeme u kojem je živio.

Recimo samo, da su romantici bili obuzeti kazališnim pitanjima, rješavajući ih teorijski, praktički i beletristički. A značajno je, da su njemački romantici prigrlili *Wilhelma Meistera*, koji kazališnim problemima posvećuje toliku pažnju. Ludwig Tieck, koji u sukobu mladih s ostarjelim Goetheom figurira neko vrijeme kao Anti-Goethe, nadovezuje u svojim kritičkim člancima na Goetheove teorije. Kao novelist (i to jedan od najboljih njemačkih novelista) proslavit će se historijskim pripovijestima iz Elizabetinskog doba. Prva je novela *Život pjesnikâ* (*Dichterleben*, 1825.), u kojoj crta književno-kazališni ambijent, u kome se pojavljuje mladi Shakespeare, pa kao lica nastupaju njegovi glavni prethodnici: Marlowe, Greene, Peele, Lodge, Nashe, naročito prva dvojica. Druga je šekspirska novela *Svečanost u Kennilworthu* (*Fest zu Kennilworth*, 1828.), a treća *Pjesnik i njegov prijatelj* (*Der Dichter und sein Freund*, 1829.). E. T. A. Hoffmann nazvan Teufels-Hoffmann, prožet je kazalištem, koje poznaje s glazbene, likovne i praktične strane, pa ga smatraju pretečom Wagnerove koncepcije o kazališnom djelu kao skupnoj umjetnini (*Gesamtkunstwerk*). Njegovi *Domišljaji u Callotovoj maniri* (*Fantasiestücke in Callots Manier*, 1814.) protkani su glazbeno-kazališnim doživljavanjem (vidi analizu Mozartova *Don Juana*), dok *Čudni jati kazališnog direktora* (*Seltsame Leiden eines Theaterdirektors*, 1818.) svjedoče o temeljitom poznavanju kazališne svagdašnjice, koja je publici redovito nepoznata.

I drugi romantici (romantizam je opći evropski pokret) zanose se kazalištem. Puštajući po strani teorijsko-polemičke spise spomenimo kazališni roman Théophila Gautiera, koji se obilato koristi Scarronom: njegov *Kapetan Grominjalo* (*Capitaine Fracasse*, 1863.) ne da se zamisliti bez *Komičnog romana*. A dok Gautier vadi iz Scarrona čitava poglavlja, jedan se mladi pisac — Anatole France — koristi njegovim naslovom, nazivajući svoj kazališni roman *Komičnom historijom* (*Histoire comique*, 1903.). Pritom ne valja zaboraviti, da *comique* znači komičan i komedijaški, čime je obuhvaćen glumačko-kazališni svijet, jer *comédie*, *comédien*, nema na Zapadu šaljivo-neozbiljan prizvuk kao drugdje.

Od francuskih romana, koji nekoć bijahu slavni, ali su danas pali u zaborav, spomenimo *Faustinku* (*La Faustin*, 1882.), djelo, u kome pisac — Edmond de Goncourt — crta lik kazališne dive, služeći se poznatom naturalističko-impresionističkom metodom. Goncourt, koji je u svojim romanima htio dati inventar društvenih tipova (u čemu se za njim povode drugi naturalisti), uočio je još jednu pojavu, koja je bliska teatru. Sjećajući se Julesa, svoga ljubljenog brata, koga je zarana izgubio, piše roman o dvojici akrobata, braći Zemganno, koji su majstori u svom cirkuskom zanatu, kao što su braća Goncourt majstori književno-stilističke akrobatike. *Braća Zemganno* (*Les frères Zemganno*, 1879.) prvi je značajniji roman iz cirkusko-pelivanskog života, pa je Edmond

de Goncourt preteča onih suvremenih pisaca, koji su obrađivali ili obrađuju ovu tematiku. Pišući o *Naličju music halla* (*L'envers du music-hall*, 1913.) Colette se prisjeća Goncourta, premda je ono, o čemu piše, sama doživjela, pa su njezini zapisi o toj kazališnoj grani mnogo autentičniji.

Između Goncourta i Colette može da bude spomenut Rus Lugovoj, koji kazališnu problematiku gleda s općeg stanovišta, izjednačujući borbu kazališnog umjetnika sa životnom borbom uopće. Njemu je čovjek koji nastupa na pozornici jednak negdašnjem gladijatoru, a pozornica isto što starorimska arena, gdje se radi o životu i smrti. Odatle i simbolički naslov *Pollice verso* (1891.), jer gledaoci — spustivši palac — izriču osudu palom gladijatoru, svom dojakošnjem ljubimcu.

Posljednjih godina XIX. stoljeća kazališna se beletristika obogaćuje romanom, u kom jedan talijanski pisac iznosi poznatom svojom indiskrecijom i prirodnom darom za dekoriranje svoja kazališno-ljubavna iskustva. Pisac je d'Annunzio, roman se zove *Oganj* (*Il fuoco*, 1900.), a glavna je heroina Eleonora Duse, velika talijanska tragetkinja.

Od brojnih romana s kazališnom tematikom, koji se javljaju uoči I. svjetskog rata, spomenut ćemo samo jedan, koji se znatno izdiže iznad prosjeka. To je *Mali grad* (*Die kleine Stadt*, 1909.), roman o boravku putujućih glumaca u malom provincijskom mjestu. Pisac, Heinrich Mann, smjestio je radnju u Italiju, a djelo se odlikuje vršnim poznavanjem kazališne psihologije i talijanskog ambijenta, koji djelu daje specifični karakter. Usto se ovim romanom pokreće načelno pitanje kazališne istine i laži, sive svaki-dašnje proze i šarene kazališne fikcije, koja je malome čovjeku u provinciji isto što i poezija, pa kratak boravak kazališne družine stvara u rečenom gradiću silnu pometnju. Nastaju komplikacije svake vrste, kao ono u *Le Mansu*, gdje je Scarron doživio slične stvari, pa bi se pomnim poređivanjem Scarronova romana s djelom Heinricha Manna, moglo otkriti zanimljive sličnosti, ali i značajne razlike, koje modernom djelu daju poseban karakter i cijenu.

Kazališna tematika obrađuje se između dva rata relativno često, a među piscima ima osrednjih autora, ali i prvaka. Spomenimo nasumce nekoliko većih imena, ne pretendirajući nipošto da budemo potpuni.

Tematsku novost predstavlja roman Edne Ferber, koja opisuje ploveća kazališta na Mississipiju, koja vrše značajnu ulogu u kulturno-umjetničkom životu Sjedinjenih država (*Show Boat*, 1926.). Iduće godine javlja se u Americi roman, koji dobiva Pulitzerovu nagradu, a smatra se jednim od najboljih američkih romana, što je zacijelo opravdano. To je *Peruanski most* (*The Bridge of San-Luis Rey*), djelo Thorntona Wildera, koji će se kasnije proćuti i kao kazališni pisac. Djelo nije specifično američansko: zbiva se u stiliziranom dekoru XVIII. stoljeća, a svojim filozofskim poigravanjem podsjeća više na Anatola Francea nego na suvremene američke pisce. Ni tematika nije isključivo kazališna, no jedan

od glavnih likova jest kazališna diva Perichole, historijsko lice, o kojem se mnogo pisalo. Njome se za vrijeme romantizma poslužio Mérimée u svojoj *Karuci sv. Otaštva* (*Le carros-de-St-Sacrément*), njezin je život opisao Ventura García Calderón, jedan od najvećih suvremenih pisaca Južne Amerike.

Od kazališnih romana, koji se pojavljuju tridesetih godina, treba istaći *Start Edmunda Sulime* (*Start Edmunda Sulimy*, 1935.), djelo uvaženog poljskog pisca Zygmunda Nowakowskog, protkano srdačnom ironijom i solidnim poznavanjem kazališne stvarnosti. A 1937. objavljuje W. S. Maugham *Theatre*, roman iz kazališnog života, o kojem će još biti govora.

Od pisaca, koji dosižu pristojnu razinu, ma da se nisu istakli velikim književnim ostvarenjima, spomenimo još jednog Talijana i jednu Mađaricu.

Raffaele Calzini, književnik i novinar, ogledao se na raznim područjima, a mnogo je uspjeha ubrao svojom *Mletačkom glumicom* (*La commediante di Venezia*), kazališno-historijskim romanom iz druge polovice XVIII. stoljeća. Glavno je lice Teodora Ricci-Bartoli, jedna od najvećih glumica svoga vremena, oko koje se spleće i raspleće radnja. Pisac, koji je nastojao oživjeti kulturno-društvenu i političku pozadinu onoga vremena, uveo je u roman brojna historijska lica, od kojih su neka dosta papirnata. Renée Erdős, koja je pisala romane iz talijanskog života, ograničavajući se na mondeno-umjetničke krugove, poznata je u nas s brojnim prijevodima, koji pristaju u okvir Zabavne biblioteke. Najpoznatija je trilogija o *Amarylli Teano*, koja koleba između ljubavi, umjetnosti, moralnih dužnosti i koječeg drugog, da bi na koncu našla svoj put. U tom smislu ovo je djelo odgojno-obrazovni i razvojni roman u smislu njemačkih *Bildungsromane*, premda ovu salonsku pedagogiju ne valja shvatiti odviše ozbiljno.

Kazališnih elemenata ima i u djelima, koja obrađuju drugu problematiku, ali poneki detalj, poneka epizoda ili opaska odaju činjenicu, da pisac pozna kazalište i da se s njime saživio. Tako se na pr. u jednoj noveli Prospera Mériméea pojavljuje lik provincijske glumice, koji je mnogo življi i vjerodostojniji od lika glavnoga junaka (*Partija tric-traca*). U Camusovoj *Kugi* (*La peste*, 1947.), jednom od najznačajnijih romana, koji se pojaviše nakon II. svjetskog rata, ima jedno poglavlje, u kojem se opisuje izvedba Gluckova *Orfeja*. Kad bi netko sastavljao antologiju kazališne beletristike, ovaj bi odlomak morao ući među najbolje književne tekstove, koji su inspirirani kazalištem, a takovih primjera našlo bi se i više.

Pritom bismo mogli posegnuti i u hrvatsku književnost. Neki primjeri naše kazališne beletristike imaju — istina — samo dokumentarnu vrijednost, kao Schirmer-Senojina *Primadona*, koja izlazi u *Glasonoši* 1865., a dugo je smatrana izvornim djelom Augusta Senoe. Ali Milan Begović podnosi strože mjerilo. Novela o *Pozorišnoj karijeri Žarka Babića* (1936.), koju će poslije uklopiti u roman o *Gigi Barićevoj* (1940.) neka posluži kao primjer. I druge kazališne epizode, koje nalazimo u *Gigi Barićevoj*, svjedoče ne-

sumnjivo, da ih je pisao kazališni čovjek, vješt književnom znanatu. Antologijski primjer kazališne beletristike, koju nalazimo u hrvatskoj književnosti, predstavlja jedna Krležina crtica iz glem-bajevskog ciklusa, koja je izašla u prvom svesku konačnog izdanja *Glembajevih* 1945. Naslov je crtici *Pod maskom*. Jedna velika umjetnica, koja je navratila u modisteraj gđe Laure, raspravlja o tremi, s kojom se bori već puna dva decenija. A pritom ne filozofira, nego crta nadasve konkretno i sugestivno jedan svoj doživljaj na pozornici.

Smijemo li dodati, da su obojica — Begović i Krleža — imali žive modele? Da se Žarko Babić zvao uistinu Josip Papić i da je milostiva Štolcerova Maja de Strozzi.

Svi pisci, koje smo spomenuli, imali su prisnih dodira s kazalištem kao dramski autori, kritičari, kazališni direktori, a često su bili u rodbinskim i prijateljskim vezama s kazališnim svijetom.

Tako i William Somerset Maugham, pisac romana, koji Novinarsko-izdavačko poduzeće daje sada hrvatskoj publici.

Maugham je dramatičar, a premda je počeo romanima, slavu i bogatstvo stekao je kazališnim komadima, pišući usto romane i novele, memoarska djela i putopise. Isprva, pa sve do početka tridesetih godina, on je poznatiji kao dramatičar. Onda se težište premješta na pripovjedača, koji tek u novije i najnovije doba ponovo hvata kontakt s kazalištem i filmom. Njegove se novele obrađuju za pozornicu, a neke smo gledali ili ćemo ih gledati na filmskom platnu.

Rodio se Maugham 1874., a prvi je komad prikazao u svojoj tridesetoj godini. Djelu je naslov *Častan čovjek* (*A Man of Honour*), a prikazano je u Londonu. Nakon tog relativnog uspjeha zaredaše opet neuspjesi, sve do 1907., kad *Lady Frederick* postizava triumfalan uspjeh, koji će se pokazati trajan. Već iduće godine daju se u Londonu četiri njegova komada, što je sasvim neobična pojava, a Maughama počinju ubrajati među istaknute kazališne pisce, stavljajući ga o bok Bernardu Shawu i drugim dramatičarima, koji su danas manje poznati, ali su nekoć bili čuveni kao Shaw. Kroz četvrt stoljeća piše kazališne komade (svega ih je napisao oko 30), a najboljima drži kritika ove: *Obećana zemlja* (*The Land of Promise*, 1914.), *Caroline* (1916.), *Naši bližnji* (*Our Betters*, 1917.), *Dom i ljepota* (*Home and Beauty*, 1919.), *Krug* (*The Circle*, 1921.), *Istočno od Sueza* (*East of Suez*, 1922.), *Pismo* (*The Letter*, 1927.), *Postojana žena* (*The Constant Wife*, 1927.), *Sveti plamen* (*The Sacred Flame*, 1928.), *Hranitelj* (*The Breadwinner*, 1930.) i *Ovčarnica* (*Sheppu*, 1933.).

Neki su davani u Zagrebu, gdje se interes za Maughama kao dramatičara javlja uoči I. svjetskog rata, ali uslijed ratnih prilika dolazi na pozornicu tek 1924., kad se daje *Krug*, jedan od najvrednijih njegovih komada. God. 1930. slijedi *Constance* (*The Constant Wife*), a zatim — iste godine — *Sveti plamen*, koji se daje trideset i dva puta, što je za ondašnje prilike veoma mnogo.

Četvrti Maughamov komad, koji se prikazuje u Hrvatskom narodnom kazalištu, jest *Penelopa* (*Penelope*), a peti *Za zasluge* (*For Services Rendered*), 1934. Poslije II. svjetskog rata poslije uprava opet za Maughamom i daje 1952. *Kraljevsku visost* (*Jack Straw*), jedan od prvih njegovih komada, koji brojem izvedaba dosiže *Sveti plamen*, što nije isto, jer su se prilike promijenile, a broj izvedaba, prosječno uzevši, porastao.

Odonda smo gledali u Zagrebu samo neke filmske izvedbe, u kojima se pisac pojavljuje kao *conférencier*, kazujući nekoliko uvodnih riječi o noveli, koju će publika vidjeti na platnu.

Tridesetih godina prevedena su na hrvatski dva Maughamova romana i neke novele, a uoči II. svjetskoga rata počinje se prevoditi Maughamov kazališni roman. Prevodilac — Dubravko Dujšin — služi se talijanskim prijevodom, kojem je naslov *Ritratto di una attrice*, pa se i sam opredjeljuje za naslov *Portret glumice*, dok je originalni naslov — kako znamo — naprosto *Kazalište* (*Theatre*).

Maughamov roman o kazalištu predstavlja obračun s prošlošću. Pisac, koji je prevaleo šezdesetu, prestao je prije nekoliko godina pisati kazališne komade, stekao je neku distanciju prema sebi i svojim kazališnim iskustvima, neki su živi modeli umrli, drugi su se povukli iz javnog života. Stvoreni su dakle preduvjeti, da bogato kazališno i ljudsko iskustvo posluži za književno djelo, u kom će ova građa biti zahvaćena.

Ne zalazeći u stvarnu pozadinu romana (za to bi trebalo detaljno poznavanje Maughamove biografije i kazališnih prilika u njegovoj domovini) ne možemo se oteti dojmu, da se pisac poslužio ličnim iskustvima, ali je po načinu klasika sažimao i prekrajavao, pa njegovi glumački portreti nisu portreti pravih osoba. Njegovo djelo nije dakle *roman à clef*, premda mnoge potankosti podsjećaju na istinske osobe, koje je pisac poznao. Kazalište, kojim upravlja Michael Gosselyn, podsjeća na Avenue Theatre, gdje je prikazan prvi Maughamov komad. Glumački par, koji nam prikazuje, nije bez sličnosti s Kendalovima (William Hunter Kendal i Madge Robertson); Julia podsjeća na gđu Patrick Campbell, a Michael na Cyrila Mauda, koji je također bio oženjen slavnom glumicom (Winifred Emery). Gladys Cooper, koja je neko vrijeme vodila spomenuto kazalište s Frankom Curzonom, imat će štošta zajedničko s Julijom, a puštajući po strani pitanje, koji je od ovih modela bio važniji, možemo ustvrditi, da su piscu bili dobro poznati svi odreda, pa je stvarajući svoje likove mogao na njih pomisliti.

Čitajući Maughamov roman upoznajemo kazališni pogon s privatne a možemo reći i s intimne strane. Gledamo ga kroz prizmu slavne glumice, koja — došavši u klimakterij — ostvaruje svoj prvi ljubavni roman. Njezin sentimentalni i fiziološki život tako je prisno povezan s kazalištem, da je nemoguće odijeliti jedno od drugoga. Stoga i bračni problemi (koji su Maughama uvijek zanimali) zapremaju u tom kazališnom romanu tako važno mjesto.

Kazalište je faktično roman ličnosti: Julia Lambert nije samo glavno lice, ona je u neku ruku i jedino, jer su ostala njome uvjetovana. Ali u drugu ruku ona nema svoga života, njezina se ličnost rasplinula u bezbrojnim likovima, kojima je udahnila život. Rasplinula se u gestama, frazama i grimasama, živeći u ljudima, koji je vole i koji joj se dive, svaki na svoj način, nalazeći u svakom od njih sebe, višestruku, protuslovnu i nijednu. Ili kako veli njen dragi sinak: »Kad sam te znao vidati gdje ulaziš u praznu sobu, bio sam po neki put obuzet željom da iznenada otvorim vrata, ali sam se plašio, da u tom slučaju ne nadem unutra nikoga.«

Da, gđica Lambert ne zna razlike između istine i pričina, jer uvijek glumi. A kad počinje osjećati, intenzivno i bolno, onda prestaje glumiti ili glumi vanredno loše. Savršena tehničarka u kazalištu i u životu, što je za nju faktično isto, ona se mora kontrolirati (*vedersi vivere*, kako bi rekao Pirandello). Kontrolirati svijesno, proračunano, suvereno. Lucidan um, golemo iskustvo, izvanredna kultura i djetinja psiha ili grublje rečeno mentalitet divljaka.

To je Maughamov portret glumice.

IVO HERGEŠIĆ

